

6. 4
COMMENTARIUS
DE
CANCELLARIIS
ET
PROCANCELLARIIS BIPONTINIS

IN QUO SIMUL
VARIA AD HISTORIAM ECCLESIASTICAM
CIVILEM ET LITTERARIAM PATRIAE
PERTINENTIA ENARRANTUR

VIRO PERILLUSTRI EXCELLENTISSIMOQUE
PHILIPPO CHRISTOPHORO BORNGESSER

J. U. D. ET S. C. M. PAL. COMITI

DIRECTORI ANTEA REGIMINIS BIPONTINI
NUNC A KAL. NOVEMBR. AN. CIOCCCLXVII

CONSILIARIO INTIMO

ET
CANCELLARIO

MUSARUM BIPONTINARUM NOMINE

OBLATUS.

Francofurti & Lipsiæ An. CIOCCCLXVIII.

Summus LEIBNITIUS in epist. ad Guil. *Wottonum*, Theol. D. in Acad. Cantabrigienfi.

Unum petere audeo, ut quando Tibi ejus (R. Boylii) schedæ creditæ sunt, excerpti emittique cures, quicquid vel paulum memorabile videtur.

Et quantumvis frivola admiscerentur collectaneis, non ideo facile amittenda putem, quæ tantus vir servanda putavit. Odi eorum severitatem, qui multis nos præclaris rebus privant, dum nil nisi præclarum dare volunt. Quam multa enim speciem, quam merentur non habent, & sæpe eventu compertum est, quæ pro nugis reiiculis habebantur, opinione præstantiora fuisse cet.

epp. a *Chr. Kortholto* edit.
Vol. I, n. CLVIII, p. 248 sq.

GEORGIUS CHRISTIANUS CROLLIUS
POPULARIBUS SUIS ERUDITIS S.P.D.

Est profecto inter artes virtutesque, quas Augustus Princeps noster habet ad tuendam patriæ salutem suamque amplitudinem maximas atque clarissimas, singularis illa, qua fere statim ab imperii sui felicissimi auspiciis de administris rei publicæ legendis eorumque ingeniis existimavit. Hac certe effecit intelligentissimus Princeps, ut eos hodie habeat a sanctioribus consiliis, quos prudentia, doctrina, integritate & humanitate præstantiores invideant nobis pleræque civitates, posteritas sancte venerabitur, nos vero vel maxime patriæ gratulamur. Intelligunt enim haud nostrates solum, sed exteri etiam admirabundi, quam præclare res nostræ constitutæ sint, ex quo sapientissimus Dux Virum generosissimum, non solum prosapiæ antiquæ nobilitate, sed egregia etiam rerum gerendarum peritia gravitate & humanitate summa illustrem, *Hans Asmus* L. B. de ESEBECK, Virum excellentissimum, Philippum Christophorum BORNGESSER, quem quanti ipse faciat quantique adeo ab omnibus habendus sit, hodie denuo videmus læti, ac Venerabilem senio prudentia doctrina religione ac fide, *Henricum Ernestum* CRANZ, ceterosque sollertia æquitate ar-

tibusque omnibus civilibus præstantissimos suorum
confiliorum participes fecit ac mandatorum confecto-
res. Reveretur BORNGESSERUM , Themidis
oraculum , civitas Bipontina , cujus saluti jam tri-
ginta annos & quod excedit (advenit enim d. XX
Maji an. CIOIOCCXXXVII primus in curiam supre-
mam) feliciter adest ; colit diligitque inde a duode-
cim annis parentem quasi suum tutoremque senatus
amplissimus , cui rerum divinarum & humanarum
procuratio , justæ bonique custodia per universum
Ducatum commissa est ; venerantur omnes nomen
viri , cujus præclare de nobis merita optimus quis-
que pie agnoscit ; denique cuncti admirantur illum ,
qui adhuc honestissime , hoc est , non tam sibi , quam
rei publicæ unus vixit. Itaque cum bonorum om-
nium votum prærogativum fuisset novi honoris ejus-
que summi , quo illum kal. Novembr. anni superio-
ris Augustus Princeps ornavit , non ei , qui pridem
omnia secum habet , sed patriæ vobisque maxime ,
qui popularibus nostris lumen ingenii doctrinæ virtu-
tisque præferre debetis , gratulamur. Voti enim com-
potes facti , virumque sua virtute magnum Confilia-
rii intimi & Cancellarii dignitatibus ampliorem jam
videntes , facile existimabitis , eos , qui se reipublicæ
consecrant , neque errore hominum , neque commen-
datione fumosarum imaginum sola gratiosos fore sa-
gacis-

gacissimo Duci , sed uni virtuti aditum ad honores
summos patere. Atque ego , qui post munificentis-
simum Ducem mortalium neminem magis pie vene-
rari debeo , quam illum ejusque in reipublicæ procu-
ratione suprema collegas , optimeque novi , quanto
idem opere , more Cancellariorum superiorum fere
proprio , qui ad unum omnes Musarum patriarum
præfides scholæque illustris curatores exstiterunt , ho-
die cum excellentissimis collegis consultum nobis ve-
lit : animum induxi , Cancellariorum , qui a seculi
XV fere auspiciis apud nostrates fuere ad nostram us-
que ætatem , æque & procancellariorum laudes ge-
staque libello complecti , atque hunc Viro perillustri
excellentissimo atque , qui Cancellariorum nostrorum
XV , aut si illis duos procancellarios addere velis , XVII
est , Musarum nostrarum nomine ea , qua decet , re-
verentia offerre ; uti sic quadam ratione appareat ,
humanitatis studia potissimum pertinere ad pietatem
viris de republica egregie meritis , tum defunctis ,
tum vivis exhibendam. Habetis igitur , populares
Musis amici , commentarium de Cancellariorum Bi-
pontinorum XVI gestis integrum , cujus conscribendi
auctores sumsi , quos infra laudavimus , viros pror-
sus illustres *Val. Ferdin. de Gudenus & Joach. Ern. de*
Westphal , quorum illum haud poenituit , Cancellariorum
Moguntinorum conficere indicem , hunc au-

tem de Cimbricis ac Megapolitanis disputare Cancellariis. Addo jam, quem prologum scribens prætermiseram, neque nunc ad manus habeo, virum biographicis libellis clarissimum, *Lud. Melch. Fischlinum*, qui vitas præcipuorum cancellariorum & procancellariorum Ducatus Würtembergici, Francof. & Lips. an. MDCCCXII edidit. Studui autem, quantum per documentorum sive copiam sive penuriam licuit, vitis nostrorum etiam alia intexere, quæ lectoribus in historia patria curiosis haud injucunda fore, neque ab instituto omnino aliena arbitratus sum, ne nimium in unis illorum singularibus hæsisse viderer. At quamvis multum diligentiae & opellæ in res Cancellariorum nostrorum contulerim, fecerunt tamen & temporum primorum obscuritas, & majorum in illis posteritati commendandis negligentia, & otii, quod mihi homini in quotidianis laboribus iisque haud levibus identidem occupato exiguum est, inopia, & ceterarum difficultatum, quas ejusmodi institutum habet, copia, quo minus mihi ipse in hac lucubratione admodum placeam. Pauciores certe fuere ex multis, *Sitzingerus*, *Stiberus*, *Schwebelius* senior, *Hofmannus* & *Greiffencranzius*, in quorum laudibus commendandis alii præirent: ceteri omnes primum a me laudati sunt. Haud autem vereri debeo, ne quis me aliquos ita laudasse putet, ut imperitos in

erro-

errorem inducere velim. Cognoscetis enim facile, viri humanissimi, quam forte nimia usus libertate in veritate aut eruenda aut tuenda quibusdam videri queam, atque sic pro æquitate vestra æquum de me feretis iudicium. Quemadmodum tandem nonnulli sunt, qui notitiam familiarum, quæ quamvis plebeia fuerint, haud tamen plebeja tulere ingenia, curatio-rem haud omnino improbent, ita quoque vir qui- dam egregie doctus & prudens, cujus iudicio, plus quam meo, tribuere soleo, præter *Koeteritiorum* & *Langwirtiorum* nobilium tabulas etiam aliarum fa- miliarum, ex quibus quatuor Cancellarii nostri, iique *Schorrius*, *Schwebelii* & *Pastorius*, fuere ori- undi, schemata subungere monuit. *Weidenkopfforum* quidem & *Stiberorum* stirpes haud minus clarorum virorum feraces exstiteret, cum ex illis præter *Jobum* Cancellarium, ejus filium *Jonam* & nepotem *Ale- xandrum* supremi tribunalis, quod Spiræ olim erat, Assessores, etiam *Joannes Eberhardus*, Jonæ, Con- siliarii Limburgici filius, idemque consiliarius auli- cus Slesvicensis, aliique nomen reliquerint; ex his vero *Jo. Frid. Stiberus*, Spirensis, Cancellarii nostri procul dubio nepos, Ictus eximius, a *Thomasio* in analect. Güstrov. Catal. Biogr. cl. Polit. p. 125 sq. lau- datus, non solum per se clarus evaserit, sed & filios literis apprime deditos reliquerit. Sed ad eorum sche-
mata

mata condenda non, quod fatis erat, me instructum
sentiens, malui ab iis abstinere, quam de generis am-
plitudine quicquam delibare.

Quod reliquum est, vos rogo etiam atque etiam,
ut quæ forte minus diligenter dicta aut errata levi-
ora reperietis, condonare velitis homini parum in
hoc historiæ genere versato, neque læta ad id supel-
lectili instructo: si quis autem vestrum me docuerit
meliora, ejus in me liberalitatem & in viros, quorum
vitas certe adumbravis, pietatem gratissimo sem-
per agnoscam animo. Scribebam festinanti calamo
in Museo kal. Mart. an. CIOCCCLXVIII.

p. 1--13. *Prologus de Cancellariis Bipontinis, ceterisque consiliorum publicorum praesidibus generatim.*

Series Cancellariorum & procancellariorum, quorum vitae describuntur

p. 13-17. I *Nicolaus Langwert de Simmern Canc.* 1430-1449

p. 18-21. II *Joannes Langwert de Simmern C.* 1457-1502

p. 22. *Joannes Meisenheimer, Consiliarius & Secretarius*

p. 23-49. III *Jacobus Schorr ab Hasell C.* 1529-1533

p. 49-55. IIII *Henricus Hassse de Lauffen C.* 1534-1538

p. 56. V *Jacobus Rottenburger C.* 1538-1541

Albertus de Kirckel Secretarius & Cancellariae Director 1541-1543

p. 57-61. VI *Jobus Weidenkopf ab Ockenheim C.* 1544 sq.

p. 61-64. VII *Michael Han C.* 1547-1555

p. 65-92. VIII *Ulricus Sitzinger ab Holenstein C.* 1553-1559

p. 88-92. †† *Wolfgangus a Koeteritz Consiliarius*

p. 93-96. VIIII *Joannes Stiberus, procancellarius* 1559-1568
dein Cancellarius ad an. usque 1585

p. 97-115. X *Henricus Schwebel, Senior, C.* 1585-1610

p. 115-117. †† *Gallus Tuschelin Consiliarius*

p. 118-124. XI *Balthasar Hofmann, C.* 1610-1623

p. 125-129. XII *Joannes Henricus Schwebel, junior, C.*
1624-1635

p. 130-134. XIII *Joannes Ulricus Neuphard, procancellarius* 1635-1656

p. 134-138. *Post intervallum XXXX fere annorum*

p. 138-146. XIII *Fridericus Pastoir, Procancellarius 1659-1701*

p. 147-151. XV *Christophorus Nicolai a Greyffencrantz, C. 1704-1715*

p. 152-156. XVI *David Haumüller a Mühlenthal, C. 1724-1733*

p. 157-212. *Fasciculus epistolarum Sitzingerianarum XXI ex scriniis Georgii Christiani Joannis.*

Tabulae genearchicae Langwirtiorum de Simmern, Schorriorum, Köteritiorum Schwebeliorum & Pastoriorum.

Series magistrorum aulae & curiae Bipontinorum, quorum in hoc Commentario mentio fit, curis secundis auctior.

Index personarum, quae in hoc commentario commemorantur.

P R O L O G U S.

Nulla fere est historiæ virorum de republica meritorum, si ab ipsis principibus discefferis, pars, quæ magis ad ipsius reipublicæ notitiam pertineat, quam quæ in vitis meritisque Cancellariorum enarrandis versatur. Hi enim fuere semper consilii publici principes, auctores rerum laudabiliter in civitate gestarum, quos adeo honorificentissimis elogiis semper & ubique ornatos constat. Antiquitus & hodie Cancellarium regum principumve *cor, os, manus oculosque* & esse & haberi, in vulgus notum est. Sed animus non est, titulos laudesque, quibus generatim Cancellarii dignitas efferri solet, colligere, atque illius officium partesque describere. Quemadmodum enim tam altum ego neque sapio, neque sapere debeo, ita nec opera abutar in re jam a doctissimis summisque viris illustrata. Satis sit, nominasse *Mallinckrotios, Lanovios, Thulemarios, Schilteros, Struvios*, ceteros, quorum de archicancellariis, vicecancellariis, cancellariis ac secretariis commentationes junctim edidit clarissimus *Jacobus Wenckerus* (a). Plerique quidem auctorum istorum in historia ac serie Cancellariorum imperii ac regionum nectenda versantur, neque tamen inter eos desideres, qui generatim de officio Cancellarii disputarunt. Rariores sunt, qui Cancellariorum provincialium notitiam aperiant; at sunt

A

hoc

(a) Volumine, cujus index est: *Collecta archivi & cancellariae jura*; quod utinam auctius denuo prodeat!

hoc præstantiores viri, qui etiam hac in parte supplementa historiæ provincialis a se ornatæ scripserunt, *Valentinus Ferdinandus de Gudenus* (b) & *Joachimus Ernestus de Westphal*, quorum ille *elenchum Cancellariorum electoralium Moguntinensium* ad nostra usque tempora diligentius congestum edidit (b) hic vero *de Megapolitanis ac Cimbricis Cancellariis* copiose disputavit (c). Horum exemplo nobis ad imitandum proposito contenti quoque erimus eorum commemoratione, quæ ex domesticis documentis de Cancellariis aulæ & provinciæ Bipontinæ discere licuit, inde a seculo XIII usque ad nostra tempora.

II. Neque vero nobis defunt antiquiora vestigia Cancellariorum tituli, quem sibi sumserint dynastarum egregiæ libertatis virorum in provincia hac cisrhenana & Vosagica notarii seu protonotarii. Documentum profecto ejus rei vetustissimum nobis præbet charta an. DCCCXXVIII scripta dudum a nobis edita (d), qua Wiligarta, nobilissima Franca cum nepote suo Werinhero comite monasterio Hornbacensi curtim Willigartawisa cum proxima silva in pago Spirensi donavit, ab ipso imperatore Ludovico pio confirmata. Ita nimirum illius finis se habet: *Actum in Gylmheim manu Sygibaldi cancellarii confirmatio autem facta Lutramnesforst sub Siggero comite XI kal. Junii*. Quum Gelhemium villa fuerit, non regia, sed illorum ipsorum dynastarum Francorum, atque facta ibidem donatio antecesserit confirmationem in Lutramnesforst factam, denique inter regios Cancellarios nullus tum Sigebaldus cognitus sit *Mallinckrotio & Lanovio*, vel in collectione scriptorum & documentorum *Bouquetiana* amplissima

(b) In *Sylloge I variorum diplomatariorum* &c. p. 499-556.

(c) In præf. ad Tom. III. *Monim. inedit. rerum Cimbric.* p. 13. sqq.

(d) In *Orig. Bipont.* P. I, cap. III, §. VIII.

plissima reperiatur, dubium superesse nequit, quin is SIGEBALDUS CANCELLARIUS Werinheri comitis ac dynastæ Franci fuerit notarius. Sed rariora sunt hæc vestigia Cancellariorum inferioris, quam regiæ dignitatis, neque igitur illis istos persequi lubet, licet.

III. Ex quo autem Germaniæ procures non solum terras patrimoniales, sed etiam beneficiarias jure regio imperii summi æmulo administrarunt, etiam cancellarias, hoc est, imperii civilis officinas, instituendi iisque Cancellarios præficiendi facultatem habere cœperunt, ita tamen, ut soli principes comitesque potentiores honorificentiores Cancellarii titulum proprie adhiberent ad eos honestandos, quos rebus civilibus gerendis, secretariorum & scribarum cohorti atque publicis scriniis seu tabulariis præficere debebant (e); ceteri vero status imperii, ut comites minores, civitates imperii liberæ, quid enim dicam minorum gentium dominos nobilesque, ab eo abstinere, ut plurimum Secretarios, cancellariæ directores, syndicos & scribas civitatis nominasse contenti (f).

IV. Quemadmodum vero principes ecclesiastici notarios suos ineunte seculo XIII protonotarios, dein secretarios, heimliche oder oberste Schreiber, tandem Cancellarios,

A 2

rios,

(e) Cf. *Got. Struvii Diss. de Cancellario principis* cap. III, apud *Wenckerum* l. c, p. 173. & *Ahasveri Fritschii Tract. de jure Arch. & Cancell.* cap. III, apud eund. p. 21 seq.

(f) Civitates imperii tamen nonnunquam olim modestiæ fines hac in parte transgressas esse, observari licet. *Wenckerus* quidem in *Obs. i. ad G. Aebbtlinum* (vide *Appar. & Instru. Archiv.* p. 15. sq.) *Sebastianum Brand*, syndicum & scribam civitatis Argentinensis, Cancellarii titulum usurpasse recte contendit. Verum id stilo oratorio, & studio honoris condonandum fuit.

rios, observante L. B. de *Gudenus* (g) appellarunt inde ab anno MCCCCXXX (h): ita nec recentior est, imo paulo antiquior Cancellariorum in hac provincia dignitas, quippe quæ statim, ex quo Ruperti III Palatini electoris & cæsaris filius Stephanus ad comitatum Bipontinum una cum aliis terris in tractu Hundsruock, ceterisque per divisionem illam terrarum inter quatuor fratres an. MCCCCX factam regendum accessit, in consilio ejus æque & foci, Friderici comitis Veldentini ultimi, effulgere cœpit; quod Cancellariorum nostrorum antesignanus NICOLAUS LANGWIRT de SIMMERN, primo loco laudandus, abunde demonstrabit.

V. Quod vero pridem observarunt eruditi, principum consiliarios fuisse equestris ordinis homines (i), idem exempla domestica docebunt dein adferenda. Horum apud nos primas tenebat, qui simul aulæ præfectus erat ac purpuratorum princeps, magister & aulæ & curiæ, Hofmeister, antiquo & illustri loco natus. Quum autem præter eos opus esset viro haud vulgaris doctrinæ, æque prudenti & in rebus agen-

(g) loc. cit. p. 500 & 524.

(h) Neque etiam antiquior est series cancellariorum Trevirensium, quorum copiam suppeditant indices *Hist. Trev. dipl. Hontheimianæ*.

(i) Laudamus instar omnium *Christ. Lud. de Scheidt*. Is in libro, quem inscripsit: *Historische und diplomatische Nachrichten von dem hohen und niedern Adel in Teutschland &c.* p. 128. sq. inquit: *Der Landesherr hatte ordentlicher Weise keine andere Raethe, als aus dem Ritterstand, außer daß zuweilen das Canzler - oder wie es damahls genennet wurde, das Schreiber - Amt, weilen der Adel damahls in studiis nicht geübet war, an geistliche von burgerlichem Stande kam.* Loquitur vero auctor de sec. XIII. A seculo certe XV nulli apud nos cancellariæ præfuerunt, nisi laici; interque eos etiam viri nobiles.

agendis, expediendis versato, adjungi illis oportuit, qui in omnibus negotiis præiret Cancellarium, plerumque conditionis civicæ & plebejæ virum. Eadem de causa, præsertim ex quo judicium imperii supremum, quod vocant, camerale institutum erat, atque jus civile Romanum invalescebat in judiciis, ordinationibus judiciariis maxime adjutum, legebantur quoque qui a consiliis essent, legum periti, iique honoribus Academicis ornati *Rechtsgelehrte Râthe*, qui vel apud ceteros de jure responderent, vel in causis principum caverent, vel in curiis juri dicundo præessent. Quemadmodum igitur curiæ & aulæ magister, consiliariorum equestris ordinis princeps, omnes anteibat dignitate (k), ita primarius ex jureconsultis, Cancellarius, mens quasi erat consilii publici, idemque præses cancellariæ, legum rescriptorumque moderator, scriniorum magister, custos sigillorum. Dirigebat cancellarius collegarum negotia & consilia, imperabat secretariis, registratori seu tabularii præfecto, scribarum

A 3

(k) Tanta is auctoritate pollebat, ut ipsius etiam principis non minus, quam ejus ministerialium & officiatorum censorem agere auderet. Sed dicat hoc potius ipse dux sapientissimus Joannes I, cujus *ordinatio cancellariæ* d. 27 Jan. an. 1586 confirmata cap. XLVII sub initium hæc de magistri aulici officio statuit: *Vnser Hoffmeister soll jederzeit, wie wir wollen, ein getrewlich vffsehens vff vnserer Persohn haben, vnd so wir etwas, das vns oder vnsern Erben, auch vnserm Land vnd Leuthen, es were gleich was es wolle, zu Verweiß, Nachredt, Verkleinerung oder Nachtheil kommen mücht, redten oder thäten, das soll er seines besten Vermögens vorkommen, vndt vns jederzeit vndt sonderlich, wo er an vnserer Persohn etwas sträfliches sehe, dauor getrevlich warnen, vndt vns sein bedenken vndt vrsachen anzuzeigen nit vnderlassen, daß wir anch genediglich von Ihme jederzeit vffnehmen, vnd vns der Gebür darunter halten sollen vndt wollen. Gleichergestalt soll Er auch ein getrewliches vffsehens vff alle vnserè Rhaet, Ambtsdiener vndt Befelchsleute haben &c.*

barum cohorti &c. Denique is erat secundus a principe, sicuti primus ab eodem erat aulæ præfectus.

VI. Omnes vero five equestris five civici ac plebei generis consiliarii, simpliciter dicebantur olim consiliarii Râthe, ex quibus, qui seniores erant, ac peritiores & fideliores existimabantur, sanctioribus adhibebantur consiliis, quales plerumque erant, qui gravissimis muneribus defuncti honorem consiliarii extraordinarium adepti erant. Scilicet alii consiliariorum ordinarii erant, & ut ita dicam, ad residentiam obligati, alii autem extraordinarii five honorarii, Râthe von Haus auß, quos in gravioribus negotiis adhibere, consulere, & ad ea obeunda evocare solebant principes nostri. Illi quidem sec. XVI sub Wolfgango duce ejusque filio Johanne dici cœperunt Canzleirâthe & Hofrâthe. Seculo demum XVII consiliariorum principes vocantur consiliarii sanctiores, Geheime Râth. Quam vim diversæ istæ appellationes hodie habeant, non est, quod dicamus.

VII. Procurabat autem senatus sub auspiciis tum principis ipsius, tum aulæ magistri & Cancellarii, omnia quæ tum ad statum publicum pertinent, Regiment, tum ad causarum in prima vel secunda instantia dijudicationem spectant, Hofgericht, tum quæ feudalialia erant, Lehenhof, tum sec. XVI & XVII res ecclesiasticas. Seculo enim XVI jam inde abstracta vulgaris reddituum procuratio, quæ consiliariis peculiaribus mandata erat, atque adeo secretario proprio indigebat, qui tum vocabatur Kammersehreiber & numerarii simul provinciam sustinebat. Distincta igitur in senatu agitabantur consilia; alia, quæ regimenti & cancellariæ, alia quæ judicii aulici, cujus præsidem agebat judex aulicus, Hofrichter, unus ex consiliariis equestris ordinis; alia quæ curiæ feudalialia erant; hinc triplex genus secretariorum, quorum princeps erat secretarius cancellariæ, alius secretarius judicialis,

Hof=

Hofgerichts Secretarius, alius feudalís Lehen Secretarius (1); hujus & istius personam plerumque unus idemque sustinebat.

VIII. Itaque Cancellarius, in quo maxime reposita erat cura rerum civilium, tum publicarum, tum forensium, rerum feudalium & ecclesiasticarum, unus erat cancellariæ & scriniorum magister, cunctis, quorum erat gesta in literas redigere, tabulas actaque adservare, præerat, denique sigillorum & majoris, & curiæ feudalís, & judicii aulici custodiam agebat, ipse graviora negotia expediebat, cetera sub auspiciis suis peragenda mandabat collegis ac secretariis. Tali igitur præside rerumque gerendarum auctore & actore nunquam carere poterat senatus principis. Itaque si nemo aderat, qui Cancellarii honorem haberet, illius certe potestatem tenebant vicarii, vel Procancellarius, vel cancellariæ director, vel secretariorum princeps, vel senior consiliarius cum hoc ipso cancellariæ secretario. Habebat enim semper post Cancellarium protosecretarius auctoritatem non solum in ceteros secretarios & scribas, sed & absente illo quadam ratione in ipsos consiliarios (m). Tanta cum eorum esset præroga-

(1) Scribimus hæc fide tum documentorum, quorum non nulla infra inferemus, tum laudatæ ordinationis cancellariæ subnixi.

(m) *Ordin. cancell. cap. LII vom Ambt vndt Beuelch eines Cantzley oder obersten Secretarien. Unser Cantzlei, Secretarius soll allweg daran sein, auch so oft es vonnöthen, bei dem Cantzler vndt andern unsern Rhäten fleißig anmahnen, daß dieser unserer Ordnung in allen Punkten -- getrewlich gelebt vndt nachgesetzt werde --- Dergleichen soll im Abwesen unsers Canzlers, im fall wir keinem andern die Verwaltung der Cantzley befehlen, sich der ordentlichen Geschäft, so sonst dem Cantzler -- zu verrichten ist, souiel ihme möglich getrewlich annehmen, vndt die andern Rhät, so oft es die Notturfft erfordert, daran mahnen auch Ihme dem Canzler zu seiner Ankunft von den fürnembsten puncten Relation thun &c.* Idem quoque sæpius simul consiliarii partes habebat, atque sigilli minoris cancellariæ custos erat perpetuus.

rogativa, aliquoties factum est, ut ipsi munere suo optime defuncti Cancellarii dignitate potirentur. Sensim vero huius secretarii auctoritate decrecente (n), auctoritas absente aut mortuo Cancellario, sive Procancellario, sive direttore omnis esse coepit penes seniore ex consiliariis.

IX. Magister curiæ idemque summus aulæ præfectus, Hofmeister, qui in archipalatinatu dicebatur Groshofmeister, quamvis in curia esset primus a duce, atque gravissimis negotiis adhiberetur tum domi tum foris obeundis, nunquam non a latere habebat Cancellarium in rebus publicis. Spectabatur in illo quidem generis nobilitas, prudentia usu exercitata, integritas gravitasque excellens, neque vero priscorum temporum ratio pati videbatur, ut fortissimus quisque doctrinæ civilis subsidiis esset instructus. Nihilominus in illis plerisque, qui seculo XVI hac dignitate ornati fuerunt, prudentiam quandam singularem rerumque usum hoc magis admirari debemus (o), quo magis sequiori tempore etiam a civilibus artibus equestri ordinis homines abstraxerunt studia militaria. Quemadmodum vero post curiæ magistrum in consilio principatum tenebat Cancellarius, ita ille in aula habebat comitem seu focium, aulæ præfectum, Haushofmeister, alias mareschallum, ita ut hic ipsius auctoritatem revereri deberet (p). Quod ad ordinem, qui inter purpuratos

(n) Quod factum esse suspicor, regnante Friderico duce, haud adeo in viris ad negotia fideliter obeunda deligendis felice.

(o) Excellentes fane viri ista ætate fuere, *Ludovicus ab Eschenau*, *Christophorus Landschadius a Steinach*, *Wernherus a Zeiskheim*, quorum merita laudesque in primis data occasione celebrare animus est.

(p) Etiam seculo XV Palatinis ille vocabatur mareschallus, cum nostra in provincia serius quoque diceretur Haushofmeister. Atque is semper ex nobilitate legebatur.

tos hosce reique publicæ administros intercedebat, attinet, de ejus prærogativa nulla fere illis suboriri videbatur æmulationis causa. In compositionis inter Fridericum victoriosum electorem & Ludovicum ducem nostrum tabula an. MCCCCLXIII hic illis assignatus legitur ordo, ut primus sit magister curiæ supremus, dein Cancellarius, tum marschallus, tum protonotarius, tandem ceteri consiliarii nominentur (q). Factum tamen est, ut quando tum magister curiæ, tum Cancellarius se munere suo abdicabant, consiliariorum honore retento (r), eorum successores, & ætatis & ceterorum meritorum ratione habita, illis cederent. Sed mitamus hæc.

X. Supereſt, ut de tertio præſidum genere dicamus. Ex quo enim tempore Wolfgangus dux sæpius abſens erat, quippe qui non ſolum aliquantum temporis Friderici II electoris in Palatinatu ſuperiori locum tenuit (s), ſed etiam bellicis expeditionibus a reipublicæ adminiſtrandæ cura avocari ſe ſubinde paſſus eſt; atque illum magiſter aulæ ſequebatur:

B

opus

(q) Quod jam obſervavit præclariffimus *Kremerus* in *hiſtoria Friderici I, electoris Palatini*, patrio ſermone ſcitiffime ſcripta L. VI, p. 629 not. 9); Vide documentum ipſius in adjuncto *Codice diplom.* N. LX, p. 318.

(r) Scilicet sæpius factum eſt, ut ob laborum multitudinem & gravitatem, eorum maxime, qui in legationibus obeundis conſiſtebant, munera commutarent, vel præfecturis, vel conſiliariorum honoribus, nullam certe ſplendoris deminutionem paſſuri.

(s) Quam vicariam adminiſtrationem haud tamen inde ab an. 1544, uti fere omnes ſcriptores aſſerunt, adiiſſe putandus eſt. Friderici II electoris fratrem, Wolfgangum ſapientem, a pio noſtro heroe, Wolfgango Bipontino, diſtinguendum, an. 1545 Vicegerentis officio functum eſſe in provincia ſuperiori Palatinatus, demonſtrat pactum agnatorum principum Heidelbergense d. 11 Febr. 1545 in *Tolneri Cod. dipl.* n. CCXXII, p. 166 ſq.

opus erat vicario ducis, qui illius locum apud nos teneret, vicegerentis, *Stadthalter*, titulo illustris (t). Hic igitur eodem fere, quo magister curiæ, functus est officio atque ita ex mandato agebat, ut Cancellarium in rebus cum auctoritate gerendis adjunctum haberet (u). Similes illis fuere, aut potius majori auctoritate tempore imperii Suecici produces Bipontini, quos vocabant *gubernatores generales* (v).

XI.

(t) Primus, qui vicegerentis dignitate auctus sese mihi obtulit, est *Wernherus Zeisskheim* an. 1551. Post ipsum an. 1555 literis Ambergæ d. 24 Aug. datis a Wolfgango duce, designatus est locumtenens *Johannes de Schwartzenberg*, cujus in locum an. 1558 25 Dec. successit *Guilielmus Cranz de Geispoltzheim*, consiliarius ante & satrapa Bipontinus. Hujus sub initium anni 1561 absentis vices agere iussus est *Wolfgangus Wamboldus* ab *Vmstatt*, consiliarius, iudex curiæ & satrapa Bipontinus. Rediit quidem eodem anno *Cranzius* ac munere suo functus est, sed tamen postea illud dimisit, in Lotharingia consiliarii ac provinciæ Germanicæ ballivii officia suscepturus. Quo facto vicegerentis provinciam adiit illustrissimus dynasta de *Hohengeroldseck*, *Quirinus Gangolfus*; qui cum simul tribunus militum esset, Wolfgangi ducis in Galliam expeditionem facientis comes ibidem d. 3. Oct. 1569 proelio occubuit, conf. *B. Herzogii Elsassische Chronik* L.V. p. 129. Postquam vero eodem anno d. 11 Jul. Wolfgangus fortissimus ipse princeps ex hac vita excesserat, Johannes princeps, heres ducatus Bipontini, apud fratrem majorem in aula Neoburgica commoratus est usque ad an. 1575, quo temporis intervallo reipublicæ nostræ cura commissa fuit consiliariis regentibus, quibus præerat vicegerens *Johannes Landschadius a Steinach*, Christophori filius. Tandem advenit ipse exoptatissimus princeps ad gubernacula reipublicæ an. 1629 obviis nobis fuit *Joannes Casimirus Colbius de Wartenberg* vicegerens.

(u) En verba ipsa literarum inaugurationis: *Also daß er mit vnd sampt vnnsern ime zugeordneten Cantzler vnnnd Rethen vnnser aigen Fursteuthumb vnd Landschafft seine gebuer von vnsern wegen handhaben solle &c.*

(v) Postquam ducatus avitus Bipontinus, (quem a gallis occupatum inde ab obitu Friderici Ludovici ducis rexit primum gloriosissi-

XI. Exstincta familia regnante Landsbergenſi in Frid-
rico Ludovico, duce ultimo, ante quam ob violentam Gal-
lorum poſſeſſionem Suecorum rex ducatus aviti imperium
ſuſcipere poſſet, illi tanquam in medium conſulturus præeſſe
cœpit CHRISTIANUS II comes Palatinus Birckenfeldenſis,
atque ſapientiffime terrarum Bipontinarum adminiſtrationem
temporibus periculorum & miſeriarum pleniffimis geſſit ad
annum uſque MDCLXXXIII, quo Suecorum rex Carolus
XI adminiſtratricem eſſe voluit CHARLOTTAM FRIDERICAM,
Wilhelmi Ludovici quondam principis heredis viduam. At-
que ſereniffimus Chriſtianus II magiſterio aulæ curiæve ab-
rogato, virum generoſiſſimum atque reipublicæ gerendæ pe-
ritiffimum, PHILIPPUM MELCHIOREM STEINKALLENFEL-
SIUM dynaſtam, qui illud noviffime tenuerat, primarium
porro eſſe in ſenatu, ſed *Praefidis* titulo deinceps ornari
voluit. Sic intercidiſt illa principum inter purpuratos ac pri-
mariorum reipublicæ adminiſtrorum dignitas. Novum vero
præſidentium officium, quod ab aulico munere diſjunctum

B 2

ſolum-

mus princeps Chriſtianus II Birckenfeldenſis uſque ad an. 1693,
dein vero approbante Suecorum rege Carolo XI adminiſtravit ſua
quadam ratione Charlotta Friderica, princeps Bipontina vidua,)
tandem per pacem Riſvicenſem plane & liberrime ad unam nor-
mam P. W. reſtitutus eſt Suecorum rex potentiffimus Carolus XII
illi præfecit producem, *Gabrielem Oxenſtierna*, comitem, Thu-
ronis filium, an. 1699, atque huic d. 28 Febr. 1707 denato ſuc-
ceſſit *Henninges L. B. a Stralenheim*, qui cum tandem ſeſe haud
ſatis obſequentem ac liberalem exhibuiſſet STANISLAO LESZIN-
SKI, Poloniarum regi & hoſpiti Bipontino, regis ſui iram exper-
tus, atque per literas regias d. 9. Aug. 1718 Stromſtadii datas
non ſolum abdicatus, ſed etiam hac in urbe cuſtoditus, ſucces-
ſorem an. 1718 accepit *Stanislaum Poniatovvsky*, comitem, pa-
rentem STANISLAI II, qui hodie in Polonia ſapientiffime regnat.
Verum is vix tres meſes ab aduentu ſuo huic ducatu præfue-
rat, quum Carolo XII rege præmature exſtincto, Guſtavus Sa-
muel Leopoldus imperium hujus ducatus ipſe adiret.

solummodo civile existit, nimium sic affine Cancellarii officio, ex eo tempore cum hoc nunquam conjunctum visum est. Itaque Steinkallenfelsio præfidi defuncto nemo successus est, sed Cancellariorum auctoritas, qualem per XXXX annos nulli obtigisse viderat Bipontum, revocata exerceri cœpit viguitque in FRID. PASTORIO Procancellario, atque post hunc in CHRISTOPHORO NICOLAI de GREYFFENCRAZ Cancellario. Redit per vices præfidis dignitas sub initium Gustavi Samuelis Leopoldi ducis in PHILIPPO FRIDERICO SCHORRIO de HASEL, dein libero barone de & a SCHORRENBURG dicto, quo tamen an. MDCCXXIII ineunte gratia muneribusque orbato (x), Cancellarii honos restitutus est in DAVIDE HAUMÜLLERO a MÜHLENTHAL. Quum autem ille sub finem anni MDCCXXXIII sibi migrandum esse ratus fuisset, atque serenissimus quondam princeps, CHRISTIANUS III, primus ex Birckenfeldensibus dux anno insequenti ducatus aviti regimen suscepisset, adduxit is virum illustrissimum GUILLIELMUM ERNESTUM L. B. DE WREDEN, præsidem ante designatum regiminis Sponhemici, qui consilarii intimi ac præfidis Bipontini munia ac dignitates adiret (y); cui gravissimis plurimisque negotiis domi forisque occupato adjungendum duxit serenissima vidua tutrix CAROLINA virum illustrem *Ludovicum de Savigny*, consiliarium regiminis atque consistorii Sponhemici Trarbacensis, jam directoris cancellariæ & collegæ sanctioris consilii partes suscepturum. Post hujus

(x) Post *Schorrenburgii* fatum *Joannes Henricus ab Hofmann*, rei venatoriæ magister, simul aulæ magisterium suscipere jussus est a duce, genero suo, d. 4 Maji 1724. Sed officii hujus ratio neque veteri curiæ magisterio similis neque diuturna fuit.

(y) Opera ejus usus erat serenissimus dux Christianus III, in celebri illa pactione de successione Bipontina ac Veldentina, quæ Mannheimii an. 1733 d. 23 Dec. confecta fuit.

jus obitum (z) illiusque discessum senatus amplissimi & cancellariæ directio aliquantum temporis relicta est viro perillustri, *Ferdinando de Jacob in Hollach*, consiliario intimo. Sed an. MDCCLV placuit serenissimo principi, ut senatui tutorem & quasi parentem constitueret virum perillustrem PHILIPPUM CHRISTOPHORUM BORNGESSER, cancellariæ tum directoris titulo ornaret, eundemque inter sanctioris consilii collegas versari juberet. Atque hic ipse, virtutibus suis meritisque consecutus nuper est summum consilarii intimi & Cancellarii honorem, quem ipsi cum maxime gratulamur, atque ferissimos in annos felicem faustumque patriæ precamur.

I.

Cancellariorum Bipontinorum primus, qui nobis innotuit, est NICOLAUS LANGWERT de SIMMERN, isque familiæ Langwertiorum de Simmern, quæ inter equestres locum invenit, primus parens, quem cum certitudine statuamus (a). Quamvis autem definire haud queamus, quando & quibus gradibus ad dignitatem istam adscenderit, docent tamen ipse primus Bipontinorum dux, STEPHANUS, atque hujus focer FRIDERICUS comes Veldentiæ ultimus literis die ultimo Octobris an. MCCCCXXXIII conscriptis (b), hunc

B 3

suum

(z) Obiit nimirum vir præstantissimus d. 4 Febr. 1740 relicto unico nominis paterni ac virtutis herede Christophoro Carolo Ludovico de *Savigny*, qui nuper consilarii intimi Isenburgici Biersteinensis honore defunctus est.

(a) Vide Jo. Maxim. Humbracht in *Stemmatographia nobilitatis Rhenandæ* inscripta: Die höchste Zierde Deutschlands ic.

(b) En earum particulas, quæ huc facere possunt: *Wir Stephan &c. und Wir Friederich Graue zu Veldenz und zu Spanheim, bekennen und tun kunt offenbar mit diesem Brief gein allermenglich, das wir angesehen und merklich bedacht han, das Nicolaus Langwirt, von Siemern vnser Cancellor und Schreiber lange Jare*

suum Cancellarium jam a multis annis in plurimis gravissimisque negotiis ministerium ipsis præbuisse & diligens & fidele, eaque de causa egregie beneficos sese erga eundem præbent, omnem ei securitatem adversus incommoda quævis, quæ ipsi ex servitiis fideliter præstitis nasci possent, promittunt, denique etiam sibi ejus filium Johannem ad officia civilia

und Zyt, in groser Arbeit flissig geweest ist, und uns getruwelich getienet hat, dardurch wir bewegt sin, als wir auch an rate unserer frunde funden haben, solichs gein yme zu erkennen und auch mit gnade gift und freyheiten zu versehen, die er sine leptage von uns und unsern Erben geruglich haben sal, als hernach geschriben stet --- und obe er siech blindt lame oder sust swach wurde, von verhengnisse Gott des allmachtigen, in des gnaden wir und yederman stene, oder ob er altershalp, unser schriberey nit außgerichten konnde, und solcher sachen halp vrlaub hiesch, wie odir wann sich das fuhet, so sollen und wollen wir yme den vrlaub gutlicher gonnen, und doch sine Leptage --- geben werden und gefallen lassen ---- Wan auch der obgenante Nicolaus von todes wegen abegangen ist, den Gott lange gefryst, ist es dann das sin husfrau Gerhuse und Johannes ir beyder sone ym vberlebet, so sollent sie beyde und ir iglichs sin leptags --- genießen. ----- Wir Hertzog Stephan und Graue Friederich haben auch dem obgnten Nicolao seiner Husfrauen Gerhusen und Johannes ir beider sone die gnade und verschreibung getan und zugesagt obe sie alle dru, oder eins Wernher von Monsheim irem Sweher Vatter und anherren uberleben, den Gott lange fryst das sie dann solicher giffit gnaden und Lehen, wie die wernher von uns beyden hait --- und vvir versehen sie alle dru mit solchen guter und Lehen vwie er die von uns hait, ytz an, und stellen yne die zu ----- Wir beyde Hertzog Stephan und Graue Friderich obgnte haben auch betracht nach vyl Muge und mancherhande ubunge Arbeid und sachen, die der obgnt Nicolaus in vnserm Dienst getruvvelich getan hait, darzu nit yederman eine Wolgefallen macht han, und demselben Nicolao gerette Versprochen und auch mit gutem vvillen in sundern gnaden zugesagt ---- Datum Meisenheim vigilia omnium sanctorum anno Dni MCCCCXLIII.

vilis suscipienda devincire student. Fecerunt ea dicti, princeps ac comes, cum consilio suorum, *Rete vnd Frunde, Brenner von Lewenstein, Henne von Randeke, Johan Mülnsteine von Grumbach vnd Henne von Gauwersheim*; atque filiorum suorum nepotumve, FRIDERICI ac LUDOVICI principum assensu confirmanda curarunt. Ex illis igitur colligimus, Nicolaum *Langwirt*, Simmerensem, Cancellarium, jam tum in officio ætatem prope exegisse mediam, aut certe ab illius flexu haud procul abfuisse. Quod autem isto tempore rarum fuit, atque in curia archipalatina etiam hoc seculo inauditum (c), ex laicorum ordine erat, neque tamen non prudentia rerum civilium, atque agendi scribendique peritia excellentior. Quodsi enim cogitamus, quot quantasque res ac controversias STEPHANUS dux suorum commodorum providentissimus inde ab anno MCCCCX gesserit fere perpetuas, quibus enarrandis haud sufficeret hic libellus, haud nimios esse potuisse Stephanum ducem & Fridericum comitem in efferendis remunerandisque hujus viri servitiis. Asciverat Fridericus comes jam inde ab an. MCCCCXVIII generum suum ducem in consortium terrarum suarum, easque tandem an. MCCCCXXXVIII cum Stephano duce inter hujus filios ac nepotes suos ita dimisit, ut Fridericus post avi obitum comitatus Sponhemici partes, hoc est, anterioris duas quintas, posterioris semissem, Ludovicus autem comitatum Veldentinum & superiorem & inferiorem obtineret, quibus utriusque partibus etiam paternarum terrarum portio-

(c) Inde ab an. MCCCCLII Fridericus victoriosus elector Palatinus usus est Cancellariis ex ordine sacro lectis, quales fuere *M. Johannes Guldenkopf & Matthias a Rammingen*, ex quibus hic etiam Spirensis ecclesiæ præsul factus provinciam Cancellarii archipalatini retinuit; conf. ampl. *Kremerum in vita Frid. I. p. 524 sq. & 629.*

tiones adjiciendæ forent (d). Itaque quum tam arcto nexu provinciæ Bipontinæ ac Simmerenses cum Veldentinis & Sponhemicis conjunctæ essent, haud mirari subeat, quare tum Stephani ducis tum Friderici comitis fuerit a Cancellaria. Superstes tamen Friderico Veldentino comiti anno DCCCCXXXIII defuncto fuit Cancellarius noster, atque tum regestum sive repertorium omnium reddituum, ex terris illis percipiendorum aequæ & expensarum composuit, quod instar normæ foret in tuenda dignitate principum nostrorum (e), tum patris Stephani, tum filiorum Friderici ac Ludovici, qui jam hereditatem ab avo materno relictam adituri erant (f). Quam diu postea Nicolaus officio suo functus sit, quandove vitam honestissime & laboriosissime actam finierit, dicere certo non possumus. At reliquit is ex conjugē *Gerhusa*, filia *Wernheri* de *Monsheim* herede (g) filium virtutis ac

- (d) Divisio hæc 1438 facta an. 1444 paulo ante obitum Friderici comitis Veldentini denuo tum ab ipso tum a Stephano duce in vim testamenti confirmata est. Ab an. 1438 in regestis stipendiorum, quæ in aula Veldentina Meisenhemensi quotannis expendi solebant, memoratur *Nicolaus Langvvirt* Cancellarius.
- (e) Ita vero illud inscripsit Cancellarius: *Regestum der Ordenunge in den Landen des Hertzogthums der Graueschafft von Veldentz die von geheysß myns gnedigen Heren Hertzog Stephans vnd myns gnedigen Jungh. von Veldentz seligen mit rade irer Ret Johan Mülnstein, Henne von Gauvvershim vnd Nicol. Langvvird von Siemern Cancellor entphohlen ist off das Ierliche gulten geracht die scholt gemynret vnd auch der staid nach der gelegenheit gehalten vverde.*
- (f) Auctoritatem tamen paternam verituri. Itaque Ludovicus princeps ipse primus feuda Veldentina a dominis directis petiit ac recepit.
- (g) Quod docent tabulæ paulo ante not. (b) allatæ. Minus recte igitur *Humbrachtus* in tabula gentis Langwertianæ Nicolao assignat uxorem *Gertrudim Blickiam de Lichtenberg*.

ac dignitatis paternæ æque & bonorum feudorumque tum paternorum, tum avi materni heredem, *Johannem Langwirt.* (h). An. MCCCCXXXVIII vita officioque nondum defunctus erat *Nicolaus.* C II.

(h) Addimus denique Nicolai patris literas reversales, quæ respondent literis beneficiariis modo laudatis, atque primam Johannis filii notitiam continent: *Ich Nicolaus Langvvirt von Siemern erkenne in diesem Brieffe als der hochgeborne Fürste her Stephann Ec. vnd der vvolgeborne graue Friederich graff zu Veldentz vnd zu Spanheim myn gnedige liebe Herren vnd Jungherren mich myn leptage mit Gelt Frucht vnd Wein versehen vnd mynen lone gebessert auch myn hussfravv vnd Johannen mynen sone, obe sie mich uberleben begnadiget haben nach lute des Briefs den ich daruber inhan, des geredden vnd versprechen ich Nicolaus obg. in guten truoven by dem eyde, den ich den obgnten mynen gnedigen Herren vnd Jungherren getan han, das ich bey iren gnaden vnd iren Erben verliben vnd in allen iren sachen nach mynen besten synnen vvitzen vnd verstentnusse getruvvelich dienen, raten vnd tun sal, so ferre ich mag, vvie vvo vnd vvan mir das gepurt, ané alle geuerde. Doch obe ich über nacht svvach vvurde vnd solichs an min libe, odir an den synnen, mit gram, odir der arbeyd zubringen mocht, so sollent ir beyder gnaden, vnd ir erben, mich des gnediglich vnd gutlichen erlassen. In der maß der brieff vviset den ich von iren Gnaden inhan. Ich versprechen vnd geredden auch vor Johannen mynen sone, des ich mich mechtigen, also wan er zu finen tagen kompt (*) das die obgnte myne gnedige Herren vnd Jungherren odir ir erben dunkt das er yne zu dienen beqvvenlich sy vnd des begerent, so solle er yne gehorsam sin, vnd getruvvelich dienen, vvarzu er gut ist vnd sich aller baste schiken vvirdet, vff soliche gnade die sie yme getan habent, vnd auch dann umb sinen Ferlichen dienst noch finer Gelegenheit aber tun sollent, vnd er fall auch nimmer keyne andere herren odir stede gesucht gedienen odir offnemen, sonder sine leptage by der obgnt. myner gnedigen herschaft, iren erben, vnd irem Lande, verliben vnd ane iren vvillen vnd vvisen von yne nimmer gevlichen in dheine Wyse, vnd ich Johannes des obgnt. Nicolaus sone soll u. vvill myn leptage getruvvelich vnd gentzlich stede vnd veste halten, vvie vnd vvas myn lieber Vatter, von mir, den abgnt. mynen gnedigen Herren vnd Jungherren dauor*

II.

Qui post patrem sub quatuor ducibus , Stephano, ejusque filio Ludovico nigro , duce Veldentino , atque ex hoc nepotibus Casparo & Alexandro per L fere annos dignitatem officiumque Cancellarii summa cum laude administravit JOANNES, LANGWERT DE SIMMERN, egregie demonstravit , non vanum fuisse augurium , quod de adolescente an. MCCCCXXXIII captaverant Stephanus dux , & Fride-ricus comes Veldentinus , quum futurum sibi suisque here-
dibus ministerium ab ipso muneribus liberaliter collatis pa-
ciscerentur. Jam enim inde ab anno MCCCCLVII Joannem gravissimo Cancellarii honore illustrem in actis regeſtisque tabularum invenimus obvium , haud dubitantes , quin is jam ante hanc provinciam sustinuerit , cum inter patrem & filium haud alius interceſſerit Cancellarius. Hinc vero pa-
tet, ipsum jam STEPHANO duci, qui anno demum istius se-
culi LVIII imperium per L annos gestum vitamque dimisit,
(a) ad-

*zugesagt vnd versprochen hait, vnd auch mich mit keynem elichen Wybe verandern ane irer gnaden vvissen vnd vvillen, vnd han das alles globt vnd zu den heyligen gesvorn, Des zu Orkunde han ich Nicolaus myn Ingesiegel an diesen Brief gehenkt vor mich vnd den obgnten mynen sone, des ich Johannes vnder desselben myns lieben Vatters Ingesiegel, bekennen getan han, vnd das, vwie Jung ich byn, myn leptage vvole behalten vvil, doch vvan ire gnade, odir ire erben so ich alter vvurde, begerten von mir solichs zu ernuvvern des vvil ich aber gehorsam sin, ane alle vvi-
derredde. Datum vigilia omnium sanctorum anno &c. XLIII.*

* Locutio wan er zu sinen tagen Pompt subindicat , Joannem, Nicolai filium , annos quidem pubertatis transgressum fuisse, ide-
oque valide de se suisque ministeriis aliquando fideliter exhiben-
dis promississe , sed minorem annis fuisse. At de impuberibus sol-
lemnis erat priscis locutio, wan er zu sinen Jahren Pompt. Quod
quidem observasse haud supervacuum videtur , cum utrumque
phrasin promiscue quidem , sed minus vere sumfisse intelligam
Ictos haud incelebres , & novissime , qui corpori juris germanici
Senckenbergiano operam suam adhibuerunt.

(a) adfuisse consiliarium Cancellariæ præsidem. LUDOVICO dein nigro, Veldentini comitatus domino, etiam comitatus Bipontini hereditatem adeunte, atque per totam fere vitam cum vicinis, maxime FRIDERICO I electore fortissimo, & per disceptationes & per vim decertante, quivis facile intelliget, quæ quantaque negotia Joanni Langwertio, consiliariorum principi, fuerint obeunda. Atque idem ducis sui bellicosi castra ubique secutus in fatali illo bello, quod Ludovicus dux, tanquam cæsaris & imperii legatus, Reichshauptmann, adversus Fridericum heroem inuictum an. MCCCCLXX & sequenti gessit, adfuit & armis (b) & consilio, reque infeliciter gesta præcipuus pacis auctor exstitit (c). Talibus laboribus, quos enarrare nimis longum foret, gratiam heri sui omnino meruit, atque præmiorum subinde ac beneficiorum tulit mercedem. Tanta certe in eo erat prudentia fidesque, ut ejus consilio ac ministerio se destitui nollent etiam post Ludovici obitum

C 2

tum

(a) Annum 1459 fatalem demum fuisse Stephano duci, recte statuit G. C. Joannis in notis ad Parei hist. Pal. p. 181 atque in vita ejus germanice brevibus descripta § XXIII & XXV tum argumentis tum auctoritate I. L. Beutheri, bibliothecarii quondam Bipontini, probavit. Non solum vero d. 6 Febr. 1459 superstes fuit, quod monuit collega mihi conjunctissimus, Frid. Exter, in serie numerorum palatinorum illustrata, quam inscripsit Versuch einer Sammlung von Pfälzischen Medaillen 2c. § XXXIII p. 48 sq. Sed bonam anni partem ipsum vixisse docet inscriptio arcis Meisenhemensis, cujus pars, dicta der Stephans Stod, eodem jubente an. 1559 exstructa est. Legere licet illam in orat. de Meisenhemio, curis b. parentis mei, J. Ph. Crollii, an. 1727 Biponti edita p. 12, not. *

(b) In indice aulicorum & ministerialium, qui tum ducem secuti sunt, primus a duce legitur: Johan Langwirt siner gnaden Cangler V Pferde. Sequitur: Wernher von Esch Hofmeister III Pferde 2c.

(c) cf. ampl. Kremerum in vita Frid. I, L. V, § XVII, p. 448.

tum filii Caspar (d) & Alexander, qui uterque virum egregium beneficiis auxerunt. ALEXANDRO dein soli rerum potito consiliorum dux adfuit comesque perpetuus (e). Hunc quidem ad comitia illa Wormatiensia, ob pacis publicæ profanæ & iudicii supremi cameralis constitutionem celebratissima, proficiscentem comitati sunt *Adamus de Soetern*, aulæ curiæque magister, & *Joannes Langwert de Simmern* Cancellarius (f). Quod ad ejus collegas attinet, tum superioris ordinis, tum inferioris, habuit is per longum istud temporis spatium plures. An inter illos jam referre oporteat *Bernhardum Kranich de Kirchheim*, qui an. MCCCCXXXVIII magistrum curiæ gessit, incertus sum. At certi sunt, qui ab an. MDCCCCLXX

(d) Is d. 13 Aug. 1390 Cancellario huic suo feudum castrense in arce Circella suo & fratris Alexandri nomine indulgit ad normam antiquioris investituræ; cf. Statum causæ antischorrenburgianum &c. inter adjuncta N. XXXVI, p. 38.

(e) Qua ratione Caspar exciderit imperio, idque sibi uni arripuerit Alexander dux, clare edisserit historicus coævus, *Ladislaus Suenthemius* in famil. com. palat. apud excell. *Oeselum scriptt. Boic.* T. II, p. 579 (Caspar) *fuit simplex, probus & pacificus & per fratrem suum Alexandrum captivatus, & in carceribus adhuc detinetur, quia fuit vox & fama, quod principatum suum vellet tradere in manus Palatini Rheni Philippi*. Scilicet Caspar & patri, qui cum uxore sua Johanna testamento an. 1479 sanciverat, ut alter quoque filius Alexander particeps esse deberet hereditatis, cet. & fratri huic suo iratus, postquam uxoris Amaliæ obitu spem procreandæ sobolis abiecerat, an. 1481 Philippum electorem agnatum principatus, quem sibi tanquam seniori soli deberi contendebat, heredem instituit. Quamvis igitur aliquantum temporis post Ludovici patris obitum (an. 1489) fratrem Alexandrum in imperii consortium ex testamento paterno admittere deberet, varia tamen in fratrem machinatus fuisse videtur, quæ hunc impulerunt, ut illum in carceres coniiceret, in quibus vitam consumsit ad an. usque 1527.

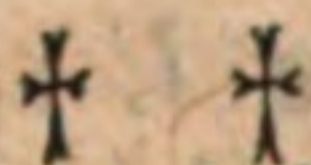
(f) Cf. *Hertzogii Chron. Alsat.* L. II, p. 150.

MCCCCLXX idem tenuere *Wernherus de Esch* (g) *Johannes de Schwartzenberg* (h), *Fridericus Blick* (de Lichtenberg) (i) *Dietherus de Frauenburg* & *Adamus de Soetern* (k). Collegis in cancellaria usus idem est obsequentibus *Petro de Bergzabern*, scriba seu protonotario, dein *Johanne Meisenheimer*, secretario, de quo quædam postea dicemus. Diem tandem obiit supremum d. V Jun. an. MDII (l), atque ex *Otilia Meyia de Lamsheim* filium reliquit heredem *Georgium Langwerdt de Simmern*, qui dein partem beneficiorum in molendino Boebelshemensi eamque ad feudum castrense in Kirckel spectantem vendidit *Jacobo Schorrio de Hasell* atque in Rhingaviam concessit, sedem familiæ a se propagatæ novam constituturus (m).

C 3

Inde

- (g) Vide supra not. (b)
- (h) Qui an. 1471 successit *Wernhero de Esch*. Eodem anno mihi se obtulit *Henricus de Beymelburg*. Mareschallus.
- (i) Is primum mihi obvius fuit an. 1478 cum consiliariis equestri ordinis *Johanne de Schvartzenberg*, exmagistro. *Hans Blick*, *Martino Roeder* (de Rodeck) & *Casparo de Berckule*. Blickius magister recurrit an. 1481, quo eodem anno Caspar princeps imperii paterni cum fratre socius proprium magistrum habuit *Bickerum Landschad*, (postea magistrum curiæ archipalatinæ supremum); vide Caspari tabulas traditionis in *statu causæ succ. Bipont.* P. II, n. XXVIII p. 64.
- (k) Quem jam an. 1495 obvium habui. Dimisit ille magisterium post *Alexandri ducis* obitum, atque illud præfectura *S. Wandalini* commutavit; sed recepit tamen consilarii honorem. Obiit d. 29 Oct. 1520 cf. *Humbrachtum* l. c.
- (l) Ita habet *Humbrachtus* l. c. idque confirmatur literis investituræ, quas recepit filius *Georgius* d. 10 Nov. 1502 cf. *Statum causæ Antischorrenburgianum* inter adi. n. XXXVII, p. 38 sq.
- (m) *Humbrachtum* l. c. & modo laud. deductionem *Antischorrenb.* p. 21 & adi. n. XL p. 40. *Georgius* sororem habuit *Margaretham*. De aliis fratribus aut sororibus silent tabulæ nostræ.

Inde a *Langwertii* obitu viginti & septem annorum spatium effluxit, quo nemo primarii hujus inter civilia officii dignitatem tenuit. Interea Cancellariæ præfuit JOHANNES MEISENHEIMER, secretarius idemque a consiliis, vir insigni prorsus auctoritate & gratia pollens. Hinc & eum inter multos legit Alexander dux, cum is in testamento suo an. MDXIII condito (a) Margaretham conjugem constitueret turticem filii Ludovici II s. junioris, eique consiliarios adjungeret quatuor, *Henricum Blick de Lichtenberg*, & *Henricum de Schwartzenburg* equites, *Philippum de Göntheim* & *Johannem* secretarium, qui in consilium adhiberent juris consultum, *Vendelinum Dürrium*, juris licentiatum, aut alium quemque juris peritissimum. Quum enim an. MCCCCLXXXV judicium camerale supremum institutum esset, opus jam erat magis in omnibus provinciis viris legum peritis, quales tum apud nos fuere *Petrus Kyrffer*, J. U. D. & consiliarius, *Vendelinus Dürr*, *Vilhelmus Sessler* ceteri. Johannem vero *Meisenheimerum* officio secretarii principis & consilarii functum esse etiam an. MDXX, regesta actorum docent, unde suspicor, ipsum Cancellarii vices ad an. usque MDXXVII, quo *Schorrius* primum in curiam advenit, administrasse. Filios reliquit *Theobaldum*, dioeceseos Novicastellanæ correctorem, & *Johannem*, eundem credo cum rectore ecclesiæ bipontinæ, qui primus sacra Evangelicorum inter pastores bipontinos probavit. Per idem temporis intervallum, quo *Johannes* inter secretarios principem locum tenuit, curiæ magisterium gesserunt *Guilielmus Hommel de Staufenberg* ab an. MDXV (b), atque post ipsum ab an. MDXXVIII *Petrus de Vachenheim*.
III.

(a) Quod vide in *statu causæ succ. bipont.* P. II, edit. 1729, Probatt. N. XXIX, p. 64 sqq.

(b) Die Lunæ post dominicam Cantate illud suscepit, ejusque conjux *Agnes Meygia de Lambsheim* eodem die magistra gynæcei renunciata est.

*

Nicolaus Langwirt de Simmern

Stephani Ducis Bipontini primi, & Friderici comitis Veldentini ultimi

Notarius & Cancellarius occ. 1434—1449.

Vx Gerhus, filia Wernheri de Monsheim

Joannes L. de S. Cancellarius Stephani, Ludovici nigri, Caspari & Alexandri Ducum 1457 — 1502 5 Jun. †
Vx Otilia Meyin de Lambsheim

Georgius L. de S. occ. ab an. 1502 in Rhingavia sedem familiæ ac fortunarum suarum primus collocat; † 1545
Vx Catharina Schadin de Oftheim

Otilia & Margaretha moniales in Ingelnhemio superiori 1482
Catharina Mar. Philippus Bredter ab Hohenstein
Margaretha Mar. Adamus Weise de Limburg 1474
Philippus L. de S. in Stockarten † 1530
fine heredibus.

Joannes Georgius L. de S. in Hattenheim 1545—1579 †.
Vx. Eva, Joannis de Schoenborn, & Judithæ de Mudersbach filia

Philippus L. de S. in Hattenheim occ. ab an. 1580 † 1607
Vx. Cunegunda Amalia, Philippi Wolf de Spanheim & Cathar. de Vben fil. *Amalia* † 3 Febr. 1615
Mar. Marfilius Godfridus ab Ingelheim

Joannes Georgius L. de S. nat. 1601 occ. ab an. 1608 † 1645
Vx. Maria Philippina, Melchioris de Graënrod & Dorotheæ de Linden fil. *Apollonia* † innupta
Joannes Henricus occ. ab an. 1608 † ante 1631 fine heredibus

Georgius Christophorus L. de S. Nobilitatis equestris medio Rhenanæ a consiliis, occ. 1655, 1669, 1681 † 8 Sept. 1689
Vx. Maria Catharina, Wolfgangi de Gemmingen, Assessoris Cameræ Imp. Spirensis & Annæ Margarethæ de Walbronn, fil. 1660.

Joannes Henricus occ. ab an. 1656 minorennis † ad Gomorram 1668
Joannes Adolphus, an. 1656 minorennis eques ordinis Teutonici & commendator in Oberflörsheim, Electoris Moguntini cubicularius tribunus militum & præfectus Erfurtinus
Maria Catharina † infans
† 14 Jun. 1700

Godofredus Joannes Wipertus, Canonicus Ratisbonensis, Confiliarius Boicus & Ratisb. Suffraganeus Episcopus Teutoniæ & administrator † 19 Jun. 1741 æt. 72.

Philippus Reinhardus L. de S. summus rei forestariæ magister Nassovicus Idsteinensis & Confiliarius nobil. ad Rhenum superiorem immediatæ † 13 Aug. 1729
Vx. Christina, Reinhardi de Gemmingen in Hornberg Confil. intimi, Mareschalli & præsidis Bada Durlacensis ac Mariæ Elisabethæ de Neipperg fil.

Maria Anastasia † innupta
Maria Anna
Maria Charlotta
Maria Sophia

Carolus Philippus L. de S. in Elfeld aulicus Saxo Gothanus, tum cubicularius & consiliarius aulicus Bada Durlacensis.
Vx. N. N. † circa 1758.

Georgius Reinhardus L. de S. ab an. 1739 Confiliarius aulicus Hanoveranus, ab a. 1743 m. Dec. Confil. supr. Appellat. judicii Cellensis.

Ludovicus Christophorus cubicularius & Cameræ Assessor Bada Durlacensis 1743.

Adolfus Fridericus Centurio in exercitu elect. Saxoniae.

III.

JACOBUS SCHORRIUS, cujus vitam paulo uberius conscripturus sum, sua quidem ætate, doctrina, rei que publicæ administrandæ peritia, munerum & honorum amplitudine, auctoritate denique, senectutis apice, longe clarissimus fuit, præstantior majoribus suis, atque illustrior posteris, ex quibus hoc seculo illius abnepos *Philippus Fridericus*, nobilitatem aucupans, summis in republica Bipontina dignitatibus arreptis, etiam liberorum baronum prærogativam consecutus, assumpsit primus titulum L. B. de & a *Schorrenburg* (a). Quamvis autem ab hoc tempore memoria *Jacobi* Cancellarii quodam modo in scriptis publicis eristicis (b) renovata atque una cum notitia generis Schorrenburg-

(a) Philippus Fridericus *Schorrius* dictus de *Hafell*, Joanne Philippo *Schorrio*, dicto de *Hafell*, scriniorum custode, quem vocant registratorem, d. 5 Jun. 1676 Meisenhemii natus, tempore Suecico cum inde ab an. 1705 præfecturam dioceseos Bipontinæ gessisset, atque primus appellationem de *Schorr* sibi adscivisset, a Gustavo Samuele duce, gubernacula terrarum Bipontinarum adeunte, statim an. 1719 consiliarius regiminis senior sive primarius, archisatrapa Bipontinus, præsesque collegiorum, quæ rerum ecclesiæ reformatæ curam agebant, deinde sub initium anni 1720 etiam consiliarius intimus & præses regiminis creatus, eodemque anno, deprecante apud cæsarem duce, in ordinem liberorum nobilium sive baronum evectus est: sed an. 1724 ineunte gratia muneribusque domini sui orbatus privatam vixit vitam ad annum usque 1757, quo d. 11 Febr. obiit ac d. 13 Febr. in coemiterio publico sepulturam invenit.

(b) Quorum plura inde ab anno 1724 ad an. 1738 usque in lucem edita commemorare possemus, si id quidem jucundum foret. Scripta quidem causam Schorrenburgianam adversus ducem defendentia legi possunt in *Ant. Fabri* collectione actorum publicorum, quam inscripsit, *Staatskanzley* &c. in voluminibus, quæ per intervallum istud prodire. Responsum vero iis est ex parte aulæ Bipontinæ duobus maxime scriptis amplioribus, altero an. 1728

burgiani satis contaminata in *Lexicon Historicum Basiliense*, supplementis auctum (c), ingesta fuerit, malui tamen ex documentis aliisque monumentis domesticis pro meo veritatis amore meaque dicendi libertate quædam colligere, quæ ad viri summi laudes pertineant, quam commenta adhibere ad lumen nescio quod lumini adferendum. Habebat enim *Schorrius*, dum vivebat, suum quendam splendorem, speciemque optimi viri, non tam generis, quam sapientiæ & probitatis commendatione tuebatur. Neque igitur ille nobis falsis opinionibus aut commentitiis fabulis commendandus est.

Sequamur potius illustris viri, ejusdemque olim Cancellarii, *Ulrici Sitzingeri*, testimonium, quod de Schorrio in literis ad principes filios WOLFGANGI ducis Bipontini datis (d) dixit honorificentissimum: *Conferetis etiam de his rebus cum sene optimo doctissimoque D. Jacobo Schorrio, qui abavum vestrum (Ludovicum nigrum, ducem) puer vidit, & proavi (Alexandri ducis) & avi vestri (Ludovici II) consiliarius fuit, & adhuc illustrissimo patri vestro (Wolfgango) in hac canitie a consiliis est; quod nescio an ulli eorum, qui nunc inter consiliarios regum & principum versantur, contigerit. Scio hunc avidissime res veteres legere, ipsique hanc commemorationem non injucundam fore.*

II. Ne tamen majores Cancellarii nostri astute reticuisse videar, quædam ad illos pertinentia afferre liceat. Fuit autem Schorriorum gens Hornbaci oppidi indigena, eaque civica,

publicato, altero eoque præstantiori an. 1737 edito; quo facto controversiæ pactione sepultæ sunt.

(c) *Neu vermehrtes Historisch und Geographisches allgemeines Lexicon*, edit. III. Basil. 1744 Tom. VI p. 300 sq. sub vocibus *Schorr von Basel & Schorrenburg*.

(d) d. 28. Jan. 1563.

vica, hinc probe distinguenda a familia nobili, quæ inde cognomen invenisse fertur *Hornbach von Erlinheim* (a). Fuisse enim Schorrios civicæ conditionis, didici jam ex documento quodam Hornbacensi an. 1342 scripto, quo Henricus dictus Mechys presbyter capellanus capellæ S. Mariæ Hornbacensis omnia sua bona in curiis Schweygen & Heydelbingen contulit. Huic scilicet donationi interfuisse leguntur *Petrus dictus Schorre & Gerhardus frater suus, Gerhardus dictus Butz, Helfericus, Johannes dictus Felsheller, Eberhardus quondam justiciarius & Nicolaus Sutor, Scabini Hornbacenses*. Scabinos autem dicti oppidi cives fuisse, haud profecto opus est demonstrare (b). XVIII post annis obviis mihi fuit ex eadem familia *Johannes Hensel Schorr*, isque advocati (*Bogt*) Hornbacensis munere ornatus. Patet vero hinc Schorriorum

D

rum

(a) Quemadmodum enim Hornbacense monasterium jam seculo X, teste ipso Ottone imp. castro cinctum fuit, quod seculis sequioribus mansit, atque sec. XIII castellanos suos habuit a comitibus Geminipontis constitutos, cf. *Orig. Bipp.* p. II, cap. II, Dec. III dipl. III, n. VI, p. 121 not. (f): ita & milites ejusdem custodiam antiquitus tenuisse colligimus, ex cujus generis hominibus oriundos fuisse puto *milites de Hornbach*, quorum nomen magis crepat scriptorum Ruxnerianorum & recentiorum quorundam copia, quam veterum monumentorum fides testatur. *Hornbachios* ab *Erlickheim* ejusdem originis fuisse auguror, si unquam milites, ab Hornbach dictos, floruisse verum est.

(b) Hornbacum seculo XIII ineunte *oppidi* nomine honestari coepit, cf. *Orig. Bipp.* P. II, sect. III, Dec. VII, n. X p. 279. *Nov. verint quod nos videlicet Justiciarius, scabini ceterique cives ac universitas oppidi Hornbacensis*; cum antea tantum *villa* dicatur. Cives dicebantur quoque burgeneses comitum Bipontinorum, & ab iis custodiam oppidi sibi commissam tenebant; adeo ut tum militibus castrensisibus haud amplius fuisse videatur locus. Officium sculteti ad an. usque 1234 habuerant milites, sed compositione tunc inter comitem & advocatum facta duo oppidi curtisque præfides, alter comitis vicarius advocatus, alter scultetus f.

rum familiam satis antiquam esse, eaque de causa non solum, sed & quod protulerat viros muneribus civilibus claros, atque sic bonis feudisque, quamvis ignobilibus, tamen amplioribus, locupletata erat, sec. XVII demum patriciam dici cœpisse (c). Quantum autem hi recentiores minorum gentium patricii distent a nobilibus, loquuntur seculorum superiorum documenta & quæ mox de Schorriis nostris trademus. Primus eorum, quem cum certitudine inter majores Cancellarii nostri referre debemus, nobis est *Arnoldus*, a domicilio suo more istorum temporum von Hornbach cognominatus, quem LUDOVICUS niger dux ob fidelia sibi præstita servitia, omnibus oneribus ac servitiis, quæ in conditionis infimæ homines cadunt, Bette, Schagung, Frondienst, aller Ungnaden und Beswerung, an. seculi XV quinquagesimo octavo immunem declaravit. Hujus filium & heredem *Johannem de Hornbach* anno ejusdem seculi LXXXII simili libertate donarunt ac simul successorem advocati Hornbacensis *Petri VVagenhals* designarunt Ludovicus dux ejusque filius ALEXANDER. Occurrit vero idem jam antea & quadriennio post correctoris seu scribæ provincialis Bipontini munere, quali nunquam fungi solebant nobiles, ornatus cum uxore *Catharina* (d); atque iidem an. MCCCCLXXX inter libe-

justiciarius nomine abbatis, deinceps constituendi erant, atque hic haud amplius ex ordine militum legebatur, sed ex hominibus plebeiis iisque *S. Pirminii* hominibus; unde facile colligitur, etiam scabinos olim fuisse plebejos.

(c) Quemadmodum scilicet familiæ civium quædam, *Altburger*, in urbibus imperii patriciorum nomen invenerant, sic idem civibus antiquioris originis, ex quibus in oppidis mediatis & minoribus senatores five scabini legi consueverunt, nonnunquam contigit, ut translato patriciorum nomine insignirentur & a ceteris distinguerentur.

(d) cf. Deductionem Antischorrenburgianam majorem, cujus index est: *Status causæ* &c. an. 1737 editam inter Beylagen n. CVIII

liberos suos *Albertum* de *Geminoponte* cognominatum filiasque *Margaretham* & *Agnetam* bonorum partitionem ita instituerunt, ut *Agnes* haberet bona in agro & vicinia Hornbacensi sita, *Albertus* vero & *Margaretha* ea, quæ Biponti & alibi possederant, tandem *Albertus* beneficia, maxime Hasellenſia cet. teneret solus (e). Factum enim erat, ut cum extincta familia ab Hasell, variis beneficiis ducum Bipontinorum locuplete, *Albertus* dictus sese heredem *Johannis* ab *Hasell* ultimi, tanquam proximus ejus cognatus, gereret, *Ludovicus* niger dux eidem anno MCCCCLXXVIII feuda Haselliorum hereditaria in agro Ernestivillano, prætereaque beneficia in ipso pago Hasel tribus leucis abhinc remota conferret (f). Dico *Albertum Schorrium* cognatum fuisse *Johannis* ab *Hasell*, quem æque & ipsius majores militaris generis fuisse putant nostrates, neque vero inde argui potest, similis fuisse conditionis Schorrios. Quemadmodum enim plurima prostant exempla, quibus ordinis superioris nobiles tum ob crebras prædiorum partitiones, tum ob connubia cum feminis inferioris nobilitatis contracta abiisse in militarem ordinem (g), ita & promiscua inter homines militares & plebejos

D 2

p. 124 sq. ubi tres chartæ immunitatis *Arnoldo* & *Johanni*, *Arnoldi* filio, *Schorriis*, concessæ leguntur. Puto autem *Johannis* *Schorrii*, *Landſcribæ* patrem, *Arnoldum*, præter illum etiam filium cognominem habuisse, in quem prima charta melius cadere videtur. Verum hæc leviora sunt.

(e) Vide idem scriptum, *Beylag.* n. LIII. p. 52.

(f) ibidem n. LIV. p. 52 sq.

(g) *Hunoldſteinios* certe olim ex dynastarum ordine fuisse, patet ex connubiis inter illos & comites *Hirſutos* initis vid. *Senckenbergii meditt.* fasc. I, n. II, de *Hirſutis comitibus*, §. XVII, & adj. probb. n. XVI, p. 80. Simile & aliis illustrioribus familiis accidisse, novimus: sed abstinemus a pluribus exemplis, ne quarundam origines illustraturi delibare quicquam videamur de aliarum dignitate hodie majori.

bejos extitisse sæpius matrimonia, edocti sumus (h). Facile igitur conjicimus *Schorrium*, nescio quem, an *Arnoldum* aut *Johannem*, uxorem ex familia *Hafellana* duxisse, atque sic jus quoddam hereditatem petendi illis adtulisse, quod dux *Ludovicus* pro sua erga *Albertum* indulgentia ratum habuerit. *Albertus* certe quamvis feudis novis iisque hereditariis auctus non modo nunquam titulos nobilium isto ævo solennes ambivit, sed ipsos potius nobiles reveritus est tanquam *caros suos domicellos* seu dominos, myn liebe *Juncsherrn* (i); denique officiis, quæ plebeiis conferri solebant, con-

(h) Id certe obtinuisse inter milites & patricos nemini est incognitum cf. *Herzogii Chron. Alsat.* L. IX & X, ubi de familiis nobilibus & civicis oppidorum *Hagenau* & *Weissenburg* agit.

(i) In cujus rei gratiam subjungimus excerptum ex litteris *Alberti Schorrii* reversalibus, quæ litteris clientelaribus a *Ludovico nigro* duce datis an. 1478 respondent: *Ich Albrecht von Zveybrucken Hans von Hornbachs sone, Erkennen inn diesem brieffe das der Hochgeborn Fürst vnd Herr Herr Ludvigs Pfaltzgraue by Ryne Herzog in Beyern vnd Graue zu Veldentz myn gnediger Herr nach abgang des vesten Hansen von Hassels myns Vettern seligen der etliche ekere vnde Wiesen inn dem banne zu Ernstviler vnd Bubenhusen von syne vnd siner miterben vwegen von siner Gnaden voraltern als von der Graueschafft zu Zveybrucken vwegen zu Erblehen gehabt vnd getragen myn ernstliche bete ersuchunge und erbietunge myner vwilligen dienst, ich siner Gnaden vnnnd der Herrschafft zu kunfftigen Zyten thun soll angesehen, mich als den ihenen der sich des genanten Hansen negster erbe vermyffet zu sin, begnadiget vnd vßgenommen den zehenden ich zu ernstviler han, mir solch eker vvieseu vvælde felde vnd gutter vvie die eygentlich hernach benant vnd geschriben steent zu Erblehen geluhen hat, nemlich --- --- Andervverbe so hat sine gnade mir off myne gesynnen vnd erfordern In obgemelter maß zu Erplehen geluhen alles das zu Hassel an Luten vvelden vvehgen Mulen scheffden Zynsen vviesen felden vnd ander gulten vnd Gerechtigkeit vvie Hans von Hassell vnd sin voraltern solichs vnd glich in besesse vnd genosse herbracht haben, vnd ich Al-*

contentus vixit. Ipse enim ab anno MCCCCLXXXIII munus correctoris sive Landscribæ diœceseos Meisenhemensis agebat, quin etiam seculi insequentis XVI anno octavo, quo *Alberti* Landscribæ filius *Jacobus* in tabulis minoris alias momenti occurrit. Atque hic *Jacobus* ille ipse est, cujus vitam illustrare proposuimus. Reliquerat vero *Albertus* Landscriba ex duabus conjugibus, quarum altera *Getze* vocabatur, præter *Jacobum* nostrum V liberos, de quibus nihil est, quod dicamus. Vitam *Albertus* produxit usque ad annum MDXXX, & quod excedit.

III. His igitur parentibus natus fuit *Jacobus Schorrius*, nescio an Hornbaci aut Biponti(a) circa an. MCCCCLXXXIII.

D 3

Com-

brecht vorgenant han solichs also vwie vorgeschriben steet von sinen Gnaden zu erplehen empfangen daruber globt vnd eynen eydt liplich zu Got vnd den heiligen gesvorn sinen gnaden vnd der Graueschafft zu Zuveinbruk getreuvve vnd holt zu sin Irn shaden vvarnen irn frommen vnd bestes getreulich vverben, die lehen zu yederzyt zu empfaen zutragen vnd alles das zu thun vvas eyn manne synem Herren von solicher Lehen vwegen schuldig yst, vnd billig tun soll, in der Lyhunge hat sin Gnade vßgenommen sin recht siner gnaden manne vnd eyns ieglichen recht, des zu Orkund dvvile ich off diese Zyt eygen Ingesiegels nit enhan, so habe ich mit fliß gebeten den vesten Jungherrn Eberhart von Sulzbach myn lieben Jungherrn das er sin Ingesiegell vor mich vvolle hengen an diesen Brieff, mich obgeschr. dinge zu besagen. Des ich Eberhart ytzgnt. mich erkenne also von des obgnt. Albrechts flißige bete vwegen getan han. Geben off Dynstag nach dem Sondage zu Latyn genant Reminiscere ano &c. LXXVIII.

- (a) *Albertus* enim a loco natali suo, & domicilio patris *Johannis*, Landscribæ *Bipontini*, atque a parte hereditatis, quam in agro *Bipontino* dein accepit, plerumque dictus *Albrecht* von *Zwenbrucken*, nonnunquam a familiæ suæ antiquiori sede *Albrecht* von *Hornbach*, tum *Hornbaci*, tum *Biponti* apud patrem, id temporis Landscribam, degere poterat.

Complevit enim annos ætatis LXXXII & diem, quod infra dicemus, obiit supremum an. MDLXVI. Quamvis autem non constet nobis, quam ab ineunte ætate studiorum rationem secutus, & quibus magistris usus sit: haud obscurum tamen relinquit viri egregii eruditio & rerum gerendarum peritia, quam & res ab ipso gestæ produnt, & auctoritate viri quondam incomparabilis, *Sitzingeri* Cancellarii, supra comprobavimus, ipsum non juris tantum studio operam navasse, sed & ab omni humanitate, maxime historiarum cognitione, instructiorem fuisse. Annum agens XXV jam ex academiis redux Meisenhemii apud patrem, scribam dioceseos provincialem, commoratus est, neque vero diu ALEXANDRUM ducem latuere eximie illius artes (b). Anno enim MDXV jam ipse provinciam correctoris in diocesi Gutenbergensi sustinuit, cum a LUDOVICO II duce illius filio, feudum quoddam, quod a patre *Alberto* sibi resignatum habebat, reciperet (c).

IV.

(b) His certe meruit tum summos in jure honores, tum judicis chartularii seu notarii publici pontificia & cæsarea auctoritate muniti officium, quod illis temporibus suscipere eruditiores juris consulti haud erubescabant.

(c) Documentum ejus rei habemus ipsas litteras clientares, quas in deductionis Antischorrenburgianæ majoris *s. Status causæ* & cad-junctis n. LVI, p. 54 obvias huc transcribere placet:

Wir Ludwig von Gots gnaden &c. Erkennen und tun Kundt offenbar in diesem Brief, als weyland der Hochgeborne Fürst vnßer lieber Herr und Vatter Herzog Alexander seliger löblichen Gedechtnuß solch zwey teile vnd XXXIII Morgen Akers zu Süffersheim, die Lorenz von Bergzabern in Lehens wyse gehabt, und nach desselben Lorentzen tode Seiner liebden heimgefallen sind, alles lüt der alten Briefe, vnserm lieben getreuvven Albrechten von Hornbach umb getreuer dinste willen vnd vß sonderlichen Gnaden als von der Graueschaft zu Veldentz wegen zu rechtem Erblehen geluhen hat, vnd dann nach Abgang vnser lieben Heren und Vat-

IV. Redeunte dein evangelii lumine, *Schorrius* noster ex primis erat, qui illud menti suæ præferri pateretur, jam totus in eo versaturus, ut legendis viri divini, *M. Lutheri*, scriptis veram & solidam salutis doctrinam ex folis oraculis Divinis purius haurire perdisceret (a). Quod cum innotuisset Ludovico duci, primo ex Germaniæ proceribus, qui sacrorum emendationem in terris suis fieri voluerint; *Schorrium* præ ceteris de negotio hoc gravissimo in consilium adhibere coepit (b). Cum vero cæsaris mandata contra Lutheranos graviora advenissent, eorumque exemplum principes Lutheri fautores nacti essent, communicavit Ludovicus dux cum viro isto æque prudenti & pio, ab eoque quæsit, quam rationem ipsi in ancipiti religionis negotio ineundam existimaret. Itaque *Schorrius* consilium suum de causa Lutherana plenum sapientiæ & pietatis exposuit, quod eodem anno Ludovico duci inscriptum typisque excusum in comitiis Spirensibus distributum esse novimus (c). Patet autem ex hoc scripto,

ter seligen vnß gedachter Albrecht vorgebracht, wie er dasselbe lehen sinem Sone Jacob Schorren vnserm Lantschriber Guttenberger Gemeinschaft zugestellt habe, vnd vns daroff vnderteniglichen bitten lassen, ime dasselbe forter gnediglichen zu luhen, daß wir demnach solches vß gnediger Erzeygunge bewilliget und darof gemelten Jacoben solch vorgeschriebene Aker als von vnser Graffschafft zu Veldentz wegen zu eim rechten Erblehen geluhen haben &c.

- (a) Imo, si *Heilbrunnerum* in Apol. Conf. Wolfgangi ducis Verantwörtung &c. p. 187. audias, *Schorrius* ipse *Witebergæ* cum *Luthero* coram de religione contulit.
- (b) cf. nostram de *scholae illustris Hornbacensis historia* prolusionem nuper editam, qua de sacrorum & literarum in terris *Bipontinis* restitutione egimus, Cap. I. §. III, pag. 15. sq.
- (c) Ita vero illud inscripsit: *Radschlag vber den Lutherischen Handel, dem Durchleuchtigten, Hochgebornen Fürsten vnd Herren, Herrn Ludwigen Pfalzgrauen am Rheyn, Herzogen inn Beyern vnd Grauen zu Veldentz &c. gemacht auf Speyerischem reych-*

scripto, virum egregium, quamvis *Luthero* plurimum tribueret, non cæca quadam ratione illius auctoritatem secutum esse, sed scriptis ejusdem excitatum sapientius ipsos sacros fontes adiisse, & collatis utrimque argumentis, verio-
ren-
sen-

*stage, durch Seyner F. G. Landschreyber Guttenberger gemeynschafft Jacob Schorren. Psalm. 93. Merkt doch ir Narren unter dem Volk, und ir Thoren wenn wolt ir Klug werden. MDXXVI. Neque vero Schorrius tum legatum ducis ad comitia egit, cum Wendelinus Durrius, confiliarius hoc munere functus esse legatur in fine Recessus comit. Spirensium, sed ille hoc scriptum transmisit duci, quod inserviret deliberationibus de causa religionis in comitiis illis tractanda. Placet ipsum Schorrii prologum huc afferre, ut & occasionem scopumque scripti, & indolem auctoris cognoscant lectores. G. F. und Herr, was E. F. G. mir der Lutherischen lere halben befehlen lassen, habe ich sampt der anzeigung Keyserliches Manndats untertheniglich fürgenommen und wie wohl mir mein geringkeit kundiger, denn das ich mich solcher hohen Sachen gemeß achten müge, so habe ich doch zu leystunge E. F. G. schuldiger gehorsamen, mein muglichen Fleis darin zuversuchen nicht wollen unterlassen, ungezweiffelter Hoffnung der almechtige Gott der one das alle wege das geringe und verachtete in diser Welt zu seinen Sachen erwelt 1 Corin. 1. Und auß dem Munde der unmündigen sein lob zu vollenbringen pflegt Psalm. 8. wurde disen E. F. G. befehl nicht gar vergeblich an mich zu geschehen verfügt oder verhengt haben, sonder mir auch seine gnade dazu verlihen, und hab dar auff die Bücher die mir vorhyn merenteils bekant, und nicht allein von Doctor Martino Luther oder sinen anhangern, sondern auch von den Bebstlichen irem widerteil außgangen sind, ynn dem namen des Herrn für mich genommen, von newen besichtiget, und gegen dem Evangelio (so viel mir von Gott geben worden) erwegen. Aber demnach deren viel und die zwytracht weit-
leufftig ist, und die zeit kurz, welche mir fürwar meiner Ampts geschaffts halben durchs ganze Jar nymer ungelegener zu disen dingen gefallen seyn möchte. So habe ich mir fürgenommen E. F. G. nicht von allen puncten darumb der streit in diser sache ist, sonder allein von etlichen das Regiment der Kirchen betreffen, die mir die furnemesten gesehen werden auff das kurtzest ich ymer muge zu schreiben &c. &c.*

sententiam amplexum esse. (d) Postquam igitur de ecclesiæ fundamento & capite rectius sentire *Lutherum* brevibus docuerat, missis ceteris controversiis, tractavit caput de forma regiminis ecclesiæ, ita, ut primum vicario Christi opus minime esse ostenderet, dein de sacerdotio & sacrificio N. T. ad mentem evangelii disputaret, atque pontificem sibi suisque cum sacerdotio supremo etiam imperium in ecclesiam arrogasse, culparet. Explicata igitur veriori ministrorum evangelii doctorum & pastorum ecclesiæ indole de clavibus regni cœlorum, hoc est, donis spiritus sancti, quorum ope cognitio vera evangelii efficitur & augetur, pie differuit, rejecitque remittendi peccata indulgentiarum & excommunicandi potestatem, a clero Romano utilitatis causa violentius usur-

E

pari

(d) Quod permulti in hac regione ad *Buceri*, *Schwebelii*, aliorumque fecere exemplum, observante ipso perillustri *Seckendorffio* in *hist. Luther.* L. I, Sect. 35 § LXXXII p. 130. *Erant quidem*, inquit ille, *qui ipsum Lutherum videbant & audiebant, quibus ille magnus & sanctus & obsequiose colendus videretur; erant tamen etiam sacerdotes plurimi, in partibus præsertim remotioribus, qui libellis ejus eatenus saltem excitabantur, ut scripturarum lectioni eo usque fere neglectæ ipsi incumberent, ut par erat, non Lutheri, sed scripturæ monitu a pontifice & scholio dissentirent --- Erant etiam qui in aliquibus dissidebant, ut in superiori Germania circa articulum de cæna Domini factum esse negari nequit, nec Zwinglii saltem, sed & aliorum exemplo comprobatur, licet occasionem doctrinæ ex Lutheri scriptis accepisse non diffiteretur. Talis erat Johannes Schwebelinus vel Schwebelius &c.* Paululum quidem de hoc judicio suo detrudere videtur *Seckendorffius* *ibid.* in addit. I, p. 131. laudans *I. H. Maji vitam Reuchlini* an. 1687 editam, in qua *Suebelii* epistolæ & opuscula corruptionis suspecta dicuntur, auctore adversario, *Jac. Heilbrunnero*, qui quantum ipse, animi vehementia & litigandi studio abreptus, in alios fuerit injurius, non est, quod hic dicamus. Cognoscant ipsi lectores ex *Schorrii* scripto, quam sententiam animo imbiberit. De *Schwebelio* alibi dicendi locus dabitur.

pari solitam. Hinc progressus ad ordines monachorum, tria ipsorum vota, maxime abstinentiæ, parum pietati præceptisque divinis convenientia esse probavit. Negata tandem conciliorum auctoritate & utilitate peroravit omnem hanc de papa disputationem, consiliumque suum principi dandum ita direxit, ut primum omnibus omnium ordinum hominibus vigilandum atque in lumine ambulandum sit; dein ut Lutherus tanquam nuntius & propheta a Deo missus, liberaliter recipiendus sit. Atque hoc viri politici consilio egregie confirmatus Ludovicus dux, qui jam a tribus annis *Joannis Suebelii*, primi apud nos evangelistæ, opera usus erat ad sacra in terris suis ab omni abusuum genere repurganda, hoc liberiores evangelii cursum esse voluit neque se minis ceterisque adversariorum rationibus absterri passus est, imo quo melius frueretur Schorrii prudentia consiliorumque pietate, ipsum in aulam suam evocavit.

V. Anno nimirum MDXXVII d. XIII Maji Officio secretarii primarii auctus a ducis Ludovici secretis & consiliis esse coepit (a), idque ea dexteritate ac fide administravit, ut principi maximo commendaretur opere. Hoc majori autem tum pollebat auctoritate, quod superiorem non habebat Cancellarium: quæ summa in consilio dignitatis inde a *Johannis Langwertii* de *Simmern* obitu nemini adhuc, quantum scio, obtigerat (b). Quare tandem factum est ut Cancellarii honor inde ab anno MDXXVIII in *Schorrio* nostro rediret illustrior.

(a) Testatur id notitia quædam quæ incipit: *Regulierung der Hausbestallung von a. 1527 uff Montag den dritzehenden tag May. In obgenantem Jahre ist mit Jacob Schorren Secretarien vberkommen, daß myn gnediger Herr Ime vor syn Hufskosten &c.*

(b) Per id temporis intervallum *Johannes Meisenheimer*, Secretarius, consiliarium principem egerat; unde suspicamur, in illius circa hoc tempus defuncti locum susceptum fuisse *Schorrium* nostrum.

frrior. Neque vero eum magis illustrabat nova dignitas (c), quam ipse huic singularem splendorem conciliaſſe cenſendus eſt. Ejus enim ſub auſpiciis ejusque conſiliis adjutus *Suebelius* religionem evangelicam, maxime ex quo Germaniæ proceſſes conceſſam ſibi ex decreto comitiorum Spirenſium illius introducendæ libertatem intelligebant, feliciter per univerſum ducatum propagabat. Quem vero *Schorrius* ſenſum in doctrina religionis habuerit, æque & illius præco primarius, *Suebelius*, ex eo colligi poteſt, quod non modo *Bucerum* ſibi habuerit amiciffimum (d), ſed etiam difficili illa tempeſtate, quæ per decretum comitiorum Spirenſium an. MDXXVIII (e) evangelicis impendere cœperat, cautius hero ſuo procedendum putabat (f), adeo ut is doctrinam evangelicam, in

E 2

qua

- (c) Præſertim cum liberalitatem heri ſui eximiam experiretur, cujus documentum præbent literæ ducis, quibus ipſum beneficiis obitu *Hederici de Schmidburg* dicti de *Wildenburg*, abſque liberis deſuncti, vacuis an. 1530 auxit, cf. ded. Antifchorrenb. *ſtatus cauſae und rechtliche deduction* Beylagen p. 55.
- (d) cf. in *Suebelii centuria epist. theol.* ad an. 1528. n. XXXIX, p. 123 & 1530. ſq. n. XLVI, p. 153. n. XLVIII, p. 157, & n. XLIX, p. 159. Denique legatur ſcriptum Suebelianum: *Hauptſtück und Summa des ganzen Evangeliums, und worinnen ein Chriſtlich leben ſtehet* &c. durch *Johann Schwebelin* Predicant zu *Zwenbrücken*. MDXXV. 4. Opusculi hujus æque & Schorriani conſilii nuper novam nobis copiam factam eſſe cognovimus.
- (e) Comitibus hiſce Ludovici ducis nomine interfuiſſe *Wilhelmum Seſſlerum*, I.V.D. ex reſeſſus ſubſcriptione §. 46 diſcimus. Quamvis vero decreta in illis de religione inimica fuerint rei evangelicæ, atque adeo occaſionem dederint principum & civitatum proteſtationi, ab ea tamen abſtinuit Ludovicus dux.
- (f) Hinc quidem in comitiis Auguſtaniſ Ludovici ducis Bipontini mandata habebat *Hieronymus Rheuſſ*, Cancellarius Badeniſ. cf. reſeſſ. §. 147, ſed confeſſioni Saxonicæ ibidem exhibitæ minime ſubſcripſit; cf. autem de geſtis ibidem ab Argentinenſibus epistolam *Mart. Bucer* ad Jo. *Schwebelium* in *cent. epist. theol.* n. XLVI.

qua ecclesia Bipontina cum Argentinensi consentiebat (g), in terris suis tueri mallet, quam cum protestantibus principibus agendo cæsaris iram in se commoveret. Medium igitur tenere tum videbatur ecclesia Bipontina. (h) Sed Cancellarius noster cum mitiori paulo esset in dissentientes animo, atque ab omni vi imperii civilis illis inferenda abhorrere videretur, accidit, ut & apud nos anabaptistarum seu potius cataptistarum nova secta vires acciperet, præsertim ex quo *Georgius Pistor* ab Argentinensis ecclesiæ præsidibus mense Aprili anni MDXXVII submissus erat, qui pastorem Ernesti-villanum & *Suebelii* ageret Symmistam (i). Qui cum adverfaretur pastori suo & a theologis Argentinensibus corrigendus videretur, scripsit anno MDXXXII *Bucerus* ad *Schorrium* Cancellarium literas, quibus ejus patrociniū & auxilium hac in causa expetivit (k).

Non

-
- (g) cf. in primis in epist. theol. *Schwebel* ep. XLIII, p. 134 - 142, qua conventus theologicus Argentinensis ecclesiæ suum cum ecclesia Bipontina consensum testatur, n. LXV, p. 206 sqq. & n. LXXX. p. 288 sqq. ceteras.
- (h) cf. prolusionem nostram I de *Scholæ illustris olim Hornbacensis nunc Bipontinae historia* nuper editam, Cap. I. §. XI sq. p. 33 sqq.
- (i) Vid. ep. *Schwebel*. n. XXXIX, p. 123. ad an. 1528. m. Febr. coll. cum n. LXXXIX, p. 315. Loquuntur de eodem Georgio plurimæ literæ sequentes. Quod si autem ep. XLIII ad an. 1529. conferas cum Buceriana ad an. 1537, n. LXXXVI, patet, epistolas hæc minus recte digestas, & rationes temporum sæpius neglectas esse.
- (k) Vide ipsas literas, quas in serie prætermittas subjunxerunt editores centuriæ epist. *Schwebel*. p. 356 sqq. præfixo numero LXVIII. Ita autem illas inscripserat *Bucerus*: *Martinus Bucerus clarissimo & prudentissimo viro D. Jacobo Schorrio illustrissimi principis Bipontini Cancellario integerrimo, patrono suo observando.*

Non solum vero domi *Schorrius* præclare omnes Cancellarii partes administravit, sed etiam in legationibus ob-undis præsertim ea, quam an. MDXXVIII ad cæsarem Bononiæ in Italia agentem de religionis negotio suscep-erat, singularem dexteritatem tum cæsari, (1) tum hero suo proba-vit. Interea an. MDXXXII d. III Dec. præmaturo fato vivis ereptus est Ludovicus dux, primus religionis evangelicæ pa-tronus, postquam illam prima pace religiosa Norimbergæ d. XXXII Jul. ejusdem anni jam quodam modo confirmatam viderat. *Schorrius* vero etiam sub illius filio impubere, WOLF-GANGO principe atque hujus tutoribus, ELISABETHA matre & RUPERTO duce, patruo, Cancellarii officio fungi perrexit. Anno autem sequenti festo paschatos, quum a gravioribus labori-bus immunis fieri voluisset, de illo decedendi potestatem con-fecutus est, ea tamen lege, ut deinceps a consiliis esset. (m)

E 3

Post-

(1) cf. in *Lexico universali hist. & geogr. Basiliensi* T. VI artic. *Schorr von Hasell*. Quodsi recte se habent, quæ ibidem de diplomate quodam Caroli V. Imp. an. 1532 d. 12 Jan. in gratiam Cancellarii nostri concessio sed pridem perditio, hic jam tum cognomen de Ha-fell assumsisse videtur. His enim verbis efferebatur diplomatis ini-tium: *Carolus quintus divina favente clementia Romanorum im-perator Augustus ac rex &c. Nostro & imperii sacri fideli di-lecto Jacobo Schorren de Hasell.*

(m) Subjungere liceat testimonium literarum paulo contractarum: *Vom Gots gnaden Wir Elizabeth Pfaltzgreffin by Rhine inn Bay-ren vnnnd Greffin zu Veldentz, geborne Lantgreffin zu Hessen, Wittib, vnnnd von denselben gnaden wir Ruprecht auch Pfaltz-graue by Rhine, Hertzog zu Bayrn vnnnd Graue zu Veldentz, beide als Furmunder, bekennen vns samentlich vnd thun kunt offent-lich, mit dieser Schriefft, Nachdem der Erbar vnser lieber ge-treuer Jacob Schorr, Wylent des hochgebornenn Fursten Herrn Ludwigs Pfaltzgrauen bei Rhin, vnd Grauen zu Veldentz, vn-sers fruntlichen liebenn Gemahels vnd Bruders seligen, vnnnd nach desselbenn Liebden absterbenn, auf ein Zeitlang vnser Cantzler gewesenn, aber Ime nu solch vnnsrer Cantzler Ampt hin-*

Postquam igitur *Schorrius* quadriennium fere difficillimo tempore consiliorum præsidem & executorem egerat, honorem istum dimisit; qui demum an. MDXXXIII mense Januario *Henrico Hasio* collatus est.

VI. *Schorrius* jam quidem domi agens, sed a consiliis sanctioribus esse iussus, consilio magis, quam corpore aderat tutoribus *Wolfgangi* principis, maxime in causa religionis. *Rupertus* enim dux longius in sacrorum emendatione progressurus, antequam missam prorsus aboleret, & sacerdotes licentiores vitam matrimoniis commutare juberet ea de re sententiam *Schorrii* explorare studuit; qui cum ipse semper caute agere didicisset, atque forsan veritus esset, ne episcopi, quorum sic omnis auctoritas in terris *Bipontinis* tollenda foret, nimium commoverentur, principi suasit, ut sacerdotes in concubinato seu connubio minus sollemni vivere pateretur, atque ab interdicendis pontificiorum sacris, maxime missa, animum revocaret. Quod quidem consilium postquam cum *Joanne Schwebelio*, sacrorum antistite, communicatum est, repugnavit is, quod ad primum magnopere, quod
ad

forter zuuersehen, vnd zuuerwalten beschwerlich vnd vns deshalb vmb gnedigen Vrlaub underthenig angesucht, vnd dessen daruff vonn vns also gnediglich erlassen wordenn, doch das vns der numher aufferhalb gemelts Cantzler Ampts als ein Rath von Huß vß vff vnser erfordern yederzeit in notwendigen vnd andern zimlichen sachen wedder menglich in Rathen vnd sonst nach sym besten vermögen, vnd verstand trenlich dienen vnd gewertig syn soll, dagegen wir ine yedes malls so wir erfordern thun mit Pferden vnd Knechten versehenn vnd vollen, vmb vvelchen dienst, vvir Ime eins yeden Jars, das allwege vff Ostern vff vnd angeen soll, so lang der vveret, gebenn vnd reichen lassen sollem vnd vollen Gescheen vnd gebenn vff denn heiligenn Ostertag anno XV dry vnd drissigk.

ad alterum voluntatem sacra prorsus repurgandi eum in modum interpretatus est, ut pastores tantum ad normam doctrinae Christianae & docere & vivere juberentur; quale praeceptum neque Deo neque caesari adversarium esse queat (a). Atque haec Schwebelii sententia tum praevaluisse videtur (b). Neque tamen ideo reprehendimus mitius Schorrii consilium, ex reverentia caesaris metuque graviorum periculorum profectum. Similes certe agendi rationes fecere, ut Rupertus dux, tutor Wolfgangi, licet an. MDXXXV foederis Smalcaldici particeps fieri desideraverit, anno tamen insequenti in conventu Francofurtensi d. XXIII April. instituto, se excusaret, quod foederi accedere non posset (c). Atque ut aliquantisper digrediamur ad ecclesiae Bipontinae statum, fuit is rectus atque purus, quantum fieri potuit. Sanctissimus enim Schwebelius neglectis illorum temporum de S. coena rixis ceterisque inanibus quaestionibus, in quibus theologorum contentiosorum irae nunquam defervere solent, unus loquebatur cum sacra scriptura, unusque fidem & caritatem ab omnibus praestandam urgebat. Sequebatur in eo tum suum rectioris animi sensum, tum Bucerii, Melanchthonis, Capitonis ceterorumque moderationem. Ita ille an. MDXXXVI ad Capito-

nem :

- (a) Opusc. Schwebel. Germ. P. II ad an. 1534 n. XXIX p. 247--256 fqq. His verbis vero Schwebelius orditur consilium suum. *die Schrift in Rat/schlagsvveiß, E. F. G. von ihrem Rath und Diener, dem hochgelehrten I. S. vberantwortet, haben vvir empfangen mit dem Befelch, daß vvir darauf vnser meynung schriftlich sollen anzeigen, dessen vvir niemandt zu vvider &c.* cf. etiam n. XXX & XXXI ibid. Atque huc referendum potius mihi videtur, quam ad an. 1525, scriptum, quod in P. I. n. XI, p. 152-159.
- (b) Quod colligimus ex vicarii generalis Metensis querelis ea de re an. 1535 d. 9. April. ad Rupertum ducem perscriptis, quas jam adduximus in *hist. scholae ill. Hornb.* prol. I, §. VIII not. (f)
- (c) Seckendorffii *Hist. Luther.* L. III sect. 15. §. L, add. III (a) p. 142.

nem (d) Nosti optime Capito, nos semper pacis studiosos fuisse & odiosas illas rixas ex animo odio habere, & libenter sentimus cum piis & eruditis, qui pure & simpliciter fidei nostrae dogmata tradunt: Ideo dudum confessioni illustrissimorum principum, cui Philippus etiam apologiam addidit (h. e. confessioni Augustanæ an. MDXXXI emendatæ e) subscripsimus, id quod clarissimo nostro principi mire placet. Talis cum esset Schwebelius noster, optaverant maxime, ut ipse cum suis negotio concordiae inter Lutherum & superioris Germaniæ theologos dicto anno conficiendæ interesset. Sed Schwebelius suo & collegæ Caspary Glaseri, qui præceptor scholæ Palatinæ erat, nomine excusatione allata, quod ob gravitatem munerum a se unis administrandorum discedere ipsis haud liceret, iisdem literis tandem Capitoni rescribit: Si quid nostro nomine agendum erit, hoc totum tibi, Melanchtoni, & Bucero, observandis fratribus nostris, committimus; scimus enim, vos nihil suscepturos, quod a sacra scriptura discrepet.

Quare cum tandem concordia inter illos Witebergæ inita esset (f), formulam ejus d. XXVI Maji an. MDXXXVI

a

(d) In epistola, quæ est inter Schwebel epist. theol. LXXXIII p. 297.

(e) Quam pariter Argentineses an. 1531-1537. Smalcaldiæ salva & integra confessione Argentinensi s. Tetrapolitana approbarunt, cf, qui diligentius, quam Seckendorffius in hist. Luth. L. III, §. VII, & §. LV, addit. e) pag. 153, §. LVI, 15, p. 157, ista disputavit, antistes olim Bipontinus, M. Phil. Beutherus, in libro, cujus index est: *Warhafftiger Grundtlicher Bericht von der zu Straßburg anno 1598. in truk außgangen veranderten Kirchen ordnung der Lehr vnd Ceremonien belangend* &c. Zveybruk MDCIII. p. 4-13. sqq. Ceterum Seckendorffius l. c. §. LV. addit. k) p. 154 observavit ad an. 1537, etiam ducatum Bipontinum adhærere coepisse confessioni Augustanæ.

(f) Vide de concordia Wittenbergenfi ex reformatis *Hospinianum* P.

a *Melanchthone* scriptum & subscriptionibus tum superioris Germaniæ theologorum, quorum antesignani erant *Wolfgangus Capito*, præpositus ecclesiæ Argentinensis, & *Martinus Bucerus*, tum Wittenbergensium, quorum dux erat ipse b. *Lutherus*, confirmatam communicavit *Bucerus* cum *Schwebelio*, ejusque collegis, petivitque, ut ei & suos adderent calculos.

Quemadmodum enim *Lutherus* in se receperat, se articulos concordiæ transmissurum ecclesiis in Prussia, Pomeralia, Dania, Holsatia, Saxonia, Misnia, Thuringia, Hassia, Frisia & Brandenburgicæ ditionis, easque ad illos recipiendos permoturum esse: ita *Bucerus* idem præstare debebat in Helvetia, Suevia, ad Rhenum, Westrasia, Craichgovia cet. (g) Itaque *Schwebelius*, antistes ecclesiæ Bipontinæ pacisque amantissimus, dissidii de re sacramentaria, quod etiam in illa gliscere videbatur, componendi causa, descendit cum *Glasero*, perpetuo aulæ comite, qui sub adventum suum doctrinæ *Lutheri* magis faverat (h) & *Michaeli Hilspachio*, præceptore ludi literarii & adjutore ecclesiæ Bipontinæ, ad conditiones concordiæ, eique non solum cum illis & octo

F

fra-

II fol. 134 (b) ad 154 & ex Lutheranis *Seckendorffium* l. c. L. III, §. XLVII p. 153 sqq. qui tamen illum non sine bile in *Lutherum* rem enarrasse dicit. Quare *Hottingerus hist. eccles. Helv.* L. VI, p. 711 not. (f) *Seckendorffium* reprehendere videtur, quod, quæ illa biliosa sint, reticuerit.

(g) Distincte narrante *Hottingero* l. e. p. 704. vid. in *cent. epist. Schwebel.* literas *Lutheri*, *Melanchtonis*, *Buceri* cet. ad an. 1535 & seq.

(h) cf. ejus epistolam ad *Nicol. Gerbelium*, Ictum Argentoratensem, d. 21. Jun. 1533 scriptam, cujus particulam dedimus in prol. I de hist. scholæ ill. Hornb. Cap. I, §. V. not. (s) p. 19, cum illa, quam triennio post dedit ad *Conr. Pellicanum*, theol. reformatum amicum suum in *G. C. Joannis Spicil. 1. tabb. litterarumque veterum* &c. p. 556. sqq. & quæ ibidem adnotavit avus meus p. 565. sq.

fratribus dioeceseos Bipontinæ subscripsit (i), sed & ecclesiarum Meisenhemensium ac Tabernæ montanarum pastores invitavit (k), ut perlectis & examinatis illis idem facere, sponte tamen sua vellent; quod an factum sit, non habemus, quod dicamus. Hoc quidem certum est, ecclesiam Bipontinam ex concordia illius mente confessionem Augustanam eamque emendatam deinceps suam habuisse, adeoque & in fœdere atque amicitia cum ecclesia Argentoratensi remansisse (l). Unde etiam an. MDXXXVIII, cum mense Februario conventus procerum Francofurti instituendus esset, *Jacobus Sturmius*, prætor Argentoratensis, mandata accepit tanquam ablegatus Ruperti ducis tutoris. (m) Post pacem ibi initam conventum quoque est inter evangelicos de numero theologorum & politicorum ad colloquium Norimbergæ de religione habendum, quod tamen haud processit, mittendorum; in quibus haud pauci fuere, qui cum Saxonis in doctrina de S. cœna dissentirent, atque ipse ille *Sturmius* & theologi Argentinenses, *Bucerus*, *Hedio* & *Capito* (n). Sed satis de his, quæ non plane non a *Schorrii* nostri, primarii inter

-
- (i) Quod ipse *Schwebelius* perscribit ad fratres dioeceseos Tabernæ montanæ l. c. ep. LXXX, sq. p. 288. Subscripsit vero ipse cum collegis ac fratribus Bipontinis, d. 14. Sept. 1536.
- (k) Vide ibid. & n. LXXXII p. 291 sq. Pariter *Glaferus* jam provocaverat Meisenhemenses ad approbandam formulam.
- (l) Quod manifestum fit ex epistolis Schwebelianis inde ad annum usque 1540 scriptis, quarum C & ultima a *Bucero* ad *Schwebelium* scripta his incipit verbis: *Gratia domino, qui nobis dedit idem sentire de mysteriis suis.*
- (m) Perturbato temporum ordine hæc mandata in opusc. *Schwebel.* referuntur P. I. ad an. 1529, cum argumentum literarum satis prodatur, illa pertinere ad an. 1539.
- (n) cf. *Sleidani comm.* L. XII, p. 315. sq. edit 1610 & *Seckendorffii hist. Luth.* L. III, §. LXIX, add. III, p. 205.

inter politicos adjutoris rei evangelicæ, vita credidi aliena. (o) Anno sequenti MDXXX d. XVIII Maji, cum *Jo. Schwebelius*, primus evangelii in terris Bipontinis præco & sacrorum antistes ad cælites evolasset, (p), rediit mox *Schorrius* in consilium, atque denuo in rebus publicis procurandis præstare cœpit ordinarium ministerium.

VII. *Schorrio* in numerum consiliariorum ordinariorum redeunte primas in consilio tenebat *Christophorus Landschad a Steinach*, aulæ & curiæ magister & qui ante ipsum eodem

F 2

defun-

(o) Die enim 23. Jun. 1540. *Schorrius* se denuo consilarii & ministri Rath und Diener munere annuo arctius obligari passus est. Retinuerat vero antea consilarii honorem; quod literæ feudales an. 1540. mense Majo datæ, in *statu causæ Schorrenburg* p. 40. n. XL produnt. Sed nunc redire jubebatur ad ordinarios consiliariorum labores.

(p) In quem obitum ipse *Schorrius*, tunc temporis consiliarius, scripsit carmen, quod præfationi *centuriæ epp. theol. Schwebel.* subjunctum legitur, atque etiam in *epitaphiis antiquis & recentibus* &c. a *Pantaleone Candido* collectis & an. 1600 Argentorati editis L. III, p. 90 expressum est:

Vixit & hoc templo docuit vir, lector, honestus
 Joannes Sueblin doctus amansque Dei
 Fidus erat monitor, facundus & usque modestus,
 Mansuetus, clemens, mitis & æquanimis,
 Sedatus, comis, facilis, totusque benignus,
 Sermo illi lenis, mens pia, mosque probus.
 Vitam doctrinæ, doctrinam sedulo vitæ
 Aequabat, nulli non venerandus erat.
 Aequales utinam liceat nos semper habere
 Pastores quid enim sanctius, ore, foret?
 Dici felices nunquid tum perque beati
 Possemus merito, femideique viri?
 Hic magno tandem oppetiit mœrore suorum,
 Mens cœlo, corpus clauditur hac sub humo.

defunctus erat munere, *Ludovicus ab Eschenau* præfectus Meisenhemensis (a), tandem *Jacobus Rottenburger*, qui *Hasio* in honore Cancellarii ante biennium susceptus eundem mox rursus dimissurus erat. *Landshadius* quidem & *Eschenavius* Ruperti ducis administratoris nomine comitiis Ratisbonæ an. MDXXXI celebratis interfuere, dum *Schorrius* interea pactiōni, Disibodenbergæ inter agnatos principes, Simmerensem & Bipontinos de futura successione Palatina conciliandæ, operam dedisset (b). Anno autem insequenti nul-

(a) *Ludovicus ab Eschenau*, familiæ suæ, quæ feudi castrensis in Hagenovia, maxime vero ab an. 1506. Episcopivillæ possessione nobis cognita est, ultimus, qui postquam dominium suum Episcopivillanum an. 1522 duci Bipontino obtulerat in feudum, quod foret hereditarium, munera amplissima apud nos gessit. Anno 1532 festo nativitatis Christi præfectus est aulæ & curiæ, cui primariæ provinciæ præfuit ad an. usque 1538, quo *Christophorus Landshadius a Steinach* die nativitatis Christi honorem illum suscepit. *Eschenavius* autem a consiliis sanctioribus simulque præfectus primum dioceseos Meisenhemensis, dein Novicæ Castellane gravissimis negotiis & legationibus obeundis adhibitus est, donec in aula Archipalatina supremam magistri dignitatem, *Großhofmeister*, consequeretur. Tandem absque liberis obiit, suamque hereditatem nepotibus ex sorore *Margaretha Schænbergiis* nobilibus reliquit; cf. de eo *Joannis misc. hist. Palat. Spec. I. animadv. in Toln. p. 45 sq. Schæpflini Als. illustr. T. II, p. 191.*

(b) Una cum *Eschenavio* præfecto; vide pactum istud in *Statu causæ success. Bipont. an. 1729 edito P. I, Bchl. Lit. Pp. p. 62. sq.* Quum pactio hæc in secretioribus negotiis habenda esset maxime, patet, quanti fides *Schorrii* habita fuerit. Scilicet illam iniverant principes, ut se tutos redderent adversus molimina ducum Bavarorum, atque ne dignitates Archipalatinæ unquam a familia Rudolfinæ abstraherentur, convenerantque ut si linea electoria deficeret, ipsi terras electorales æqualiter ita inter se partirentur, ut seniori obtingerent electorales cet. Quamvis autem hanc conventionem alia eaque Simmerensi an. 1546. facta inter se firmassent principes agnati, abrogata tamen deinde est pacto Heidelbergæ an. 1553 communi omnium Palatinorum principum opera inito.

nullus inter consiliaris videbatur aptior, quam *Schorrius*, qui ad comitia Spirensia verno tempore peragenda ablegaretur, idemque dein comitiis eodem anno Norimbergæ celebratis interfuit (c). Tanta autem prudentiæ & integritatis laude florebat ille, ut is a Ruperto tutore per testamentum d. XI. Dec. anni MDXXXII conditum legeretur, qui cum *Christophoro Landschadio* & *Simone Boosio* de *Waldeck*, si ipsi contutori ante majorennitatem Wolfgangi principis humanitus quid acciderit, adjungendi forent matri tutrici Wolfgangi, ELISABETHÆ, consilarii regentes sive curatores (d). Anno sequenti XXXIII iterum ille non solum comitiis mense Aprili Norimbergæ peractis (e), sed etiam celeberrimæ illi pactioni de portione terrarum a Wolfgango principe Ruperto duci, ipsius patruo & tutori, relinquenda Marburgi conciliatore Philippo Hassiæ Landgravio auctor actorque adfuit. (f) Memorantur in ipsis hujus pacti tabulis utriusque partis consilarii: *Christophorus Landschadius* a *Steinach*, magister aulæ, *Simon Boos* de *Waldeck*, *Johannes* de *Schwarzenburg*, *Sigfridus* de *Oberkirch* (g), *Jacobus Schorrius* Excan-

F 3

cella-

(c) Receptum, prioris quidem §. 146, posterioris §. 45. Illi subscripserunt *Christoff Landschad von Steynach Hofmeister*, und *Jacob Schorr von Hasel*; huic vero *Schorrius* solus.

(d) cf. *Lexicon Basil.* sæpius jam laud. T. VI. artic. *Schorr von Hasel*; Sic Ludovicus niger per testamentum suum Johannæ conjugis, si ipse obiret, antequam filii annis majores facti essent, quatuor consiliarios regentes adjunxit; pariterque Alexander dux vi testamenti an. 1514 conditi. Eodem exemplo Wolfgangus dux in ducatu Bipontino consiliarios regentes constituit, qui, dum minor annis esset Johannes I, curatelam gererent & administrationem ducatus secundariam.

(e) cf. Recept. §. 40.

(f) cf. pactum Marburg. in *statu causae succ. Bip.* P. II. Beryl. n. XXXIII.

(g) Is die Lunæ post festum Paschatos an. 1541 additus erat Wolfgango, principi juveni, aulam Trevirensis visitaturo, præfectus, postea inter consiliarios versatus est.

cellarius, alter Cangler, & Jobus Veydenkopf, id temporis Cancellarius. Denique suspicor, inter legatos Bipontinos ad comitia illa armata an. MDXXXVIII Augustæ celebrata, in quibus famosum illud edictum de religione, vulgo *Interim*, fere fatale fuit religioni evangelicæ (h), adfuisse Schorrium, qui certe comitum Dunensium in Falckenstein personam ibidem sustinuit, (i).

VIII. Schorrium jam sexagenario majorem nunquam non deinceps a consiliis adhibitum esse, non solum docent, quæ fuit ipsius prudentia & rerum civilium peritia singularis, sed & Sizingeri testimonium supra allatum actaque senatus Bipontini. Domi tamen magis, quam foris a secretioribus ministeriis fuisse, colligimus ex ipsius ætate jam ingravescente. Produxit vero vitam ad annum ætatis octogesimum secundum; quo vitam honestissime actam finivit d. XXIII. April. an. MDLXVI (a). Sepulturam invenit in templo primario, ab Alexandro duce olim condito, hoc elogio consecratam (b):

Hic

(h) Sleieanus ad a. 1548. L. XX. p. 582. *Wolfgangum Bipontinum principem ex familia Bipontina, qui legatos ibi habebat, caesar jubet ipsum adesse; cumque venisset, instat, ut ratum habeat decretum.*

(i) Recess. §. 108. *Philipsen und Johannsen Gebrüdern von Dhun Grafen zu Falkenstein &c. Jacob Schorr von Hassel.*

(a) Confirmatur hoc non solum elogio funebri, sed etiam notitia necrologii ecclesiæ Bip. ad an. 1566 scripta. *Herr Jacob Schorr gestorben den 24. Aprilis.*

(b) Auctore Joanne Thomæ, professore tum Hornbacensis scholæ illustris, postea bibliothecario Bipontino.

*Hic sua longaevus posuit gelida ossa Jacobus
 Schorrius insigni vir pietate gravis
 Charus erat VVolfgange tibi &, dux inclyte, patri
 Quem tuus & patruus quemque adamabat avus
 Dux Ludovice, tuus fuit hic Cantzlarius olim
 Consiliis reliquos juvit & usque duces
 Lustra bis octo duosque ut vitae expleverat annos
 Hic placida in domino morte solutus obit.*

*Decessit XXIII die Aprilis undecima hora pomeridiana anno
 Domini MDLXVI.*

VIII. Quod ad familiam Cancellarii nostri adtinet, vixit is primum in conjugio cum *Elisabetha*, *Casparis Breidenackeri*, *Weissenburgensis* patricii, filia, ex eaque procreavit duos filios, *Paulum* & *Albertum*, filiamque *Margaretham* (a). Post defuncta illa duxit uxorem ex familia *Blumenaveriorum* (b), a gente sive nobili sive patricia *Argentinenfi* *Blumenoviorum*

(a) cf. *Bernhardi Hertzogii*, secretarii primum *Bipontini*, dein praefecti *Woerdenfis*, in comitatu *Lichtenbergensi*, qui ex eadem familia uxorem duxit. *Chronicon Alsatiae* L. X, cap. XI, in recensione familiarum & patriciarum & civicarum *Weissenburgensium* p. 220.

(b) Id prodit Cancellarii nostri ex filia nepos *Valentinus Helfant*, in literis supplicibus d. II Sept. an. 1578 datis, his verbis: *Wie mein Vetter Henrich Schorr (welcher doch nur von einem Bandt und erst lang hernacher mit der Blumenauerin gezieht worden) dero bey meiner Großmutter Elisabeth Breydenakerin seel. Leben erkanfften Erblehen &c.* Loquitur autem de emtione beneficii *Langwertiani* in *Boebelsheim* an. 1539 facta.

viorum (c) distinguenda. Atque hæc secunda uxor ipsi peperit plures liberos, qui absque nomine interierunt, præter *Henricum*, gentis *Schorrianae*, modo *Schorrenburgianae*, factorem.

Paulus ex priori matrimonio circa an. MDXIII natus ob mentis imbecillitatem post patris obitum & curatorem accepit (f), & tandem dato pretio in coenobio seu schola illustri Hornbacensi usque ad vitæ finem nutritus est (d). Obiit anno aetatis LXXI.

Albertus, alter filius, circa an. MDXVIII natus ad literarum studia cum felici ingenio accessit, positisque tirociniis Wittenbergam abiit, ibique sub auspiciis *Melanchtonis* literis operam dedit. Tum quidem *Melanchton* in epistola ad *Suebelium* ejusque collegas *Glaferum* & *Hilsbachium* (e) hoc de eo testimonium scribit: *Adolescens, de quo scribis, potest conjungi Alberto Schorrio, qui Dei beneficio feliciter in studiis versatur, & quidem eruditiori atque interiori philosophiae jam se dedit: aut si nondum ille assequi Albertum potest, & habet opus grammatica institutione, potest recte commendari Wendelino Sirrichio.* Ex academia reduci *Alberto Schorrio* post aliquod tempus, anno nimirum MDXXXIII ineunte, mandatum est munus scribæ fisci principalis sive numerarii. Obiit is an. MDLXXXVIII.

Mar-

(c) Quæ gens nobilis extincta est sec. XVI in *Georgio de Blumenow* improli; cf. *Hertzog* l.c. L. VI, p. 220, qui certe, si *Schorrio* ex hac familia obtigisset uxor, id commemoraturus fuisset. Sed nubere ipsi non potuit, quæ non erat.

(d) Tales vocabantur *Pfründner*. Ingressus autem est coenobium d. 1. Nov. 1581.

(e) Quæ quidem in *centuria epp. theol.* p. 27 locum occupat nonum, sed male; cum circa an. 1537 scripta sit, cf. n. LXXXV, p. 299.

*
Petrus Schorre & frater ejus Gerhardus
 Scabini Hornbacenses occ. 1351.

*
Hensel Schorr, Advocatus Hornbacensis occ. 1368.

*
Arnoldus SCHORR, Hornbacensis
 Vx. filia Johannis ab Hassell II, qui certe tritavus dicitur Henrici Schorrii.

Joannes Schorr, Hornbacensis, Landscriba Bipontinus, & designatus Advocatus Hornbacensis feuda morte Joannis ab Hassell III, familiæ suæ ultimi vacantia consequitur 1478 occ. usque ad an. 1490.
 Vx. 1) Elisabetha 2) Catharina.

*
Arnoldus
 ministerialis Ludovici nigri Ducis.

Albertus de Geminoponte f. ab Hornbach, Landscriba Meisenhem. 1493 superstes & privatus 1530 heres cum sorore patrimonii Bipontini, beneficiis Hassellensibus maxime auctus.
 Vx. 1) Getza 2) N.N. quæ ipsi liberos V pepererunt.

Agnes
 heres patrimonii
 Hornbacensis.
 occ. 1490.

Margaretha
 heres cum fratre
 bonorum Bipontinorum.
 occ. 1490.

Jacobus SCHORR ab HASSELL, natus circa 1484. J. U. D. & Not. publ. Pontif. ac Cæs. 1) Landscriba cmmunitatis Gutenbergensis 1514-1527, 2) Secretarius Canc. Bip. ab an. 1527, 3) Cancellarius 1529-1533, 4) Consiliarius extraordinarius 1533-1540. ordinarius inde ad mortem usque novis beneficiis mactatus, † 24 Apr. 1566.

Catharina cet.
 occ. 1504.

Vx. 1) Elisabetha, Casp. Breidenackeri, patritii Weissenburgensis & N.N. Breunigin filia 2) N.N. Blumenaverin.

I
Paulus
 n. 1514 † 1591
 coelebs.

I
Albertus, natus
 a. 1518 Quæstor Bipontinus
 1543 lqq. dein privatus vivit.
 Vx. Sibylla, Valentini Helfant sen.
 & Breunigiæ F. † 25 Aug. 1572

I
Margaretha
 Mar. Valentini Helfant jun.
 præfectus Weissen-
 burgensis.

2
Georgius
 † 16 Sept. 1565

2
Henricus
 Schorr ab Hassell, fit parens
 familiæ Schorriorum Bipo-
 ntinæ vid. Tab. A.

2
 N.N. filia
 † 2 Oct.

Christophorus
 † coelebs in Gallia

Joannes civis & patricius
 Bipontinus † 12 Jul. 1581.
 Vx. Margaretha, Jacobi de
 Gottesheim, patritii Hagenovienfis
 & Marg. Fesin fil.

Jacobus
 præf. Wegelnburg.
 † sine liberis

Albertus
 † coelebs

Arnoldus
 Vx. Catharina
 Fauffin

Jo. Georgius
 Vx. Margaretha
 Rosserin, Spi-
 renfis.

Valentius
 Helfant
 Vx. Johanna
 Hilspachin.

Anna
 Mar. I Joannes
 Baldewein de
 Zweybrücken 2 Bal-
 thasar Imbritius,
 Secret. Bipont.

Elisabetha
 Bapt. Biponti
 2 Jul. 1572.

Anna
 Bapt. 2
 Febr. 1574.

Joannes Jacobus
 Bapt. Bip. 19 Jan. 1578
 † ante 1603.
 Vx. N.N.

Otto Henricus, occ. 1603. Consul
 Wormat. an. 1642; cf. Apol. der Statt
 Worms p. 204. lit. B.

Melchior
 stipendia merens
 † in Hungaria

Henricus, † militans in Belgio.

Valentinus

Christophorus
 J. U. D. & Cameræ
 Imp. Assessor.

Nicolaus

Tab. A

Continuatio Genealogiæ Schorriorum, modo L. B. de & a Schorrenburg

HENRICUS SCHORR ab Hasell

Jacobi Schorrii, Cancellarii ex Blumenoveria filius, natus circa an. 1553, ex Academiis redux vitam agit Biponti privatus, & dicitur patricius, post Alberti fratris obitum senior familiæ † 7 Febr. 1636.

Vx. *Brigitta*, Simonis *Gradwol* præf. Bliescastellani fil. d. 27 Jan. 1590. † 1 Jan. 1636.

Elisabetha Bapt. Bip.
12 Oct. 1592, † 15 Aug. 1599.

Joannes Daniel, natus 24 Oct. 1595 Capitaneus militiæ & præfectus Circellensis, dein præfectus Cleburgensis † 6 Jul. 1656.

Vx. *Maria Modesta*, Jo. Henrici *Schwebel*, Cancell. Bip. & Annæ Marg. Pastoir fil. d. 25 Mart. 1630.

Joannes Rupertus
Vx. *Magdalena Sibylla*, Jo. Ludovici *Schwebel*, Landscribæ Meisenhem. & Catharinæ Neu-hæuser filia 13 Jul. 1624.

Joannes Vincentius, *Anna Margaretha* mar. Job. *Mantz*, oeconomus eccl. Cæsareo Lutrensis d. 7 Maji 1615.

Joannes Philippus, nat. Argentorati 24 Jun. 1644 Registrator tabularii Bipontini † 22 Jun. 1716.
Vx. *Maria Margaretha Schmidtin*, Lucelsteinensis.

Maria Modesta
Mar. Jo. Jac. *Kneupel*
d. 10 Aug. 1669.

Eva Elisabetha
Mar. Jo. Adam
Braun.

Maria Rosina
Mar. Jac. *Rüdingen*
d. 28 Nov. 1671.

Philippus Fridericus SCHORR ab *Hasell*, natus Meisenh. 5 Jun. 1667, præfectus dioec. Bip. ab an. 1705 se primus dicit de *Schorr*, ab an. 1719 Consil. Regim. senior & archisatrapa Bipont. tum quoque præses Consist. supr. & Administ. bon. eccl. Ref. post an. seq. consiliarius intimus ac præses Regiminis, augetur titulo L. B. de & a *Schorrenburg*, sed abdicatus an. 1724 ineunte, vivit deinde privatus † 11 Febr. 1757 Bip.
Vx. *Anna Johanna Catharina*, Frid. Barthol. *Wernigk* Consil. Regim. Bip. & Johannæ *Covet du Vivier* fil. d. 3 Sept. 1705.

Johanna Elisabetha.
Mar. Frid. Aug. de *Löwenstein*.

Joannes Carolus Christianus, nat. 5 Apr. 1589 centurio secundarius & cubicularius Ducis Bipont. Gustavi Sam. una cum fratre augetur titulo L. B. de & a Schorrenburg. † . . .
Vx. 1 *Christiana Sophia*, fil. Friderici de *Bering*, mag. aulæ Baruthinæ & Mariæ Elif. Wormserin de Vendenheim d. 24 Febr. 1721 † 26 Jan. 1739.
2) *Juliana de Bodeck* in Ellgau.

Jo. Frid.
n. 1692 † 18
Febr. 1710.

Carolus Fridericus
L. B. de & a *Schorrenburg*
n. 5 Febr. 1712 Centurio primicerius leg. Bipont. Fersensis post Archipal. tandem privatus † 21 Aug. 1766.
Vx. *Carolina Sophia* de *Waldau* vidua & tutrix filii unici plurimque filiarum.

Franciscus Ernestus Philippus
n. 4 Jul 1723 centurio, nunc Vicarius tribunus in legione Batava.
Vx. N. N.

Quatuor filiae
ex quibus tres
superstites sunt
Sophia Wilhelmina
Bapt. 31 Dec. 1718.
Concordia Johanna Carolina
b. 2 Febr. 1721
Juliana.

I
Gustaviana

I
Philippina
Mar. Petrus Paulus
Finauer Consil. &
Secr. Consist.
sacri Boici,
scriptis clarus.

2
Fridericus Christianus Carolus
Locumtenens in
legione Reg. Bip.
† in bello
novissimo
Francofurti.

2
filia

Continuatio II Genealogiæ Schwebelianæ

B

Joannes Henricus SCHWEBEL, Henrici Cancellarii filiorum natu maximus, n. 3 Dec. 1562, J. U. D. & ab an. 1587 Consiliarius Bipontinus, nobilitatem Imperii novo diplomate confirmatam habet, tum Cancellarius ab an. 1625 † 16 Maji 1635.

Vx. *Anna Margaretha*, Gerhardi *Pastoir*, Cancellarii Palatini & Julianæ Judithæ *Probin* fil. d. 13 Oct. 1590 † 10 Maji 1644 liberorum XI mater, ex quibus V memorandi sunt.

<i>Joannes Rupertus</i> n. 19 Oct. 1595 J. U. D. & Consiliarius Bipontinus 1619 † Buxovillæ 1635. <i>Christina Patientia</i> n. 1629.	<i>Joannes Fridericus</i> n. 31 Maji 1633.	<i>Joannes Gebhardus</i> n. 22 Nov. 1599 Heidelbergæ operatus studiis an. 1620 in Bohemiam discedit, & inde cum legato Bohemico abit Constantinopolim, redux 1621 Cellarius Godram Stoinensis † 1633. Vx. <i>Joanna Catharina</i> Jo. Valent. <i>Dithmar</i> Consil. Hanov. post Bipon- tini filia d. 25 Maji 1630.	<i>Georgius Fridericus</i> n. 15 Jan. 1602 Parochus Hornbacensis ab an. 1624 Tabernæmon- tanus 1630-1659 tandem pastor Bipontinus & Anti- stes † 30 Nov. 1661. Vx. <i>Anna Elisabetha</i> Sam. <i>Candidi</i> , Superintendentis Bipont. & Annæ Kefslerin fil. 14 Nov. 1626 † 9 Nov. 1664.	<i>Magdalena Catha- rina</i> nata 1604. <i>Mar. Jo. Wernher</i> , parochus Horn- bacensis d. 25 Maji 1630.	<i>Maria Modesta</i> n. 28 Dec. 1611. <i>Mar. Jo. Dan. Schorr</i> ab Hasell, præfectus Cleburg. d. 25 Maji 1630.	<i>Anna Barbara</i> Mar. Philippus <i>Groshans</i> , parochus Alberti villanus dein Francovilla- nus d. 1 Maji 1625.
<i>Joannes Fridericus</i> n. 1632 Diac. Bip. 1660, tum pastor Tabernæmont. & Drusivill 1666 † 14 Jan. 1669. Vx. <i>Cunigunda</i> 1660.	<i>Catharina Margaretha</i> , posthuma † Octogenaria 26 Mart. 1713. Mar. 1 Jo. Daniel <i>Hofmann</i> , Cellarius Tabernæmontanus. 2) Jo. Mich. <i>Pax</i> , culinæ aulicæ Magi- ster Biponti. 3) Phil. Mart. <i>Kefsler</i> , præc. Gymn. Bi- pont. post Pastor Contvicensis & Inspector Diœc. Bipont. d. 10 Aug. 1658 † 1678.	<i>Joannes Henricus</i> Diaconus & con- cionator Aulicus Bip. † 15 Maji 1657. Vx. <i>Catharina Magdalena</i> , Simonis <i>Linderi</i> , Cellarii Noteldensis filia d. 29 Apr. 1656.	<i>Philippus Carolus</i> Diaconus Tabernæmontanus † 22 Oct. 1661. Vx. <i>Catharina Maria</i> , Fride- rici Adami <i>Schwebel</i> & Annæ Mariæ <i>Dithmarin</i> filia 11 Jul. 1661.	<i>Anna Margaretha</i> Mar. Jacobus <i>Lin- der</i> , Secretarius Bi- pont. d. 21 Sept. 1658.		

Continuatio III Genealogiæ Schwebelianæ.

C

Joannes Philippus SCHWEBEL

Henrici Cancellarii filius natu minimus n. 22 Aug. 1577 Cellarius Stadeccensis, † 1 Dec. 1620.
Vx. *Elisabetha*, Joannis ab *Eich*, Truchsessii Kirchbergensis & Margarethæ Senheim fil. d. 23 Jun. 1601
Vidua nubit Balth. Hofmanno Cancellario, secundum viduo 11 Mart. 1623 † 27 Jul. 1638.

Joannes Henricus n. 2 Dec. 1602.	Joannes Carolus, n. 18 Aug. 1605 præfectus Sponhemicus Allenbacensis † 20 Dec. 1647. Vx. <i>Margaretha</i> , Dan. <i>Patrick</i> , Landscribæ & præfecti vicarii Trarbac. & Catharinæ ab <i>Eich</i> filia, Reinhardi Nordeck, pastoris Goarini vidua, d. 13 Jan. 1635.	Joannes Gerhardus argentorat. degit ibiquedecumbens Testamento scribit he- rædes Jacobum Bosch cognatum & N. N. privignum, redit dein ad fratrem & † Trabenæ ad Mosellam 9 Mart. 1639.	Joannes Nicolaus n. circa 1611, † 13 Maji 1635 Argentorati.			
Philippus Jacobus, n. Trabenæ 3 Maji 1637 prætor Cussellanus & Commissarius in diocesisbus Lichtenbergenfi ac Nofeldensi, † 11 Febr. 1688. Vx. <i>Catharina Magdalena</i> , Simonis <i>Linderi</i> , cellarii Nofeld. & Annæ Simonin filia, Henrici Schwebel, concionatoris aulæ Bipont. vidua, d. 2 Sept. 1662, † 1 Dec. 1709. VIII liberorum mater, quorum duos omittimus in infantia mortuos.						
Joannes Jacobus, n. 25 Mart. 1663, Consil. Bipont. & præfectus Lichtenbergenfis, † 9 Apr. 1734. Vx. <i>Juliana Maria</i> , Friderici <i>Pastoir</i> , pro- cancellarii Bipontini, & Annæ Mariæ Strasburgk fil. d. 3 Jun. 1696 † 21 Maji 1733.	Joannes Henricus n. 12 Sept. 1665, prætor Cassella- nus, † 19 Dec. 1727. Vx. <i>Anna Maria</i> <i>Hennesin</i> d. 26 Jul. 1698 † 3 Maji 1725.	Anna Catharina n. 8 Febr. 1667. Mar. Jo. Jacobus <i>Aulenbach</i> , Ca- stellanus Lich- tenberg † 1714.	Anna Juliana n. 14 Apr. 1668 † 7 Febr. 1714. Mar. Phil. Go- dofr. <i>Heintzen-</i> <i>berg</i> post Direc- tor <i>Camera</i> Bi- pont.	Anna Mar- garetha n. 3 Nov. 1669 † 28 Sept. 1695 Mar. Jo. Jaco- bus <i>Morian</i> , parochus Con- ckanus.	Maria Magdalena <i>Louisa</i> n. 11 Dec. 1672 † 31 Jan. 1698 Mar. Jo. Georg. <i>Gervinus</i> .	Susanna Maria n. 18 Oct. 1676 † 7 Jan. 1727. Mar. Jo. Dan. <i>Keller</i> , parochus Contvicensis.
Charlotta Maria Mag- dalena n. 5 Mart. 1697 Mar. Georg. Tilem. <i>Lier-</i> <i>nur</i> , præf. Falckenburg. & Consil. <i>Camera</i> d. 1716, † 15 Jan. 1732.	Christina Elisabe- tha n. 23 Mart. 1698 † 26 Mart. 1735. Mar. Lud. Jac. <i>Beck</i> , Oeconomus Disibodenberg. † 1767.	Juliana Maria n. 10 Aug. 1701 † 7 Nov. 1760. Mar. Frid. Hartm. <i>Koch</i> , Oeconomus eccl. Lichtenb. dioc. † 3 Jan. 1766.	Joannes Philippus Jacobus n. 26 Jan. 1699, prætor Cussell. post quæstor Gutenbergenfis † 8 Jun. 1650. Vx. <i>Maria Catharina Friderica</i> , Friderici Joachimi <i>Marx</i> , Consist. supr. Ref. Ass. & Commissarii Tabernæm. fil. 1729 XI liberorum mater ex quibus tres filii hodie officiis præfunt.	Anna Juliana Susanna n. 7 Apr. 1709. Mar. Philippus Ludovi- cus <i>Hien</i> , Consil. <i>camera</i> Bipont. cum maxime senior.		
JOANNES PHILIPPUS n. 1705 lætus, illustris pietate erudita vitam agit privatam Cussellis.	Amalia Wilhelmina n. 11 Nov. 1704. Mar. Jo. Frid. <i>Gervinus</i> , In- spector & Pastor Cassellanus 1730 † 3 Dec. 1751.	Anna Catharina n. 27 Aug. 1706 † 18 Oct. 1737. Mar. Jo. Jacobus <i>Beck</i> , Oecono- mus Beckelnhemensis 1632 † 4 Jun. 1767.	Joannes Fridericus <i>Abraham</i> , n. 13 Jan. 173 Secretarius Ca- meræ Bipont.	Carolus Ludovicus præfecturæ Taber- næmont a secretis,	Fridericus Ludovicus V. D. M. & cum maxime pastor Ludvillanus in comitatu Saræp.	

Margaretha Cancellarii filia nupsit Valentino *Helfant* juniori, advocato (Bogt) civitatis Weissenburgensis (f).

Ex *Blumenoveria* tandem natus circa an. MDLIII *Henricus*, qui postquam omnes curias scholæ illustris Hornbaccensis magna cum laude superaverat, Marburgum se studiorum causa contulit, sed inde reversus Biponti privatus vixit, familiæ *Schorrianae* tandem senior, & lineæ, quæ nunc *Schorrenburgiana* dicitur, fator (g).

III.

Anno demum MDXXXVIII die Sabbathi post festum divi Antonii ab WOLFGANGI ducis impuberis tutoribus, ELISABETHA matre ac RUPERTO patruo creatus est Cancellarius HENRICUS HASSE DELAUFFEN juris civilis ac publici peritissimus (a); quo honore ornatus is Ruperti ducis nomine comi-

G

tiis

(f) *Hertzog* l. i. p. 220 & 224.

(g) Quæ ab Alberto fata fuit altera linea, seculi superioris initio jam intercidit.

(a) Testantibus literis vocationis, quarum primam de ipso Cancellarii officio communicamus: *Von Gots Gnaden vvir Elizabeth &c. Wittve, vnd vvir Ruprecht &c. bekhennen vnd thun kundt meinglich mit dießem Brief, das vvir als Furmunder, vnd in demselben Namen des Hochgebohrnen Fürsten vnser freuntlichen lieben Sons Vettern vnd Pflegsons Herzog Wolfgangs &c. den Erbern vnsern lieben getreuen Heinrich Hasen zu vnserm Cantzler vnd Rat In vnser Cantzley nachuolgender Gestalt bestellt vnd angenommen haben, Also, das er vns derselbige vnnser Cantzley treuvvlich vnd mit Fleiß versehen, den andern Substitut, vnd schreiber anvveissen, vnd darzu halten soll, das so in gerurter vnnser Canzley verhandelt vvurt vffzuschryben, vnd nach notturfft zu registriren, auch alle treffenliche Missiven, oder andre brieff, an denen vns oder vnnserm Fürstenthumb gelegen, nach gehaptem Radt vnd seiner besten Verstandtniß selbs zu concipiren, vnd dieselbige sampt allen andern vnnser Fürstenthumbs Freiheiten, Solt vnd Rechenbüchern oder andern briefflichen vrkhunden zum besten vervvaren vnd behalten uns vnd vnnsern Fürstenthumb auch In Re-*

tiis WORMATIÆ anno sequenti celebratis interfuit (b). Qualis vero, quantique nominis ea ætate vir fuerit *Hafius*, ex eo colligere licet, quod ipsum postea Carolus V. cæsar maximus in numerum consiliariorum suorum adsciverit, atque *Georgio Sigismundo Seldo*, vicecancellario imperii negotiorum focium adjunxerit. Ita de eo *Sleidanus* (c) refert: *Et Navius* (d) hoc ipso tempore vitam morte commutavit; cujus in locum deinde successit *Georgius Seldus*, jureconsultus, eique fuerunt adjuncti, propter multitudinem negotiorum Germaniæ, *Joannes Marquardus*, *Badensis* (e), & *Henricus Hafius*, qui fuerat *Palatini ante*, & nuper admodum *Bipontini principis consiliarius*,

then vnd sonst nach seiner besten Verstenntniß vnd Vermögen gehorsam vnd geuertig sin, vvieder meinglich vßgenommen seine Herrn, denen er mit Lehenpflicht vervvandt ist, denen er auch vvider vns nicht dienen, vnd vns Jederzeit, souil Jme solicher seiner Lehenpflicht halber zu thun geburt furbehalten solle; vnd sunderlich soll er vns alles das thun, das einem Cantzler Rath vnd Diener seinem Herrn von Rechts oder Gevvohnheit vvegen zu thun zuftet vnd geburt, vvas er auch also In vnnsern Rethen Canzley oder sunst vnnser oder vnnfers Fürstenthumbs Heimlichkeit, die sich zu uerschvveigen geburen lieset sicht hert, oder sunst erfert, die soll er evviglichen verschvveigen vnd niemants offenbaren In kheinen vvegk, vvie der erdacht vverden mocht, darzu soll er sich auch, so lang er in diesem vnnsern Dienst ist, vnd sein vvurdt mit kheiner andern herschaften Diensten noch Dienstgeld an vnnsern sundern vvissen vnd willen verpflichten oder beladen &c.

(b) cf. *Recessum dictorum comitiorum*.

(c) in *Comm. de statu rel. & reip.* ad an. 1547 L. XVIII, p. 525, edit. 1610.

(d) *Jo. Navius* seu potius *Navesius*, *Naves*, in *Bern. a Mallinkrot tract. de Archicanc. §. I. & Cancell. imp. aulæ &c.* cf. *Wenckeri coll. archivi & canc. jura* p. 440 anno 1549 obiisse dicitur. Verum annus 1547 rectior est, quem quoque *Melch. Adami in vitis Germ. Ittorum & polit.* p. 34 *Sleidani* secutus expressit.

(e) *Jo. Marquardus*, ante principum *Simmerensium* consiliarius & Cancellarius.

rius, rerum Germanicarum valde peritus. Cancellarii vero officium apud nos nonnisi per quadriennium administravit; in quod tempus cadit memorabilis valde eaque prima rei forensis ordinatio, qua Rupertus dux tutor, consuetudinum & ordinis judiciarii in foris ditionis Bipontinæ diversitate atque incertitudine abrogata, novam formulam eamque generalem, ad quam processus judiciarius deinceps exigendus esset, promulgandam typisque exscribendam curavit. (f) Quæ quidem legis provincialis, inde a Kalendis Januariis anni MDXXXVI vim habituræ (g), editio prima (h) Biponti die

G 2

Lunæ

(f) Habet ea hunc indicem: *Gerichtsordnung des Furmunder Herzog Wolfgangs, Pfalzgraven &c.*

(g) Lubet quædam ex mandato, Elisabethæ ducis viduæ & Ruperti ducis tutoris ordinationi novæ præfixo, huc transcribere ad fidem dictis faciendam: --- *Thun kunth aller maniglichen* --- *Wie vvir aus täglicher Erfahrunge vernommen, in mißbrauch vndt vngleichem verstand ervvachsen, vnnd also im geringen Bezirk vnder eyner Oberkeyt, villerley vvidervvertiger mißbrauch in gerichtlichen Processen befunden vverden, dardurch hochgedachts vnnsers freundtlichen lieben Süns, Vettern vndt Pflegsüns Herzog Wolfgangs vnderthanen vnd angehorigen, zu zeiten in merkliche rechtuertigungen, Kosten vnd schäden ervvachsen. Das vvir deßhalben seiner liebden Landschaften vnd Vnderthanen zu Gute beuvegt vvorden. Soliche angezeygte, nichtige rechtuertigungen vnd vnültze Kosten, darin sie bißher gefurt vvorden, seindt zu uerhüten mit guttem Rath, vnd vorbetracht eyn vndergerichts Ordnung in deren Fürstenthumb fürzunemen vnd auffzurichten, Ordnen, setzen vud wöllen darumb, aus fürstlicher Oberkeyt, das nun hinfürter: Nemlich auff den Newen jarstag des fünfzehnhundertsten Sechsvnddrißigsten Jahrs anzufahen, dieße nachvolgende vndergerichts Ordnungen, in allen vnsern vndergerichteten gehalten, auch inn fürfallenden Irrungen die zu rechtuertigung wachsen, darauf gehandelt, vnd an vnsern Vndergerichten erkent werden soll &c.*

(h) Ea igitur longe prior est, tum statuto Palatino, vulgo *Landes-Ordnung* tum ordinationi judiciali, *Landrecht*; quippe quæ primum sub Ludovico V. elect. an. 1582 prodire.

Lunæ post festum circumcisionis Domini facta, sequentibus temporibus pluries repetita, emendata & aucta prodiit (i). Neque vero diu venerata est curia Bipontina *Hasium* Cancellarium, cum jam anno MDXXXVIII in isto munere successor habuerit *Jacobum Rottenburgerum*, atque *Hasius* in aulam Heidelbergensem evocatus fuerit (k), illustriorem Cancellarii Archipalatini dignitatem, qua Florentinus a Venningen, vir summus, d. VII Sept. an. MDXXXVIII cum vita defunctus erat,

(i) Repetita est jussu Wolfgangi ducis an. 1567 & sequenti anno publicata; Johannis ducis auctoritate statutis civilibus de successionebus, unione prolium, emtione venditione, ceterisque & ad politiam spectantibus & criminalibus aucta prodiit an. 1578, quæ postrema editio novis curis emendata & recusa est an. 1615, jubente Joanne II sub cujus imperii initium an. 1605 primum quoque promulgata est ordinatio judicii superioris: *Honegerichtordnung*. Prior autem illa sub Friderico duce an. 1657 renovata & excusa est; tandem utraque, & superioris & inferioris judiciorum, ordinatio repetita est imperante Gustavo Samuele an. 1723, qua novissima editione utimur etiamnum, corpus juris statutarii Bipontini universi expectantes.

(k) *Hasium* Cancellarium jam Archipalatinum an. 1541 comitiis Ratisbonensibus Ludovici electoris nomine interfuisse ostendit Recensus subscriptio §. 83. Eundem vero etiam postquam Fridericus electoratum regendum susceperat, provinciam illam obtinuisse doceant literæ d. 26 Jan. an. 1545 scriptæ, quas *contractas* communicamus: *Wir Wolfgangk von Gots Gnaden Pfalzgraue bey Rheinn &c. Bekennen vnd thun kunth offenbare mit dießem Brieffe. Nachdem hieuor weylant der hochgeborn Fürst Her Ruprecht, Pfalzgraue bey Rhein &c. vnser lieber Vetter seliger leplicher gedechtmuß vnserm liebenn getrewen Heinrichenn Haßenn von Lauffen, der Churfürstlichenn Pfalz Canzler seiner Liebden hauß zu Zweinbruken, zu einem rechtenn erplehen Soenen vnd Dochtern von seinem Leib geboren gnediglichenn gelawen vnnnd zugestellt, vnnnd Ime volgents vff sein vnndertheengs Ansuchen bewilligt, solich hauß zuuerkaufen, vnd sein Gult Gutt, so er zu Melsheim hat, vnnnd vonn denen vonn Winterthur herkompt sampt allen dessen Zugehörungen, Ekern vnnnd Mattenn, Rechtenn vnd Gerechtigkeiten*

erat, fuscepturus. Atque hoc officium non solum vivo Ludovico V pacifico, electore administravit, sed etiam sub ejus fratre successore FRIDERICO II sapiente. Quodsi vero in eadem statione successorem habuit *Hartmannum, Hartmanni ab Eppingen*, qui antequam Fridericus sapiens electoratum adisset, hujus Cancellarius fuerat (1); augurari licet, *Hassium* tum cæsaris a consiliis esse cœpisse. Quicquid ejus sit, virum egregium cæsar ipse cognoverat, atque sibi adeo conciliare studebat, uti eum consiliarium deligeret, præsidem senatus Lucemburgici constitueret & ab ineunte anno XXXXVII quasi adiutorem procancellarium haberet, ex quo tempore præclaris in dies facinoribus illustrior factus est. Scilicet ex quo cæsar formulam interreligionis componendam curaverat, eamque in comitiis Augustanis an. MDXXXVIII publicatam, ab omnibus ratam haberi volebat, inter consiliarios cæsareos *Hassius* fere princeps erat, qui illam in Sueviæ civitates introduceret, imperium harum democraticam abrogare,

G 3

for-

zu seiner liebden Eigenthumb gemacht, vnnnd alsbaldt wieder wie vorlautth zu Erplehen vonn seinenn Liebden empfangen, das wir Itzt als Oberster Furmunder, vnd In Namen deß Hochgebohrnen Fürsten vnnsers freundlichen lieben Vettern vnnnd Pflegsonns hern Georg hanße, Pfalzgravenn bey Rhein &c. Nach Abgangk Hochgedachts vnnsers Vettern Herzog Ruprechts &c. seligen obbemeltenn Heinrich Hasen von Lauffenn bestimpt Gult gut zu Melßheim, mitt allen dessen zugehörigenn Ekern, Matten, Rechten vud Gerechtigkeiten zu rechtem Erplehen Sone vnd Dochtern vonn seinem Leib geboren gelawen habenn, vnd leihen ihme das hiemit vnd Im Krafft dieß brieffs --- --- Vnnnd daß zu urkunt haben wir Herzog Wolfgangk vnnsers Inngesiegell ann dießen brieff thun henken, der Geben ist zu Zweinbrücken vff Montag nach Paulus bekerunge tag, Imm funfzenhundert funf vnd vierzigsten Iar.

- (1) *Hartmannus Hartmanni* senior, patria Eppingensis, primum Heidelbergæ docuit, ibique an. 1519 decani philosophici officium gessit, dein vero ad munera civilia amplissima admotus est. Non

formamque aristocratiam in iis stabilire juberetur. (m) Quamvis autem cæsar tum quoque WOLFGANGUM ducem nostrum acrius urgeret, ut formulam istam, quam vocant *Interim*, haberet ratam, atque hic constanter æque & reverenter cæsari repugnaret, nihil tamen gravius cæsar in ducem statuit. (n) Unde fere suspicor, *Hasium* fidelem ipsi operam hac in re præstitisse. Neque enim destitit Wolfgangus, virum istum summa auctoritate præditum beneficiis fovere, quem in cæsaris consilio haberet sui studiosum. (o) Quin *Hasius*, qui fuerat ante consiliarius cæsaris aulicus & præses senatus Lucem-

solum enim in supremo S. R. I. dicasterio, quod Spiræ agebatur, duodecim annos summa cum laude adsedit inter iudices, sed etiam Friderici comitis Palatini, & antequam is electoratus Palatini regimen susceperat, Cancellarius fuit tanta cum auctoritate, ut Solon Palatinus appellari mereretur; cf. *Melch. Adami in vitis Jstorum* p. 34 b). *Hub. Thomae Leodii Annales Frid. II.* p. 140 b) & 220 a). Obiit vero is d. 3. Jul. 1547, testante epitaphio, quod filius ejus *Hartmann Hartmanni junior*, practicarum observat. a patre collectarum, & a se primum an. 1570 editarum, præfationi subjunxit.

(m) Vide *Sleidanum* l. c. L. XXIII, p. 666, ad an. 1551, *Thuanum hist. sui temp.* ad an. 1548 & 1551 P. I. L. III. p. 355 & L. VI. edit. parif. 1604 cf. quoque L. VIII, p. 875; *Crusii annales Sueu* P. III. L. XI. Cap. XXII, p. 272. & XXV, p. 280, edit. Germ. *Moser.* denique *Seckendorffium* in comm. de *hist. Luth.* L. III, §. CXXXVII, n. 12.

(n) Cf. *Sleidanus* L. XX, p. 582 ad an. 1548 & L. XXI, ad an. 1549. p. 606. sq.

(o) En documentum literarum, quæ fidem faciant dictis: *Wir Wolfgangk von Gotts Gnadenn, Pfalzgraue bey Rheine &c. bekenuen vnnnd thun kunth offentlich mit dießem Brieff das wir vnsern lieben getrewen Hainrich Hasen von Lauffen auß sondern Gnaden, damitt wir Ime wol genaigt, auch vmb der getrewen Dienst willen so er vnns nuhn ettlich Jarhero gethan, vnd furthin wol thun kan, zu rechtem Mannlehen zu newenn aufgesetzt vnd gelauhen haben, Setzen vnnnd reichenn Ime auch hiemit vnnnd in crafft*

cemburgici (p) an. MDLV (q) denuo confiliarii sanctioris extraordinarii pollicitus est officia. Quid porro de eo actum fuerit, nos latet. Ex conjugē Elisabetha Hælwegia reliquit tres filios, *Ludovicum, Henricum & Joannem Ulricum* (r).

V.

deß briefs dreißig Guldenn Gelts je funfzehen bazen für den Gulden gerechnet, Ferlich vnnnd jedes Jars besondre auf allerheiligen dag acht Dag vor oder nach ungeuerlich vff vnserer Cammer zu bezalen, vnnnd mit sechshundert Guldenn hauptguts Jetztgemelter wehrung zu vnserm oder vnserer Erben vnnnd nachkommen Gefallen abzulösen --- Der gebenn ist auff allerhailigen den ersten Dag Nouembers Anno funffzehenhundert, funfzig vnd vier.

- (p) Literæ an. 1550 d. 8. Aprilis scriptæ, quarum index est: *Kauffverschreibung uber drei dausent Gulden hauptguts vnd anderthalb hundert Gulden pension, her heinrich Hasen verschrieben eum diferte dicunt Heinrich Hasen von Lauffen, der Römisch Kayserlichen Majestät Hoffrath vnd President zu Lutzenburg; uxoremque ejus Elisabetham Hälwigiam.*
- (q) Quod testantur literæ die annuntiationis Mariæ an. 1555 in ipsius gratiam scriptæ, in quibus vocatur *Rath von Hauß aus: Wir Wolffgang &c. Bekhennen &c. daß wir zu vnserm Rhat vnnnd diener von Haußaus bestelt vnd angenommen haben, den Ersamen vnsern lieben getrewen, Heynrich Hasen von Lauffen --- Also daß er uns nhun hinfurther auff vnser eruordern In rathen vnd sonst wider meinglich (außerhalb der Rhö. Kay. vnnnd Kon. Mayt. vnserer allergenedigste herren, vnd andere sine herrn, denen er auch mit dinst vnd Lehenn verpflichtet ist) dienen, gehorsam, vnd gewertig seyn, doch nit anders dan zu seyner gelegenheyt, vnd insonderheyt auch soll er nit schuldig oder verbunden sein, sich anff Reichstag oder andere langwirige taglaistungen vnd weytte Reisen gebrauchen vnd verschiken zu lassen &c.*
- (r) Ex quibus duo majores jam an. 1577 sine heredibus masculis defuncti, *Joannes Ulricus* vero *Hasius de Lauffen*, qui an. demum 1585 obiit, superstites habuit *Joannem Henricum, Philippum Rupertum & Evam*, annis minores.

JACOBUS ROTTENBURGER five *Rottenberger*, juris utriusque doctor, die dominico post festum corporis Christi f. d. XXIII Junii an. MDXXXVIII designabatur Cancellarius & consiliarius, quo eodem anno die nativitatis Christi in locum *Ludovici ab Eschenau*, aulæ magistri, suffectus est *Christophorus Landschadius a Steinach* senior & Dominus in Gündelsheim. Neque vero *Rottenburgerus* integrum triennium in dignitate, quæ ipsum illustrasse magis videtur, quam ab ipso ornata, permansit: sed eandem nescio an lubenti aut invito animo commutavit honore consilarii honorarii, *Kath von Hauß auß*, quem per litteras principis tutoris d. VII Martii an. MDXXXI datas recepit annum, cum licentia alibi fortunarum sedem quærendi. Atque quamvis nihil nobis de eo innotuerit postea, nisi quod & isto honore se abdicaverit, conjicio tamen ipsum in hoc ducatu remansisse, atque Tabernis montanis posteros reliquisse; ex quibus post viginti annos in indicem discipulorum & alumnorum Hornbacensis scholæ relatos legimus *Ludovicum Rottenburger*, & *Jonam Rottenberger*.

† †

Post *Rottenburgerum* nemini statim Cancellarii dignitas collata est, sed cancellariæ præfecturam aliquantum temporis administravit *Albertus de Kirckel*, homo magnæ tum auctoritatis, quippe qui jam an MDXXXIII exeunte ad regem Ferdinandum Pragæ cum plena potestate ablegatus & confirmationem tutelæ WOLFGANGI principis impuberis d. XVII Dec. & investituram nomine principis sui & tutorum ELISABETHÆ ac RUPERTI die sequenti impetraverat. Is quidem ab an. MDXXXVII officium numerarii (*Kammerschreiber*) gesserat, nunc vero kal. Jul. an. MDXXXIII renunciatus Secretarius (primarius) & cancellariæ director, Secretarius vnd Cangelci Berwalter, hæc munera administravit usque

que in annum XXXIII, quo corrector diœceseos Lichtenbergensis factus est. Tum vero exeunte Martio mense ex diœcesi Lichtenbergensi in aulam evocatus est *Jacobus Weidenkopfs ab Ockenheim*, qui Cancellarii dignitate ornaretur.

VI.

JOBUS WEIDENKOPF ab OCKENHEIM, vir reipublicæ gerendæ peritia, integritate & auctoritate florentissimus, quondam secretarius (a), dein corrector diœceseos Lichtenbergensis & consiliarius (b), tandem d. XXVIII Martii amplissimum æque & gravissimum Cancellarii officium suscepit (c). Hac indutus persona eodem anno inter præcipuos auctores exstitit, qui celebratissimum illud pactum Marburgense d. III Oct. inter WOLFGANGUM principem Bipontinum, ejusque patrum adhuc tutorem RUPERTUM de portione terrarum Veldentinarum huic relinquenda, sub auspiciis Philippi, Landgravii Hassiæ, composuere (d). Atque idem Rupertus testamento an. CIOIOXXXI, cum ipsi nondum filius natus esset condito, non solum *Eschenavium* & *Veidenkopsum* illius constituit excutores, sed etiam si habiturus esset ac relicturus filios tanquam tutores ac curatores Wolfgango

H

gango

-
- (a) Die Lunæ post festum Juliani an. 1529. s. d. 12. Jul. *Weidenkopfs* & *Joannes Soderus* de *Tattenryet* renunciabantur, qui essent a secretis & ab epistolis, Secretarius und Canzleychreiber.
- (b) Triplici vice hanc præfecturam secundariam, quæ haud raro in unum vel plures annos mandari solebat, accepit, primum die pentecostes an. 1530, iterum anno sequenti, tum post mortem Ludovici ducis Dominica invocavit 1533. Identidem vero simul fuit a consiliis.
- (c) Testantibus literis tutorum, Elisabethæ & Ruperti, die Martis post Lætare datis.
- (d) Vide supra vitam Schorrii §. VII.

gango duci, tutori supremo adjungendos esse voluit, unde patet, quantam noster prudentiæ & virtutis laudem habuerit. Neque vero Cancellarii officium ob laborum multitudinem sustinere ausus, impetravit a serenissimo Wolfgango, ut sibi de illo decedere, atque ad priorem provinciam redire liceret (e). Rediit igitur ad munus correctoris in diœcesi Lichtenbergensi d. II. Martii an. CIOIOXXXIII, atque postquam Rupertus comes palatinus Veldentinus eodem anno die XXVII Julii in arce Grevenstein diem supremum obiisset, prudentissime tutelam GEORGII JOHANNIS principis (f) Velden-

(e) Proferre liceat ea de re litteras Wolfgangi ducis datas & a nobis contractas: *Wir Wolffgangk von Gots Gnaden Pfalzgraue &c. Bekenen vnd thun khundt offentlich mit diesem Brieff; als vnser lieber getrewer Job. Weydenkopff von Ockenheim bj Zeit des hochgebornen Fürsten Herrn Ludwigs Pfalzgraue bj Rhein &c. vnser freuntlichen lieben hern Vatters zu ein Landschreiber In vnser Ampt Lichtenbergk angenommen vnd besteldt, anch volgends darjn bj der hochgebornen Fürstin, Frauen Elisabethen Pfalzgreuin vnsern freundtlichen lieben Frauw Mutter, vnd dem hochgebohrnen Fürsten hern Ruprechten auch Pfalzgrauen &c. vnserm freundlichen lieben Vettern vnd gewesenen Furmunder, biß er zu vnserer Cantzley als ein Cantzler bestelt worden, plieben, darnach Ime vns an vnserem hove lenger vnd verharlich zu thinen angelegen gewesen, das wir solchemnach Inen abermals zu vnserm Landschreiber In vnser Ampt Lichtenberg bestelt vnd angenommen haben, bestellen vnd annemmen den auch hiemit vnd in Crafft diß briefs, Also daß er widderumb solch Landschreiberei wie vor treulich vnd nach seinem besten Verstendniß versehen, verwalten -- solle --- Des zu vrkhund haben wir vnser Secret vff dießem brief thun drucken, dartzu mit vnser hand vndergeschrieben, der geben ist zu Zweinbrukenn vff Montag nach Invocavit, des funfzehundert vier vnd virzigsten Jars.*

(f) Quum adhuc scriptor nullus de obitu Ruperti Veldentini curate scripserit, supplementi instar addimus notitiam libro apographo, quo acta tutelæ Georgii Joannis Veldentini continentur, præfixam: *Vff Montag den Acht (rectius Sieben) vnd Zwenzigsten*

dentini cum *Eschenavis* sub auspiciis heri sui gessit, pactorumque de futura hereditate archipalatina subinde celebrandorum particeps fuit (g). Correctoris vero seu Landscribæ munus retinuit usque ad annum CIOIOLV, quo is die pentecostes de statione sua decedendi licentiam accepit, ita tamen ut nunquam non a consiliis ducis (Rath und Diener von Haus aus) esse pergeret (h). Quousque vitam produxerit non habeo, quod certo dicam. Ab anno quidem CIOIO LXI cæsarea auctoritate Wolfgango duci nostro, Georgii Johannis Veldentini tutori supremo seu honorario, additi sunt alii curatores, Christophorus, dux Wirtembergensis & Carolus Marcgravius Badensis. (i) Verum *Veidenkopffius* etiam po-

H 2

stea

Julii Anno Dausent funffhundert Vierzig vnd viere des Morgens umb ain Uhr, ist der durchlechtig Hochgeborn Fürst vnd Herr Herr Ruprecht Pfalzgraue bey Rhein Herzog inn Bairn vnd Graue zu Veldenz hochloblicher Gedechnuß nach langwirigen Krankhaiten so sein F. G. ain Zaitlang erlitten von diser zergengklichen Weltdt zu Greuenstein ganz Christenlich vnd Gottseliglich verschieden vnd furter gen Zwaybrücken In die new Pfarrkirch gefurt vnd begraben vvorden &c. Consentit cum hisce homilia funebris ipsi dicta, eaque msc̃ta, quæ tamen verius d. 17 Julii in narratione de obitu principis expressum habet.

(g) Maxime pacti illius an. 1553 Heidelbergæ conditi, in quod tamen *Weidenkopffius* principis impuberis nomine haud alia conditione descendere voluerat, quam si is major annis factus illud ratum habiturus esset. Neque vero dein Georgius Johannes portione sibi ex pacto isto debita contentus esse voluit, sed maiorem hereditatem appetens lites movit graviores. Scilicet dolebat, pactum illud Disibodenbergense inter Johannem Simmerensem & Rupertum Bipontinum, Wolfgangi olim tutorem, suumque patrem an. 1541 *Eschenavii* & *Schorrii* opera clam compositum irritum haberi, aut abrogatum fuisse posterioribus pactis Heidelbergensibus; sed hæc nimis longum foret disputare.

(h) Successit ipsi tum in officio præfecturæ *Nicolaus Widtmann*.

(i) cf. *Electa juris publici curiosa* vol. II. cap. II. de Differentiis in causa

stea in vivis fuisse videtur. Elogium enim uxoris an. CIOIOLXIII Heidelbergæ defunctæ sepulchrale, mariti tanquam vivi mentionem facere videtur (k): tum quoque testimonium quoddam ab eodem, licet sine die & anno scriptum, quum Georgius Johannes major annis factus pactiōni Heidelbergensi de hereditate Palatina an. CIOIOLIII initæ contradicere cœpisset, suspicari nos jubet, *Jobum* nostrum etiam an. CIOIOLXVIII vixisse (1). Ex conjugē *Margaretha Schloeria* plures suscepit filios, ex quibus maxime memorari meretur *Jonas VVeidenkopffius ab Ogkenheim*, cameræ imperialis assessor, quo patre usus est *Alexander VVeidenkopffius* J. V. D. & per XVII annos ejusdem judicii in Germania assessor. *Alexandri* filius *Joannes Adamus VVeidenkopffius ab Ogkenheim* d. XV Febr. an. CIOIOLXXXV natus, J. V. D. primum in judicio illo imperii causarum patronus, dein consiliarius intimus Palatinus Birckenfeldensis cælibem vitam d.

success. Veldent. n. 14 Pfalz Sultzbachische facti species &c. Beylagen Num. XI. Extract. Ettlingischen Abschieds de 24 Jul, 1564 &c. p. 165.

(k) Conservavit illud *M. Adami* in *Apogr. monum.* p. 20: *Im Jar nach unsers Herren Jesu Christi Geburt, als man zalt M. D. LXIII vff sonntag den XV Augusti ist in Gott seliglich verschieden die ehren vnd tugendsam Margaretha Schloerin Jobin Weidenkopfs ehelich Haußfrau, vvelcher der Allmachtig ein fröhlich vferstehung verleihen vvolle.*

(1) Hoc enim anno Georgius Johannes major annis factus, cum occuparet partem hereditatis Palatinæ per pactum Heidelbergense sibi obvenientem, solemni protestatione declaravit, se illa non contentum fore. Tum vero *Jobus Weidenkopffius* requisitus fuisse videtur, ut eloqueretur, quid principis nomine in tractatu pacti Heidelbergensis actum a se esset; cf. *Directorium probationis ad materiam articulatam* &c. Hern Georg Hansen, Pfalzgrauen 1c. contra Churfürstl. Pfalz n. 8. in *Actis & actitatis in actione L. Difamari* &c.

d. XVIII Febr. an. CIOIOXXXVIII finivit (m). Tacemus reliquos, qui ab eadem stirpe profecti claritatem nominis habuerunt.

VII.

Trium annorum & octo fere mensium spatio demum elapso, vocabatur MICHAEL HAN, qui Cancellarii locum in consilio triennium teneret (a). Patria ei fuit Kentzinga, dynastiæ Usenbergensis in Brisgovia vicus, civitas vero Argentoratensis ornamenta attulit. Hujus enim reipublicæ syndicum egerat, antequam ad nos adveniret (b). Eodem anno, quo Cancellarii & consilarii partes suscepit *Hanius*, *Christophoro Landschadio*, seniori, aulæ magistro, successerat amplissima hac in dignitate *VVernherus a Zeiskheim* (c). Incidit

H 3

vero

(m) Perinde ut habet homilia funebris a *Jo. Valentino Corvino*, pastore Birkenfeldensi & sacrorum antistite, dicta, ac Spiræ 1639 typis excusa.

(a) Testibus litteris, quarum initium & finis sic se habent: *Wir Wolffgangk von Gots Gnaden Pfalzgraue bei Rhein, --- bekhe-
nen vnd thun kunth menniglich mit diesem Brief, daß vvir den
Erbarn vnsern lieben getrevven Michael Hanen zu vnserm Rath
vnnnd Canzler Inn vnnser Canzlei, drei, die nechstvolgende Jar
heud dato anzurechnen nachvolgender Gestalt bestellt vnd ange-
nommen haben -- -- Der geben ist zu Zveinbruken vff Freitag
Sannt Martins deß hayligen Bischoffstag Ime funfzehnhundert
sieben vnd vierzigsten.*

(b) Vide *Wenckeri observat* I, ad G. *Aebbtlin*s tract. de archivis & registraturis &c. Appar. & instr. archivorum p. 16. an. 1539 in conventu Ratisbonensi a proceribus evangelicis lectus fuit cum binis aliis ad protocollum colloquii Norimbergæ habendi, quod tamen haud processit; cf. *Seckendorf Hist. Luth.* L. III, §. LXIX addit. III, p. 205.

(c) Illustrissimus hic vir an. 1547 die Lunæ post festum purificationis b. Mariæ, utramque, & aulæ & dioceseos Bipontinæ præfecturam accepit. Quadriennio post ad comitia Augustana ablega-

vero Hanii præfectura in difficillima reipublicæ tempora. Victus enim, captus, proscriptus jam erat primus foederis Smalcaldici præses, Saxoniae elector; captus etiam erat hoc ipso anno non Marte sed arte Philippus magnanimus, Hassiæ Landgravius, pro quo se cum electoribus Saxoniae & Brandenburgico fidejussorem præstiterat WOLFGANGUS DUX, illius gener; neque illum ideo cæsar victor iratus dimittere gestiebat (d), sed perculsis (e) evangelicorum rebus cæsar omnia pro arbitrio agebat, quasi illis finem adlaturus. Subsecuta erant anno sequenti XXXVIII comitia illa armata Augustana; in iisque promulgabatur interreligionis formula, quam nemo Germaniæ procerum absque gravissimis periculis recusare auderet. Quamvis autem Wolfgangus dux hactenus cautissime egisset, neque se foederis Smalcaldici diffi-

cult-

tum egit. Eodem anno *Vicegerens*, Stadthalter, dictus est; quæ in statione mansit usque in annum 1555, quo satrapiam diocesium Meisenhemensis, Landsbergensis, earumque & diocesis Lichtenbergensis consecutus est. Habuit is filium cognominem, quem an. 1559 præfecturam dioceseos Novicæstellanæ & consiliarii honorem recepisse cognovimus.

(d) Qua ratione Wolfgangus dux difficillima hac in causa se actorem & adiutorem præstiterit, docuit illustris *Bachmannus*, tum documentis XII ex tabulario Bipontino sumtis, tum egregiis observationibus, anno 1768 Manhemii in supplementum *historiæ captivitatis Philippi Magnanimi &c.* a doctissimo L. G. *Mogenio* conscriptæ, editis hoc titulo: *Zwölf Urkunden zur Erläuterung der Geschichte der Gefangennehmung Philipp des großmüthigen Landgrafen zu Hessen &c.* Ex probatione VIII patet, Ludovicum ab *Eschenau*, archisatrapam tum Novicæstellanum, Wolfgango duci hac in re maxime a consiliis fuisse.

(e) Ita *Chytraeus* in orat. de *Wolfgango duce*: *sed optimum & firmissimum foedus esse ducebat, justa & necessaria modeste agere, talibus enim Deum ipsum confoederatum esse, & in foederibus plerumque alienorum erratorum poenas luendas esse, ab agnato Principe Friderico Electore gravissime monitus erat.*

cultatibus irretiri passus esset, quamvis etiam cæsar illum hac de causa adhuc satis benigne tractasset (f): non potuit tamen sibi temperare victor, quo minus ducem piissimum & pacificum, quem adesse ibidem jusserrat, gravibus urgeret modis, ut formulam istam reciperet. Verum dux constantiæ ac pietatis exemplum edidit, sententiamque suam anno sequenti denuo cæsari reverentius perscripsit (g); unde factum est, ut quamvis adversarii nonnullam calamitatem rei evangelicæ apud nos tum inferre conati sint, hæc tamen non plane nimium detrimenti caperet. Gravius enim a cæsare reprehensus dux piissimus, rem cum episcopo Spirensi, quantum ad hunc pertinebat, tractare quidem cœpit, sed prudenter adeo procrastinavit, ut cum anno CIOIOLII cæsar a Mauritio electore subito oppressus atque etiam Henricus II, Galliarum rex cæsari bellum illaturus esset, felicissime se omni periculo liberatum videret, ecclesiæ in terris suis salutem, majori etiam cura, tuiturus. Quas partes laudis ex rebus illo tempore prudentissime gestis habeat, non satis liquet. Hlud verò scimus, Wolfgangum ducem nonnisi peritissimis viris usum esse, quorum concilio ipse præsideret. In primis erant *Ludovicus ab Eschenau*, archisatrapa jam Novicastellanus, *VVernherus a Zeiskheim*, aulæ magister, *Christophorus Landschadius a Steinach*, illius decessor & successor, *Philippus Franciscus*, comes *Rheni* ac consiliarius, *VVolfgangus VVamboldus ab Umstatt*, senior, *Johannes Landschadius*, *Christophori* filius, *Jacobus Schorrius*, *Jobus VVeidenkopfius*,
corre-

(f) Adeo quidem, ut ipse Augustus, cum an. 1546 in itinere, quod Ratisbonam instituerat, Biponti diverteret, atque Wolfgangi ducis conjugem, Annam, Philippi Hassiæ Landgravii filiam, tum puerperam, humanissime æque & liberalissime viferet, narrante *Sleidano* L. XVII, p. m. 456.

(g) *Sleidano* teste, L. XX, p. m. 582 & L. XXI, p. 606 sq. cf. quæ supra in vita *Hassi* diximus.

corrector diœceseos Lichtenbergensis, ut juniores taceam. Cum talibus communicabat consilia, inter plerosque quotidie versabatur, eorumque auctoritatem moderabatur *Hanius* Cancellarius. Atque licet is tantum tres annos gravissimas Cancellarii partes sustinere promississet, eas tamen retinuit, neque prius sibi de officio isto discedendum duxit, quam adesset, qui illi administrando par foret. Is quidem fuit, *Ulricus Sitzingerus*, Wormatiensis, J. U. D. jam ab anno CIOIOLI, inter consiliarios ducis nostri versans; qui cum divino ingenio natus esset, idque omnibus artibus humanioribus ac disciplinis gravioribus instructum ad res gerendas attulisset, facile inter omnes præstitit gratia & auctoritate, atque tum negotiis domi peragendis gravissimis, tum legationibus obeundis fere unus adhiberi cœpit. Postquam igitur *Hanius* Cancellarius & *Sitzingerus* consiliarius cum *Christophoro Landshadio a Steinach*, aulæ magistro, Augustam ad comitia transigendæ pacis religiosæ causa an. CIOIOLV celebrata ablegati (h), inde reduces erant, *Hanius* successorem accepit *Sitzingerum*, & ex eo tempore sanctioris consiliarii (von Hauß aus) honore (i) contentus vixit (k). Filios quidem nullos vero, quantum scimus, paternarum virtutum hæredes, reliquit.

VIII.

(h) cf. *Recess. comit.* in subscriptione §. 144 subjuncta.

(i) Quem ipsi tribuit Wolfgangus dux per literas d. 11. Nov. an. 1555 scriptas.

(k) Anno 1561, inter consiliarios superstes fuit; sed brevi post a nobis discessisse videtur. Anno certe 1563 jam diem supremum obierat, quod cognovimus ex literis investituræ liberorum *Michaelis* & *Philippi* filiorum, *Sibillae* & *Annae* filiarum, quorum omnium nomine feudum cameræ, patri quondam Cancellario & consiliario Hanoviensi concessum recepit tutor *Christophorus Koeffel*, civis Argentinenfis. Filii an. 1595 jam absque heredibus defuncti erant.

VIII.

Hanio de provincia Cancellarii an. CIOIOLV exeunte decedenti successit ULRICUS SITZINGERUS ab HOLENSTEIN, lumen olim reipublicæ Bipontinæ, dein Neoburgicæ ad Danubium, cui ob summa merita id temporis per Germaniam celebrata post mortem contigit, ut quem divus WOLFGANGUS, dux Bipontinus gloriosissimus, suarum virtutum præconem habuit laudatissimum, eundem quoque suarum laudum testem & auctorem inveniret, *Davidem Chytraeum*, theologum Rostochiensem humanissimum (a). Atque hunc secutus est *Melchior Adami*, biographus clarissimus, qui orationem *Chytraei de Ulrico Sitzingero* lege narrationis brevius astrictam vitis jureconsultorum & politicorum, qui seculo XVI floruerunt, adiiciendam recte existimavit (b). Atque cum *Sitzingerus* talis tantusque vir fuerit, ut si quis eum ex veritate laudare velit, ab hac ipsa desciscere velle videatur, malumus vitam ejus laudesque fide *Chytraei*, ipsius familiarissimi, scriptam, quæ in *M. Adami* biographiis legitur, huc transcribendam & notulis illustrare aut emendare, & quibusdam documentis, quæ haud injucunda fore speramus lectoribus, locupletare, quam propria scriptione de illorum auctoritate derogare. Habebunt certe sic juvenes nostri, qui ad rempublicam aliquando accedere gestiunt, in *Sitzingeri* vita exemplum vitæ studiorumque, quibus ipsos

I

opor-

(a) Cujus oratio de Ulrico Sitzingero J. U. D. Cancellario inclyti principis Wolfgangi, Palatini Rheni, ducis Bavariae, &c. scripta &c. Rostochii anno 1577 primum prodiit; dein ejusdem viri clarissimi volumini orationum p. 209 sqq. inserta legitur. Inscripserat autem illam auctor ipsius quondam Cancellarii hero, serenissimo duci Neoburgico, Philippo Ludovico, literis Rostochii d. 20 Dec. an. 1576 datis.

(b) Utimur editione illarum III sive novissima, quæ Francofurti an. 1706 excusa est forma majori; pag. 97-100.

oporteat esse instructos, denuo sibi ad imitationem propositum. idque illustrissimum. En igitur illam : „ WORMATIÆ - *Sitzin-*
 „ *gerus* hic nascitur, patre cognomine, matre *Anna Rorcar-*
 „ *dina* (c), anno CIOIOXXV, die XI Aprilis. E patria No-
 „ rimbergam cum fratre *Samuele*, jam elementis primis lin-
 „ guæ Græcæ ac Latinæ imbutus, missus est; *Joannique*
 „ *Ketzmanno* felici ibidem juventutis informatori (d), in di-
 „ sciplinam traditus. Grammaticen celeriter absolvit, ac
 „ tum soluta tum ligata utriusque linguæ exercitatione cum
 „ quovis æqualium certavit.

II. „ Sexennio Norinbergæ exacto, Wittembergam, anno
 „ quadragesimo quarto profectus est; ubi biennium adhuc
 „ *Martinum Lutherum* pro concione & in schola docentem,
 „ audivit. *Melanchthon* autem & propter patriæ conjunctio-
 „ nem, & ingenii bonitatem modestiamque, & *Viti Theodori*
 „ (e) commendationem, statim eum in familiaritatem in-
 „ teriorem & mensam suam recepit. Paulo post & *Davidi*
 „ *Chytraeo*, *Joannis Brentii* & *Georgii*, fratris *Philippi*, li-
 „ teris aditus est patefactus: ubi uterque publicas lectiones
 „ cum multis sedulo frequentarunt, & in communi mensa
 „ museoque studia familiariter coluerunt. Audivit autem
 „ *Melanchtonem* interpretantem *Thucydidem* ac *Pindarum*,
 „ So-

(c) Parentes hos *Sizingeri* fuisse honestissimos & patricii &c. senatorii ordinis dicit *Chytraeus* l. c.

(d) Erat is scholæ Laurentianæ præfectus; cf. G. G. Zeltner's kurze Erläuterung der Nürnbergischen Schul und Reformations Geschichte etc. 1732 pag. 78.

(e) Vitus Theodorus, an. 1507 Norimbergæ natus, & Wittenbergenfis Academiæ alumnus, & duumvirorum reformandæ ecclesiæ, Lutheri ac Melanchthonis, familiaris, in patria sua, in æde d. Sebaldi evangelium docuit ibidemque præmatura morte obiit d. 26 Maji 1549; cf. *M. Adami in vitis theol.* p. 96 sq. & *Schwarzii* progr. de Norimbergenf. bene de Acad. Witeb. meritis.

„ *Sophoclis* item ac *Euripidis* tragoedias plerasque : *Herodo-*
 „ *tum* vero , *Xenophontem* , & *Plutarchi* vitas & moralia pri-
 „ vatim cum *Chytraeo* evoluit. Dialecticen recte judicandi &
 „ artificiose differendi magistram , non solum didicerat inte-
 „ gram , verum etiam magnæ auditorum frequentiae in aca-
 „ demia post bellum instaurata dexterrime tradidit , dispu-
 „ tationum ac orationum scribendarum exercitia adjunxit ,
 „ in quibus præceptorum applicationem & usum fideliter
 „ monstrabat. Historiam ecclesiæ & veterum monarchia-
 „ rum ac Germanici præcipue imperii & vicinorum regno-
 „ rum res gestas , vespertinis potissimum horis legebat , non
 „ recreandi solum & reficiendi animi causa , verum etiam ,
 „ quod doctrinæ juris cognitio antiquitatis multum lucis ad-
 „ fert , & sæpe in republica consilium monstrat , & priva-
 „ tim in animis amorem virtutis accendit & confirmat. Nec
 „ his contenta mens generosa cum arithmeticen & initia do-
 „ ctrinæ de circulis cœlestibus secum in academiam attulis-
 „ set : ulterius etiam in eruditore illa & dulcissima parte
 „ Philosophiæ progressa , doctrinam cœli & stellarum in tanta
 „ varietate constantibus & certissimis motuum legibus , &
 „ effectiōibus pene ut artifex didicit. Nam & motus lumi-
 „ narium & eclipses ex tabulis supputavit : & calendaria
 „ annua , quod alioquin habenti ephemerides facillimum est ,
 „ ipse composuit : *Chytraeum* ipsum , cum Wittembergam
 „ venisset , Geneses seu themata cœlestia erigere primus do-
 „ cuit. Nam & astrologicis illis lusibus , exemplo & hor-
 „ tatu præceptoris *Philippi* , delectabatur ; qui se intra me-
 „ tas physicas in τετραβιβλων Ptolemæi verecunde præscriptas
 „ continebat , cum alioquin , *αριστον μαντιν ειναι την ευβελιαν*
 „ lege Dei gubernatam judicaret , ac sæpe somnia sua divi-
 „ nationibus astrologicis præferret , & solis prædictionibus
 „ in cœlesti doctrina traditis de maximis ecclesiæ & imperi-
 „ orum mutationibus , ac inprimis de pietatis & recte facto-
 „ rum præmiis , scelerum in hac vita & omni æternitate

„ certo secuturis , certam fidem tribuendam esse : & has non
 „ alendæ curiositatis causa , verum ut pœnarum & præmio-
 „ rum cogitatio ad virtutem & pietatis studium ardentius
 „ accendat, considerandas affirmaret. Præcipue autem ethi-
 „ cen & politicen *Sitzingerus* studiose didicit, non eo solum,
 „ ut ad juris doctrinam , cujus principia & fontes ac demon-
 „ strationes ex lege naturæ & ethicis deductæ sunt, se præ-
 „ pararet : sed multo magis , ut in regendis moribus se ad
 „ philosophicam moderationem adfuefaceret, & ornatam il-
 „ lam ac suavem speciem virtutis dignam homine docto effi-
 „ ceret. Quare non *Melanchtonis* solum epitomen, quæ ta-
 „ men fontes & nucleum jurisprudentiæ continet, & de mul-
 „ tis controversiis judicium format; sed *Aristotelis* etiam ethica
 „ & politica & *Ciceronis* de legibus libros evoluit; qui ori-
 „ ginem juris universi , ex natura mentis humanæ ad ima-
 „ ginem Dei conditæ, & distinctione justorum ac injustorum
 „ illustratæ eruditissime detexit. Cujus exemplum *Fran-*
 „ *ciscus Connanus* nostra ætate, in aurei illius sui Digestorum
 „ operis exordio feliciter imitatus est. *Platonis* etiam leges
 „ & πολιτειῶν libros tametsi magna ex parte ironiis refertas
 „ esse videbat, sedulo perlustravit.

III. „ Ita præclare jactis & stabilitis doctrinarum fun-
 „ damentis , ex omnibus iis artibus , quas Philosophia am-
 „ bitu suo complectitur; & quæ ad excolenda & acuenda in-
 „ genia necessariæ sunt , recte præparatus & excultus, ju-
 „ risprudentiæ studio se totum dedere *Sitzingerus* anno
 „ Christi millesimo quingentesimo quadagesimo octavo, con-
 „ tracto matrimonio, de quo postea , incepit; & relictis
 „ antea aliquoties memoriæque penitus infixis Institutionum
 „ libris; qui principia & summam doctrinæ juris perspicua
 „ methodo explicant : fores jurisprudentiæ ingressus, & an-
 „ tecessores juris tardius procedentes in schola audiens, recta
 „ sibi ad ipsa penetralia doctrinæ contendendum esse judica-
 „ rit. Quare Pandectas legum, quæ universam æqui & boni

„ sci-

„ scientiam, & integrum juris civilis corpus continent: ad-
 „ junctis *Joachimi Hopperi* commentariis brevissimis, me-
 „ thodum & seriem operis admirando & pulcernimo ordine
 „ contextam, & titulorum summas ostendentibus & in co-
 „ dice præcipue summa *Axonis* adhibita, diligenter & at-
 „ tente privatim perlegit: & in singulis titulis, legum acer-
 „ vos in methodi dialecticæ locos, definitiones, divisiones,
 „ causas, effectus & actiones inde orientes digessit. Deinde
 „ ex Codicis etiam libris XII, in quibus ad eosdem titulos
 „ principum Romanorum constitutiones relatæ sunt, & Ju-
 „ stiniani Novellis ac ex jure canonico quoque, præcipua le-
 „ gum capita ad eos methodi locos sub titulis Digestorum
 „ convenientibus reposuit. Non enim paucas materias tan-
 „ tum, de successione ex testamento vel ab intestato, de
 „ contractibus & actionum formulas in praxi & quæstu fo-
 „ rensi maxime usitatas, quas solas fere vulgus rabularum,
 „ in foro causas agentium, attingit: sed integram & per-
 „ fectam præceptorum juris civilis doctrinam, seu æqui &
 „ boni artem *σωματοποιεῖν*, & solidam studuit animo complecti.
 „ Hac mediocriter præcepta & exemplis præstantium ac usu
 „ peritorum artificum, in judiciis & legum applicationibus
 „ observatis, & exercitatione ac usu, artium magistro ac-
 „ cedente, singularia etiam negocia, quæ in deliberationi-
 „ bus de republ. & privata hominum vita, quotidie inci-
 „ dunt, judicare recte potuit. Etsi autem privatorum etiam
 „ lites in judiciis interdum disputabat; tamen, cum illibe-
 „ raliorem illam vulgarium causidicorum artem, ad fucan-
 „ das sophistico prætextu sæpe injustas malorum cupiditates,
 „ ad extrahendas lites, ad emulgendos pecunia clientes,
 „ fere comparatam a naturæ & voluntatis suæ instituto alie-
 „ nam duceret: ad sublimiorem usum, reipubl. fructuosio-
 „ rem & veræ dignitatis plenioris studia & exercitationes
 „ suas retulit. Itaque & Institutiones juris in Academia eru-
 „ dite privatim enarravit & ad hanc maximarum rerum con-

„ filia gubernanda , sese vera Dei invocatione & diligentia
 „ in juris Divini ac humani doctrina recte & solide cogno-
 „ scenda, & amore veritatis , justitiæ , & cæterarum virtu-
 „ tum ornamentis præparavit. Nec postea cum ad rempubl.
 „ accessit, lectionem & studia intermisit. Visus est in ali-
 „ quot conventibus, Neoburgi ad Salam (f) Augustæ in pri-
 „ mis, Maximil.comitiis (g), & antea etiam Wormatiæ (h)
 „ circumferre librum, in quo de præcipuis dogmatum con-
 „ troversiis, inter nostros επιπολαξέσαις, testimonia & con-
 „ firmationes vere sententiæ, ex diversorum auctorum ac
 „ *Lutheri* præcipue scriptis, locos integros, manu sua col-
 „ legerat: ut in promptu argumenta & rationes idoneas ha-
 „ beret, quibus se & alios ambigentes erudiret, aut diver-
 „ sum in deliberationibus contendentes refutaret.

III.

(f) Eo convenerant principes A. C. d. 10 Jan. 1561 de A. C. subscri-
 ptione communi renovanda, deinde de concilio Tridenti habendo
 deliberaturi. Est vero nobis ad manus inedita epistola eaque in-
 signis a *Sitzingero* reduce Neoburgi d. 10 Mart. 1561 ad amicum
 quendam Norimbergensem (credo Hier. Baumgærtnerum, patrem,)
 scripta, qua is huic consilia & momenta actionum Naumburgen-
 sium perscribit, ac singularem prudentiam æque & moderationem
 in causis religionis tractandis prodit; quam una cum ceteris Sit-
 zingerianis publicare constitutum nobis est. Sustinuit vero in hoc
 conventu non solum heri sui, sed etiam Christophori ducis Wür-
 tembergensis personam.

(g) Mense Martio an. 1566 celebratis. In illis ipse Wolfgangus dux
 aderat, secumque adduxerat etiam Theologum, Sitzingero iudice,
 doctum quidem & ingeniosum, sed non satis modestum, imo in
 Melanchthonem, suum præceptorem, acerbum; qui quantum ad-
 versatus tum fuerit Friderico, septemviro Palatino, notum est in-
 ter omnes.

(h) Putat credo colloquium Wormatiense an. 1557 habitum; de quo
 male interrupto quid senserit *Sitzingerus*, ipsa ejus aliquando
 epistola, ad Melanchthonem Biponti d. 21 Oct. 1557 scripta, docebit.

III. „ Cum itaque præstantis ingenii , diligentiae ac
 „ profectus in doctrina juris specimen egregium & in acade-
 „ mia & in foro deposuisset vitæque ac morum in eo gravi-
 „ tas eximia esset: publico collegii Ictorum testimonio orna-
 „ tus, & ordini custodum justiciæ ac legum insertus est, de-
 „ cano *Laurentio Lindemanno* (i). Paucis post diebus, cum
 „ familia Norinbergam, & inde Wormatiam profectus; ubi
 „ cum ad juvandam communem hominum utilitatem, juris
 „ artem transferret; & consiliis ac patrocinio suo in vicino-
 „ rum principum judiciis, bonas causas bene ageret ac tue-
 „ retur: cito in multorum sapientum gubernatorum ac prin-
 „ cipum, & in his ducis Wolfgangi Palatini Rheni notitiam
 „ pervenit, a quo in consiliariorum aulæ senatum coopta-
 „ tus (k), eodem anno exeunte Bipontum eum familia com-
 „ migravit.

V. „ Excellebat ingenio, virtute, sapientia, & boni-
 „ tate heroica Palatinus Wolfgangus; ac eruditorum justi-
 „ tiæ & veritatis amantium consiliariorum, quos exemplo
 „ Alexandri Romani, magno numero alere, & in delibera-
 „ tionibus singulorum sententias attente audire solebat, fa-
 „ miliaritate inprimis delectabatur, & de ingeniis ac vo-
 „ luntatibus hominum sagaciter judicabat (l). Ibi cum in
 „ sen-

(i) In margine additum: *Doctor juris renuntiatur 1551 mense Febr.*

(k) d. 4 Aug. 1551.

(l) Duplicis vero generis consiliarios alebat, alios ordinarios, alios præsentis, atque utrosque vel equestris ordinis, vel eruditos & Ictos. Præterea purpurati ipsum sequebantur prudentissimi, fortissimi ac nobilissimi. Neque etiam poenitebat comites dynastasque vereri Wolfgangum tanquam herum suum, ex quibus nominasse sufficiat *Philippum Franciscum Rhingravium* eumque ab an. 1551 consiliarium, *Georgium comitem a Castel*, *Ludovicum comitem a Loewenstein*, *Quirinum Gangolfum*, dynastam de *Hohengeroldseck*, qui vicegerentis & tribuni militum honores apud nos consecutus est, *Henricum Reussium*, dynastam de *Plauen* & *Philip-*

„ sententiis dicendis *Sitzingerum* recta ad statum causæ col-
 „ lineare; & in perplexis ac intricatis negotiis, subito ubi
 „ mo-

pum dynastam *Winnenbergium*, judicem curiæ. Ex equestri ordine *Sitzingerus* Biponti habuit collegas *Ludovicum* ab *Esehenau*, *Christophorum* *Landschadium* a *Steinach*, aulæ magistrum, *Wernherum* a *Zeiskheim* & *Johannem* de *Schwarzenburg*, principes, *Wilhelmum* *Cranzinm* de *Geispolzheim*, *Wolfgangum* *Wamboldum* ab *Umstatt* patrem filiumque, *Philippum* a *Gemmingen*, qui ab eruditione insigni cognomen invenit *sapientis*, præfectum Novicastellanum *Simonem* *Boosium* de *Waldeck*, judicem curiæ, *Joannem* de *S. Ingherto* consiliarium, ceteros ut taceam, qui absentes erant a consiliis, aut quos Neoburgi habuit collegas, neque enim omnibus enumerandis sufficeret pagina. Præter illos a consiliis erant Excancellarii *Jacobus* *Schorrius*, *Henricus* *Hafius*, *Jacobus* *Rotenburger*, *Jobus* *Weidenkopffius* & *Michael* *Hanius*, tum consilarii ordinarii aderant *Augustinus* *Eckius*, *Waltherus* *Drechselius*, quem Philippus Ludovicus dux Neoburgicus suum dein legit Cancellarium, *Joannes* *Stiberus*, Cancellarius post Bipontinus, *Henricus* *Schwebelius* illius successor, *Wenceslaus* *Zulegerus*, postea præses senatus ecclesiastici Archipalatini, *Nicolaus* de *Harracort*, *Simon* *Schardius*, magni nominis vir, *Gallus* *Tuschelinus*. *Maximilianus* de *Krait*, *Joannes* *Wolfius*, ceteri. Alebat etiam absentes jctos *Ludovicum* & *Dionysium* *Grempios* fratres, *Bernhardum* *Botzhemium*, *Casparem* & *Eusebium*, *Hediones*, *Joannem* *Sturmium*; quibus tandem addimus *Immanuelem* *Tremellium* primum scholæ illustris rectorem, *Cunmannum* *Flinsbachium*, antistitem Bipontinum & secretarium cancellariæ *Bernhardum* *Hertzog*, chronographum Alsatiæ. Verum abstineo ab enumeratione eorum, qui post *Sitzingeri* a nobis discessum in *Wolfgangi* principis sapientissimi concilium vocati sunt. Video enim me jam adduxisse nubem testium sapientiæ illius divinæ, dignorum sane, quorum memoriæ recolendæ operam nostrates, qui sapere gestiunt, suam aliquando adhibeant. *Flinsbachii* quidem, *Tremellii*, *Schardii*, *Wolfii*, *Zulegeri* cet. vitas exposuit *M. Adami* in *vitis Illorum*, & *theologorum*; *Tuschelii* memoriam conservavit *Freherus* in *theatro virorum eruditorum*; aliorum merita alii celebrarunt. Sed superest magnum spicilegium; in quo nos quidem nunquam non otium pie consumemus.

„ momenta & nerui essent, videre, & consilia sua illustri &
 „ nervosa brevitate perspicue explicare animadvertisset, sin-
 „ gulari eum benevolentia & amore princeps optimus com-
 „ plecti cœpit. Quem paulo post etiam eloquentiæ *Sitzin-*
 „ *geri* latinæ admiratio auxit: cum detrectantibus id orandi
 „ munus aliis, diutius in republ. versatis, Henricum II Gal-
 „ liæ regem, principibus Germaniæ libertatem veræ reli-
 „ gionis, & principum captivorum, ac sui soceri ducis Wolf-
 „ gangi, liberationem, Carolo V imperatori, bello moto,
 „ extorquentibus, & occupata Mediomatricum urbe, Bi-
 „ pontem cum exercitu amico ingressum, oratione latina,
 „ splendida atque ornata, jussu & nomine principis sui ex-
 „ cepisset.

VI. „ Postea durante bello, & liberato ex diuturna cu-
 „ stodia Philippo, Wolffgangi focero, & institutis cum Nas-
 „ soviensi de controversia comitatus Cattorum (m), & inter
 „ alios principes aliis de causis dissentientes, amicis transa-
 „ ctionibus, cum princeps Palatinus mandato Caroli vel pa-
 „ cificatoris personam gereret, vel parti alteri consilio ad-
 „ esset, *Sitzingeri* inprimis opera fideli & felici in negociis
 „ illis & legationibus (n) usus est. Quarum occasione in mul-
 „ torum principum & regum, Ferdinandi, Maximiliani, ut
 „ & ante in Caroli V imperatoris notitiam pervenit. Hic ho-
 „ norificentissime se de *Sitzingeri* ingenio & virtute præstanti
 K „ fen-

(m) Controversia hæc tandem an. 1557 Francofurti sopita est, teste *Thuano*. cf. *G. Estor jus publ. Hass. hodiernum* Cap. II § X & *Orig. juris publ. Hass.* p. 114. *Sitzingerum* vero hac in causa consilio adfuisse tantum existimamus, quum Wolfgangus dux in ea personam arbitri non sustinuerit.

(n) Neque enim ab eo tempore, quo *Sitzingerus* rempublicam apud nos administrare cœpit tum comitita, tum circulatorum diætæ, tum colloquia, tum alii conventus celebrabantur, in quibus ille non partes ablegati habuerit. Abstinemus igitur a legationum istarum enumeratione.

„ sentire , multis illustribus clementiæ & benignitatis suæ
 „ testimoniis declaravit. Quo sapientissimi & optimi impera-
 „ toris de se iudicio ille magis , quam nobilitatis & comitis
 „ Palatini aliarumque dignitatum , quas sponte ipsi optimus
 „ cæsar Carolus contulerat , titulis se delectari ostendit (o).

VII. „ Ita cum quadriennio fere Sitzingeri prudentiam,
 „ eloquentiam & in tractandis negotiis dexteritatem Pala-
 „ tinus Wolfgangus probasset , tandem Cancellarii munus
 „ anno CIOIOLV ipsi commendat (p) ; quod totos fere vi-
 „ ginti annos ita administravit (q), ut non solum in præto-
 riis

(o) *Sitzingerum* nobilitatis prærogativa ornatum agnomen invenisse
ab Holenstein , arcem prope Sulzbacum , indicant ejus elogia ; ea-
 demque docent , ipsum a cæsarum consiliis fuisse.

(p) Factum id est , postquam cum *Hanio* Cancellario Augusta Vinde-
 licorum , quo ad comitia ablegati fuerant , Bipontum reduxerat.
 Exeunte igitur anno 1555 in Hanii se munere isto abdicantis lo-
 cum successit. *Hanius* certe d. 11 Nov. dicti anni istud con-
 siliarii honore commutaverat.

(q) Sequitur *Adamius* in hoc errorem , quem erraverat *Chytraeus*
 haud levem. Novimus enim vicissitudines aliquas , quas ab eo *Sit-
 zingeri* officium habuit. Scilicet postquam triennium Cancellarii
 Bipontini dignitatem laudabilissime atque cum summo fructu ec-
 clesiæ & reipublicæ Bipontinæ gesserat , Neoburgicum in duca-
 tum , quem ab Ottonis Henrici electoris obitu aditurus erat Wolf-
 gangus dux , discedere ab hero iussus , in provincia illa danu-
 biana Cancellarii gravissimum onus an. 1558 exeunte suscepit ; ex
 eoque tempore *Joannes Stiberus* cancellariæ Bipontinæ directo-
 rem agere coepit. Nihilominus Cancellarius ille jam Neoburgicus
 neutiquam consiliis suis ducatu nostro defuit , sed utriusque sa-
 luti consuluisse censendus est. Verum quum Wolfgangus dux ec-
 clesias Neoburgicas ordinaturus *Jacobum* maxime *Andreae* , the-
 ologum illum Tubingensem , adhibuisset an. 1560 & sequenti , va-
 ria accidisse videntur , quæ *Sitzingero* minus jucunda esse po-
 tuerunt. Optimus enim hic vir *Melanchtoni* , theologo modera-
 tissimo , & amicissimus & adfinis , ad hujus maxime mentem con-
 siliaque adhuc omnia in re sacra duxerat constituenda : sed *Me-*

„ riis negotiis & regendis judiciis, verum etiam in aliis gra-
 „ vissimis deliberationibus, ad totam rempublicam spectan-
 „ tibus, sapientiam, integritatem, fidem ipsius & amorem
 „ ac curam publicæ salutis optimus princeps, nobilitas &
 „ civitates grati agnoscerent & laudarent.

K 2

„ VII.

lanchton a. 1560 defunctus consilia pacifica arbitriumque quasi medium secum abstulisse videbatur, ita ut theologorum contentioforum iræ non cælestes in dies ingravescerent. Itaque etiam in ducatibus Bipontino ac Neoburgico *Marbachii* & præsertim *Andree* opera Calvinianorum aliorumque dissidentium disciplinæ damnari, & adversus eos mandata publicari cœperunt: tum quoque factum est, ut *Conradus Marius*, præceptor principum juventutis, Calvinismi, tanquam criminis, insimulatus captusque *Sitzingeri*, patroni sui, animum fidemque prodere videretur; quæ de re ipse *Sitzingerus* in literis d. 15 Aug. 1561 ad *Jo. Seb. Pfauferum*, antistitem ecclesiarum Lauinganarum, ac theologum eruditissimum, questus est. Quum igitur varias ob causas atque negotiorum molem aulæ pertæsus esset, secessit inde an. 1561 & præfecti (Landrichter) Solisbacensis provinciam adiit, quod ipse literis ad *Casp. Peucerum*, *Melanchthonis* generum, d. 14. Maji 1562 Solisbaci scriptis memorat: *De præfectura mea quod mihi gratularis, amanter gratiam habeo. Cum diu quaesivissem occasionem discedendi ab aula, tandem illustrissimus princeps voluit me huic muneri præesse, quod nullo modo ambivi. Etsi autem ejus administratio non parum taedii & laboris habet: tamen si ad priorem conferatur, tranquilliori conditione uterer, si ab aulicis negotiis plane immunis essem. Nunc utroque loco laborare cogor, & sæpe hinc cum magna molestia mea ad aulica negotia avocor.* Maluit igitur *Sitzingerus* tum ducem suum porro consiliis & ministerio adjuvare, præsertim ob religionis dissidia aliasque rationes, quam spem functionis honestissimæ syndici civitatis Augustanæ sibi an. 1561 a duumviris hujus reipublicæ præstantissimis, *Jo. Bapt. Heinzelio*, consule, atque *Rechlingero*, præfecto urbis, oblatam amplecti. Anno autem 1562 ab *Joanne Alberto*, duce Megapolitano, Principe præstantissimo, liberalissimis invitatus conditionibus haud mediocrem illi gratificandi sedemque mutandi voluntatem habuisse videtur, sed ea de re *Heinzeli*, patricii Augustani,

VII. „ Ut igitur domicilium & templum Dei, & hosi-
 „ tium ecclesiæ Christi tranquillum, & florens ad posterita-
 „ tem palatini Wolfgangi ditio esset, suaſor fuit principi: ut
 „ summa veræ de Deo doctrinæ populo proponendæ, & to-
 „ tus administrationis ecclesiasticæ ordo, in vocandis & in-
 „ stituendis ministris, in ecclesiarum inspectione & visitati-
 „ one, in iudicio ecclesiastico, in synodis, Scholis, & riti-
 „ bus

sententiam sibi duxit expetendam. Mansit tamen noster in Pala-
 tinatu Neoburgico, atque cum se hero suo subtrahere nollet, prin-
 cipibus exteris e longinquo adfuit. Tanta quippe in eo fuit con-
 siliorum maturitas, dexteritas agendi ac prudentia, ut virum
 hunc sibi conciliare studerent principes plures. Hinc ille non so-
 lum a cæsarum *Ferdinandi I & Maximiliani* fuit a consiliis, sed
 etiam aliis Germaniæ proceribus interque eos etiam duci Wür-
 tembergenſi certo conductus stipendio, suam quamvis absens præ-
 stitit operam, quod tum ex ejus elogiis sepulchralibus, tum epi-
 stolis ab ipso ad viros isto ævo clarissimis cognoscere nobis licuit.
 Quamvis enim infinitis distractus esset negotiis, literarum tamen
 commercium coluit cum præstantissimis quibusque viris, quarum
 prima lineamenta numero haud exiguo in tabulario ducali Solis-
 bacensi etiamnum adſervata tractare quondam licuit venerando
 quondam avo meo *G. C. Joannis*. Animus mihi est eas cum ali-
 orum omnis generis virorum, qui superioribus seculis floruerunt,
 epistolis junctas in *Spicil. II tabb. ac litt. vett.* tandem e carce-
 ribus, in quibus adhuc latuerunt, emittere. Dedit is alioquin
 etiam aliquot plagularum epistolam ineditam, *de inauguratione*
Maximilian. II an. 1562 Francofurti peracta, ad *Philippum Lu-*
dovicum & Joannem, C. P. Rheni, Wolfgangi ducis filios natu
 majores, plenam ut salutaribus monitis, ita piis cum maxime vo-
 tis. Fuit enim *Sitzingerus*, judex provincialis Solisbacensis, in
 comitatu splendidissimo *Wolfgangi* ducis, qui secum plusquam
 LX purpuratos & ministros reipublicæ Francofurtum adduxe-
 rat. cf. *Bernh. Hertzogium*, qui illos recensuit in *Chron. Alsat.*
L. II, p. 212 sq. Quod reliquum est, cum *Sitzingerus* Cancellari-
 ii officium dimisisset, tum in ducatu Neoburgico, proscripta pror-
 sus est Calvinii doctrina, tum in ducatu Bipontino controversiæ
 de s. cœna agitari cœperunt acerbius, præsertim ex quo *Wolf-*

„ bus sacrorum in templo servandis, scripto comprehendere-
 „ tur : quod perpetua velut norma esset , quam in doctrina
 „ & tota gubernatione ecclesiarum reliqui ministri & inspecto-
 „ res sequerentur. Id scriptum adhibitis theologis & aliis
 „ idoneis confectum , & *Melanchtonis* , *Brentii* , aliorumque
 „ theologorum judiciis comprobatum (r) , anno LVII pri-
 „ mum excusum ; & post aliquot annos , cum morte Ottonis
 „ Henrici , electoris Palatini , Neoburgicus etiam ad danu-
 „ bium ducatus Palatino Wolfgango cessisset, recognitum : &
 „ a filiis non minus paternæ pietatis & virtutis , quam du-
 „ catuum hæredibus , præfixa principis Wolfgangi confes-
 „ sione , testamento ipsius inserta , denuo editum est. Idem
 „ multis comitibus & civitatibus vicinis , & aliis etiam re-
 „ ligionem sinceriores amplexis exemplum & norma fuit ,
 „ ad quam suas ecclesias constituerunt. Cum sciret, non sa-
 „ tis esse scripto complecti , & mandare aliis sapienter deli-
 „ beratas & salutare constitutiones , nisi executio etiam &
 „ perpetua diligentia , res recte inchoatas tuendi , & sarci-
 „ endi accedat : statim initio autoritate publica ecclesias in-
 „ spiciendas , & pastores , ordine de singulis doctrinæ Chri-
 „ stianæ in libro edito præscriptæ articulis examinandos , &
 „ dissentientes ab ea norma , vel inscitia aut morum turpi-
 „ tudine pollutos removendos , idoneos præficiendos : sti-
 „ pendia honesta danda , & populum ad catechesin & disci-

K 3

„ pli-

gangus a *Koetterix* , nobilis ex Misnia huc advenisset animo in sacramentarios , ut appellatione utar id temporis trita , infensissimo , quem ipsius epistolæ ad *Jo. Marbachium* , theologum Argentoratensem , scriptæ satis superque ostendunt ; hinc factum , ut quemadmodum *Marbachius* Argentorati veterem confessionem ab an. 1561 immutaverat, imo sensim profligabat, ita & ab eo tempore tranquillitas ecclesiarum nostrarum perturbaretur.

(r) Præiverat in promulganda ordinatione ecclesiastica *Wolfgango* duci elector Palatinus, *Otto Henricus* , qui an. 1556 *Henrici Sto-*

„plinam adfuefaciendum : postea etiam quotannis repeten-
 „dam inspectionem ecclesiarum a superintendentibus ac aliis,
 „& si quid labefactum esset, sarcendum : vel senatui eccle-
 „siastico, ut corrigatur, indicandum curavit (s).

VIII. „Auctor præterea idem fuit suo principi, non so-
 „lum ut inferiores scholas, in quibus legendi & scribendi
 „rationem & initia grammatices, & catecheseos pueri di-
 „scerent, & in templo canerent, in singulis oppidis & pa-
 „gis frequentioribus conservaret: verum etiam duo gym-
 „nasia,

lonis prof. Heidelb. *Mich. Dilleri*, concionatoris aulici, & *Jo. Marbachii*, Argentina evocati, opera talem componendam curaverat, quæ Württembergicæ *Brentio* auctore, & Argentoratensi, *Capitone* & *Bucero* auctoribus, consentanea esset, cf. *Struvii Bericht von der Pfälzischen Kirchen-Historie* etc. cap. IV, § 1, p. 44. Hanc igitur archipalatinam sumsit *Sitzingerus*, eamque ipse pro sua harum rerum prudentia ad ecclesiam Bipontinam accommodavit. Quo facto ejus exemplum ad præstantissimum *Melanchthonem* transmissum ab hoc *Sitzingeri* quondam magistro emendatum quidem & auctum est; neque tamen omnia ab eodem monita dein approbari visa sunt. Audiebat enim jam tum *Wolfgangus* princeps *Marbachium*. cf. Progr. nostrum I *de historia scholæ ill. Hornb.* cap. I, § XI, p. 33 sqq. ubi & not. (o) p. 34 variæ editiones recensentur.

- (s) Primæ illi visitationi ecclesiarum Bipontinarum generali interfuere 1) politici: *Christophorus Landschadius a Steinach*, curiæ magister, *Ulricus Sitzingerus*, Cancellarius, *Wolfgangus Wamboldus ab Umstatt*, *Waltherus Drechsel* & *Augustinus Eck*, J. U. D. consilarii; 2) ecclesiastici: *Joannes Marbach*, conventus eccles. Arg. præses, *Hieronymus Pesold*, ecclesiastes Norimbergensis, *Vitus Nuberus*, ex abbate *Seiselssteinensi* in Austria concionator aulicus Bipontinus, & *M. Cunmannus Flinsbach*, antistes & diaconus Bipontinus. cf. *Apologiam Wolfgangi ducis confessionis fidei a Jac. Heilbrunnro* scriptam, qui de ea pluribus sed pro more suo dixit p. 196 sqq.

„ nasia , alterum in Bipontino ducatu , Hornbaci (t), alte-
 „ rum in Neoburgico , Lavingæ (u), attributis redditibus
 „ perpetuis , erigeret & legibus docendi & discendi certis ,
 „ & disciplina arctiore , quam in academiis , nimium fere
 „ ubique dissolutis , adstringeret. His custodiam & inter-
 „ pretationem librorum veræ de Deo doctrinæ & ecclesiis
 „ utriusque ducatus , & omnium artium ac linguarum eru-
 „ ditarum , quæ ad recte intelligendam & dextre explican-
 „ dam aliis doctrinam cœlestem & legum civilium , quibus
 „ republ. & vita privata regitur , necessariæ sunt , princeps
 „ commendavit.

VIII. „ Postea cum idem princeps de præceptore ido-
 „ neo , qui tenera juniorum principum ingenia formaret , de-
 „ liberaret : consilio *Sitzingeri* onus institutionis difficile &
 „ periculosum , sed reipubl. inprimis necessarium & salutare ,

(t) Anno enim demum ejus seculi LVIII Wolfgangus dux laudatissi-
 mus auctore *Sitzingero* monasteria ditionis Bipontinæ , præfer-
 tim Hornbacense ita reformaturus erat , ut eorum redditus maxime
 impenderentur scholæ illustri fundandæ , atque jam Aug. ejus
 rectorem designaverat clarissimum *Immanuellem Tremellium* , præ-
 ceptorem ante principum juventutis. Postquam igitur visitatores
 theologi interque eos primus *Marbachius* de ratione scholæ con-
 dendæ interrogati consilium suum exposuerant , atque *Sitzinge-
 rus* anno dicto exeunte Neoburgum profectus , ducem vehemen-
 tius hortatus erat , ut se nullis difficultatibus absterri patere-
 tur , schola illustris in cœnobio Hornbacensi jam an. 1559 ineunte
 aperiri cœpit. Verum de his *in hist. scholæ illustris* pluribus age-
 mus.

(u) Gymnasium Lauinganum , Wolfgangi ducis liberalitate , & au-
 ctore Cancellario nostro , an. 1562 surrexit , atque in monasterio
 virginum , melioribus usibus consecrando , domicilium invenit. Præ-
 claris ea legibus a *J. Sturmio* munita floruit majori etiam digni-
 tate & literarum abundantia , quam Hornbacensis nostra ad an.
 usque 1616

„ *Petro Agricola* (x), viro eximia morum sanctitate &
 „ suavi gravitate, fide, industria, doctrina & recti iudicii
 „ maturitate praedito, impositum est; quo in labore Deus &
 „ praceptoris fidem ac officium, & discipulorum mentes ac
 „ studia clementer rexit, ut patris expectationi & praep-
 „ ris diligentiae tenerorum principum pietas, intelligentia,
 „ humanitas & doctrina responderet, eosque bonos & generi
 „ humano salutares principes, Deo studiis illorum benedi-
 „ cente, effectos esse, ac verissime a Plutarcho dici, τὴν τῆς
 „ ἀρχοντος παιδευτὴν κοινὸν ἀγαθὸν εἶναι, res ipsa demonstravit.

X. „ Ceterum quum circumtulisset *Sitzingerus* semina
 „ morbi lethiferi aliquot annis, postremo officio, quod prin-
 „ cipi suo PHILIPPO LUDOVICO, Palatini Wolfgangi filio, & in
 „ ducatu Neoburgico successor, nuptias cum ducis Cliviensis
 „ & Juliacensis filia celebranti, magna laborum, vigilia-
 „ rum, contentionis dicendi, & aliorum munerum assidui-
 „ tate praestitit, vehementer aucta & amplificata sunt: ita
 „ ut paucis, postquam aeger domum redierat, diebus, ascite
 „ extinctus sit, postridie Calendas Novemb. an. CIOIDLXXIV,
 „ cum pridie adhuc in coena sermones cum amicis medio-
 „ cri hilaritate & salibus conditos, de variis rebus habuisset,
 „ & quatuor ante mortem horis Psalmum: *Exaltabo te Do-*
 „ *mine*, notatis, ut solebat, rubrica insignioribus locis & con-
 „ solationibus, pia meditatione repetiisset. Domicilium vitae
 „ ac fortunarum suarum ante quatuordecim annos, solisba-
 „ , chiae

(x) *Tremellio*, qui ex anglia redux inde ab an. 1554 studiis moribus-
 que principum juventutis praefuerat, sed an. 1558 novae scholae
 illustris rector atque consistorii assessor designatus est, succeffe-
 rat *Conradus Marius*, patrocinio *Sitzingeri* usus. Verum quum
 is mense Aprili 1561 Calvinismi, tanquam criminis reus, ab
 aula removeretur, adscitus est *Petrus Agricola*, vir eruditissi-
 mus aequae & diligentissimus, qui tandem consilarii aulici hono-
 res meruit.

„ chiæ in Norico collocarat (y),cujus oppidi & viciniæ præ-
 „ fecturam ipsi princeps commiserat. Ibi in arce Holestein
 „ ex hac mortali vita evocatus, & ad conjugis defunctæ la-
 „ tus, in facello, quod conjunctum cœmeterio est, depositus
 „ (z) lætam cum omnibus sanctis vitæ restitutionem exspe-
 „ ctat. Epitaphium etiam ipse vivens carmine Latino & Ger-
 „ manicis rhythmis fecerat, quod cum familiæ suæ & con-
 „ jugis insignibus, monumento affixum (a).

XI. „ Debetur huic etiam ICto sua laus & memoria
 „ grata: qui justas verasque sententias etiam potentibus in-
 „ terdum ingratas, constanter propugnavit; non imitatus
 „ Persicos illos, *qui regi dixerunt, licere quicquid liberet*. Longe
 „ etiam abfuit ab artificiis & moribus sycophantarum auli-
 „ corum, a *Sidonio Apollinari* alicubi graphice depictorum,
 „ non habuit linguam venalem, non fuit δωροδότης: non au-
 „ cept gratiæ aut auræ popularis, non Epicuræus Cyclops,
 „ quales in aulis multi. Negotia quæ modo potuit, transa-
 „ ctione æque diremit, religionis pacem defendit, concor-
 „ diam inter cives ac principes fovit. Labores diurnos a pre-
 „ catione & lectione Bibliorum etiam in itineribus exorsus
 „ est, nec ullis negotiis horam precibus & lectioni sacræ de-
 „ stinatum abripi passus: ac ut eundem morem liberi etiam
 „ fervarent, testamento sanxit. Nec ad conciones tantum &
 „ preces publicas cum universa familia: verum ad ma-
 „ tutinas etiam illas & vespertinas psalmodias, cum domi
 „ L „ erat,

(y) Quod supra jam not. (q) curatius diximus.

(z) Non *Holensteinii*, ut ex his forte quispiam colligere posset, sed Solisbaci in facello cœmeterii humo conditus est, appposito, quod ipse vivens sibi fecit, epitaphio.

(a) Quod *Chytræus* orationi, ejus honori dictæ, inseruit, atque nos cum alio ipsius elogio, in aede oppidana Solisbacensi, legendo, ceterisque epitaphiis in fratrem familiamque Cancellarii scriptis infra adiicimus.

„ erat, accedere solitus est; in invocationem in suo pectore
 „ ardentiorē accenderet; & exemplo suo ad eadem pieta-
 „ tis officia cives suos invitaret. Erat in vita omni amans or-
 „ dinis, temperans, castus, sobrius, comis & officiosus. In fa-
 „ miliaribus colloquiis singulari suavitate ac sale candido
 „ sermones condiebat. Delectabatur historiis recitandis &
 „ audiendis; calumnias vero & maledicta scurrilia, præfer-
 „ tim de absentibus, plane detestabatur. Fratrem *Samue-*
 „ *lem*, natu se juniorem, paterna benevolentia & fide prove-
 „ xit & ornavit: sed hunc vix ætatis virilis annos ingressum,
 „ Doctorem juris, Spiræ amisit. Domesticos omnes vero &
 „ suavi amore & *φιλοσοφία* complectebatur.

XII. „ Uxorem habuit matronam honestissimam, *Annam*,
 „ natam ex sorore conjugis *Melanchthonis*, & vere pio Icto
 „ D. Lutheri amico conjunctissimo, *Sebaldo Münstero* (b) con-
 „ filiaro electoris Saxonie, *Johannis Friderici*, & professore
 „ academ. Wittemb. Cum ea in fœcundo & tranquillo con-
 „ jugio vixit ad annum usque sexagesimum septimum; cum
 „ eam duxisset in familia *Melanchthonis* anno quadragesimo
 „ octavo (c). Obiit superata undecimi partus laboribus (d),
 „ marito in legatione Ratisbonensi absente, superstitibus
 „ unico filio (e) & duabus filiabus, quarum una elocata
 „ „ Gui-

(b) *Münsteri* f. *Münstereri* hujus vitam brevibus descriptam dedit
Melch. Adami in vitis & Ictorum politt. p. 33. cf. & *Lexicon erudi-*
torum Joecherianum.

(c) Epithalamium in nuptias *M. Ulrici Sitzingeri* & *Annae* D. *Se-*
baldi Münsteri filiae, scripsit *Petrus Lotichius* secundus, editum
Witenbergæ 4. Quod autem in poematibus ipsius non extat.

(d) Diem 9 Maji an. 1567 fatalem fuisse testatur *Chytraeus* in orat
 laud.

(e) *Ulrico*, quem unicum *Chytraeus* dicit filium, ut nominis & pa-
 trimonii, ita virtutis & gloriæ paternæ heredem.

„ Guilielmo *Rumelio*, Norico patricio (f), altera patri sene-
 „ fcenti, curisque & laboribus languefacto, consuetudine
 „ suavi ac officiis dulcissimis molestias leniit, & a patris
 „ ægroti latere nec interdiu nec noctu se avelli passa est (g).

(f) Eam, an. 1571 pater ex visitatione judicii camerae, cui ab Imp.
Maximiliano legatus praefuerat, domum reversus Guilielmo Ru-
melio a Lonerstat, patricio Norimbergensi in matrimonium collo-
 cavit. Hæc *Chytraeus*.

(g) Biennio integro & quod excurrit in viduitate exacto, ad secunda
 transiens vota, an. 1569 d. 19 Sept. duxit *Helenam Meichsnerin*,
 patria Norimbergensem, *Hectoris Hegner* ab *Altenweyer*,
 principis electoris Palatini superiori in palatinatu consilarii, vi-
 duam; quae auno demum 1603 d. 17 Januar. aetat. LXXIII
Sulzbaci fatis functa est. Hanc notitiam debeo schedulae avi mei
G. C. Joannis.

Elogia sepulchralia Sitzingeri Cancellarii, ejusque
 familiae, quorum alia Solisbaci, alia
 Biponti, & Spiræ posita sunt.

I.

*Ulrici Sitzingeri elogium in templo oppidano
 Solisbacensi,
 supra fores forum respicientes.*

UDALRICUS SITZINGERUS AB HOLNSTEIN J. U. D. SACRATISSI-
 MAE CAESAREAE MAJESTATIS, TUM PALATINORUM ALIORUM-
 QUE ILLUSTRISSIMORUM PRINCIPUM IMPERII A CONSILIIS, GE-
 NERE ET NOBILITATE CLARUS, VIRTUTE, PRUDENTIA ET ELO-
 QUENTIA CLARIOR, PIETATE ERGA DEUM, SUAVITATE MORUM
 ERGA OMNES, INPRIMIS VERO BENEVOLENTIA ERGA AMICOS ET
 PAUPERES CLARISSIMUS, EX HAC LACHRIMARUM VALLE IN BEA-

TISSIMAM PATRIAM PIE ET RELIGIOSE MIGRAVIT A. C. MDLXXIV
DIE I NOVEMBR. CUM VIXISSET ANNOS XLIX MENSES VI, DIES
XX. SEPULTUS EST EXTRA MOENIA SULZBACHIANA IN SACELLO
CONJUNCTO COEMETERIO PUBLICO, UNA CUM UXORE PRIMA
ANNA EX FAMILIA MUNSTERORUM, MATRONA, PIETATE, CA-
STITATE, ET OMNI GENERE VIRTUTUM CLARISSIMA, QUAE A.
C. MDLXVII D. IX MAJI IN PARTU PLACIDE EXTINGTA EST, CUM
VIXISSET ANNOS XLI MENS. O. DIES XV. RELICTA ALTERA CON-
JUX ET LIBERI SUPERSTITES MOESTISSIMI, MARITO ET PAREN-
TIBUS OPTIMIS H. M. B. F. C. RELIQUERUNT POSTERIS HONESTIS-
SIMUM NOMEN ET PERPETUUM SUI DESIDERIUM, HINC MULTO
CLARIORES.

II.

*Aliud in coemeterio publico extra moenia, ubi Sitzin-
gerus Cancellarius terrae illatus est.*

DEO OPT. MAX. TRINO ET UNI SACRUM.

UDALRICUS SITZINGER AB HOLENSTEIN J. U. D. SAC. CAES.
MAJ. CUM PALATINORUM TUM ALIORUM QUOQUE ILLUSTRIS-
PRINCIPUM IMPERII A CONSILIIS, VIR DIGNITATE, PRUDENTIA
ET PIETATE ORNATISSIMUS, EX HAC AERUMNOSA VITA IN BEA-
TIOREM PIE ET RELIGIOSE MIGRAVIT A. C. MDLXXIII D. I. NO-
VEMBR. CUM VIXISSET A. XLIX, M. VI. D. XX. CUJUS PRIMA UXOR
ANNA, MATRONA PIETISS. ET LECTISS. NATA EX FAMILIA
MUNSTERORUM A. C. MDLXVII D. IX MAJI IN PRAEDIO HOLEN-
STEIN PLACIDE IN PARTU EXPIRAVIT, CUM VIXISSET A. XLI D.
XV. QUORUM CONJUGUM OSSA H. M. SEP. S.

*Ut concordēs bene & pie viximus, ita post mortem placide
& religiose quiescere una volumus, ut qui bene facere vi-
ventes semper studiose fuimus. Sic bene vivunt boni conjuges,
bene etiam moriuntur.*

*Vixi, & quem dederas cursum, tu Christe, peregi
In te confidens, speque fideque mea.
Nunc movens animam divino munere tutam
Non ullis meritis, hanc tibi reddo, pater.*

Pro-

*Protege salvifico me sanguine magne redemptor
Inter & electos , da mihi , quaeso , locum.
Ut tua promisit nobis clementia certo,
Quae populum nescit fallere , Christe , tuum.
Quae post me superest , prolem cum conjuge , serva,
Ut celebrent laudis numina sancta tuae.
Hos tu , summe Deus, propriis defende sub alis
Inter & haec mundi saceva pericla tege,
Ut mea posteritas , & qui nascentur ab illa
Semper sint coetus vivida membra tui.*

*Ich hab gelebt , Herr Jesu Christ ,
Der du ein Fürst des lebens bist ,
So lang du mir hast hie gegeben
Mein lauff und Zeit in diesem leben
Dieweil ich nun dasselb verlass
Und fahr zu dir die Himmels-Straß ,
So nim mich auf in deine Hand
Dein wort ist meiner seelen pfand ,
Zu deiner auserwehlten Schaar ,
Nim Leib und Leben gantz und gar
Wie du hast zugesaget mir
In deinem wort , drauf trau ich dir.
Mein treues Weib und meine Kind ,
Die durch dein gnad noch übrig sind ,
Bewahr mir Herr , du treuer Gott ,
Für ungluck , schmach , fur schand und spott ;
Mit deinen flugeln deck sie zu ,
Damit sie haben rast und ruh ,
In dieser hochbeschwehrten Zeit
Dein gnad sey ihn'n allzeit bereit ,*

*Auch denen, so von ihn'n geborn,
Damit derselben keins verlorn,
Sondern dich preis zu aller Zeit,
Von nun an bis in Ewigkeit. Amen.*

Epitaphium Latinis & Germanicis versibus redditum maritus optimus, parens colendissimus, sibi suisque vivens f. verum superst. uxor. & lib. hered. ex test. cum lacr. moestiss. p. c.

Iustorum animae in manu Dei sunt, & non tanget eos tormentum mortis Sap. III.

III.

Epitaphium Samuelis Sitzingerii, Spirae anno 1556 ex hac vita evocati, scriptum a fratre illius D. Ulrico Sitzingero & in templo cathedrali ad D. Johannem monumento adfixum.

*Iusticiae cultor, verae & pietatis amator,
Sitzinger generis lausque decusque sui,
Hoc mortale suum posuit sub marmore corpus,
Atque animam summo reddidit ille Deo.
Ante diem periit, febris correptus acuta,
Interiit corpus, vivit at ipse tamen,
Vivit & aeterni coetus consortia coeli,
Et salvatoris regna beata colit.
Nam moriens Christo se commendavit, in ipso
Ingens & pietas spesque fidesque fuit.
In te confido dixit, mitissime Christe,
Tu venias animae portus & aura meae.
Morte tua mortem vicisti, & sanguine sancto,
Placasti iratum, Christe benigne, patrem.
Accipito hanc animam, meque his exolvito curis,
Hac qua perpetuo mole gravatur homo.*

Dixit

*Dixit, & in tenues discessit spiritus auras,
Ut levis a vento flammula tacta cadit.
Orabis Christum, tu qui legis ista viator,
Ut tibi det simili, speque fideque mori.*

*Epitaphia liberorum Sitzingeri Cancellarii, Biponti
defunctorum.*

I.

*Quem Deus ex utero matris produxerat atque
Participem lucis jusserat esse suae,
Hunc mox ad caelos revocans abduxit, ut infans
Angelici fieret pars quotacunque chori
Ergo non periit, sed vivit, & utitur almo
Aspectu summi contuituque Dei.*

II.

*Filiolum sequitur carissima filia Clara,
Intulit huic gelidam pestis acerba necem.
Mors illam abripuit, mortis tamen illa venenum,
Nec sensit carnis vulnera magna suae.
Felices animae! propria quas voce vocavit
Vivax aeterni Christus imago patris.*

III.

*Tu quoque Sebaldi nomen, qui, nate, gerebas,
Mutasti vitam cum meliore loco
Ac te conspectu Christi coeloque fruentem,
Non secus ac reliquos vita beata manet.*

I. *Decessit ex hac vita Sebaldus Wernerus, filius Ulrici Sitzinger. d. XXX Julii anno post natum Christum M. D. LIIII. Cum vixisset dies XXVI.*

II. *Secuta est Clara filia, die XXVIII Februarii anno LVI, cum vixisset annos tres, minus diebus XV.*

III. *Sebaldus vero II placide obdormivit in Christo die VIII Martii MDLVIII, cum vixisset menses VIII & diem I.*

Carissimis & dulcissimis liberis in infantia ex hac mortali vita ad aeternam angelorum consuetudinem evocatis Ulricus Sitzinger J. U. D. Cancellarius inclyti principis D Wolfgangi &c. & Anna Munstererin, uxor Ulr. Sitzinger, parentes, in memoriam immortalitatis poni & fieri curaverunt an. MDLVIII.

Haftenus de *Sitzingero*, politico consummatissimo, cui sub finem anni CIOIOLVIII Biponto Neoburgum migranti successit, haud quidem continuo in Cancellarii dignitate, sed tamen in officio *Joannes Stiberus*, Bingenſis, cancellariæ directoris ſ. procancellarii *Kanzleyverwalters* ſ. *ViceKanzlers*, titulo contentus, donec tandem post decennium ampliorem Cancellarii splendorem consecutus est. Sed turbare hic videtur circulos nostros testis coævus, qui in ecclesia etiam nostra id temporis curiosior exſtitit, *Jacobus Andraee*, Cancellarius academix Tubingensis. Is ſcilicet in epistola ad *Joannem Marbachium*, præſidem conventus ecclesiastici Argentoratensis d. XXII Maji an. CIOIOLXIII scripta (a) hæc narrat: *Scriptis ad me nuper nobilis D. a Kedritz, Bipontini principis Cancellarius, quod tranquilla ſit veſtra ecclesia, cui reſpondiſſem niſi metuiffem, eum cum familia alio migratſſe.* Loquitur.

(a) Quæ in *epistolis theol. ad Marbachios scriptis* atque a *Jo. Fechtio* an. 1684 editis P. III, n. XXXIX, p. 150 legitur.

tur autem Tubingensis theologus de *Wolfgango a Köteritz*, cui tum familiaritates, quas cum pugnacissimo quoque theologo contraxerat, tum epistolæ XVI ad Marbachium illum datæ id nominis conciliarunt, ut in *universali eruditorum Lexico*, *Joecheri* curis edito, locum invenerit (b). Atque eundem virum recentiores quidam scriptores, quibus verba dedit *Jac. Andreae*, ut *Hartknochius* (c), *Struvius* (d), ceteri, Cancellarii apud nos honorem gessisse putarunt. Quare consultum mihi videtur, quædam de viro isto curatius dicere, ut non solum sic in quandam nostratium notitiam veniat, sed omnis quoque error de eo eximatur. Fuit autem *Wolfgangus* iste ex familia equestri Misnensi *Koeteritiorum*, natus patre *Sebastiano* & *Catharina Spiegelia a Pich* (e). Quum is animum ad scientias, maxime juris, appulisset, tantum in ea progressus est, ut an. CIOIOXXXVIII in nova academia Regiomontana, reluctantibus licet ceteris professoribus, quod is gradum Doctoris non tenebat, munus professorium a Borussorum duce Alberto sibi oblatum adire posset. Verum quinquennio post, quum inter eos esset, qui duci, Osiandristarum patrono, gravius adversabantur, abdicatus

M inde

(b) T. II, edit. noviss. 1750, p. 2142, ubi *Arnoldi hist. acad. Regiomontanae*, in fine laudatur.

(c) *Preussische Kirchen = Historien* 2c. 1686 lib. II, cap. III, § IV, p. 362.

(d) *Bericht von der Pfälzischen Kirchen = Historie* 2c. cap. V, § XIV, p. 93, & cap. V, § XXXIV, p. 151 not.

(e) Quod didici ex sermone funebri memoriæ Julianæ Mariæ de & in Steinkallenfels, quæ nata erat Koeteritia, & abneptis Sebastiani illius, proneptis Wolfgangi nostri. Sebastianum a Köteritz aliquoties visitationibus ecclesiarum Saxonicarum ex ordine politicorum interfuisse tradit *Seckendorffius in hist. Luth.* Eundem vero capitaneum in Düben egisse docet *P. Hassitius* apud *Schoettgenium & Kreysigium Dipl. Nachlese der Historie von Obersachsen III Th.* p. 529 not. (b).

inde discessit. Advenit ille dein nescio quo tempore in aulam Neoburgicam, atque in grege consiliariorum esse coepit (f); tum inde submissus apud nos negotiis ad religionem pertinentibus maxime adhibitus est inde ab anni CIOCLXIII initio per biennium usque. Atque ille nihil hic præclare gessisse videtur, nisi quod *Joanni Marbachio*, rationem ecclesiæ Bipontinæ immutaturus, heri sui jussu auxilium præbebat; quo consilio una cum ipso huc advenerat *Georgius Codonius*, qui in aula foret a concionibus. Suspicionem autem, *Koeteritium* a WOLFGANGO duce rogatu *Jo. Marbachii*, qui ab an. CIOCLXI veterem ecclesiæ Argentoratensis confessionem abrogare moliens graviores iras adversus *Hieronymum Zanchium* exercebat, Neoburgo argentinam ablegatum has in oras venisse, quemadmodum eodem profecti erant Biponto *Henr. Suebelius* consiliarius & *M. Cunmannus Flinsbach*, antistes Bipontinus, ut una cum Wirtenbergensibus & Basiliensibus ablegatis ad concordiam restituendam eniterentur (g). Ex eo certe tempore *Koeteritius*, *Marbachii* amicissimus, apud nos egit & de rebus ad ecclesiam nostram pertinentibus cum illo contulit (h). Quis vero ejus in religionis doctrina fuerit
sen-

(f) Narravimus hæc præeuntibus *Hartknochio* & *Joechero* l. c. *Wolfgangum Koeteritium* vero jam an. 1562 Wolfgangi ducis fuisse a consiliis docent literæ *Victorini Strigelii* ad ipsum datæ d. 26 April. 1562, quas *M. Adami in vita Strigelii*, l. c. p. 200 sq. exhibet.

(g) cf. *M. P. Beutheri*, antistitis olim Bipontini librum heri sui, Joannis ducis, jussu editum: *Warhastiger gründlicher Bericht von der zu Straßburg a. 1598 in Truf ausgegangenen veränderten Kirchenordnung* 1603, p. 241 sq. & *Jac. Heilbrunneri* scriptum. *Verantwortung H. Wolgangs* 1604, p. 209.

(h) Vide inter *epist. theol. Marbachianas* P. III, n. XLII, p. 153, n. LIII-LV, p. 166-169 quæ quatuor epistolæ omnes Biponti scriptæ sunt an. 1563 & sequenti.

senfus , aut quali ingenio fuerit præditus , ipse clarissime literis suis ad *Marbachium* datis prodidit (i). Tanto autem odio persecutus est dissentientes in doctrina de S. cœna , ut etiam illos ex Lutheranis theologis , qui dissentientes tantum erroris tolerabilis arguebant humaniusque tractandos censebant, maxime *Paulum Eberum* , theologum pium, impotenti notaret animo (k). Placebant ipsi igitur inprimis *Jac. Andreae* , *Til. Heshusius* , *Flacius Illyricus* , *Jo. Marbachius* , ut ceteros antisacramentarios taceam (l). Neque tamen diu nobiscum commoratus est , præsertim ex quo *Marbachium* ecclesiarum Bipontinarum antistitem supremum ab hero suo constitutum tandem viderat. Reversus jam anno CIOCLXV ineunte Neoburgum , quod literæ ejus testantur (m), cum

M 2

con-

(i) Sic n. XLII scribit ; Dann der Teuffel ist gar mächtig in den Sacramentirern. N. LV eosdem vocat Wölffe & n. LXXIII, p. 191 P. S. scribit de *Illyrico* : dem wird vnser Herr Gott auch sein *hospitium* verordnen , vnd solt es allen Sacramentsteuffeln leid seyn. Politicum certe decuit , convitia ejusmodi relinquere theologis animi impotentibus , quos unos moribus seculi excusandos puto.

(k) cf. l. c. epist. LIII, LIV, in quibus queritur de *Eberi* lenitate , atque in ecclesiis Bipontinis auctoritate ; cf. & n. LV, in qua Calvinianos tanquam hæreticos anathemate notari vult. Sic quoque *Jo. Seb. Pfauserum* , theologum præstantissimum, concionatorem olim cæsaris Maximiliani II aulicum , dein antistitem eccl. Lauingannarum odio habebat, cf. n. CXLII p. 268. Pari modo satis diu *Flacii* partes adversus *Strigelium* tuitus est.

(l) Hinc ab illis egregie laudabatur. Ita *Marbachio* ad *Jo. Streitbergerum* vid. n. XLIX, p. 158 sq. dicitur *nobilitate generis, pietate, sapientia, eruditione atque virtute clarissimus vir, D. Wolffgangus a Köteriz*. Eundem in modum describit illam *Streitbergerus* in responsoria p. 162.

(m) Vide n. LXV & LXVI, quæ Neoburgi datæ sunt d. 9 & 11 Febr. 1565.

consiliarii honore officium advocati provincialis Hochstadiensis administrare coepit. Tum efecit, ut *Heshusius* exul a Wolfgango duce reciperetur, qui ipsius esset a concionibus aulicis (n). Mortuo tandem Wolfgango duce auctoritas *Koeteritii* imminuta est (o), adeo ut an. CIOLOXXII nescio qua de causa grave subiret periculum (p), sed eo liberatus *Heshusium*, qui interea Jenæ professionem theologiæ consecutus erat, adeo sui memorem expertus est, ut illius potissimum commendatione & opera provinciæ Cancellarii Vinariensis potiretur (q). Post mortem Vinariensis ducis *Koeteritius* etiam in aulam Onoldinam migravit, ibique supremi Cancellarii honorem gessit. Obiit vero Magdeburgi d. 1 Maji a. CIOLOXXV ibidemque sermone funebri honestatus est. Habuit is filium, qui denuo sedem fortunarum suarum ex Misnia in oram Rhenanam, ducta conjuge ex gente nobili Sponhemiorum, dicta *Bacharach*, transtulit familiamque propagavit, quæ superiori seculo extincta est.

X.

(n) cf. *Heshusii* literas l. c. n. LXXIV, p. 193 & LXXVII p. 197. Officium autem sibi a duce d. 5 Maji 1565 oblatum statim accepit, quamvis in schola illustri Lauingana docere maluisset. cf. & *Koeteritii* epist. n. LXXIX p. 198 sq. cet.

(o) Nullas ab eo literas videmus datas inde ab an. 1568, quo Wolfgangus dux absens esse coepit.

(p) *Heerbrandus* ad *Marbachium* d. 30 Mart. 1572 scribit: *Kedricius* a suo principe in vincula conjectus dicitur.

(q) *Hartknoch* l. c. Als er aber von dem Pfalzgrafen mit Disgust weggekommen, ist er bei dem Herzog von Sachsen Wilhelmo Canzlar und Rath worden, dazu ihm *Heshusius* verholffen, wie es *Heshusius* selbst schreibt (in oratione funebri super obitu dicti principis Jenæ habita & postea *Regiomonti* typis an. 1573 exscripta.) Diem vero obierat Jo. Wilhelmus, dux Saxonum Vinariensis, d. 2. Mart. 1573. *Koeteritii* literas Vinariæ d. 6 Jun. 1572 datas, quibus nomini suo Cancellarii titulum ipse adscribit, vide in *epist. theol. Marbach.* P. IV, n. CV, p. 426 sq.

Genealogia Koeteritorum, equitum Misnensium, quorum linea ad Rhenum propagata
Seculo XVII extincta est.

ad pag. 92

Sebastianus a Koeteritz

Vx. Mette von der Lehna

Nicolaus a Koeteritz, dominus hereditarius in Sitten & Croptitz
Vx. Barbara de *Nitschwitz* in Pörlen

Sebastianus, a K. dom. hered. in Sitten & Kroptitz
Satrapa in Altenburg & Bitterfeld per 28 annos
† Sittæ d. 1 Jan. 1548 an. aet. 77.

Vx. Catharina *Spiegelin* in *Pichen* † 23 Maji 1558.

WOLFGANGUS a K. Dom. hered. in Berga & Clodra n. Altenburgi 1516 Prof. Juris Regiomontanus secundus
& Consiliarius Alberti Ducis Boruff. 1548, abdicatur Professione 1553, tum ab an. 1562 Wolfgangi Ducis Bip. Neo-
burgici a Consiliis & Advocatus Provinc. in Hochstedt, dimittitur, post 1571 Cancellarius Vinariensis, tandem
Canc. supremus Onoldinus, † Magdeburgi d. 1. Maji 1575
Vx. Brigitta de *Pack* d. 5 April. 1551 † 10 Jul. 1575 æt. 48.

Frater
Ux. Urfula

Sebastianus a K.
El. Saxoniae a consiliis bel-
licis & tribunus militum,
vivit Cassellis.

Wolfgangus n. Regiomonti d. 11 Jul. 1554
Vx. Florentina de *Buhna*.

Wolfgangus Rudolfus tribunus militum
Vicarius legionis Brandenburgicæ in
Hispania militantis.

Hermannus a K. n. 24 Jan. 1557
Regiomonti, 1584-1583 supremus prætor
Alceianus, 1584-1598 Consil. & præfectus
Simmerensis, ab an. 1601 Consil. Veld.
Lauterecc. † m. Jun. 1630.
Vx. Catharina *Elisabetha*, filia heres Jo. Melch.
Wolf de *Sponheim* & Cath. de *Ellenbach* fil.
d. 24 Jun. 1590.

Joannes,
n. Regiomonti
d. 8 Jul. 1559
† 17 Maji
1560.

Anna Margaretha
† 12 Jun. 1552
Mar. Adam de
Quingenberg
in *Wenigen Aunen*.

Brigitta
n. 10 Apr. 1553
Mar. Jo. Ern.
de *Teutleben*.

Sophia
n. 24 Jul.
1555 †
25 Aug.
1575.

Elisabetha
n. 30 Mart.
1558 Regio-
monti † 27
Jul. 1559.

Maria
n. 20 Jan. 1563
Argentorati,
† triduo
post.

Joannes Henricus
Ingenii animique virtutibus illustris,
† 14 Dec. 1648 Merxhemii.
Vx. *Dorothea Urfula*, filia Melch. jun.
a *Steinkallenfels* &c. d. 10 Maji 1631 † 26 Maji
1666.

Juliana Magdalena, n. 6 Maji 1646 nubit 16 Jul.
1660 † 19 Sept. 1718.
Mar. *Phil. Melchior* a *Steinkallenfels* in *Stein-*
kallenfels, Magister Aulæ & Consil. intimus
Bipont. † 23 Aug. 1692.

Joannes Melchior

Filiæ, quarum tres patri fuere superstites,
Anna Margaretha, *Maria Elisabetha* & *Anna Elisabetha*.

IX.

JOANNES STIBERUS , qui cum novem annos officium procancellarii sive directoris cancellariæ gessisset , ad Cancellarii honorem adscendit , testimonio viri egregii *Pantaleonis Candidi*, antistitis quondam Bipontini , nobis laudandus. Hic enim in fine orationis funebris ipsi habitæ (a) his verbis Cancellarii vitam describit : „ Is autem , postquam „ in patria Binga & alibi a pueris ad timorem Dei , pietatem , & omnem honestatem vitæ & morum diligenter institutus & educatus est, in literis & studio juris plurimum profecit. Et quia ab ingenio , industria & sapientia plurimum commendabatur, ab illustrissimo principe WOLFGANGO inter intimos quosque receptus est. Cui cum pietatem & solertiam suam in scribendo , agendo & consulendo aliquamdiu probavisset , ad Cancellarii non solum vices , sed & officium & dignitatem est evectus. Idque munus sedulo , circumspecte & cum singulari authoritate gessit , & consilia sua ad ecclesiæ ædificationem & ad totius ducatus utilitatem direxit. Idem etiam inter præcipuos fuit, qui minoribus annis principis JOHANNIS Bipontini ad gubernacula federunt , quorum opera Dei auxilio felix hujus ducatus gubernatio fuit & salutaris. Vir fuit non proceræ staturæ , sed tamen forma egregia & gravi præditus , erga alios promptus & officiosus. Optimo amico & intimo usus est *D. Ulrico Sitzingero* , ante ipsum Cancellario Bipontino , viro , dum viveret , celebri & præclaro de ecclesiis & scholis & duobus ducatibus Neoburgienfi & Bipontino optime merito. Cum hoc , quod probe memini , familiarissime conversatus est, hujus sermonibus mirifice delectatus , hujus consiliis valde adjutus & insti-

M 3

„ tutus)

(a) Quæ inter ejus orationes funebres ex *Mose concinnatas* ac Biponti typis Casp. Wittelii an. c1913VI excusæ est XVI, p.325-349.

„ tutus est. Illius suasu & opera , & hujus assensu atque
 „ auxilio ordinatio ecclesiastica hujus & Neoburgensis ducatus
 „ concepta & in ordinem digesta est. Illius & hujus in-
 „ stinctu schola Hornbachiana instituta & introducta est ,
 „ quæ tot jam annos multos doctos viros ecclesiis & scho-
 „ lis ministros & politiis consiliarios suppeditavit. Horum
 „ ego virorum *Sitzingeri* & *Stiberi* tanto honorificentius &
 „ majori cum devotione commemini , quod ambo fideles
 „ mei & benefici promotores a pueris mihi in his terris &
 „ amici extiterunt. Et quanquam hoc tempore controversiæ
 „ quædam ortæ sunt , de quibusdam formis loquendi , quæ
 „ etiam has ecclesias aliquo modo perturbarunt: tamen Can-
 „ cellarius hic *Stiberus* pro sua prudentia eam sententiam se
 „ amplecti professus est , quæ in libris ab ordinatione eccle-
 „ siastica nostra nominatis comprehensa est , in quibus locos
 „ communes *Philippi Melanchtonis* p. m. magni semper fecit
 „ & plurimum commendavit. Hic igitur præclarus vir,
 „ *Joannes Stiberus* , postquam vitæ cursum Dei gratia usque
 „ ad annum ætatis produxisset , post paucarum septimana-
 „ rum morbum placidissime decessit. „ Hactenus *Pantaleon*
 „ noster. (b) Quod ad cetera ab ipso gesta attinet , videtur
 „ is *Henricum Schwebelium* in conscribendo celebratissimo illo
 „ testamento *Wolfgangi* ducis d. XVII Aug. CIOIOLXVIII Mei-
 „ senhemii condito vel maxime adjuvisse ; quemadmodum dein
 „ quoque cum *Schwebelio* adfuit actibus pactisque omnibus ,
 „ quæ illam familiæ Augustæ legem proxime consecuta sunt.
 „ Idem effecit , ut , quæ sub *Ruperto* duce *Wolfgangi* quondam
 „ tutore prima prodierat ordinatio judiciaria curis secundis
 „ emen-

(b) Qui etiam , cum carmine in laudem Joannis I, ducis L. IV p. 65. sq. laudes virorum sub duce isto præstantissimo clarorum int. *Stiberi* mentionem hoc disticho fecit honorificam :

„ In precioque duci magno fuit ipse *Stiberus*.

„ Corpore non magnus , sed honore & pectore magnus.

emendata & aucta Lauingæ ad Danubium recuderetur (c).
Triennio ante ibidem quoque excusa fuerat ordinatio rei metallicæ in ducatu Bipontino. (d) Tandem adiicimus elogium sepulchrale, quod in Cancellarii nostri memoriam erectum fuit in templo primario Bipontino.

D. O. M. S.

ANNO SALUTIS HUMANAÆ M. DLXXXV

XIX KAL. JAN. PIE OBIT CL.

VIR DOM. JOANNES STIBER, ILLUSTRIS-

SIMI PRINC. BIPON. CANCELLARI-

US AETATIS SUAE ANNIS LX MENSIB.

IX DIEBUS IIII. EXACTIS.

JANUS SUB HOC STIBERUS ABDITUR SOLO
SUIQUE VOX MANUSQUE FIDA PRINCIPIS
QUEM VITA MORTI PRIMA DESTINAVERAT
A MORTE VITAE VENDICANS MORI ADSERIT
LUGENT AMICI, CONDOLENT RESPUBLICA
LUGET FIDES INTEGRITAS CONSTANTIA
AMOR JUGALIS CARITAS MEMOR SIMUL
JUBETQUE CONJUGEM JUBETQUE LIBEROS
SAXUM, HOC UBI PONUNT BEATITUDINEM
MARITO PATRI GRATULANTUR COELICA

DISSOLVI CUPIO TECUM QUO VIVERE POSSIM
CHRISTE RESURGENTI LIMINA PANDE POLI.

Inter

(c) Untergerichtsordnung vnser Wolffgangs von Gotts gnaden Pfalzgrauen 2c. wie die hinfüro an allen Undergerichten inn vnserm Zweibrückischen Fürstenthumb observirt gehalten werden soll 1568.

(d) Verfordmung, wie es vff vnser Hertzog Wolffgangs 2c. Silber, Kupfer, Bley und Quecksilber Berckwerken, in vnserm Fürstenthumb Zweibrücken gehalten werden solle. In truck gegeben vnd verfertigt MDLXV
Getruckt zu Lauingen durch Emanuel Salzer.

Inter filios tres, quos novi, *Ludovicum*, *Ulricum* & *Henricum*, secundus assessoris cameræ imperialis Spirensis magna cum laude obtinuit dignitatem; tertius vero consilarii Neoburgici honore conspicuus fuit.

Quum hæc scripsissem, reliquum esse vidi, ut de Cancellarii nostri collegis quædam adderem. Curiae magisterium tenuere tum *Christophorus Landschad a Steinach*, junior (a), cui discedenti successit filius *Johannes*, antea Vicegerens (b), tum qui huic etiam successor datus est *Wolfgangus Wambold ab Umstatt*, junior (c), qui officium illud administravit inde ab an. CIOCLXXVIII ad finem usque LXXXIII. Anni autem insequentis initio jam dignitate hac prima ornatus videtur *Luterus Quad a Landskron*. Sed neque hic eandem ultra quadriennium tenuit. Inter consiliarios tandem eosque lectos post Stiberum clari extitere *Henricus Schwebelius*, cujus vitam
statim

- (a) Quem scilicet eundem fuisse duxeramus cum *Christophoro Landschadio*, curiæ magistro 1538-1547, illum jam ab hoc distinguendum esse nobis videmus. Qui superiori ista ætate magisterium tenuit, natus fuit *Bleickardo Landschadio a Steinach* in Gundelsheim, qui vero post *Wernherum a Zeisskeim* certe inde ab an. 1555 eundem locum in curia & aula occupavit, illius est patrue-
lis ac filius *Johannis Landschadii*, supremi aulæ archipalatinæ magistri. Atque hic quidem *Christophorus* jam circa an. 1525 a nobis discessisse, neque nisi consilarii sanctioris honorem retinuisse videtur. Obiit deinde in summa senectute d. 20 Sept. 1585.
- (b) *Johannes* *Christophori* filius primum proprincipis usque ad an. 1575 dein inde per tres annos magistri honorem administravit.
- (c) Patrem enim habuit cognominem, qui inter alia munera etiam *Meisenhemensem* præfecturam aliquamdiu tenuit. Mirum quantum notitiæ *Humbrachtianae* in genealogia familiæ hujus nobilis æque & aliarum a nostris documentis discrepent. Sed hoc alio tempore disputabimus.

statim illustrabimus, & Gallus *Tuschelin*, vir excellentissimus, cujus memoria vel maxime meretur, quæ diligentius renovetur (d).

X.

Stibero Cancellario datus est successor HENRICUS SUEBELIUS s. SCHWEBEL, illius jam a septendecim annis collega consiliorum & laborum fidissimus. Hujus autem viri tantæ fuere laudes, ut is, inter omnes, qui Cancellarii dignitatem quondam obtinere summam, fere unus eum *Sitzinger* comparari possit optimarum artium studiis rerumque civilium prudentia, imo eum uti vitæ curriculo, ita negotiorum & laborum multitudine superaverit. Itaque non solum sua ætate a laudatissimo quoque laudatus præconem invenit virtutis *Pantaleonem Candidum*, Polyhistorem olim *Bipontinum* & ecclesiarum antistitem, sed etiam hoc seculo meruit elogium, quod ipsi vir literatissimus *Georgius Christianus Joannis*, avus mihi nunquam non pie nominandus, conscripsit. (b) Liceat mihi igitur, tum hoc transcribere correctius auctiusque, atque notulis & avi & meis (c) illustrare,

N tum

(d) Vide interea de viro isto *Freheri theatrum virorum eruditorum* & *Joecheri allgemeines gelehrten Lexicon*.

(a) In carmine amplissimo, quod scripsit in laudem *Johannis I comitis palatini Rheni ducis Bavariae, & Biponti &c. anno MDCIV die XII Augusti pie defuncti &c. Biponti excud. Caspar Witte- lius anno MDCV, L. IV, p. 66-68.*

(b) In schediasmate *de eruditis qui apud Bipontinos cum maxime per quinquaginta vel plures etiam annos officiis praefuere publicis memoriae Jo. Abr. Rauschii dioecesis Lichtenberg. Antistitis & ecclesiae Baumholderensis reform. per LIIII annos Pastoris &c. sacro Biponti 1714 edito, n. II, p. 10-15.* Ad manus nobis est exemplar, ab ipso auctore curis secundis emendatum, quod sequimur.

(c) Quarum illas stellulis, nostras literis notatas distinguemus.

tum illius attexere præconium, uti sic memoria tanti viri testimonio virorum fide omni dignissimorum consecrata jure ab omnibus intelligatur. Ita vero *Joannis*: „ Is namque totos LI annos trium serenissimorum serenissimæ familiæ Bidentinæ principum ducumque, WOLFGANGI, JOANNIS I, ET JOANNIS II, a consiliis fuit præcipuis juxta sanctioribusque: collatus propterea a *Michaeli Philippo Beuthero* (*) cum Bremensium quondam archiepiscopo *Adeldago*, quem trium pariter Othonum, patris, filii & nepotis per L annos „ fa-

(*) *In homilia funebri memoriae ejus dicta* p. 96. Quem tamen, dum Cancellarium eorum fuisse tradit *Adaldagum*, falli non est, quod dubitem. Bene *Mallinckrot* commentatione de *Archicancellariis S. R. I. ac Cancellariis imperialis aulae* p. 299 *Collectorum archivæ & cancellariæ jurium* ab amplissimo *Wenckero* editorum: *Putarim potius, esse Adaldagum non Cancellarium, sed qui altior & sublimior gradus est, rerum summæ præpositum fuisse, quem consilii sanctioris directorem sive præsidem vocamus. Eo enim nos vocant formalia Adami & Stadenensis verba, a Cranzio & Beyrlingo nimis late & ampliter exposita: præsertim cum diplomata taceant, nec hactenus, quod quidem ego repererim, Adaldagus aliquis in illis compareat, Adamus certe Bremensis, ad quem & Albertum Stadensem se refert lib. II Historiæ ecclesiasticæ cap. XIV p. m. 20. His tribus aequè fortissimis ac justissimis imperatoribus tam charus & familiaris erat præsul Adaldagus, pro virtutum merito & doctrinæ magisterio, ut a latere eorum non vix aut raro divelleretur, sicut præcepta imperatorum ad nutum archiepiscopi disposita ostendunt. Albertus vero Stadenensis ad an. DCCCCLXI p. m. 217: His diebus annisque totidem Adaldagus archiepiscopus, apud quem summa consiliorum pendebat, in regno Italiae conversatus est, non sponte, inquam, sed quod a regum latere divelli non poterat, unde magnum ecclesiæ suæ lucrum paravit. Dein est ita, ut Mallinckrot dicit, ac argumenti haud levis loco urget, inter tot scilicet Ottonum diplomata privilegiaque, ne unicum quidem reperiri, sibi saltim ad id usque temporis non occurrisse, quod Adaldagus, tanquam Cancellarius eorum, recognoverit, ac manu sua subsignarit.*

„ familiarem, consiliorumque ministrum fuisse, historiæ no-
 „ bis narrant. Fuit alioquin *Henricus* hicce *Suebelius* hone-
 „ stissimo apud nos loco natus. Quippe pater ei fuit *Joannes*
 „ *Suebelius*, Phorcensis, primus, ut *Buceri* verbis utar *Ca-*
 „ *pitonisque* (*), apud Bipontinos evangelista (d). Quem
 „ tametsi puer adhuc amisit, aliorum tamen ope beneficio-
 „ que bonis admotus disciplinis artibusque, & sapientiæ præ-
 „ ceptis & scientia quam felicissime animum composuit. Et
 „ Argentorati quidem hospite usus est magistroque *Martino*
 „ *Bucero*, parentis olim amico, tantumque sub eo in lecti-
 „ one divinarum profecit litterarum, ut *Christophoro* postea
 „ *Hilspachio*, illustris scholæ Hornbacensis, ut modo dictum,
 „ rectori, *sacra* audiret *anchora*, *sacraeque scripturae reper-*
 „ *torium*. Inde in aliis tum Germaniæ, tum Galliæ aca-
 „ demiis legum studio tanta se dedit diligentia, ut anno
 „ MDLVII licentiam consequeretur, summos in utroque
 „ jure petendi honores. Domum reversus, anno statim se-
 „ quenti, qui LVIII fuit, consiliariorum numero adscriptus
 „ est (e) ab Heroe prudentissimo fortissimoque WOLFGANGO
 „ duce Bipontino: quem locum cum circumspecte, magna-

N 2

„ que

(*) Illius quidem in epistolis ad Suebelium, quæ Suebelianas inter XLVIII est, p. 155r, tum vero, quæ num. LIX præfert. p. 157 & num. LXXVIII p. 270; hujus in epistol. ad Suebelium, quæ LII est p. 270.

(d) Natus vero ipsi fuit d. 25 Aug. 1531 ex conjuge tertia *Catharina Burggravia*, cf. *Joannis in spicil. I. tabb. litterarumque veterum &c.* Epist. ined. IX, p. 559 & 567.

(e) d. 14 Sept. 1558, quo eodem anno jam ante ipsum *Wenceslaus Zuleger*, juris licentiatus, & *Waltherus Drechselius* J. U. D. *Henricus de sancto Ingherto* d. 24 Aug. *Nicolaus de Harracort* d. 25 Nov. & *Maximilianus de Kraith* d. 30 Nov. in collegium consiliariorum recepti sunt. Quemadmodum ex illis *Suebelius* noster Cancellarii Bipontini, ita *Walth. Drechselius* Cancellarii Neoburgici honorem consecutus est. *Wenc. Zulegerus* vero dignita-

„ que industria ac fidelitate exornaret, gravissimis passim ad-
 „ hibitus est negotiis. Præter enim quod in Galliam modo
 „ delegatus fuit, modo in Belgium, modo ad alios regni
 „ Germanici principes ac ordines, anno MDLXIII Argento-
 „ rati componendo religionis negotio una cum aliis (f) ad-
 „ motus est (*) Anno itidem LXVI Augustæ Vindelicorum in
 „ conventu ordinum imperii hero adfuit. Post, eo in Galliis
 „ immatura morte defuncto (g), illos interesse meruit, qui-
 „ bus, JOANNE I plenos pubertatis annos nondum ingresso,
 „ regendi ducatus Bipontini cura commissa erat (h). Quin
 „ an. LXX ad conventum Spirensem, an. XXVI ad Ratisbonen-
 „ sem,

tem præsidis in senatu ecclesiastico Heidelbergensi sub Frid. III electore magna cum laude tenuit, de quo cf. *M. Adami in vitis Istorum & polit. Germ.* p. 148-150.

(f) *Wolfgango* nimirum a *Koeteritz* consiliario Neoburgico & *M. Cunmanno Flinsbach* theologo Bipontino vere erudito & pio, de quo vide *M. Adami vitas theol. Germ.* p. 219. cf. quæ supra in vita *Koeteritii* diximus.

(*) Vid. *Michael Philippus Beutherus* (is namque auctor libri a *Placcio* aliisque in *αἰωνυμοῖς* prætermissi) *im wahrhaftigen, gründlichen bericht von der zu Straßburg anno MDXCVIII in druck ausgegangenen veränderten Kirchen-Ordnung*, id est, in vera solida- que narratione de mutata, quæ anno MDXCVIII prodiit, ordinatione Argenteratenſi ecclesiastica, cap. II von der Vorrede, artic. 8. p. 242; *Heilbrunner in Defensione principis Wolfgangi, von Herzog Wolfgangs confession* p. 209.

(g) *Suebelius* antea etiam, dum consiliarii partes agebat, cum *Stibero* Cancellario, non solum *Wolfgango* duci gloriosissimo in condendo testamento illo celeberrimo, quod Meisenhemii d. 16 Aug. 1568 confectum est, adfuit, sed stilum quoque adhibuisse fertur. Sic quoque anno sequenti post *Wolfgangi* ducis obitum interfuit pactiōni de exequendo testamento d. 23 Nov. 1569 initæ.

(h) Collegas regentes habuit *Christophorum Landschad a Steinach*, magistrum aulæ, *Philippum a Gemmingen*, præfectum Novicæ- stellanum & *Jo. Stiberum* Cancellarium, quod ex modo laudato recessu executionis discere licet. Anno autem 1575 ipse Joannes I dux imperium suscepit.

„ fem, & anno LXXXII ad Augustanam missus, nusquam non
 „ industriæ, fidei, prudentiæ singularia reliquit monumenta.
 „ Anno LXXXV Cancellarii nomen munusque suo merito
 „ adeptus est, successor datus viro, dum viveret, celebri admo-
 „ dum amplissimoque, *Joanni Stibero*, quod quidem ad vitæ
 „ finem usque quam præclarissime administravit. Ceterum re-
 „ ligionis in negotio pronior eorum in partes, qui sacris secun-
 „ dum Helveticam utuntur confessionem, *Joanni I*, placitis
 „ eorum in templa scholasque introducendis occupato (i),
 N 3 „ præ-

-
- (i) Ante annum 1560 ecclesia Bipontina, quod jam aliquoties monen-
 dum duximus, pacifica & certe media erat; neque alia esse maxi-
 mam partem poterat, quæ ad veram piamque mentem *Joannis*
Schwebelii reformata, atque *Melanchthonis* discipulorum & amico-
 rum curis maxime florebat. Scilicet contigit ecclesiæ renatæ Bi-
 pontinæ, ut non haberet antistites primarios, nisi eos, qui *Me-*
lanchthonis sententias & moderationem seu lenitatem sequerentur.
 Tales fuere *Glaferus* *Schwebelii* & *Melanchthonis* familiaris, *M.*
Cunmannus Flinspach, cum collega suo pastore Bipontino, *Mich.*
Hilspachio, tandem *Pantaleon Candidus*; neque nostrates sibi ad-
 versariam habebant ordinationem ecclesiasticam an. 1557 publica-
 tam, quippe quæ in doctrina de S. cœna mentem Lutheri ad verba
 institutionis solummodo se referentem exprimebat, nil curiose de-
 finiebat, denique Zwinglianorum sententiam tantum damnabat
 sive improbat. Neque etiam *Jo. Marbachius*, qui ab an. 1558
 in negotiis religionis a consiliis adhibebatur, vel tam intempe-
 rans, vel tam audax erat, ut pacem ecclesiæ nostræ turbare vel-
 let. Verum idem post alias subinde induit formas. Quum enim ab
 obitu *Jo. Melanchthonis* controversiæ sacramentariæ vehementius
 agitari atque nova dogmata de ubiuitate & maiestate humanæ
 Christi naturæ *Brentii* & *Andreae* auctoritate ad confirmandam
 & exaggerandam *b. Lutheri* de S. cœna sententiam subintroducî
 cœpissent, facile *Marbachius*, quem quidem virum pragmaticum,
 sed mediocriter doctum fuisse novimus, se in Suevorum theologo-
 rum partes pertrahi passus, quis suus jam esset de S. cœna sensus,
 libello de verbis institutionis adversus sacramentarios sub initium
 an. 1565, apertius prodidit. Quare cum *Andreae* quoque, quem
Wolfgangus dux ordinandis ecclesiis Neoburgicis an. 1560 &

„ præter alios studiose navavit(n) operam, quin fovendis illis
 „ promovendisque nil quicquam in se desiderari passus est.
 „ Ipse

sequenti adhibuerat, tantum apud ipsum effecisset, ut Calvinianorum dogma proscriptum esse vellet, varii generis insidiæ ministris verbi divini Bipontinis, qui maximam partem in *P. Eberi* confessione acquiescere malebant, strui lites intendi, maleque sopiri cœperunt. Prævaluit tamen pars, quæ *Lutheri* sententiam ad *Melanchthonis* & *Eberi* mentem interpretabatur, donec JOANNES I dux sub auspiciis imperii sui *Jacobi Andreae* discipulum, *Jacobum Heilbrunner*, quem a concionibus aulicis haberet, una cum aliis Suevorum sapientia imbutis evocavit atque in ecclesiam Bipontinam admisit. Minus volupe est, omnes altercationes enarrare, a quibus nunquam feriabantur homines mysterium pietatis mysteriis scholasticis commutantes; qualia maxime referebantur ad quæstionem primariam: *An Christus homo in unione hypostatica cum Divina natura h. e. prouti cum filio Dei unitus est, sit altera Deitatis persona, atque adeo secundum humanam naturam, omnipotens, omniscius & ubique præsens cum Deo filio sit habendus?* quam *Heilbrunnerus* præco aulicus adfirmabat, *Candidus* antistes negabat. cf. *Heilbrunneri Apol. confess. Wolfgangi ducis &c.* p. 40 Tales erant sequelæ libri Torgensis five potius formulæ concordiæ Bergenfis, quam *Heilbrunnerus* recipi cupiebat, princeps vero tum sua & consiliariorum prudentia ductus, tum *Wilhelmi Hassiæ Landgravii* monitis cautus improbabat, confessionis Augustanæ & ordinationis suæ ecclesiasticæ verbis continere omnes se jubens, cetera silentium imperans. Quibus mandatis cum parere nollet ecclesiastes aulicus, an. 1580 mense Febr. dimissus, mense tamen Aprili, *Christophori Landschadii*, curiæ olim magistri, nunc consilarii, qui ea de causa Heidelbergæ huc venerat, opera restitutus. Sed cum nihilominus pacis impatiens esset, d. 22 Jul. iterum amandatus est; post cujus discessum in dies progressa est altera ecclesiæ Bipontinæ reformatio, eaque tandem an. 1588 consummata, cum mense Aprili nova quædam catechismi explicatio, quam ipse Joannes I incomparabilis doctrinæ & pietatis princeps reviderat, præfatione sex horarum spatio proprio stilo exarata, quæ instar legis esset, munierat, atque tum germanice, tum latine edendam curaverat, in ecclesia Bipontina publicaretur. Qua

„ Ipse præter catechesin Heidelbergensem, quam ad unguem
 „ tenuit, *Joannis Calvini* institutionem Christianæ religionis
 „ tam

industria ipse princeps, comite semper *Suebelio*, hac in re versatus fit, ipsius *Pantaleonis Candidi*, episcopi tum Bipontini, verbis ex oratione *M^{ſſ}ca de conventibus ecclesiasticis* d. 13 Apr. 1592 coram synodo Biponti habita desumptis efferre placet: Fuit ipsius celsitudini jam tribus de viginti annis, ex quo ad gubernacula reipublicae & ecclesiae hujus ducatus sedere coepit; prima atque adeo vel unica cura, ut obortis per ascititios quosdam theologos quibusdam dissensionibus, controversiae examinarentur, elucidarentur, expenderentur, & veritate indagata, falsitate deprehensa atque exclusa, componeretur. In hac re obtinenda nulli tempori, nullis pepercit sumptibus. Incredibile autem est, quantas in his certaminibus & colluctationibus princeps ipse sustinuerit labores, vigiliarum, scriptorum, lectionum, quantum devoraverit molestiarum, quantum diligentiae, quantum Dei inspiratione solertiae adhibuerit, dum nos contendentes audiret, sententias mitigaret, condiciones tolerabiles praescriberet, discrepantes nos cuniret. Cum mire perplexum & erroribus refertum illud volumen concordiae Saxonicae tanquam pomum eridos nostris ecclesiis obiiceretur; non solum saepius legit privatim princeps ipse, sed etiam nobis ministris coram aliquoties praelegit, & multa exterorum & suorum judicia de eo audivit, acquisivit. Atque horum certaminum ὀψαῖος subinde factus circumspectior atque eruditior, locutiones de filio Dei cognoscere atque discernere facile potuit & ex eo fundamento ubiquitatis commentum mature improbare; & autores ejus ex suis ecclesiis eliminare coepit. Habita sunt in praesentia illustrissimi principis multa & crebra & prolixa & acria & aliquot saepe septimanas durantia inter nos per XVII jam annos colloquia, syraxes & factae scriptorum commutationes: Et deprehensa, Dei gratia, ubiquitatis vanitate, mysteriorum etiam doctrinam recte intelligere, ejusdem Dei auxilio coepit. Et sicut erroneas phrasas mature explosit, & ex ecclesiis & scholis eliminari praecepit: sic demum & de S.coena veram sententiam publicavit. Et tunc igitur in singulis praefecturis pios & salutes conventus habuit, quibus coram interfuit, & singulorum confessiones audivit, cum quibusvis placide & pie contulit, egit, transigit, vim conscientiae mul-

„ tam diligenter curateque legit , animoque mandavit suo ,
 „ ut imbibisse videretur. Insigniores certe sententias immo
 „ integra libri capita , memoriter & ad verbum recitare po-
 „ tuit,

lius intulit, cuilibet, quod sentiret, integrum permisit, atque ita Divina clementia ecclesias pie & orthodoxe reformavit. Quatenus autem disciplina evangelii sic introducta & stabilita conveniat cum doctrina a Jo. Suebelio, primo apud nos evangelista tradita, cognoscant ipsi lectores ex scripto quodam 1525 typis edito, quo utimur autographo: Hauptstück und summa des ganzen Evangeliums 2c. Ita vero ille fol. 2 --- Da sollen wir Gott vmb seinen heylgen Geist bitten, der vns erleuchtet vnd sterket, inn dem rechten Christlichen Glauben, Blut vnd Fleisch wurts nit thun, vnd sollen vns halten, an die zeychen, vns zur sicherung vnd gedechtnis verlassen, als eins der tauff, da wir in den todt Christi getaufft werden, vnd nemen je an, als der vns von Gott zu eiggen geben ist, durch den wir selig werden, vnd auch zum exempel, das wir jm das creutz helffen tragen, das ander sein leib vnd blut, zu gedechtnis seins leydens, vnder brot vnd wein verlassen das wir den glauben sterketen, vnd nit zweyffelten, sein Leib sey für vns geben, sein Blut für vns vergossen, dann handelt der gläubig mit liebe gegen dem nechsten, wie Gott mit ihm bedarff keines trangs, thut alles frey vnd willig, Gott zu lob, vnd dem nechsten zu güt.

Iterum ille fol. 12, § vom Tauff. Vnnd des hat vns Christus durch gewisse zeychen vnd Sacrament versichert, wie auch Gott offtermals zu seinen verheyssungen eusserlich Zeychen gethan hat, den glauben damit zu bestetigen &c. Tandem fol. 14, § vom Sacrament des heylgen leychnams vnd bluts Christi vnseres Herren. Das ander zeychen, ist das heylig Sacrament seines heylgen Leibs vnd Bluts, vns im nachtmal vnder Brot vnd Wein verlassen, das er mit so hochtröstlichen Worten eingesetzt hat, sprechen, --- Wie solt nit vnser glaub gesterkt, vnd wir getröst werden, so wir hören, das Christus sich für vns geben hab, sein Blut für vns vergossen zu vergebung vnser Sünd, vnd empfaen daruff das Sacrament &c. Ceterum qui historiam rerum in ecclesia id temporis gestarum, legant præ ceteris tum *Heilbrunneri* librum mox plenius adducen-

„ tuit , ut suo nobis testimonio confirmat *Beutherus* (**).
 „ Tum vero ratus , se communi causæ hoc ipso non parum
 „ consulturum , parentis sui *Joannis Suebelii* scripta luci ex-
 „ posuit publicæ. Primum quidem an. XCVII tum ab eo ,
 „ tum ad eum scriptarum centuriam , cui vitam patris præ-
 „ misit (o), dein eodem adhuc anno partem primam scripto-
 O rum

dum , tam *Pant. Candidi* carmen *de vita Joannis I* supra lauda-
 tum , quippe cujus Lib. II, III, & IIII ducem Cancellarium & se-
 ipsum egregie defendit , tum (*Mich. Phil. Beutheri*) librum *de*
ordinatione eccles. Argentor. heri sui jussu editum soepiusque a
 nobis adductum , tum scripta omnia *Schwebeliana* , quorum indices
 statim commemorabimus. cf. quoque *Hospinianum in concordia dis-*
corde cap. LI, & *Hutterum in concordia concorde* C.LI.G.C. *Joannis*
in vita breviori Germanica Joannis I, ducis Bipontini, Koelerum in
delic. numismat. Tom. XII, Diss. 39. p. 305-312, ut alios taceam.

(*) *Beutherus* in *homil. funebr.* p. 62, cui adde *Candidum*.

(**) p. 62. seq.

(o) En titulum libelli integrum! *Centuria epistolarum theologicarum*
ad Johannem Schwebelium ante annos LXXV ecclesiarum illu-
strissimi ducatus Bipontini praesidem a Philippo Melanchtone Bu-
zero, Capitone, Hedione, conventu Argentinensi, Pellicano, Ger-
belio & aliis: ab anno Christi 1519 usque ad annum 1540. De
rebus gravissimis, necessariis ac utilissimis: cum descriptione vi-
tæ Johannis Schwebelii: gemino personarum & rerum indice:
additis argumentis singularum epistolarum, iisque secundum an-
norum seriem ordine distributis. Ex typographia Bipontina per
Casparum Wittelium MDXCVII. Retulit vero hanc syllogen
Jo. Vogt in *Catalogum historico-criticum librorum variorum* ,
 sub voce *epistolarum &c.* edit. III, p. 259 sq. Laudavit vero hanc
 syllogen etiam cl. *Jo. Henr. a Seelen* , rector Lubecensis , in
 praef. ad *Philocaliam epistolicam &c.* itaque p. 3 de ea censuit:
Quemadmodum vero haec collectio rarissimis omnino accensenda,
ita non impedit editoris plurimorumque auctorum vel clandestinus,
vel apertus calvinismus, quo minus in eadem multa reperiantur
commemorabilia, quae modo hujus, vel illius sensa animi mani-
festant, modo dogmata sanctiora aut impugnata, aut defensa
sistunt, modo historiae seculi, quod sacrorum emendatio reddi-
dit illustre, lucem accendunt.

„ rum illius lingua Germanica exaratorum ; cui vitam pa-
 „ tris vernacula præfixit (p). Tum anno insequenti XCVIII
 „ partem alteram scriptorum horum Germanicorum (q), &
 „ tandem an. MDCV, 8, peculiarum scriptorum illius Latino-
 „ rum

(p) Inscribitur prima hæc pars his verbis : *Der erste theil aller teutschen Bücher deß gottseligen Lehrers Herrn Johannis Schwebelii, welche er, als der ersten Evangelischen Prediger einer, in dem hochlöblichen Fürstenthum Zweybrücken daselbst von anno Christi 1522 bis auff daz Jahr 1540 geschrieben : daraus der Zweybrückischen Kirchen zu derselbigen Zeit einhällige Gleichförmigkeit in Religionsachen, mit den andern dazumahl im Leben gewesenen Sächsischen Theologis, als Luthero, Philippo Melanchtone &c. Sonderlich aber auch den Oberländischen und Straßburgischen als Lellio, Capitone, Bucero, Hedione, vnd andern, die zu derselben Zeit neben ihnen, gleiche Lehr öffentlich geführt, klärlich zu sehen. Getrukt zu Zweybruk durch Caspar Wittel. Anno MDXCVII. 8v. Etiam hunc librum æque & fyllogen epistolicam recenseri videas in Vogtii Catal. libr. rar. l. c. & Thesauro bibliothecali T. I, p. 101 sq. & 331.*

(q) Hoc titulo : *Der ander Theil aller teutschen Bücher vnd Scrifften, des Gottseligen Lehrers, Herrn Johannis Schwebelii: welche von ihm in dem hochlöblichen Fürstenthum Zweybruk, zwischen anno Christi 1530 vnd 1540 geschriben. Daraus nicht allein der Zweybrückisch, sondern auch der Sächsischen vnd Oberländischen, bevorab der Straßburgischen Kirchen Gelegenheit, vnd allerley Tractationes so sich vnder den fürnehmsten Doctores derselbigen, in Religionsachen, verlossen haben, klärlich zu befinden. Getrukt zu Zweybruk durch Caspar Wittel. Anno MDXCVIII. Opera hæc germanica Schwebelii rarissime hodie inveniri suo jam tempore monuit perillustris Seckendorffius. Hist. Luth. Lib. I. §. LXXXII addit. 1 (b) p. 131, ubi tamen minus recte illa Biponti 1605 excusa, & Jo. Schwebelium a Ludovico electore palatino Heidelbergam an. 1623 vocatum esse docet. Neque vero his duobus voluminibus omnia continentur scripta Jo. Schwebelii Germanica, sed obvia mihi fuerunt & alia auro cariora, ipsa illius ætate excusa, quæ alibi diligentius notanda erunt.*

„ rum syllogen (r). Fuere quidem inter theologos adverfa-
 „ rios nonnulli, qui dubitarent, utrum Cancellarius noster
 „ literas istas bona integraque fide ediderit, ut *Jacobus Heil-*
 „ *brunnerus*, ecclesiastes olim hic loci aulicus, isque non
 „ incelebris, in *apologetico pro Wolfgango duce* vernaculo ser-
 „ mone scripto p. 133 & seqq. (*) tum excellentis doctrinae
 „ vir, & theologus Giessensium quam præclarissime meritis,
 „ *Joannes Henricus Maius*, in *adnotat. ad vitam Reuchlini* p.

O 2

„ 71

(r) Quæ latine scripsit, lucem videre an. 1605, h. t. *Domini Johannis Schwebelii insignis illius apud Bipontinos ante complures annos theologi, & ecclesiarum tunc reformatarum antistitis, scripta theologica atque tractatus absolutissimi, de præcipuis ac difficilioribus S. scripturae locis, atque tunc in religionis dissidio atque negotio agitatae controversiis, Biponti ex typographia Caspari Wit- tel. MDCV 8.* Rarioribus illis scriptis hoc ipsum etiam rarius est. Atque idem scriptum est *Pars prima operum theologicorum.* Scilicet cum epistolarum theologicarum centuria id temporis paucos invenisset emtores, editor filius eam denuo scriptis latinis tanquam alteram partem adiiciendam censuit.

(*) Libro, quem semel iterumque jam adduximus, titulus est: *Verantwortung des weil. Durchlauchtigen Fürsten und Herrn, Herrn Wolfgangs, Pfalzgrauen bey Rhein &c. hochseel. ged. christlicher standhafter Glaubens-Bekennntniß: wider etliche von seiner Fürstl. Gnaden in offenen Druck ausgesprengte Verleumdungen: samt ausführlichem Bericht von andern hierzu gehoerigen Religionsfachen. Aus hochdringenden, in der Vorrede angezeigten Ursachen und sonderbaren Befehl des Durchl. Fürsten und Herrn Philipps Ludwigen, und Otho Henrichen Gebrüdern, Pfalzgrauen &c. gedruckt Lauingen durch M. Jacobum Winter, anno domini MDCIV.* Qui liber cum raro obviis sit, hoc minus mirandum, quod diligentiam *Ludovici Melchioris Fischlini in memor. theologor. Wirtemberg.* p. 1. p. 230 effugerit. *Vincentio Placcio in Pseudonymis ex symbola Diecmanniana* num. 1371 p. 364 & num. 1514 p. 407 memorari videas, ut tamen ceteros inter *ἀπωρυμς* auctorem haud detexerit.

„ 71 & seqq. „ (s) Haftenus *Joannis*. An vero credibile est, virum fidei spectatissimæ, atque ob illam & pietatem non minus, quam prudentiam ducibus carissimum, literas patris a se editas interpolare studuisse? Ex se illum metiebantur theologi ipsi quondam adversantes; quem quippe ode- rant, quod exemplo primorum evangelii restituti affec- larum suum judicium in amplectenda ejus doctrina sequi ma- luit, quam theologorum concertantium auctoritatibus fasci- nari, sibi & officio parum satisfacere. Itaque jam tum *Candidus* antistes Bipontinus summo jure eum adversus ca- lumnias defendit, atque præ ceteris egregiis viris, quos Jo- annes I dux habuerat a consiliis, prout merituerat, laudavit.

Est

(s) Quibus duumviris scribimus supplementum *Ott. Frid. Schütziun in vita Dav. Chytræi Hamburgi 1722 edita L. IV, epimetr. §. IV. p. 140*, ubi fidem ejusmodi collectionibus epistolicis derogare cu- pit, cum *Cryptocalvinistarum versutia subdola, in exornandis ejusmodi figmentis, documento non uno ex historia illius temporis pateat. Eandem*, pergit ille ob causam *Johannis Schwebelii* epi- stolæ, quas filius *Henricus, Bipontinus Cancellarius*, edidit, a malæ fidei suspicione propius absunt, cum inter omnes constet, filium in gratiam sacramentariorum, earundem non alia de causa editionem suscepisse, quam ut parentem suum cum *Zwinglio & Doctoribus Helueticis* idem sensisse, nostratibus persuaderet, de cujus tamen religione, *Jo. Henr. Majus in vita Reuchlini p. 68-78* longe meliora ex indiciis certioribus aliis, luculenter evicit. Ergo *Schützius* judicium sequitur illud *Maji*, hic vero postquam inclementer dixerat: *Ita audacter calumniatur & parentem suum & Argentinenses theologos degener filius Henricus Schwebelius J. U. L. Cancellariusque Bipontinus &c.* Tandem ex ipso illo *Heilbrunneri* adversarii Apologetico calumniarum pleno *Suebelium* nostrum falsitatis convincere studet. Loquitur autem Cancellarii scopus maxime conformitatem ecclesiæ Bipontinæ cum prisca Ar- gentinenfi ad mentem *Buceri & Melanctonis* cet. conformata. Itaque cavillantur, qui statum controversiæ variare cupiunt, tri- umviri illi, qui veneranda theologorum specie assumpta, rabulas personatos agere ipsi haud erubescunt. Sed de his ab alio disputa- bitur, cf. interim, quæ supra in vita *Schorrii* passim diximus.

*Est prior hos inter, juris consultus, & idem
Ipsi Wolfgango longe carissimus olim,
Cor ducis, osque simul defuncti, & principis hujus
SCHWEBELIUS senior, nulli virtute secundus
Quem pius est magno princeps complexus amore.
Inter praeclaros fuit unus & ille, regentes,
Quos dixere viros, duce adhuc impube Johanne.*

*Ille vir advertens, praesentia spiritualis
Quod Christi in coena cum sensu congruat ipso,
Symboli Apostolici, cui nec mysteria sacra
Nec carnis Christi communio vivida pugnet:
Non potuit dogma hoc non tota mente probare.
Quod verum & reperit, fuit ausus sponte fateri.
Sana nec in tenebris voluit documenta latere.*

*Huic septem integrae sunt acta decennia vitae,
Messibus adjunctis ternis, qui lustra senator,
Pene novem fuit, & cancellis praefuit idem:
Quem pietas animi excellens, humanaque morum
Ornat amabilium gravitas, vultusque verendus,
Et nunc ille quidem digno celebratur honore,
Integer & sensus animis & corpore vires,
Aetate, eloquio, virtute & pectore Nestor.*

*Quae juvenis subiit, senior quoque munia praestat.
Usque adeo cani non imminuere vigorem.
Cur aliquis meritis defraudet laudibus illum?
Cui venienti ultro assurgunt juvenesque senesque
Et canos merito cujus venerantur honore.*

*Nemo illi affingat animum sub vulpe latentem,
Aut polypi varios simulantem more colores,
Cum nil candidius, nil sit sincerius illo.
Quique secus loquitur, quam pectore sentiat, illum
Ceu diras Erebi portas impensivis odit.*

*Non nobis ipsismet nascimur, ante sed omnes,
Prima Deus nostri sibi commoda vendicat ortus,*

*Altera dein patriae tellus, dulces & amici.
 Hoc quoque Schwebelius celebri se nomine jactat.
 Ille Dei miro flagrat succensus amore:
 Ille duci multum Wolfgango profuit aequis
 Consiliis, multum ille duci natoque Johanni
 Profuit, & patriis bona plurima contulit oris.
 Eximia commune bonum est vir ab arte politus.
 Ut taceam, quantas Christi illi ecclesia grates
 Quaeque jacet schola ad Hornbachias celeberrima ripas
 Debeat: (hanc etenim magno dignatus amore est),
 Illius accessu studia observata frequenti,
 Et mores juvenum inspiciens, curasque docentum
 Addidit ingenuae calcaria fida juventutis.
 Cum quo jam centum & decies prope quattuor, ipse
 Quae quovis illic examina longa trimestri
 Sunt habita, audiui, morum consultus & artis (t).*

Sed omittimus reliqua, quæ ad defensionem Suebelii
 adversus Heilbrunneri convitia in Apologetico Wolfgangi du-
 cis eidem facta dixit minus leniter, & ad alia gratiora nos
 convertimus. Neque enim existimandum est, Schwebelium
 unum consumsisse ingenium in componendis religionis nego-
 tiis, quorum cura penes Cancellarios præcipua esse debebat.
 Sed deceptam ejus sapientiæ etiam ferimus plurimas easque
 & salutare & amplas ordinationes, inter quas mihi visæ
 sunt quatuor potissimum commemoratu dignæ. Prima est
 am-

(t) Quotcunque enim a condita illustri schola consiliis præfuere pub-
 licis Cancellarii, illi vel maxime istam fovendam curandamque
 duxerunt, neque unquam non ejus examinibus cum ceteris vi-
 sitatoribus interfuere. Laudantur vero eo nomine a majoribus no-
 stris Sitzingerus, Suebelius hic senior, Hofmannus & Suebe-
 lius junior; hoc autem seculo in literis tuendis maxime elabora-
 vit Nicolai a Greiffencranz. Atque nobis olim gratulabuntur
 posterum illustre Borngesserii patrocinium,

amplissima *cancellariae ordinatio* (Cangelen = Ordnung), digna sane principe sapientissimo, digna Cancellario prudentissimo fidissimoque, Biponti d. XXVII Jan. an. CIOIOLXXXVI, adeoque primo, quo *Schwebelius* Cancellarii provinciam administrabat, anno perfecta & promulgata, quæ LXIII articulis sive membris tam consiliorum ordinem rerumque tractandarum rationem, quam singulorum, qui in illis versabantur, administratorum, partes & officia præscribit. Altera est *ordinatio metallica* d. 15 Jul. an. CIOIOLXXXIX publicata, quæ LX articulis comprehensa in locum Wolfgangianæ, in vita *Stiberi* a nobis memoratæ, substituebatur emendatio. Sed utraque hæc lex & cancellariæ & rei metallicæ nonnisi scripta mansit. Typis vero etiam mandatæ prodire duæ 1) *ordinatio curiæ superioris*, *Houe Gerichtsordnung &c. Wie forthin an ihrer Fürstlichen gnaden Hoffgericht, des Fürstenthumbs Zweybrücken in Rechtlichen Sachen procedirt vnd gehandelt, auch die ergangene Vrtheil exequirt vnd volnzenogen sollen werden. Gedrukt zu Zweybrük, durch Caspar Witteln. Anno CIOICV. Eodem anno hac in urbe alia excusa est ordinatio. Etheordnung des Fürstenthumbs Zweybrücken. Item, Ordnung wie künfftig im Fürstenthumb Zweybrücken, die Hurerey vnd Unzucht an Ledigen vnd Ehelichen Personen zu straffen. Binæ hæc ordinationes d. XIII Maji a Johanne II duce approbatæ leguntur. Taceo cetera a viro egregio, maxime sub auspiciis Joannis I sapientissimi principis, præclare gesta. Habuit autem collegas consilii præsides, quos Hofmeister vocant, nobilissimos æque & doctissimos, post *Wolfgangum Wambold ab Umstatt*, tum *Lutherum Quadium de Landskron* (u), tum *Christophorum de Bernstein* supremum*

(u) Obvius is mihi fuit persona ista primaria indutus jam an. 1584 ad finem usque an. 1587. *Humbrachtus* in *tab. geneal.* Quadiorum altera eundem an. 1586 obiisse minus recte tradit.

premiū & aulæ & rei venatoriæ præfectum (x). Denique
Joannis elogio Schwebeliano hunc imponit finem : „ Fuit
 „ alioquin noster hic Suebelius , præter insignem doctri-
 „ nam, facilis comptæque eloquentiæ ; ore Græco , Latino,
 „ Gallico , si quis alius promptus : prudens adhæc consilioque
 „ præditus.

„ Obiit tandem placide , nec sine multa pii , meritoque
 „ Servatoris quam confidentissime subnixa animi significatione,
 „ a. d. III non. Januar. an. CIOIOCX , & sepulturæ locum
 „ invenit Biponti , in templo oppidano , ab duce Alexandro
 „ condito ; ubi hoc ei scriptum *επιταφιον*.

MEMORIAE SEMPITERNAE
 NOBILIS ET AMPLISS. V.
 HENRICI SCHWEBEL J. U. L.
 JOANNE SCHWEBEL PATRE
 THEOL. PIETATE ET DOCTRINA INSIGNI
 NATI ANNO A NATO CHRISTO MDXXXI
 DIE XXV AUGUSTI
 PATRIAE SUAE PATRIBUS TRIBUS
 WOLFGANGO , JOANNI F. JOANNI N.
 COMITIB. PAL. RHENI ETC.
 A CONSILIIS ET CONSILIORUM PRAESIDIS
 ANNIS LI MENSIB. III DIEB. XIX
 FIDE IN PRINCIPES IPSOS DEVOTI
 JUSTITIA MODERATIONE ET BENEVOLENTIA
 IN OMNES LAUDATISSIMI
 LINGUA PATRIA LATINA GALLICA
 JUXTA DISSERTISSIMI
 ANN. CHRISTI MDCX AD D. II JANUAR.
 AETAT. LXXVIII MENS. IV D. VIII DEFUNCTI

ET

(x) Is quum jam ante fuisset venatorum magister, ab an. 1588 ineunte
 etiam curiæ aulæque magisterium exercere cœpit , tandem vero
 idem dimisit , ac præfecturam diœceseos Birckenfeldensis susce-
 pit ; quo facto in ejus locum suffectus est *Hugo Fridericus Zorn*
a Bulach.

ET
MARGARETHAE SEMLERIAE
ANN. PLUS XLVIII CONJUGIS FIDISS.
POST LXV AETATIS ANNUM
ANNO DN. MDCVII D. XXVII DECEMBR. MORTE
PRAEVENTAE
TOT TANTISQUE BONIS CUMULATISS.
MODO QUOD MORTALES
QUALIS TU QUOQUE QUISQUIS VIATOR
DEINCEPS IN CIVITATE CAELITUM
PERENNABUNT.

Sed superfunt quædam, quæ de ejus vita privata familiaque scitu haud injucunda sunt. Tanta scilicet is sua ætate florebat laude meritorumque fama, ut ipsum tum laudatissimus princeps, Joannes Casimirus, tutor Friderici III electoris Palatini & terrarum archipalatarum administrator, vi juris regii Palatinorum comitum, nobilitatis imperii prærogativa an. CIOIOLXXX donaret (y), sed etiam Carolus II dux Lotharingæ diplomate nobilitatis Nancii d. XXVI Jan. an CIOIOLXXXI ornatum esse vellet. Verum Cancellarius noster modestius honorificis istis laudum suarum testimoniis ipse usus, quamvis patrimonium satis lautum (z)

P reli-

(y) Confirmavit dein genti Suebelianæ eandem an. 1612 Joannes II, dux Bipontinus administrator archipalatinus, quum vicariatum imperii gessit.

(z) Lautum illud maxime erat beneficio amplissimo Weiskirchenfi. Quum enim Cancellarius noster redditus CX florenorum feudales ex fisco principali quotannis percipiendos habuisset, fors XXII centum florenorum ipsi roganti soluta est, quam impendebat in coemendis variis prædiis in feudum substituendis. Itaque emit feudum Bipontino-Veldentinum, quod habuerat ante *Georgius de Fechenheim* in castro & vico Weiskirchen, villaque Eppingen in comitatu Bitensi; itemque si a. Wolfgango de Bedburg comparavit prædia in Meglingen & Weltersweiler ejusdem ditionis.

relicturus esset liberis, hos tamen in novis titulis gloriosos fieri noluit. Qui enim nihil in hac vita præter artes virtutemque prædicabile & gloriandum duxerat, is liberos, laudis virtutisque paternæ & avitæ heredes, relinquere maluit. Connubio autem coit, quod ex epitaphio allato jam patet, cum *Margaretha Semleria*, *Conradi Semleri*, civis inter *Frankfurten*ses admodum spectati, & *Catharinae* ab *Offenbach* filia, anno *CICIDLVIII* die *XXV Junii* *Wormatiæ* ducta,

Qua occasione data haud absolum videtur, quædam de *Weiskircha* diligentius narrare, quam ab ill. *Schoepfliuo Alsat. illustr.* T. II, p. 251. Arx vero illa media fere via inter *Hornbacum* & *Bitum* posita patrimonialis quondam fuerat gentis equestris *Harnaschiorum*, qui inde dicebantur *de Weiskirchen*. Ex ea jam gente *Gerhardus* an. 1360 *Walramo* comiti *Bipontino* semissem castri obtulerat in feudum, ad quam dein nescio quo tempore & altera pars feudi nomine accessit. Post *Harnaschiorum* excessum obvenit *Weiskircha Eschiis* & *Durckheimis* equitibus, qui eam ita inter se diviserunt, ut quivis dimidiam haberet. *Eschiorum* semissem cessit tum *Fechenhemiis*, atque circa an. 1586 a *Georgio* supra dicto venditus est *Henrico Schwebelio*, *Cancellario Bipontino*, qui illum d. 9. Jan. 1587 una cum aliis prædiis in feudum oblati a *Joanne I. duce Bipontino* recepit. Habuit is etiamnum condominum *Cunonem Eckebrecht de Durckheim* sed an. 1607 ab hoc quoque etiam alteram feodi *Weiskirchen*sis partem sibi suæque genti comparavit. Retinuit vero *Weiskirchen*se æque & cetera beneficia, quæ habebat *Hornbaci*, & alibi, hereditaria, *Suebeliana* familia usque ad an. 1661, quo, cum ea jam in plures abiisset ramos, illa omnia consentiente duce per emtionem venditionem transire ad *Jo. Frey*, archiatrum *Bipontinum*, qui eadem anno sequenti pari titulo reliquit possidenda *Jo. Mullero*, commissario dioceseos *Lichtenbergensis*, qui æque & filii ac nepotes inde vocati sunt *Müller von Weiskirchen*. Tandem cum *Jo. Mulleri* nepos *Henricus Ernestus* diem supremum obiisset, transiit *Weiskircha* cum ceteris beneficiis ad illius ex sororibus neptes, quarum altera *Maria Magdalena de Brand* nupsit *Carolo Francisco de Jungkheim* alteram *Magdalenam de Sauerbronn* duxit *Josephus de Clemmery*, consiliarius præfecturæ *Lotharingicæ Sargemundanæ*, qui hodie vasallorum senior est.

Joannes SCHWAEBEL, Civis & pello Wafferburgensis

Conradus, civis & pello Pfortzhemensis.

Ux. Ursula Ritterin.

JOANNES, ecclesiarum Ducatus Bipontini primus Antistes a sacris reformatis 1523 & decennio post etiam pastor Biponti, † 19 Maji 1540, æt. 50
Uxores tres, quarum tertia fuit Catharina Burggravia.

HENRICUS, J. U. L. natus 25 Aug. 1531³ Consiliarius Bipontinus ab an. 1558 & ab an. 1585 Cancellarius nobilitate Imperii ac Lotharingica ornatur; † 2 Jan. 1610.

Ux. Margaretha, Conradi Semler & Catharinæ ab Offenbach f. d. 26 Jun. 1559, XI liberorum mater, ex quibus nominamus VIII.

Catharina n. 13 Febr. 1561 † 9 Febr. 1584 Mar. Nic. Groshans, quæstor Bipontinus post præfectus An- villanus d. 12 Oct. 1580.	JOANNES HENRICUS B	Joannes Ludovicus, n. 16 Aug. 1564. 1) Oeco- nomus eccl. Bip. 2) Land- scriba Meisenh. Vx. 1) Anna Conradi Breu- ning, prætoris Hagenoensis, & Annæ de Gottesheim f. d. 10 Oct. 1590. 19 Sept. 1588 † 16 Oct. 1597. 2) Catharina Neuhauserin patritia Francofurt. d. Vor- mat. 5 Jun. 1599.	Fridericus Medic. Cand. n. 2 Apr. 1567 † Romæ 10 Oct. 1590.	Susanna n. 20 Apr. 1569 Mar. Mich. Busch d. 7 Dec. 1585.	Margaretha n. 9 Sept. 1574 Mar. 1) Fride- ricus Ziegler J. U. D. Confil. Bip. 2) Jo. Georgius Stahel, Med. D. d. 1 Sept. 1616.	Joannes Philippus C	Magdalena n. 16 Mart. 1580 Adam Herpfer, d. 15 Oct. 1594 2) Hieronymus Zinhauer, J. U. D. & Advocatus Bipont. d. 16 Maji 1606.	Barbara Jo. n. 17 Oct. 1582 Mar. Jo. Mich. Heuff, civis Argentin. d. 16 Sept. 1606.
---	--------------------------	--	---	--	--	---------------------------	--	--

Jo. Henricus n. 12 Sept. 1589.	Nicolaus n. 21 Aug. 1591 J. U. D. & Advo- catus reipubl. Francofurt.	Anna Margaretha n. 10 Sept. 1596 Mar. Henricus Kessler, Secret. Bip. post Landscriba Meisenhemetum Lich- tenberg d. 23 Aug. 1612. Philippus Martinus Kessler, pastor Contvic. & Antistes diæc. Bipont.	Joannes Ludovicus n. 18 Sept. 1501. Vx. Maria Magdalena Wilh. Eichhorn, præto- ris Baumholderani & quæstoris Lichtenb. fil. d. 7 Sept. 1630.	Joannes Fridericus n. Meisenhem. 5 Dec. 1603.	Magdalena Sibylla, n. 19 Jun. 1605. Mar. Jo. Rupertus Schorr ab Hasell, Henrici Schorrii filius, Jacobi Cancellarii nepos.
-----------------------------------	--	--	--	--	--

An ex hac stirpe etiam Philologus hodie clarissimus, Nicolaus Schwebelius, Rector Gymnasii Egidiani & Prof. Gr. L. Norimbergensis, oriundus sit, ex ejus vita, quam vir cel. G. A. Will in Lexico erudit. Norimb. T. III, p. 647 sqq. descripsit, colligere non potui; ipse vero vir humanissimus jam facilius definiet.

Continuatio I Genealogiæ *Schwebeliana*, cui inferitur familia *Sturzi*orum Bipontina.

A

Rupertus SCHWEBEL,

Joannis Suebelii, primi Bipontinorum Evangelistæ filius natus minor, n. 7 Febr. 1533 numerarius seu quæstor Bipontinus 1564-1569 tum Land-scriba Gutenbergensis & consiliarius cameræ, iterum quæstor 1572-1576 † 18 Mart. 1590. Minfeldæ sep.

Vx. 1) *Catharina*, Henrici *Wigand* Miltenbergensis & civis Francof. ac Margar. Offenbachicæ fil. d. 17 Jun. 1560 26 Sept. 1580.
2) *Barbara* Jacobi a *Gottesheim*, Consiliarii Austriaci Landvogteiæ Hagencensis & Marg. Fesin fil. d. 4 Sept. 1581 † 13 Jan. 1583.
3) *Catharina Rinckin*, Anvillana, d. 18 Febr. 1585.

<i>Margaretha</i> n. 13 Aug. 1563 nubit 22 Aug. 1580. Mar. Joannes STURTZ, J. U. D. & Confil. Bipont. natus Meisenhemii patre Jo. Sturtzio, Tabernæmontano, cellario & Anna Sultzbacensi d. 31 Dec. 1532 † 1622.	<i>Anna</i> n. 1565 Mar. Philip- pus a <i>Got- tesheim</i>.	<i>Joannes Conradus</i> n. 12 Maji 1570 præceptor Rhebornensis † 5 Mart. 1607. Vx. <i>Anna Glaferin</i>, <i>Joannes Nicolaus</i>, n. 6 Aug. 1596.	<i>Samuel</i> n. 22 Nov. 1577 quæstor eccl. Meisenh. † 2 Maji 1609. Vx. <i>Maria Salome</i> Adami <i>Flad</i>, Oeconomi Sponhem. filia d. 26 Apr. Crucenaci.	ceteri obierunt infantes
---	--	--	---	-------------------------------------

<i>Joannes Rupertus</i> n. 9 Jul. 1581. Vx. 1) <i>Susanna Pelenin</i> † Sept. 1607. 2) <i>Clara Felsin</i> 11 Jun. 1610.	<i>Susanna Catharina</i> n. 12 Oct. 1582. Mar. Jo. Lud. <i>Eysen- luffel</i>, d. 25 Oct. 1603.	<i>Anna</i> Mar. David. <i>Jung</i> Apo- ticarius Al- ceiensis 27 Jul. 1611.	<i>Henricus</i> <i>Luderus</i> n. 1586 Cellarius Bac- characensis Vx. N. N.	<i>Jo. Henricus</i> n. Meisenh. 1591 <i>Jo. Daniel</i>, n. 21 Sept. 1593 <i>Jo. Philippus</i>, n. 8 Mart. 1597.	<i>Fridericus Adamus</i>, n. 11 Mart. 1602 1) Oeconomus eccl. Tabernæmont. 2) Rei. Pupillaris curator in dioc. Germershem. (<i>Ausfauth</i>) 3) Landscriba Novicastellanus. † 2 Mart. 1668. Vx. <i>Anna Maria</i>, Jo. Valent. <i>Dithmari</i> Confil. Bip. & Scholar- chæ Hornbac. filia.
---	---	---	--	--	---

<i>Joannes Rupertus</i> n. 1609. Rei Pupillaris curator Alcei- ensis. (<i>Ausfauth</i>) Vx. N. N.	<i>Joannes Adam</i> 1) Teloniographus Baccharacensis. 2) Consiliarius Cameræ Bipont. & præses Confil. supr. Ref. Vx. <i>Anna Sibylla Nordeckin</i>.	<i>Sibylla</i>, n. 23 Aug. 1598. <i>Margaretha</i>, n. 26 Sept. 1600.	<i>Catharina Maria</i> Mar. Philippus <i>Carolus Schwebel</i>, Diac. Tabernæm.	<i>Samuel</i> n. circa 1628 Pastor Hundsbac. 1653-1657 dein Pleisvillanus † 9 Dec. 1674. Vx. 1) <i>Anna Maria Hahnenfeldin</i>, 2) <i>Magdalena</i> Henrich <i>Hilsbach</i>, Oeco- nomi eccl. Bip. fil. d. 30 Jan. 1672.
--	--	--	---	---

Joannes Reinhardus, n. 1 Oct. st. v. 1660 Baccharaci, ab an. 1687 Charlottæ Fridericæ Principis viduæ Bipont. consiliarius, tum ab an. 1694 a consiliis Regiminis Bip. & ab an. 1692 Confil. supr. Reform. Præses, tandem senior consil. reg. dirigens ab an. 1715 † 4 Febr. 1718.
Vx. 1) *Adelheidis Webelin*, vidua Jo. Heinzenberg, Direct. Cam. Bip. dacta 23 Nov. 1694 † 25 Mart. 1696, an. æt. 34.
2) *Elisabetha*, Ludovici *Ziegleri* Confil. & Secr. Archipal. fil. d. 15 Febr. 1698, ex qua fustulit 2 filios & duas filias.

<i>Elisabetha Margaretha</i> n. 13 Jan. 1700 † Mar. N. N. <i>Cronsterna</i>, præfectus vigiliarum supremus Cubicularius Caroli XII Regis Suecorum 1719 †. Filia unica, quæ nupsit N. N. <i>Hildebrand</i>, tribuno mi- litum vicario †	<i>Sibylla Sophia</i> n. 7 Mart. 1702 degit Homburgi pro e Franco- furtum.	<i>Carolus</i> n. 25 Jul. 1704 Biponti a Consiliis Administ. ab an. 1729, Regiminis ab an. 1740. Legationum intimis ab an. 1757 † 17 Febr. 1767. Vx. <i>Elisabetha</i> <i>Joanna Sibylla</i> Simonis Henrici <i>Gondela</i>, Judicii supr. Cam. Procuratoris emeriti & diversorum statuum Consiliarii aulici, filia unica, felix trium filiorum & quatuor filiarum mater.
---	---	--

ducta, ex qua plurium liberorum pater factus, florentissimam post se reliquit familiam; cujus partem schemate adjecto complectimur, aliam vitæ filii, Jo. Henrici, Cancellarii subjungemus.

Placet *Henrici Schwebelii* vitæ aliam adjungere eamque ab avo meo *G. C. Joannis* descriptam: *Galli Tuschelini*, J. U. D. & consilarii Bipontini (a), quem iste ab an. CIOCLXI (b) proximum a se collegam habuit, viri ita bene de republica nostra meriti, ut omnino ejus memoria hic renovari mereatur; præsertim cum absente Cancellario vices illius subinde in senatu gesserit (c): „GALLUS TUSCHELIN, Nürtingæ, ducatus Wirtenbergici ad Nicrum oppido, natus „an. CIOXXXI. Patrem habuit *Conradum Tuschelin*, loci „per annos XXXX consulem, ex senio tandem cæcum, nihilominus tamen officii sui partibus cum laude defunctum; „matrem vero *Walburgin Mainradiam*, civis Wirtenbergici „honesti filiam. Ab his puer bonæ indolis Argentoratum „missus, & in convicium datus fuit patruo, *Joanni Tuschelino*, Icto perquam celebri, & tum Caroli V imperatoris, „tum

P 2

(a) Scripsisse eam videtur *Joannis* præeunte maxime *Paulo Frehero* in *theatro virorum erudit.* P. II, Sect. IV, p. 953, unde etiam desumpta est notitia, quæ de illo legitur in *Lexico eruditorum Jocheriano* edit. noviss. Nonnulla tamen ex *orat. funebri de vita & obitu &c. Jo. Roberti Tuschelini J. U. D. & Marchico-Badensis consilarii habita XII Cal. Mart. a M. Georgio Hehlio*, in illi, *Gymn. Durlac. Prof. Durlaci an. 1629* excussa aliisque documentis curatius in notis dicemus.

(b) Die nimirum Laurentii, h. e. d. 10 Aug. an. 1561 datæ sunt literæ, quas dicunt vocationis.

(c) Primo statim anno muneris sui literis Neoburgi d. 13 Dec. datis, absentis cancellariæ directoris Jo. Stiberi vices agere jussus est.

„ tum reipublicæ Argentoratensis a consiliis (*). Ibi cum in
 „ studiis humanitatis ac bonarum artium fundamenta po-
 „ fuisset, juris se consecravit scientiæ, eique in variis tam
 „ intra, quam extra Germaniam academiis tanta operatus
 „ contentione est, ut summis in Ictorum ordine honoribus
 „ dignus fuerit habitus. Domum reversus WOLFGANGO,
 „ comiti Palatino ad Rhenum, ducique Bipontino, heroi
 „ laudatissimo juxta doctissimoque, a virtute, doctrina, lin-
 „ guarum notitia, moribusque commendatus (**) ab eo
 „ circa annum CIOIOL in consiliarium fuit adscitus, quo mu-
 „ nere quum singulari fungeretur fide atque industria, eun-
 „ dem locum etiam post apud Joannem I tenuit (d) alia in-
 „ ter an. CIOIOLXXXII, cum herus Aquensibus sacrorum
 „ emendatorum a duce Juliacensi obtinuisset exercitium, una
 „ cum *Silberbornero* Aquas graneas missus fuit, ut iis bene-
 „ ficii tam accepti adferret nuntium, simulque modum, rite
 „ isto fruendi, sapienter demonstraret (***). Singula vero,
 „ omniaque tam liberaliter dextreque accuravit, ut Hero
 „ gratus esset, atque apud bonos omnes in honore pretio-
 „ que, quod *Pantaleon Candidus* in carmine suo de Joanne I
 „ clare testatur:

Gal-

(*) Est is, quem *Sleidanus* lib. XXI de statu religionis p. m. 606 *Joannem Tischellium* vocat. & *Herzogius Chron. Als.* L. IV, p. 122 *Johann Tischlein, der Rechten Doctor ihren (civitatis) Syndicum.*

(**) *Freherus*, quem hic sequimur, (l. c.) dicit commendatum a *Christophoro Landshadio*, *Henrico Schorrio*, *Henrico Stibero*, gubernatore, Cancellario, & consiliariis Bipontinis. Sed enim vero, quod ad nomina *Schorrii* & *Stiberi* errat. Ille enim vocabatur *Jacobus*, iste vero *Joannes*.

(d) Quod testantur novæ creationis literæ d. 1 Jan. 1573 datæ.

(***) Vide *Pantal. Candidum* in laudem *Johannis I* &c. L. IV p. 63 sq. pluribus hæc canentem.

*Gallus item juris doctor, rerumque peritus,
Tuschelius, nulli non inservire paratus,
Principis egregie commissa negotia gessit.*

„ Quin tanti CAROLO, duci Birckenfeldensi, marchionibus
„ Badensibus, aliisque S. R. I. proceribus visus, ut confi-
„ liarii sanctioris haberetur loco (e). Sub anni CIOIOCI ini-
„ tia, quum Birckenfelda (ubi resignationi tabularum Ca-
„ roli ducis testamentariarum interfuit) domum revertisset,
„ æstu febrique jactari cœpit, ac XIII die post viribus con-
„ sumtus, morte placida extinctus, ipso die Matthiæ Apo-
„ stolo in fastis sacro, ætatis LXX annorum tumultoque in
„ æde sacra illatus est (f).

„ In conjugio vixit cum *Susanna, Jacobi a Castellaun*,
„ quæstoris Crudenacensis filia; ex qua, præter filiam uni-
„ cam, quatuor genuit filios (g) & inter hos tres jurium
„ doctores, quorum unus *Fredericus Conradus Tuschelinus* rei-
„ publicæ Norimbergensi, ceteri aliis imperii principibus,
„ ordinibusque cum honore inservire (h). „

P 3

XI.

(e) Narrat hoc *Joannis* fide *Freheri*, atque vere. Ex eo autem col-
ligimus, *Tuschelinum* sacris A. C. adhæsisse. Fuerit quum idem
inspector ecclesiarum & scholarum, hoc de Sponhemis, quas
subinde visitavit, intelligendum est. Neque enim Bipontinæ ec-
clesiæ & scholæ illustris nostræ ratio ab an, 1588 patiebatur, ut
is harum curam ageret atque præfecturam.

(f) Tum elogio sepulchrali, cujus tamen copia mihi non est, tum
sermone funebri carminibusque, quibus etiam caremus, com-
mendata fuit ejus memoria.

(g) Imo plures, certe quinque, *Jo. Rupertum, Henricum, Fridericum Conradum, Wolfgangum Wernerum & Joannem*: atque
duobus aliis in infantia mortuis positum legebatur epitaphium in
templo nostro.

(h) *Joannes* quidem *Robertus*, inter tres fratres J.U.D. primus, Mar-
chionis Badensis a consiliis aulicis fuit, atque d. 19 Nov. 1628 vitam
finiit; *Fridericus Conradus* a consiliis & Palatinis & Noricis f.

XI.

Succedit Henrico Schwebelio BALTHASAR HOFFMANN, postquam per quatuor ab illius obitu annos prærogativam in consilio tenuisset potestatem, in ipsa Cancellarii amplissima dignitate. Laudabimus autem virum ingenio, doctrina, prudentia ac pietate commendatissimum testimonio coævo *Isaaci Crameri*, rectoris scholæ illustris Hornbacensis, qui ipsius memoriam oratione coram ephoris scholæ an. CIOICXXIII habita d. VIII Jun. consecravit (*). Atque ille, ut exordium prætermittamus, sic vitam *Hofmanni* describit: „ Ut igitur ab ipsis vitæ incunabulis exordiar, natus „ est *Dn. Balthasar Hoffmannus*, honorificæ memoriæ, So- „ bernhemii, quod est primarium oppidum archipalatina- „ tus in præfectura Böckelnheimensi, anno a nato Christo „ CIOICLXIII, VII die Martii, patre quidem *Henrico Hoff-* „ *manno*, Grimbergenfi Hassio, verbi divini ministro, matre „ vero *Anna Gütin*, Heidelbergensi. Qui nulla alia ratione „ si nobis commendarentur, vel hoc solo nomine satis com- „ mendati esse poterant, quod talem virum reip. genuerunt: „ quando apud Romanos quoque immunitate ac privilegiis „ donatos esse legamus, qui filium patriæ usui atque præ- „ sidio genuissent. Sed propria quoque virtutis ac laudis or- „ namenta illi habuerunt. Pater enim, ut dixi, Sobernhei- „ mensis ecclesiæ antistes, inter præcones Christi in archi- „ du-

Norimbergenfibus extitit; *Wolfgangum* tandem memorat *Pantaleon candidus* inter viros doctos, quos habuit Joannes I Bipontinus dux ministros.

- (*) Quam habemus MStam in volumine aliquot orationum ab ipso *Cramero* rectore habitarum. Ex eadem suam de Hofmanno, Cancellario, Sobernhemii nato notitiam hausit b. parens meus, *Jo. Phil. Crollius* in orat. de dioecesi Beckelnhemensi, veteris comitatus Spanhemeusis olim portione, Biponti a *Jo. Casim. Fuchs* habita editaque an. 1732, p. 45 not. **.

„ ducatu Palatino, ætate sua locum sortitus est non postre-
 „ mum: quo vitæ genere, si S. scripturæ genere standum sit,
 „ nullum inter homines est excellentius, nullum munus
 „ sanctius atque divinius. Avus vero maternus *Henricus Gu-*
 „ *thenius* architectus Heidelbergensis illustrissimo principi,
 „ OTHONI HENRICO, palatino rheni, septemviro imperii, cla-
 „ rissimus atque acceptissimus fuit. Aviam denique ex hono-
 „ ratissima familia *Lechleriorum* originem duxisse accepimus.
 „ Ac patris quidem sui præsidio pestis illa epidemica,
 „ anno CIOCLXIII per universam Germaniam grassata,
 „ puellum nondum bimulum orbavit: sed paterna Dei pro-
 „ videntia, cui viduæ ac pupilli curæ sunt, alium subse-
 „ quenti anno parentem substituit, *Fridericum Waltherum*,
 „ Trevirensensem, ecclesiæ ad S. Julianum pastorem, qui hunc
 „ suum privignum germanum in modum complexus præ-
 „ ceptoribus informandum tradidit, quorum opera ubi prima
 „ litterarum ac pietatis elementa percepit, an. CIOCLXXVII
 „ ad Selzianum, & hoc mox abrogato ad Heidelbergensem
 „ pædagogium ablegatus est. Inde fundamentis logicarum
 „ artium, & Latinæ ac Græcæ linguæ probe jactis anno
 „ CIOCLXXX ad academiam Wittebergensem, tum tem-
 „ poris optimarum artium ac disciplinarum studiis florentis-
 „ simam, se contulit. In qua cum jurisprudentiæ se dedis-
 „ set studio, præter ceteros præstantissimos doctores, cele-
 „ berrimum illum juris sacerdotem atque antistitem *Mat-*
 „ *thæum Wesembecium* ei audire contigit.
 „ In hac schola quasi triennium commorat. an. CIOCLXXXIII
 „ Marpurgum se recepit, cum interea vitricum suum *Walthe-*
 „ *rum*, alterum vitæ ac studiorum subsidium amisisset; cui se-
 „ quenti an. CIOCLXXXIII successit *Johannes Himmelius*, vir
 „ inter suos honoratus, qui Cussellis prætoriam dignitatem
 „ multos annos gessit, quocum mater *Hofmanni* annos un-
 „ deviginti in placido, sed sterili conjugio exegit.

„ Ut

„ Ut autem coeptum jurisprudentiæ studium pertexeret, an.
 „ CIOIOLXXXV Heidelbergam reversus est, sive quod hanc
 „ scholam propter jacta ibi artium fundamenta amaret, sive
 „ propter avitam, ut diximus, familiam, sive potius pro-
 „ pter orthodoxam religionem paulo ante instauratam, dili-
 „ geret, cujus gustum ut ante perceperat, ita, quoad vixit,
 „ constanter eam coluit & tuendam ac propagandam suscepit.

„ Hac fama ingenii, pietatis & doctrinæ cum illustrissimo
 „ principi ac domino, JOHANNI, palatino Rheni, sanctæ re-
 „ cordationis, doctorum virorum amantissimo principi com-
 „ mendatus esset, ab ipsius celsitudine honorifica vocatione
 „ Heidelbergam accitus, & in amplissimum collegium eorum,
 „ qui patriæ consilia moderabantur, cooptatus est, anno
 „ CIOIOLXXXVII, mense Majo (a), ætatis ipsius anno
 „ XXIII; quo anno, ni fallor, clarissimus quoque ac con-
 „ sultissimus vir *D. Johannes Henricus Schwebelius* in eun-
 „ dem ordinem allectus fuit. Inter quos quemadmodum in
 „ primo statim ingressu nativi amoris ac benevolentiae fe-
 „ mina se exeruerunt: ita deinceps per omnem vitam ad
 „ finem usque mansit inter illos, constans illa & sincera,
 „ quam novimus amicitia, idem velle & idem nolle, adeo-
 „ que rerum divinarum & humanarum cum caritate & be-
 „ nevolentia summa consensio.

„ Incidit in hunc ipsum annum deliberatio gravissima de
 „ reformatione ecclesiarum & scholarum hujus ducatus, quam
 „ optimus ille princeps, Domino Deo oculos ipsius pro symbolo
 „ ac voto quotidiano illuminante, animo conceperat. In qua re-
 „ formatione suscipienda ac promovenda, cum prædicto Do-
 „ mino *Schwebelio* & ceteris suis collegis fidelem operam nava-
 „ vit. Et quoniam princeps ille sapientissimus in maxima erat
 „ apud plerosque S. imperii procures auctoritate, ita ut ad ipsius
 „ consilia

(a) Vel rectius d. 24 Junii.

„ filia tanquam ad sacram aram & ancoram aut oraculum
 „ quoddam confugerent : fieri non potuit , quin eorum , qui
 „ gravissimis deliberationibus quotidie interessent , animi &
 „ judicia , consiliorum atque sententiarum communicatione
 „ conformarentur atque acuerentur plurimum. Ac proinde
 „ in aliis quoque muneris partibus , tam foris in legationi-
 „ bus obeundis , quam domi in consiliis conferendis ingenii
 „ ejus præstantia ac virus eluxit , ad annos totos XVII pro-
 „ bata , qua singularem gratiam illius ac benevolentiam
 „ sibi conciliavit atque devinxit. Hac clementia principis
 „ fretus Biponti sedem cum figere decrevisset , vitæ ac for-
 „ tunæ sociam sibi delegit honestissimam virginem , *Catha-*
 „ *rinam* , filiam clariss. atque experientissimi viri. *D. Jo-*
 „ *hannis Georgii Stahelii* archiatri Bipontini (b) , anno
 „ CIOCLXXXII, cum qua in annum XXIV conjunctissime
 „ vixit , ex eaque liberos suscepit decem , de quibus octo
 „ adhuc superant. Filia primogenita *Anna Margaretha* , viro
 „ dignitate ac virtute præstanti *Dn. Johanni Valentino Diet-*
 „ *maro* (c) vincta , & filius natus maximus *Joh. Balthasar* ,
 „ J. U. D. qui ambo serenissimi principi ac domino nostro se-
 „ dent a consiliis. Ceterum extincto Theodosio nostro , lau-
 „ datissimæ memoriæ , Heroi , Domino JOHANNI Palatino se-
 „ niori an. CIOICIII mense Augusto , cum filius succede-
 „ ret serenissimus princeps , JOHANNES Palatinus , dominus
 „ noster clementissimus , & relictum a domino parente op-
 „ time constitutum imperium , consiliisque vicens mode-
 „ Q „ ran-

(b) Cujus viri per LVI annos de scholis Palatinis & republica nostra optime meriti vitam enarravit b. avus meus *G. C. Joannis* in schediasmate *de eruditis Bipontinis* cet. supra jam laudato , n. III, p. 15-17.

(c) Quæstor is primum fuit Lotharingicus in comitatu Bitensi , dein Bipontum evocatus a consiliis fuit , tum scholæ illustris Hornbacensis ephorus (Inspector) constitutus est.

„ randum capefferet, inter ceteros consiliarios paternos tunc
 „ quoque *Balthasarum* magna benevolentia complexus est,
 „ præcipuoque loco semper habuit, ita, ut sublato e statione
 „ sua magnifico viro *D. Henrico Schwebelio* J. U. Licentiato,
 „ Cancellario, ac trium principum ad annos amplius con-
 „ siliario, huic *Balthasaro* in senatu prærogativam tribue-
 „ ret, qua ille tamen non insolenter, sed sobrie ac modeste
 „ usus, *D. Schwebelium* & ceteros collegas in consiliorum mo-
 „ derationem semper adhibuit. In hac etiam provincia, cum
 „ integritatem suam serenissimo principi ad annos IIII pro-
 „ basset, tandem an. CIOIOCXIII, mense Januario, ætatis
 „ suæ L ad supremam illam curiæ dignitatem evectus, &
 „ consilii publici antistes ac Cancellarius, hoc est, secreto-
 „ rum custos atque arbiter, in illustri atque solenni amplis-
 „ simi senatus corona declaratus ac præsentatus est.

„ Quanta vero cum laude hujus muneris amplitudinem susti-
 „ nuerit, ii, qui ipso familiaris usi, & reipublicæ difficultates
 „ gubernandæ experti sunt, melius æstimare possunt. Non per-
 „ sonæ tantum dignitas, quam natura ei tribuerat, & quam
 „ ubique pro decoro tuebatur, singularem ei gratiam atque
 „ auctoritatem in negotiis gerendis conciliabat: sed quæ ta-
 „ lem sustinenti in repub. personam atque ad tantum fasti-
 „ gium evecto conveniunt, cum admiratione conficiebat.
 „ Erat in illo longo rerum usu comparata prudentia, ac
 „ dextre judicandi facultas, in rebus obscuris & perplexis
 „ futurisque prospiciendis sagacitas. Unde non modo de
 „ prætoriis controversiis, sed de aliis prope infinitis, maxi-
 „ mique momenti causis, quæ quotidie in talibus dicaste-
 „ riis offeruntur, prudenter noverat, nunc prompto atque
 „ ex tempore, nunc præmeditate dicere atque scribere, cum
 „ opus erat, nunc sententiam ferre, sæpe vota ac suffragia
 „ discrepantia memoriter colligere, inter se pensitare, &
 „ quid optimum factu esset, eligere. Cumque non raro in
 „ gra-

„ gravissimis deliberationibus res flagitet , ut causæ cum
 „ causis committantur, nonnunquam etiam ex memoria an-
 „ tiquitatis , aut antecessorum de similibus casibus pronun-
 „ tiata , cum præsentibus comparentur : hæc ipsa, quanta
 „ prudentia , virtute ac fide præstiterit , vester ille Ulpianus,
 „ si ita licet appellare , amplissimi & consultissimi viri, me-
 „ ministis. Meminit serenissimus noster princeps , & quod
 „ vidimus atque audivimus ipsi, non sine mœrore recorda-
 „ tur. Reipublicæ statum & hujus universi ducatus ratio-
 „ nem omnem memoria tenebat & exacte recitare poterat,
 „ ad eamque consilia sua circumspicte dirigere solebat (d).
 „ Quod autem salutaris sapientiæ caput, erat in eo amor Dei
 „ ac pietas non simulata quam in consilium ubique adhibe-
 „ bat , tanquam rectissimam veri & æqui regulam, erat ma-
 „ gnitudo animi ac in eligendis ac tuendis honestis senten-
 „ tiis , reiiciendisque contrariis constantia : in cognoscendis
 „ ac disceptandis controversiis aliena a temeritate ac præci-
 „ pitantia, ut dixi , iudicii maturitas atque rectitudo. Bre-
 „ viter , ut ex schola Christi loquar , erat templum ac do-
 „ micilium S. sancti , quemadmodum de Daniele , cogno-
 „ mine Balthasare , scriptura sacra testatur , quod spiritum
 „ (sanctorum deorum) sancti numinis in semetipso habuerit.
 „ Hinc factum , ut pia sollicitudine ecclesiarum atque scho-
 „ larum salutis flagraret, cujus testes locupletes illarum mi-
 „ nistri esse possunt. Inprimis vero hanc illustrem Hornba-
 „ chianam perpetuo amore complexus est (e), quam recte
 style="text-align: center;">Q 2

„ statu-

(d) Documentum prudentiæ suæ egregium in pacto illo Landaviensi, quo lites, inter archipalatinos principes & duces Bipontinos agitatae feliciter fuere compositæ an. 1612.

(e) Quem & ultimo officii vitæque anno clarissime demonstravit, cum ejus commendatione maxime effectum sit, ut typographia, qualis jam Biponti fuerat tempore Alexandri & Joannis I ducum, (cf. comm. nostram *de illustri olim Bibliotheca ducati Bipontina* &c.

„ statuebat seminarium reipublicæ patriæque ornamentum
 „ præcipuum esse; cujus examinibus aliisque exercitiis scho-
 „ lasticis quam cupide interfuerit ac præfuerit, quanta vo-
 „ luptate discipulorum profectus explorarit, inter nos om-
 „ nes constat, ac propemodum hi parietes, hæc subsellia
 „ atque mensæ testari possunt, quæ nunc ipsius præsentiam
 „ desiderant & cassum lumine lugent. Tanto major ei gra-
 „ tia debetur: nullum siquidem beneficium majus est, quam
 „ veræ doctrinæ de Deo & optimorum studiorum propaga-
 „ tio & consilia salutaria reipublicæ. „ Sed abrumpimus
 filum orationis, in vitæ privatæ ab *Hofmanno* actæ quodam
 verborum ambage digredientis, tandemque in allocutionem
 novi Cancellarii, *Jo. Henr. Schwebelii* abeuntis: atque ex ea
 tantum brevibus quædam subjungimus.

Anno primo vel secundo cancellariatus sui amisit piissimam
 matrem, quam honorum suorum contemplatricem maximo-
 pere amaverat: atque hunc dolorem paulo post gravius auxit
 vulnus obitu lectissimæ conjugis inflictum. Varias deinde fortu-
 næ vices in secundo & tertio matrimonio expertus, ipse tandem
 an. CIOIOCXIII mense Sept. fatali febre correptus d. XI Oct.
 in beatissimum superiorum concilium translatus est. Tum vero
 optimi viri ex hac vita discessum lugebant omnes boni, &
 quam jacturam in eo respublica fecerit, laudatissimus dux
 Joannes II, augusta sua præsentia, qua funus Cancellarii
 honestavit, haud indubie testatum fecit, Collega præside usus
 est, dum Cancellarii partes obiret, *Hugone Friderico Zorn*
 de

1758 editam p. 28 sq. not.) jam Hornbaci institueretur an. 1623,
 quæ ad finis foret Gymnasii Thimitiarum instar ex illa principi
 heredi Friderico dicto anno *disputatio de virtute*, quam præside
 rectore *Isaaco Cramero* defensurus erat *Wolfgangus Hofmann*,
 Cancellarii filius, irruente vero post hostium injuria eadem typo-
 graphia cum schola illustri Bipontum translata est ineunte mense
 Aprili an. 1631.

de Bulach, qui curiæ magisterium usque ad an. CIOICXXV gessisse nobis videtur (f).

XII.

Henrico Hofmanno statim ineunte an. CIOICXXIII successit, illius olim æqualis & ad vitæ finem usque familiaris, JOANNES HENRICUS SCHWEBEL, *Henrici* quondam Cancellarii filius natus maximus. Natus autem illi erat d. III Dec. an. CIOICLXII. Duodecim annorum puer in stipendia illustris scholæ Hornbacensis cum fratre *Joanne Ludovico* relatus eum se præstitit, in quo significatio ingenii celsioris virtutisque futuræ eluceret certissima. Curriculo studiorum, quibus in Gymnasio ad graviora præparari decet adolescentes, absoluto cum laudibus votisque dimissus Kal. Sept. an. CIOICLXXXI in ampliora academiarum spatia ingressurus Marburgum petiit, ubi tum Ictorum Germaniæ aquila, *Hermannus Vultejus*, nidum construere, atque adolescentes elegantioris jurisprudentiæ præsidiiis fovere cœperat. Ita vero egregie se suumque ingenium in artium studiis exercuit *Suebelius*, ut supremos in jure honores magna cum laude adire posset. Talis quum rediisset, eodem anno, quo ipsius decessor Cancellarius, *Hofmannus*, Heidelbergam huc vocatus fuerat, hoc est, an. CIOICLXXXVII ab sagacissimo ingeniorum existimatore, JOANNE I duce, a consiliis deinceps esse iussus est. Quemadmodum ab eo tempore præeuntem habuit patrem doctrina virtuteque excellentissimum, consiliorum præsidem, collegisque usus est consultissimis, GALLO *Tuschelin* & *Joanne Sturzio*, J. U. D. ceterisque, ita

Q 3
ille

(f) *Hugo iste Fridericus* natus maximus fuit filiorum *Jo. Sebastiani Zorn de Bulach* & *Ursulae Klettin ab Uttenheim*; cf. *Herzogii Chron. Alsat.* L. VI, p. 306. An. autem 1625 magisterium curiæ suscepit *Otto Fridericus Quad. de Landskron.*

ille parentis exemplum seniorumque prudentiam ac virtutem imitatus est, ut quamvis juvenis esset, citius maturitatem quandam suam assequeretur, nullique horum dein inferior habendus esset. Mirabantur scilicet in eo omnes divinum ingenii acumen, ejusdemque lumen, eloquentiam; clarus imprimis erat perpetuo musarum amore atque adeo humanitate, quæ illis accepta refertur, præstans. Hisce artibus meritus est, qui mature consiliis sanctioribus adhiberetur, quasi unus e prudentioribus usu diuturno & gravioribus. Joannes certe dux, cum ex testamento Friderici III electoris Palatini tutelam Friderici V & administrationem terrarum archipalatinarum suscepturus an. CIOIOCX Heidelbergam abiret, *Schwebelium* ex multis elegit comitem, qui ipsius esset a sanctioribus consiliis. Atque tum merebatur, in cujus gratiam prærogativa nobilitatis olim parenti concessa a Joanne duce administratore, Vicario imperii an. CIOIOCXII confirmaretur. Quamvis autem postea *Balth. Hofmanno*, cujus erat æqualis, prærogativa in senatu atque dein etiam Cancellarii honos tribueretur, tantum abfuit, ut *Schwebelius* ei invideret, ut potius ejusdem fidissimus maneret amicus. Itaque summo jure ipsius virtuti idem splendor, defuncto *Hofmanno* statim contigit sub auspiciis an. CIOIOCXVIII (a). Novus quidem patuit campus, in quo se exerceret prudent-

-
- (a) Quem honorem ipsi publice gratulatæ sunt musæ patriæ, testibus literis *Isaaci Crameri* rectoris ad eundem datis, quas habemus Mssas: *Amplissimo & consultissimo viro, domino Johann Henr. Schwebelio, J. U. D. Cancellario & consiliario Bipontino dignissimo, domino ac patrono magno S. P. a Domino Jesu Christo. Amplissime domine Cancellarie plurimum observande. Quae nuper in studiorum nostrorum probatione tuo honori bene precati sumus cum viva voce, tum scriptis, ea nunc in honorificam tui memoriam typis expressa ad te mittimus. Tua amplitudo ut quaecunque studium ex observantissimo tui animo profectum in bonam partem accipere, scholamque hanc patrocinio suo complecti, nos quo-*

dentia, quæ in *Schwebelio* sene jam LXII annorum erat summa, sed in quo etiam molesta æque & operosa negotia ei exhiberentur. Scilicet fere ab eo tempore calamitas belli Bohemici terris archipalatinis, quas JOANNES II Bipontinorum dux Friderici V electoris nomine ad an. usque CIOIOCXIII administraverat, illata etiam in patriam nostram propagari cœpit; maxime vero, ex quo a Philippo Christophoro (b) Archiepiscopo trevirensi, tanquam episcopo Spirensi injustæ de cœnobio Hornbacensi intendi lites cœperunt idemque brevi post famosum illud edictum restitutorium violenta occupatione Joanni II duci ereptum est. Quid quantumve negotii tum obeundum fuerit Cancellario nostro, ejusque collegis, præsertim *Joh. Ulric. Neuphard*, & *Johann Walth. Hofmanno*, consiliariis, testatur etiamnum scriptum satis amplum, quo jura Bipontina adversus injustam adversariorum appetitionem & violentiam defendebantur, an. CIOIOCXIII Biponti editum (c). Denique Cancellarius noster nihil præter-

quoque ipsos & nostros in numero eorum, quos amore & benevolentia sua prosequitur, perpetuo habere velis, etiam atque etiam rogamus. Bene vale, vir amplissime. Hornbaci 24 Januarii anno reparatae salutis 1624, Tuæ amplitudinis observantissimi rector & professores scholæ ibidem. Ex his fere colligendum foret, non modo carmina gratulatoria, sed etiam orationem, qua *Cramerus* laudes *Hofmanni* Cancellarium persecutus tandem acclamavit novo Cancellario, typis edita fuisse. Sed nihil istorum adhuc nobis videre contigit, quum superioris seculi bella & incendia destruxerint pleraque musarum nostrarum monumenta.

- (b) *Philippus hic Christophorus*, cujus animi magnitudo in magnas excrevit injurias, natus fuit Biponti d. 11 Dec. 1567 & sacro lavacro tinctus d. 19 Dec. testante indice baptizatorum ecclesiæ reformatæ. Pater ipsius *Georgius Wilhelmus de Soetern* inde a. 10 Jun. 1565 Satrapæ & Consilarii Bipontini munia gerebat.
- (c) Hoc titulo: *Gründliche ausführliche Information, wie es mit deren unlängsthin de facto beschehener occupierung und einnemmung*

termisit, quod ad dignitatem principis, patriæ solamen, ecclesiæ & scholæ illustris salutem pertineret (d). Annus vero CIOIOXXXV, qui multiplici modo terris Bipontinis extitit luctuosus, fatalis quoque fuit seni annum ætatis jam LXXII transgresso. Is enim dicto anno d. XVI Maji communi luce privatus est, neque adeo cumulum miseriarum vidit, qui ad summas id temporis calamitates morte Joannis II ducis exulis meliori fato dignissimi, d. XXX Jul. Metis defuncti accessit, & Bipontinam civitatem oppressit. Curix magisterium, quoad ille cancellis præfuit, tenuere *Otto Fridericus Quad de Landskron* & *Jo. Adolfus de Molsperg* (e). Uxor, quam d. XIII Oct. an. CIOIOLXXX duxerat, *Anna Margaretha Pastoir* (f) ei plures liberos peperit, ex quibus tres filii (g)

deß Fürstlichen Pfaltz-zweybrückischen Klosters Hornbach, vnd desselben pertinentien hergangen allen Liebhabern der Warheit vnd Gerechtigkeit, zur Nachrichtung publicirt, vnd in Truk gegeben. Getrukt durch Wendel Schmidten, Fürstlich Pfaltz Zweybrückischen Buchtrukern. MDCXXXI.

- (d) Ejus sub auspiciis quoque an. 1625 nova editio ordinationis judiciarix emendata & aucta prodiit ex officina typographica Hornbacensi *Wendelini Schmidt*: *Untergerichts ordnung deß Fürstenthumbß Zweybrücken:c.* Atque hæc IIII editio fuit. Similiter recusæ sunt ordinationes matrimonialis & pœnalis; nova tandem constitutio de presbyteriis, quæ etiamnum apud nos viget, d. 24 Maji 1633 sancita prodiit.
- (e) *Otto Fridericus, Joannis Quadii*, qui Biponti d. 15 Apr. 1630 obiit, filius &, ni fallor, *Luteri Quadii*, olim magistri curix nepos, supremam istam dignitatem d. 30 Oct. 1625 adiit. *Jo. Adolfus de Molsperg* tantum vices magistri, *Bicehofmeister* an. 1634 obire jussus fuit.
- (f) Obiit lectissima hæc femina, XI liberorum mater, novem annis post maritum, Tabernis montanis d. 10 Maji 1644 anno ætatis LXXV ubi ei in templo positum legitur epitaphium, quod eam Cancellarii filiam, neptim nurum & uxorem fuisse memorat. Nata scilicet erat viro summo, *Gerhardo Pastoir*, Cancellario archipalatino, ex *Juliana Juditha, Christophori probi*, in eadem curia Cancellarii celebratissimi.

(g) duæque filiæ memorari merentur. Sed ut brevitati studeamus, familiam ab ipso propagatam in tabula repræsentare placet.

JOANNES HENRICUS SCHWEBEL, J. U. D.

Henrici Cancellarii filius natus maximus n. 3 Dec. 1562,
consiliarius Bipontinus ab an. 1587, dein etiam Cancellarius
ab an. 1624 † 16 Maji 1635.

Ux. Anna Margaretha fil. Gerhardi *pastor*, Cancellarii palatini
& Julianæ Judithæ *Probin*, n. 23 Jul. 1570, d. 13 Oct.
1590 † 10 Maji 1644.

<i>Joannes Rupertus</i> , n. 19 Oct. 1595 consiliarius Bipontinus Vx. N. N.	<i>Joannes Gebhardus</i> , n. 12 Maji 1599, juris studio operatus Heidelbergæ, qua 1620 relicta, abiit in Bohemiam, dein eodem anno cum legato Bohemico Constantinopolin; redux 1621 † 1633	<i>Georgius Fridericus</i> , n. 15 Jan. 1602 pastor eccl. Hornbac. ab an. 1624, eccl. Tabernæmont. ab an. 1630 Bipontum vocatur pastor & antistes 1659. † 30 Nov. 1660	<i>Magdalena Catharina</i> n. 1604 † 1675 <i>Mar. Jo. Wernher</i> parochus Hornbacensis,	<i>Maria Modesta</i> n. 28 Dec. 1611 <i>Mar. Jo. Daniel Schorr</i> ab Hasel, præfectus Cleburgensis.
<i>Jo. Fridericus</i> n. 31 Maji 1633 Diac. Bip. 1660. pastor Tabernæmont. 1666, † 17 Jan. 1669.	Vx. Joanna Catharina, Jo. Val. <i>Dithmari</i> , consil. Bip. f.	Vx. Anna Elisabetha Pantal. Candidi, episcopi Bipontini filia.	<i>Philippus Carolus</i> , diaconus Tabernæmontanus 1659-1661, qui ei fuit fatalis, † coelebs.	
<i>Catharina Margaretha</i> posthuma † 26 Mart. 1713 octogenaria.	<i>Mar. 1) Jo. Daniel Hofmann</i> , cellarius Tabernæmont. 2) <i>Jo. Mich. Paxius</i> , præfectus culinæ aulicæ Bipontinæ. 3) <i>Philippus Martinus Kessler</i> , pastor olim Contvicensis & antistes eccl. Bipont.	Vx. Catharina Magdalena, f. Simonis Linder præfecti & cellarii Nofeldensis.		
		filiis tres, qui in infantia obiit.		

R

XIII.

(g) Ex istis maxime natus minimus, *Georgius Fridericus*, apud nos inclaruit ac viri pii doctique, æque & præconis facundissimi laudem, altioresque adeo in ecclesia dignitates meritus est. En ejus epitaphium in templo Bipontino primario superstes! D. O. M. S. GEORGIUS FRIDERICUS SCHWEBELIUS, JOHANNIS HENRICI SCHWEBELII CANCELLarii BIPONTINI FILIUS, NATUS HORN-BACI XV JANUARIi MDCII, STUDIIS HORN-BACI, HERBORNÆ, BASILEÆ, HEIDELBERGÆ OPTIME EXPOLITUS, FACTUSQUE SERVUS JESU CHRISTI, ARDENTI ZELO DOCUIT HORN-BACI, TABERNIS MONTANIS ET BIPONTI ANNOS XXXVIII: TANDEM PRAEMISSIS IN POLUM LIBERIS VIII, INTER QUOS PASTORES DUO, HENRICUS BIPONTI PER ANNOS VI, PHILIPPUS CAROLUS PER II ANNOS, INSPECTORATU BIPONTINO DIE XXX NOVEMBRIS MDCLXI DISCESSIT, ANNO AETATIS LX, RELICTA SOLA VIDUA ANNA ELISABETHA, SAMUELIS CANDIDI, QUONDAM SUPERINTENDENTIS BIPONTINI FILIA.

XIII.

Joanne Henrico Schwebelio e vivis sublato nemo in illustrissima Cancellarii dignitate successit, sed tamen illius adeoque præsidis in senatu vices agere jussus JOANNES ULRICUS NEUPHARD procancellarii honore conspicuus esse coepit. Is quum LV annos ducum Bipontinorum JOANNIS I & II ac FRIDERICI, fuerit a consiliis, meritus est omnino, cui b. avus meus, G. C. *Joannis* inter eruditorum, qui apud nos cum maxime per L annos officiis præfuere publicis, imagines locum adsignaret (a). Sed paucissimis lineis eam tantum adumbrare ipsi licuit. Videtur autem mihi patre usus esse *Erhardo Neuphard*, medico Crucenacensi, & aliquando simul archiatro Bipontino, cujus filios tres bonis disciplinis artibusque in collegio illustri Hornbacensi operam dedisse ex ejus albo cognovimus, *Joannem Garfilium*, *Conradum* & *Joannem Erhardum*. Horum igitur frater natus minor absque dubio fuit *Joannes Ulicus*, circa an. CIOIOLXX natus. Ubi quidem is literarum tirocinia posuerit, quasve academias studiorum causa petierit ignoramus, sed hoc certum est, tam egregie illum juris studio operatum esse, ut non solum licentiam summos in utroque jure honores capessendi, sed etiam facultatem causas in judicio imperii supremo, quod tum Spiram illustrabat, agendi consequeretur. Qua duplici prærogativa honorum ornatus Bipontum apulit, ibique d. XVIII Jun. an. seculi decimi sexti LXXXVIII uxorem duxit, *Danielis Obernheimer*, consiliarii cameræ solertissimi, filiam, *Catharinam*. Quum sic in notitiam principis virorum doctorum amantissimi Joannis I venisset, contigit ipsi, ut in consiliariorum ordinem legeretur, quo munere ita deinceps fungebatur, ut magna passim virtutis & prudentiæ opinione floreret, præsertim autem heris suis existeret

(a) In schediasmate sæpius jam laudato, p. 21 sq. n. V.

steret carissimus. In lite certe illa acerrime de cœnobii Hornbacensis violenta occupatione gesta prudens jam senex oratoris partes aliquoties magna cum gravitate egit; unde fere suspicor, eundem scripti publici, quod in vita decessoris laudavimus, præcipuum fuisse auctorem. Itaque dignissimus videbatur, qui a *Schwebelii* obitu an. CIOIOXXXV statim pro præside ageret in amplissimo senatu. Tali certe duce opus erat in difficillimis temporibus atque immani hostium furore calamitosissimis (b). Contigit tamen viro optimo ad summam usque senectutem viventi, ut fructus consiliorum ac laborum suorum tandem perciperet jucundiores, atque, qui ducatum viderat florentissimum, eundemque dein miserimum, per pacem Osnabrugensem ejusque articulum III § 21 quodammodo pericula gravissima eluctatum, atque duci suo cœnobium Hornbacense cum quarta parte vectigalis Moguntini restitutum cerneret. Causam quidem Bipontinam in ipso ablegatorum ad pacem conventu Osnabrugensi tuebatur vir summus, *Martinus Milagius*, Cancellarius Anhaltinus, mandatis Friderici ducis Bipontini æque & Palatini Lutrensis aliorumque principum munitus (c), & quem sibi ille substituerat *Joannes Geysel* J. U. D. consiliarius Hanoicus (d). Sed nec otiabantur nostri. Quemadmodum enim

R 2

pro-

-
- (b) Quorum imaginem tristissimam quidem, sed graphice depictam exposuit *Balth. Venator*, ornamentum olim civitatis Bipontinæ, tum in *epistola ad Andream, comitem de Lesno &c.* an. 1637 primum edita, tum in *querimonia de debito non debito adversus Pallantii Moriamæi iniquissimas exactiones & prætensiones*, an. 1649 typis exscripta: quod utrumque scriptum denuo recudendum curavit *G. C. Joannis* in *miscellis hist. Palat. maxime Bipontinae* p. 153-182.
- (c) cf. hujus viri vitam ad an. 1645 in *Jo. Ludolphi Waltheri indice actorum P. W. cet. Meyerianorum universali &c. Lebensgeschichte der Westphälischen Friedensgesandten* 1c. p. 59 sqq.
- (d) Fuerat is comitum Wetteravicorum nomine ablegatus, sed anno ante pacis conclusionem ob adversam valetudinem discessit; quo

procancellarius noster fere octogenarius collegarum consilia tum domi, tum peregre ducem suum secutus (e), dirigebat, ipse omnia dictabat: ita multiplici labore variisque legationibus aulæ tum magister, *Georgius Fridericus Pawel de Rammingen* (f), sæpius cum capitis periculo heri sui mandata fidelissime executus est, ne de aliis (g) dicam, in quibus Bal-

facto cum ob causam Juliacensem *Matthæo Wesenbecio*, legato Brandenburgico, quem *Geiseliûs* proposuerat successorem, haud confidere vellent Bipontini per *Jo. Conr. Varenbuhlerum*, legatum Wurtembergicum & Veldentino-Lautereccensem, ea quæ perscribenda forent, curavit: tractatibus tandem de pace exequenda ducis nostri nomine interfuit *Jo. Michael Heintz* consiliarius Palatinus ac Badensis.

- (e) An. nimirum 1647 Fridericus dux ob adversam valetudinem, qua perpetuo conflictabatur, acidulas Macro Sualbacenses mense Julio petens comites itineris secum duxit, quos haberet a consiliis, procancellarium nostrum, *Jo. Fridericum a Botzheim*, & *Balth. Venatorem*.
- (f) Distinguendus probe a *Joanne Friderico Pawel de Rammingen*, consiliario id temporis archipalatino, sæpiusque tum ad comitia ablegato, tum aliis legationibus ac negotiis obeundis adhibito. Noster vero *Georgius Fridericus* illi neque prudentia & agendi dexteritate neque eloquentia, neque virtute inferior, unis ducibus nostris patriæque nostræ suam condixit operam, dum in vivis erat. Magisterio ante an. 1554, quo successorem habuit *Casparum Fridericum a Dallwig* defunctus & archifatræ Tabernæmontani provincia auctus, nihilo secius reipublicæ & principi suo in gravioribus negotiis inservire perrexit. Circa an. 1680 tandem obiit, relictis ex *Anna Margaretha de Rüdesheim*, quæ biennio post vitam dimisit, filiabus heredibus, quarum una *Eleonora Elisabetha Charlotta* nupsit cuidam viro nobili, cui nomen erat de *Bawyr*, vulgo *Bawr*; ex quo matrimonio oriunda est familia *Bawyrriorum* equitum, quæ hodie in Palatinatu floret.
- (g) A consiliis enim tum fuere præter *Botzhemium* & *Venatorem*, *Jo. Jac. Thysson*, *J. U. D. Nicolaus Boch*, Bitensis quondam quæstoris filius & *Jo. Valent. Dithmari*, consiliarii Bipontini

Balthasar Venator (h) maxime inclaruit. Ducatus Bipontinus sic quidem ereptus est periculis, neque tamen non deinde illius gubernatio magnis laborabat incommodis, quibus tollendis impares fuisse videntur vires *Neuphardi* octogenarii seniles, & adversa prorsus, qua Fridericus dux perpetuo laborabat, valetudo remedia adferebat nulla. Hinc, credo, illæ querelæ & exprobrationes, quarum plena est allocutio *Balth. Venatoris*, consiliarii Bipontini, ad collegas nescio quo anno scripta (i). Vitam vero produxit *Neuphardus* ad an. usque CIOIOCLV, quo illatus est sepulcro d. XIII Febr. anno ætatis quinto & octogesimo, funus ducentibus ipsis serenissimis principibus, Friderico duce ejusque conjuge Anna Juliana.

R 3

Ex

privignus; *Jo. Henr. Koch f. Coccejus*, J. U. D. Landscribæ quondam Bipontini filius.

- (h) Cujus vitam scite scriptam ab avo meo videas in *miscellis hist. Pal. cum maxime Bipontinae, prae f. ad tria B. Venatoris schediasmata* &c. p. 135-152
- (i) Edidit eam ex Msscto apographo avus in *Miscellis* &c. l. c. p. 185-192. Coniicit vero ille, conscriptam fuisse non longe postquam in consiliariorum ordinem cooptatus erat. Honore autem isto inde ab an. 1646 per sexennium functus est. Atque ipse *Venator*, se inter consiliarios loco postremum statim in principio profitetur. Ut autem curatius definiam tempus scriptionis, hoc inter an. 1648 & 1652 quærendum esse statuimus, cum & rempublicam prioribus miseriis ereptam & scholam nondum reductam (redux autem illa facta est 1652) dicat. Quamvis autem *Venator* noster an. 1652 præfecturam Meisenhemensem retento consiliarii honore deinceps gerendam suscipere, quam diutius Biponti versari maverit, dux tamen ægre eum dimisisse, atque profectionem procrastinasse videtur, testantibus *Venatoris* literis sub finem an. 1653 ad amicum quendam Meisenhemensem perscriptis, quæ mihi sunt Mssctæ.

Ex *Catharina Obernheimer*, conjugē lectissima, quam amisit d. II Jun. an. CIOIOXXXV, susceperat præter aliquot filias, quantum novimus, tres filios *Jo. Danielem*, *Wolfgangum Nicolaum* & *Jo. Ulricum*, ex quibus Wolfgangum correctorem s. quæstorem diœcesis Crucenacensis Badenensem fuisse, atque d. XXII Dec. an. CIOIOCLV obiisse cognovimus

Sublato *Neuphardo* nemo consiliariorum successit in Cancellarii vel procancellarii munere; atque adeo unus consiliis præsidebat curiæ magister *Caspar Fridericus a Dallwig*, (a) socios illorum habens *Nicolaum Boch* & *Thomam Wittichium* & *Bernhardum a Frieseln*, quem ante Lautereccensis diœceseos præsidem, FRIDERICUS dux suis a consiliis simulque diœceseos Bipontinæ præfectum esse voluit (b). Atque hic maxime post *Dallwigii* discessum (c) regnabat in senatu, haud plane quidem imperitus rerum civilium, sed inquieti ingenii, neque omnino probus. Neque igitur patriæ status in melius mutabatur, imo injuriis Lotharingi militis, qui in arce oppidoque Homburg infederat, perpetuis etiamangebatur (d). Interea *Bernhardus a Frieseln* participem se fecisse videtur consiliorum, quibus dux persuasus dotalitium auctius conjugī suæ, sedemque Meisenhemium an. CIOIOCLVIII constituerat haud absque injuria heredis proximi agnati, FRIDERICI LUDOVICI Landsbergensis; qui cum an. CIOIOCLXI post Friderici excessum hereditatem ducatus Bipontini adiret, haud immerito neglexit illum. Quare *Bernhardus a Frieseln*,

(a) Qui munere illo ornatus fuit d. 4 Jan. 1655.

(b) Diploma institutionis datum est d. 1 Sept. 1654.

(c) Jam enim an. 1660 Simmerensis aulæ & curiæ magisterium tenuit atque archisatrapæ Crucenacensis provincia auctus est.

(d) cf. Orat. nostram de Homburgo, Westrasiano castro & oppido 1758 Biponti edi cœptam cap. VII, præsertim p. 40 not. (s).

Jeln, ducis viduæ simul magister aulicus, eam secutus, lites de vidualitio, maximeque sede illius male agitari coeptas alere studuit (e), donec tandem iis compositis nescio quas in oras evasit. Adduxerat vero Landsberga secum *Balthasarem Schmidt de Schmidtfeld* (f), virum peritissimum atque integerrimum, eumque aulæ & curiæ Bipontinæ præfecit magistrum. Utebatur etiam consiliis viri tum perantiqua & illustrissima Scotici regni familia tum omnibus ingenii ac vir-

(e) Scriptorum, quæ in hac causa prodire, duo adduxit *G. C. Joannis* in præf. ad *Pareum de scriptt. rer. Palatin.* § X, p. 102, tertium idque postremum ibidem prætermissum hunc habet indicem: *Gründliche Widerlegung der so ohnlängst in Truß ausgesbener genanter eigentlichen Beschaffenheit disseitigen Entwurfs, derer zwischen des jezt Regierenden Herzogen und der Fürstlichen Frau Wittib zu Zweybrücken Fürstl. Fürstl. Durchl. Durchl. obschwebenden Mißverstände in puncto prætensi dotalitii und vornemblich wegen des Orts zum Wittumbs-Sig.* Gedrukt im Jahr 1665.

(f) Cujus majores *Fridericum Schmidt*, Silesium, primum *Rudolfus II* imp. d. 12 Jun. an. 1583 nobilitatis imperii honoribus auxit; *Laurentio* autem jam an. 1533 *Ferdinandus I* Cæsar ob præclare gesta præsertim in obsidione Viennæ Turcica armorum insignia, quæ dein essent gentilitia, indulserat. *Balthasar* noster hisce majoribus per se claris natus novæ familiæ suæ ornamenta attulit, ex quo primum in aulam *Friderici Ludovici*, Landsbergenfis, advenit. Non solum enim in illa inde a d. 1 Aug. an. 1649 magistrum aulæ & præfecturam Landsbergensem administravit, sed etiam dein a. d. 2 April. an. 1662 magister curiæ & archisatrapa dioceseos Bipontinæ, idemque an. 1665 primus præses consistorii reformati ab hero suo constitutus est. Obiit tandem *Schmidtfeldius* & reliquit ex *Joanna Margaretha Stahl de Holstein*, conjugē, unicam filiam heredem *Sibyllam Catharinam*, quæ primum an. 1667 nupsit Baroni *Jacobo de Cathcart a Carbiston*, præfecto stabuli & archiconsistorii præfidi Bipontino, dein *Friderico de Steinkallensfels*, dynastæ in *Buntenbach*, suæ familiæ ultimo,

virtutis dotibus nobilissimi *Jacobi de Cathcart a Carbiston* (g), quem habebat inter suos intimos, atque simul principis sui hæredis in alienas regiones profecturi ephorum kal. Maji an. CIOIOCLXII legerat. Post hos confidebat maxime in *Friderici Pastoir*, cujus vitam postea scribemus, prudentia rerum civilium & dexteritate, ut alios taceam, quos vel perpetuis consiliis, vel ubi opus esset, habebat (h). Superavit autem piissimus dux magno labore fere omnes difficultates, quibus respublica Bipontina jam satis diu premebatur, omnesque illius partes reformavit. Effecit certe, ut quemadmodum ab an. CIOIOCLXIII ærarii ecclesiastici a fisco distincti administratio sub auspiciis principis rectius gerenda erat, ita quoque, quod inde a P. W. male intermissum fuerat, an. CIOIOCLXVI archiconfistorium, quod præesset rebus ecclesiæ reformatæ, salutari surgeret institutione (i). Simili sapientia ac fide ceteras

-
- (g) Superfedemus jam laudibus hujus viri, quas alibi attingere consultius erit. Redux ex Batavis domum cum Guilielmo Ludovico principe juventutis, præfectura stabuli auctus, sed flebili & violenta morte an. 1668 d. 17 Oct. sublatus est.
- (h) In posterioris generis consiliariis inde a d. 2 Aug. 1662 esse cœpit *Jo. Theodorus Sprenger*, quo dux maxime in causa sua adversus principem viduam Ratisbonæ tuenda usus erat. Sed notior est iste, quam qui a nobis pluribus describendus sit.
- (i) Ex institutione ejus prima, quæ incidit in d. 14 Nov. 1664 assessores legebantur bini ex singulis quatuor dioecesibus ducatus Bipontini, alter ecclesiæ minister, alter laicus isque presbyter. Sed directio rerumque fere summa esse debebat penes præsidem, ejusque adjunctum. Quemadmodum hic ex sacro ordine legi solebat, ita illam dignitatem tuebatur unus ex primariis consiliariis. Atque omnia hæc officia triennium retineri debebant. Sed insequenti tempore reunionum & immutati imperii ab hac prima illa institutione subinde discessum est. Præsidis dignitatem tenere: *Balth. Schmidt de Schmidtfeld*, quem ante jam laudavimus, 1665-1667; *Jacobus de Cathcart a Carbiston*, inque ejus crudeliter occisi locum suffectus *Fridericus Pastoir*, consiliarius, 1668-1670

teras reipublicæ adhuc ægræ partes sanare cœpit. Verum quæ superiori seculo patriæ infelicitas, recidit subinde in novas calamitates easque gravissimas. Atque non solum ab an. CIOCLXXVI initiis Gallo militi cœpisse ludibrio graviusque ab eo adflicta est, sed & post pacem, quæ triennio post Noviomagi composita rebus in provinciis cisrhenanis minime medebatur, imo nova vulnera minabatur, infligebat, adeo tandem oppressa est, ut duci nihil reliquum esset præter constantiam & patientiam, qua summas, quæ excogitari possunt, injurias perferret. Lubenter vero abstinemus ab earum enarratione, quæ huic scripto minus videtur apta. Defunctus tandem est vita omnibusque ærumnis kal. April. CIOCLXXXI. Postremis hisce temporibus præter magistrum curiæ *Philippum Melchiorum de Steinkallenfels in Steinkallenfels* (k), quatuor tantum consiliarii superstites fuere, qui

S

quan-

Bartholomæus Wernigk, consiliarius 1671-1673 *Georgius Fridericus Pawel de Rammingen* consil. intimus & archisatrapa Novicastellanus 1674-1676; *Joannes Adamus Sturtz*, consil. cameræ 1677-1690, quo obiit d. 18 Jul. atque post aliquod interval- lum illius filius *Joannes Reinhardus Sturtz* consil. regiminis ab 1693, qui obiit 1718. Denuo sub auspiciis *Gustavi Samuelis Leopoldi* ducis personam præsidis archiconfistorii splendidam an. 1719 assumpsit, *Phil. Frid. L. B. a Schorrenburg* sed ea ipsi an. 1724 in- eunte rursus detracta est; quo ex tempore senatus sacer caruit præ- fidentium majori dignitate.

- (k) *Melchior* scilicet *a Steinkallenfels*, qui sec. XVI vixit, ex *Antonia a Koppenstein* tres reliquit filios, *Fridericum*, *Henricum* & *Melchiorum juniorem*; qui singuli parentes evaserunt familiarum di- versarum, ille quidem familiam *Steinkallenfelsianam* in *Bun- tenbach* vertente hoc seculo extinctam, iste familiam in *Assweiler*, quæ etiamnum subsistit in *Friderico* de *Steinkallenfels*, supre- mo rei venatoriæ magistro; hic tandem familiam *Steinkallenfel- sianam stricte dictam*, quæ in *Philippo Henrico* finem habebit. Ex hac autem oriundus fuit *Philippus Melchior*, *Jo. Ege- nolphii* & *Annae Marg. Schütziæ ab Holtzhausen* filius, natus d. 9 Jun. 1628, ab an. 1661 consiliarius & præfectus *Landsber-*

quantum licuit, rebus publicis curandis præessent, *Fridericus Pastoir*, *Frid Bartholomæus Wernigk*, *Dav. Koenig*, *Jo. Adamus Sturtz*. Defuncto duce, administrationem sibi sumsit gloriosissimus princeps Palatinus CHRISTIANUS II, cavendumque sibi duxit, ne tempestate turbulenta prorsus percelleretur res publica Bipontina. Is vero non modo consiliariorum numerum auxit, evocatis, quos haberet fidos comites, *Zangio*, *Ehrentrautio*, *Hienio* ceterisque; sed magisterium curiæ commutavit præsidis dignitate, eamque reliquit *Steinkallenfelsio*, cui an. CIOIOCLXXXI defuncto successit N. N. *Zangius*, antea consiliarius regiminis. Verum facies rerum a Christiano II duce superinducta rursus commutari cœpit, quum CHARLOTTA FRIDERICA, princeps Bipontina vidua, regis Suecorum, tanquam ducis Bipontini, jussu an. CIOIOCLXXXIII adiret administrationem. Tum quidem resurrexit procancellarii officium in *Friderico Pastoir*, cujus vitam adumbraturi sumus.

XIII.

Post XXXX igitur annorum intervallum procancellarii honos rursus obtigit viro majorum imaginibus & propriis laudibus illustri deque palatina æque & Bipontina re publica optime merito, FRIDERICO PASTOIR. Quis enim rerum patriarum studiosus ignoret illius avum *Gerhardum Pastorium*, Coloniensem (a), ex familia Aquisgranensis civitatis patricia
Pasto-

gensis, ab an. 1665 archisatrapa Meisenhemensis, ab an. 1670 consil. intimus, & curiæ magister, ab an. 1681 præses appellatus, obiitque d. 23 Aug. 1691 Heidelbergæ, ubi fratrem *Casimirum Henricum*, consil. intimum & Mareschallum archipalatinum, ægro- tantem inviserat. Inter alios filios superstitem habuit *Carolus Casimirum*, consil. intimum & præsidem regiminis Sponhemici, prædicti Philippi Henrici patrem, d. 29 April. 1722 defunctum. Plura alibi dicentur.

(a) Quem d. 16 Aug. 1534 Coloniae natum, judicii aulici electorum

Pastoriorum a Birrbaum (b) oriundum, cujus gloria vigebit memoria perenni, quoad res præclare a Friderico III, Ludovico VI, Johanne Casimiro & Friderico III in Palatinatu gestæ celebrabuntur? quis non noverit *Georgium Fridericum*, illius filium, *Friderici* nostri patrem, virum omnibus artibus ornatissimum, atque tum civitatis palatinæ, tum Bipontinæ ornamentum (c)? Quem tandem lateant *Joannis Friderici*

S 2

Schloeer,

Pal. assessoris, summi consilii collegæ, procancellarii ac tandem Cancellarii archipalatini honoribus auctum, d. 19 Nov. 1592 obiisse, docet elogium sepulchrale, quod legitur in *M. Adami Apogr. monum. Heidelberg. p. 31.*

- (b) Agnomen hoc nomini illorum gentilitio subjunctum fuisse iis quondam sollemne, docuit me collega conjunctissimus, *Fridericus Exter*, cui aliquando oculis lustrare contigit, utinam & in suos usus adhibere liceat, Mista quædam egregia *Pastoriorum*.
- (c) Natus is *Gerhardo* Cancellario ex secunda conjuge *Margaretha Regensperger*, d. 18 Jul. an. 1578 (cf. *Herzogii Chron. Alsat. L. X, p. 232*). Absolutis, quorum Heidelbergæ, & deinde Sedani, Nemausi præcipuum habuit auctorem ducemque *Julium Pacium a Beriga*, Ictum literatissimum, studiis redux, Heidelbergæ summos in jure honores an. 1601 meritus est. Atque ipsum cum egregia doctrina conjunxisse sinceram pietatem, quodam modo jam declarat numisma argenteum ovatæ speciei, 5½ Q. anno 1604 illius in memoriam cufum, quod tractavit vir clar. *Frid. Exter*, Heidelbergæ. Antica offert effigiem *Pastorii*, sinistrorsum versam, capite nudo, tonsisque capillis, focali in plicas contracto, vestitu variegato, marginem vero inscriptam: GEORG FRIDERICH PASTOR DER RECHTEN DOCTOR. Postica habet dictum biblicum: CHRISTUS IST MEIN LEBEN STERBEN IST MEIN GEWINN in quinque lineas distinctum, in corona laurea, atque in segmento annum 1604. Forte is cufus in memoriam recuperatæ valetudinis, ac simul votivus est. Ceterum *Georgius Fridericus* tum archipalatinorum principum, tum Bipontinorum ducum a consiliis fuit. Heidelbergæ quidem judicii aulici consiliarius non modo fuit, sed & judicii supremi vicariatus a Joanne II Bipontino, Administratore & Vicario S. R. I. lectus, imo etiam electioni

Schloeer, quem noster habuit avum maternum, & *Wendelini Regensperger*, quem idem habuit aviæ paternæ parentem, illustria nomina? Atque talium virorum sanguine cretus *Fridericus* noster easdem, quibus illi florere laudibus, cupide persecutus, feliciter affecutus est. Natus autem ille erat d. XXII Dec. an. CIOIOXXXV Metis, quo ipsius pater, *Georgius Fridericus*, ducem suum Joannem II, Biponto profugum ibidemque dicto anno defunctum, secutus erat cum uxore *Maria Margaretha Schloeeria*. Puer mirificæ indolis patre præstantissimo mature orbatus, cura matris, feminae laudatissimæ, altus liberaliter tirocinia posuit in Gymnasio Neostadiensi, ex quo ab anno CIOIOCL Argentoratum, inde anno sequenti Herbornam profectus ingenium egregie in omnibus artibus, maxime juris disciplina exercuit. Anno LVII restitutam academiam Heidelbergensem petivit, ibique summis in jure honoribus omnino dignus visus est, sed, hortante licet *Dav. Chunone*, J. U. D. & Prof. ab iis consequendis ratione temporum habita prudenter animum abstinuit, ornamentis doctrinæ magis dives, quam illius insignium ac titulorum cupidus. Ea ætate quum *Fridericus Ludovicus*, palatinus Landsbergensis, agnati electoris, *Caroli Ludovici*, cæsaris eligendi causa Francofurtum profecti, vices ageret, innotuit principi sagacissimo doctissimoque Juvenis ad rempublicam natus factusque. Ille igitur nostrum sibi comparare studens a suis secretis esse jussit an. CIOIOCLVIII. Neque eum spem magnam de *Pastorio* conceptam fefellisse, docent res gravissimæ ejus consilio, ore manuque gestæ.

Anno

Cæsaris interesse tanquam ablegatus jussus est; Biponti autem Joanni II duci ejusque viduæ egregiam præstitit operam, neque ullis laboribus parcere visus est, præsertim temporibus periculorum & miseriarum plenis. An. 1639 tandem domicilium transtulit Neapolim Nemetum, ubi prædio dives erat, ibique laboribus confectus vitam finivit laudatissimam d. 7 Jan. 1645.

Anno insequenti LX, quum dux tertiam suam juris Bipontini in successione Juliacensi partem Philippo Guilielmo duce Neoburgico pro certa pecuniæ summa cedere mallet, quam longiori mora aut negligentia omnes illius perdere fructus(d),

S 3

comi-

(d) Quum enim per P. W. Art. IV § ult. causa Juliacensis ordinario processu coram cæsare vel amicabili compositione vel alio legitimo modo ventilanda esset, Bipontini quidem eodem statim anno, quo pax confecta est, jus suum denuo demonstrarunt edita *succincta & solida conjectione &c.* quæ stilo certe *Venatoris* exarata videtur; iterumque cum an. 1653 per rescriptum cæsareum competitores ad causam suam coram judicio cæsareo aulico persequendam excitarentur, *veram ac perspicuam demonstrationem causæ Juliacensis successionis &c.* cujus auctorem ignoramus, tum latinæ, tum *Venatoris* opera germanice versam ediderunt. Verum beatiores erant possidentes illis, quibus nihil reliquum erat præter disceptandi libertatem; vide scriptorum eristicorum ex parte Bipontina editorum indices in *Bibliotheca deductionum Lünigio-Jenichia* P. I, p. 691 sqq. Postquam vero ex parte Brandenburgica per *Erasmum Seidelium* Bipontinis responsum fuit an. 1655 scripto peculiari, cujus index est: *Refutatio solida praetensionis Bipontinae in provincias Juliacensem &c.* nihil amplius publice regefferunt Bipontini, qui maxime privilegio Carolino an. 1546 nitebantur. Fridericus igitur Ludovicus optimum fore ratus, jura sua in usus convertere, primum tertiam juris sui partem Landsbergensem d. 28 Aug. 1660 vendidit Philippo Guilielmo, duci Neoburgico, deinde eidem pari titulo aliam partem sextam juris Bipontini, quæ ipsi post Friderici ducis an. 1661 absque heredibus defuncti mortem obtigerat, nova pactione d. 20 Maji an. 1667 Grimlingshusæ cessit. Quum vero pacto illo celebratissimo inter principes possessores provinciarum Juliacensium, electorem Brandenburgicum & ducem Neoburgicum, d. 9 Sept. 1666 Cliviæ inito, Brandenburgicus in se recepisset, se debitorum conventorum futurum esse participem: Fridericus Ludovicus dux sibi statim alio recessu d. 10 Febr. 1668 Landsbergæ facto ita cavendum duxit, ut cum elector tergiversaturus esset, Neoburgicus dux in solidum obligaretur. cf. *Historischer Schauplatz aller Rechtsansprüche auf Jülich &c.* Frkf. u. Leipzig 1739, § 61, p. 239 *Roussel histoire de*

comitem legit *Pastorium* suum, qui cum ipso tractatibus ea de re Hambaci in provincia Juliacensi habendis interesset. Augebantur autem curæ & labores *Pastorii* maxime ab an. CIOIOCLXI, quo FRIDERICUS LUDOVICUS dux imperium ducatus Bipontini adiit, idemque litibus gravissimis atque infinitis molestiis premi cœpit. Collapsa enim fere erat respublica, patria exhausta, æs alienum grande, fides atque virtus pene exul, in ecclesia fere nulla videbatur salus, undique calumniæ & insultus, quibus optimus princeps oppugnabatur. Verum *Schmidfeldii*, magistri curiæ, integritas atque fortitudo, *Pastorii* consilium fidesque adjuvabant principis institutum reformandi rem publicam & sacram; maxime vero *Pastorius* legationibus obeundis duci suo egregiam præstitit operam (e); atque ubi domi erat, a latere erat principis tanquam sanctior consiliarius (f); unde & factum est, ut an. CIOIOCLXVIII *Jacobi de Cathcart* præsidis archiconfistorii, indigna nece trucidati (g) in locum sufficeretur;

la succession &c. Tom. II lit U & V & deductionem Bipontinam in hac causa jussu Gustavi Sam. ducis an. 1727 editam (in *Sabri Staatskanzlei* 1c. parte LIX & sq.) adjunctamque literis ad imperatorem datis d. 16 Jan. 1730.

- (e) Viderant illum Cæsarea, Gallica, Moguntina, Archipalatina, Spirensis, utraque Badensis, Isenburgica & Liningensis Hartenburgica aulæ, virumque miratæ sunt. Ad hæc sæpissime in negotiis gravissimis expediendis peregre erat, adeo ut rarius domi esse ipsi liceret.
- (f) Præter eum, interioris erat admissionis *Fridericus Bartholomæus Wernigk*, primum a secretis, dein a consiliis, rei civilis scientificissimus; qui cum filio nobilitate auctus nomini gentilitio subjunxit cognomen *de S. Ingbrecht*. Obiit vero ille d. 24 Jun. 1716 & reliquit virtutum novique nominis heredem *Aemilium Casimirum Wernigk de S. Ingbrecht*, consil. intimum Bip. d. 13 Oct. 1732 defunctum.
- (g) Is scilicet an. 1668 ad principem Valdemontium, copiarum Lotharingicarum ducem missus, maleficia questum & injurias, quibus Bipontinam provinciam in transitu affecerant, in reditu ab

tur; quo munere per biennium & quod excedit, laudabiliter functus. Circa an. autem CIOIOCLXXX cum a duce suo iterum Heidelbergam ablegatus mandata mira cum dexterritate executus esset, Carolo Ludovico electori doctrinæ amantissimo tantopere se probavit, ut is virum eximium sibi conciliare quam maxime studeret. Neque tamen *Pastorius* statim deferere herum suum aut honestissimas condiciones accipere voluit, nisi illo approbante, cujus prudentiæ suam ex parte peritiâ reipublicæ acceptam referebat. Atque dux bonus, pro eo, quo Pastorium complexus erat, amore, non solum facultatem abeundi lubens concessit, sed etiam in ejus bono lætatus est. Itaque tum ab electore protinus evocatus est, qui in amplissimo regiminis senatu & consiliarium & procancellarium ageret (h); cui gravissimo officio ea prudentia, fide & innocentia præfuit, ut etiam post obitum Caroli electoris, qui consiliis Langhansii pessum de virtute sua deiectus erat, quum serenissimus Philippus Guilielmus imperium in Palatinatu electorio susciperet, in statione sua permanere juberetur. Obtinuit eandem quoque sub hujus filio, Joanne Guilielmo ad finem usque an. CIOIOCLXXXII. Verum sequenti anno, cum infinita illa calamitas Heidelbergæ maxime urbi a Gallis inferretur, *Pastorius* fuga salutem petens Herbornam petiit ibique fere biennium exul vixit.

conjuratis quibusdam ex isto militum agmine præfectis cis villam Webenheim, ex inopinato oppressus, multisque vulneribus acceptis indignissime obtruncatus est.

- (h) In homilia quidem funebri ejus honori dicta hæc accidisse dicuntur an. 1681; sed eundem jam ante, & quidem, dum Carolus Ludovicus elector in vivis superesset, officia in curia archipalatina suscepisse, docet quædam illius consultatio d. 12 Aug. 1680 scripta dictoque electori exhibita, qua in remedia inquit, quibus Fridericoburgi s. Manhemi incolæ aeris intemperiem minuere sibi-que a morbis cavere debeant, an. 1761 demum typis edita.

vixit. Anno tum LXXXV ineunte gloriosissimus Suecorum Rex, dux Bipontinus, CAROLUS XI, ipsum evocavit, qui consilii Bipontini præsidem, titulis procancellarii illustrem, in utroque & regiminis & cameræ collegio ageret. Advenit igitur mense Junio dicti anni Meisenhemium, ubi tum sedes atque domicilium erat curiæ Bipontinæ; ibique dignitatem suam maxima cum laude exercere cœpit. Quodsi profecto cogitamus, quot quantaque negotia tractatus pacis Risuicensis & libera omnino ducatus Bipontini restitutio paci-scenda (i), successio Veldentina controversa (k) civitatis Bipontinæ per tristissima diuturni belli tempora adflictæ recreatio (l), cetera, postulaverint, facile intelligimus, quanta fue-

(i) Superfedemus uberiori eorum commemoratione, quæ in hac causa gesta sunt, quum satis disputata sint in *Christiani Agricola* Disp. de clausula Artic. IIII pacis Risuicensis eaque ad ducatum Bipontinum non pertinente &c. Ratisbonæ an. 1766 edita.

(k) Quanta contentione hæc lis disceptata fuerit, arguunt quamplurima scripta eristica, quæ inde ab an. 1694 ad an. usque 1727 prodierunt. Sed ista controversia demum in conventionem Manhemensi de successione Bipontina plane sopita est. Meretur vero historia hujus controversiæ plenius enarrari, quam ab ill. *Struvio in formula succ. Palat. Sect. III § XI-XX* factum est. Indices scriptorum, quæ prodire, haud tamen omnium, interea vide in *Bibliotheca deductionum Lunigio-Jenichiana*, P. II, p. 309-312. Non possum tamen quin observem, Suecorum regi Carolo XII, an. 1698 oblatam esse a *Joh. Lud. Zollmann*, consiliario aulico Vinariensi, deductionem amplissimam juris Sueco-Bipontini, quæ tamen a senatu Bipontino diligenter examinata lucem non vidit; sed ejus loco editam esse, auctore *Frid. Barthol. Wernigk*, aliam, cujus index incipit: *Gründliche mit unverwerflichen Titulis und pactis familie verificirte und belegte Species facti samt summarischer Deduction, daß* &c. Gedrukt im Jahr 1698 itemque 1699.

(l) Quem in finem multæ eæque egregiæ ordinationes prodire, quibus indigebat res publica & civilis & sacra. Maxime notari meretur amplior illa, quæ ad rem pupillarem pertinet: *Vormundschafts-Ordnung* &c. an. MDCCI,

fuerint & etiamnum sint de republica nostra *Pastorii* merita, ab omnibus, qui patriæ amore flagrant, nunquam non cum pietate celebranda. Tandem, quum produx regius, *Gabriel Oxenstierna*, comes, Thuronis filius, anno seculi superioris LXXXVIII advenisset, atque domicilium imperii de integro hac in urbe collocasset, transtulit etiam Procancellarius noster sedem suam Bipontum, ibique de statione vitæ ac muneris decessit d. XXVI Nov. an. CIOIOCCI, febre hectica consumtus, anno ætatis prope LXVI (m). Conjugem duxerat d. XXI Novembris anno CIOIOCLXIII Heidelbergæ, Annam Mariam, Paulo *Strasburg*, Suecorum regum quondam a consiliis status & ad Turcarum imperatorem ablegato (n) ex Anna Catharina, Ludovici *Camerarii*, Suecorum regum consiliarii intimi & legati apud Belgii fœderati ordines, filia natam. Reliquit eam viduam ac simul ex liberis superstites tres filios filiamque unam de quibus dicere supersedemus, gentem Pastorianam in tabula genearchica (o) repræsentasse contenti. Denique subjungimus elogium, quo illius memoriam laudesque in templo primario, reformatorum sacris destinato, consecrandum curarunt vidua liberique superstites, interprete *Phil. Ludovico Pastoir*, tum in academia Rintelienfi historiarum & eloquentiæ, post in Heidelbergensi Professore, qui absque liberis ipse d. 1. T Jun.

(m) Concionem funebrem d. 29 Nov. dictam ab antistite & pastore Bipontino *Wilbrando Moellenthal*, habemus Biponti 1702 excusam, ex qua plurima delibavimus, quæ ad vitam Procancellarii pertinent.

(n) Quam legationem ipse descripsit in *relatione de Byzantino itinere ac negotiis in Ottomannica aula peractis &c.* in monum. piet. ac liter. p. 185-226.

(o) In qua exaranda maxime adiutus sum liberalitate venerandi senis *Jo. Philippi Schwebel*, Icti, qui cum musis atque virtute vitam cœlibem Cussellis agit, atque *Pastorii* nostri ex filia nepos, & *Henrici Suebelii* Cancellarii atnepos est.

Jun. an. CIOCCCLX vitam finivit (p), atque heredem universalem scripsit neptim ex fratre Amaliam, viro quondam illustri *Joanni Henrico Carolo de Lüls* nuptam, cum maxime viduam. XVI.

BEATIS. MANIBUS.

SINCERA. IN. DEUM. PIETATE. VIRI. CUIQUE. AUGUSTISSIMUM.
IN. REGEM. SUUM. PERENNI. TUM. FIDE. TUM. OBSEQUIO. NIHIL.
ERAT. SANCTIUS. IN. AMICOS. INTEGRITATIS. ET CONSTANTIAE.
LAUDE. NIHIL. ANTIQUIUS. IN. SUOS. AMORE. SUMMO. NIHIL.
CARIUS. EORUMDEMQUE. DILIGENTISSIMA. DIGNISSIMAQUE.
PARENTE. CURA. NIHIL. JUCUNDIUS. QUI. HOSTIBUS. SUIS.
SI. QUOS. NULLA. TAMEN. SUA. CULPA. HABUIT. MEMORANDAM.
PRAESTITIT. AEQUANIMITATEM. ATQUE. MANSUETUDINEM.

MIRA. IN. OMNES. HOMINES.

HUMANITATE. INGENIIQUE. FACILITATE.

FUIT. IS. SED. EHEU. FUIT.

FRIDERICUS. PASTOIR.

REGIMINIS. SUECICI. IN. DUCATU. BIPONTINO.

PROCANCELLARIUS.

HIC. METIS. NATUS. ANNO. SALUTIS. NOSTRAE. M.D.C.XXXV.
EGREGIIS. SANE. ILLUSTRIBUS. QUORUMQUE. NUMERUS. INIRI.
NEQUIT.

INTER. HAEC. TRISTIA. CALAMITOSAQUE. TEMPORA. CUMULATUS.

A. DEO. BENEFICIIS.

QUAE. ILLI. MORTEM. SERIO. MEDITANTI.

SOLA. ERANT. MEDITATIO.

HAC. IN. URBE. AD. D. XXVI. NOVEMBER.

A. O. R. M. D. C. C. I. VIVERE. DESIIT.

FIDELISSIMO. AD. MORTEM. USQUE. CONJUGI.

OPTIMOQUE. PARENTI. HOC.

PIETATIS. OBSEQUII. AMORIS. NEC. UNQUAM. INTERMORITURAE,
FIDEI. MONUMENTUM. POSUERE. VIDUA. UTRIUSQUE. SEXUS.

LIBERI. NEPOTES.

INTERPRETE.

FILIORUM. QUI. SUPERANT. PRIMOGENITO. PHILIPPO. LUDOVICO.
PASTOIR. IN. ACADEMIA. RINTELENSI. PROFESSORE. HISTORiarUM,
AC. ELOQUENTIAE. ORDINARIO.

(p) cf. Sammlung einiger Beyträge, so zur Erläuterung der Pfälzisch.
allgemeinen besonders aber gelehrten Geschichte dieses Landes ge-
hörig u. 1761 p. 20 & 21.

*

Gerhardus PASTOIR Colonienfis,
ex antiqua familia patricia Aquisgranensi oriundus, n. d. 16 Aug. 1534 Procancellarius & Cancellarius Archipalatinus † 19 Nov. 1592.

Vx. 1) *Juliana Juditha*, filia Christophori Probi, Canc. Pal. † 31 Aug. 1575.

2) *Margaretha Wendelini Regensperger*, protonotarii Palat. fil. † 31 Jan. 1584.

3) *Margaretha Burgkard* † d. 6 Mart. 1602.

¹ <i>Joannes Christophorus</i> , n. 11 Febr. 1564.	¹ <i>Sibylla</i> , n. 11 Maji 1566 † 30 Jan. 1568.	¹ <i>Anna Margaretha</i> , n. 23 Jul. 1570 † 10 Maji 1644.	² <i>Anna Maria</i> , n. 19 Febr. & † 4 Maji 1577.	² <i>Georgius Fridericus</i> , J.U.D. n. 18 Jul. 1578 Consil. Pal. & Bipontinus, † 7 Jan. 1645.	² <i>Maria Modesta</i> , n. 15 Jul. 1580.	² <i>Anna Regina</i> , n. 11 Jul. 1582 † 19 Aug. 1599.	² <i>Catharina Christina</i> , n. 24 Jul. 1583.	³ <i>Maria Lucretia</i> , n. 17 Apr. 1589.	³ <i>Margaretha Patientia</i> , n. 20 Jul. 1590.	³ <i>Susanna Modesta</i> , n. 17 Jun. 1592.
		Mar. Jo. Henr. Schwebel, Canc. Bipont.		Vx. 1) <i>Anna Maria</i> , Petri Cleinmann, Secr. Cam. Pal. fil. † ... 2) <i>Maria Margar.</i> filia Jo. Frid. Schloerer, Consil. intimi Pal. 18 Jun. 1631.	<i>Mar. Ludovicus Camerarius</i> , J.U. D. & Consil. int. Pal. 17 Apr. 1599.	<i>Mar. Hieron. Ziegler</i> , J.U.D. & Advocatus in supremo Imperii Dicastrio Spirensi.		† ...	<i>Mar. Philippus Cammermeister</i> praefectus Rogkenhusanus.	† ...

¹ <i>Fridericus</i> , n. 1 Jul. 1604 † 26 Jun. 1625.	¹ <i>Maria Patientia</i> , n. 10 Aug. 1607 † 1626.	¹ <i>Anna Maria</i> , n. 1611 † 17 Apr. 1613.	¹ <i>Margaretha Elisabetha</i> , n. 2 Apr. 1612.	² <i>Anna Sibylla</i> , n. 28 Febr. 1632 † 12 Nov. e.a.	² <i>Maria Christina</i> , n. 10 Sept. 1633, † 6 Mart. 1640.	² FRIDERICUS , n. 12.22 Dec. 1635 Metis Procancell. Palatinus, dein Bipontinus † 26 Nov. 1701.	² <i>Louisa Sophia</i> , n. 20.30 Dec. 1638.	² <i>Maria Christina</i> , n. 16 Aug. 1641 † 3 Jun. 1662.	² <i>Paulus Ludovicus</i> , n. 10.20 April. 1644.
Hagæ comitum.						Vx. <i>Anna Maria</i> , f. Pauli Strasburgk d. 21 Nov. 1664 † 27 Febr. 1609.	<i>Mar. Ludovicus Lingelsheim</i> , J.U. Lic. Consil. regim. & Jud. Aul. Pal. 8 Mart. 1659.		

<i>Juliana Maria</i> , n. 13 Sept. 1665. † 21 Maji 1733.	<i>Ludovicus Fridericus</i> , n. 8 Jul. 1667.	<i>Elisabetha Louisa</i> , n. 13 Jun. 1669 † 31 Oct. 1689.	<i>Carolus Fridericus</i> , n. 23 Dec. 1672 † ante patrem.	<i>Philippus Ludovicus</i> , n. 1674... 1) Prof. Hist. & eloq. Rintel. 2) Hist. eccl. & eloq. Heidelberg. † 1 Jun. 1760.	<i>Aemilius Christianus</i> , Jud. Matrim. Pal. Consil. dein Director. † Vx. <i>Louisa Heiles</i> .	<i>Justus Guilielmus</i> , Jur. Cand. † Lichtenbergæ post patrem.	<i>Maria Magdalena</i> , n. Heidelb. d. 1 Sept. ft. v. 1087 † 15 Dec. 1703 Meisenhemii.
Mar. Jo. Jacobus Schwebel, Consil. Bip. & satrapa Lichtenbergensis, d. 9 Jan. 1696 † 9 Apr. 1734.	† ante patrem.			Vx. <i>Amalia Elisabeth Heiles</i> † 7 Jul. 1754.	<i>Ludovicus</i> Centurio palat.	<i>Fridericus Jacobus</i> , locumtenens.	<i>Amalia</i> , heres patris Mar. Jo. Henricus Carolus de Lûls † 4 Maji 1765.

and in the same manner as the other

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

of the same kind

XV.

Qui triennio a morte *Pastorii* elapso æqui bonique officinam ut legum rescriptorumque moderator in suam potestatem recipere jussus est a potentissimo Suecorum rege, CAROLO XII, CHRISTOPHORUS NICOLAI A GREIFFENCRA NZ, Cancellarii honore illustris, is eruditus notior est, quam ut nostra commendatione egere videatur. Si quis enim, ineunte hoc seculo, rerum genealogicarum, is certe earum inclaruit studio & epistolis quibusdam ad viros, ingenio, doctrina, estimatione summos datis, ab his vero in lucem prolatis, in ore hominum & sermone adhuc versatur. His illum verbis quondam laudandum censuit beatus parens meus, Jo. Philippus Crollius (a), qui simul brevibus vitam ejus sic descripsit:

T 2

„ Spi-

(a) In orat. de *Biponto*, veteris olim comitatus, nunc ducatus *Bipontini*, metropoli &c. *Biponti* excusa an. 1731, p. 29 sqq. Atque ibidem laudes *Greiffencranzii* confirmantur testimoniis duum virorum in republica litteraria summorum his verbis: „ Audire hic „ juvabit perillustres rerumque genealogicarum scientissimos viros *Godefridum Guilielmum Leibnitium* & *Jacobum Wilhel mum Imhof*; quorum quidem hic præfatione ad genealogias „ Gallicas (c): Quod vero extraneis testimonium reddo, eo non „ fraudabo virum popularem nobilissimum, & omni liberali doctrina, plurimoque rerum usu ornatissimum, *Christophorum Nicolai de Greiffencrantz*, serenissimi ducis *Holsato-Gottorpiensis* „ consiliarium, hujus enim in omnia pariter intentam bonitatem „ & accinctam expertus sum, usque adeo, ut ex ejus cimeliis „ plurima operi huic adjumenta atque ornamenta accesserint. Ut „ is vero omnes humanitatis numeros impleret, nuper admodum *Vienna*, ubi nunc celsissimi principis sui negotia procurat, „ fasciculum librorum, mihi nondum visorum, hos in usus ad „ me transmisit; videlicet tabulas genealogicas serenissimo *Delphino* aeri eleganter incisas, ejusdem jussu, cum herili nomine „ apud Gallorum regemungeretur, sibi traditas, prætereaque „ *P. Anselmi*, monachi *Augustiniani* ordinis nudipedalis, historiam genealogicam familiae regiae & officialium coronae ser-

„ Spiritum vitalem haufit Suerini die VI Januarii anno
 „ MDCXLIX. Patrem habuit *Danielem Nicolai a Greiffen-*
 „ *crantz*, ducis Mecklenburgensis tum a consiliis sanctiori-
 „ bus, postea vero Sueciæ regis in Bremensi & Verdenfi du-
 „ catibus Cancellarium: matrem *Sophiam de Lippe*. Quo-
 „ rum cura liberaliter educatus, & non pœnitendis huma-
 „ nioris doctrinæ subsidiis instructus, in academiis Lipsi-
 „ ensi, Gieffensi, Jenensi, Helmstädiensi, & Lugdunensi in
 „ Batavis, juris civilis perinde ac publici se dedidit disci-
 „ plinæ, eique bonarum mentium ardor est, tanta opera-
 „ tus est industria, ut magnam passim de se spem excitarit.
 „ Anno MDCLXXII Holmiæ inter nobiles regis aulicos, qui
 „ Latinis olim purpurati dicebantur, receptus, fide, dexte-
 „ ritate, morumque suavitate, tantam apud omnes, Re-
 „ ginam præcipue matrem, collegit gratiam, ut ab hac
 „ fratri serenissimo, Christiano Alberto, duci Holsato Got-
 „ torpiensi de meliori commendaretur. Abs quo non solum
 „ an. LXXVII consiliariis aulicis adscriptus, verum etiam
 „ paulo post delegati extra ordinem ad aulam Gallicam
 „ Parisios, & cæsaream Viennæ (ut alias taceam) missus
 „ est (b). Inde principis Frisiæ orientalis se addixit mini-
 „ sterio, consiliarii intimi & satrapæ Esensis honore auctus,
 „ & tum maximi momenti negotiis, tum variis ad cæsa-
 „ rem, pluresque imperii principes delegationibus adhibi-
 „ tus est (c). Tandem anno MDCCIV a gloriosissimo Sue-
 „ corum

„ *mone gallico scriptam*. Ille vero in mantissa miscellaneorum
 „ Leibnitianorum § XXIII, p. 421: Greiffencrantzius, consilia-
 „ rius intimus principis Ostfrisiæ, in genealogicis versatissimus,
 „ multa communicavit Imhofio. Perreptaverat manuscripta du-
 „ Bouchet, celebris Genealogi, cum esset Parisiis, quæ post ejus
 „ mortem dissipata, narrante Hozierio. „

(b) Quæ omnia confirmantur testimonio *Imhofii* modo allato.

(c) Dum principi isti addictus esset, scripsit litteras ad diversos eru-

„ corum rege , litteris folemnibus Jaroslaviæ d. V Augufti
 „ datis, regiminis in ducatu Bipontino Cancellarius defig-
 „ natus , ampliffimi hujus muneris anno proximo in fe fu-
 „ fcepit partes , easque ad annum usque MDCCXV , quo
 „ obiit , magna cura , ftudioque fufstinuit (d). Obiit autem
 „ d. IX Augufti (non III, ut *Grundmannus* in *urnis defun-*
 „ *ctorum* per anni MDCCXV femestre posterius n. 20 p. 748
 „ tomi III mifcellaneorum Lipfienfium habet) & XI dicti
 „ mensis die cryptæ fepulcrali in templo Carolino illatus
 „ eft(e). Bis contraxit matrimonium, I) anno MDCLXXXIII
 „ cum *Salome ab Utermarck*; & ea XXI ab celebratis nup-
 „ tiis die immatura morte exftincta, II) an. MDCLXXXVIII
 „ cum *Margaretha Conftantia de Peftalutzi*, ex qua unicum
 „ fuftulit, ac moriens reliquit filium, *Christianum Albertum*
 „ *Fridericum Philippum* , tum Biponti inter milites præfidi-
 „ arios centurionem. Magna de cetero vir fuit eruditione,
 „ memoria perquam felici , nec minore in doctrinarum qua-
 „ rumlibet ftudiis diligentia; confilio adhæc , reque gerenda
 „ promptus, quippe multo exercitatus ufu; tum vero mori-
 „ bus humanus , converfationis jucundæ , falibusque libe-
 „ T 3 „ rali-

ditos magni nominis , quas ante hos XV annos in lucem edidit vir illuftris, feculi hujus ornamentum, *Frid. Car. de Mofer* in *collectione: Diplomatifche und Hiftorifche Beluftigungen*. 2ter Band p. 199-368.

- (d) Laudandus tamen magis ab ingenii & doctrinæ ornamentis , peritiaeque res publicas tractandi ac legationes obeundi, quam pragmatici & rerum civilium confulti hominis prudentia ac dexteritate.
- (e) In quo tum ipfi oratio funebris dicta eft a *Chriftophoro Richter*, pastore eccl. Evang. Lutheranæ , quæ dein Biponti excufa eft. Atque curriculum vitæ illi fubjunctum fere omnem materiam hujus elogii fuppeditavit. Habuit tandem tum Cancellarii noftri familia fuam peculiarem cryptam, his verbis infcriptam : CRYPTA GREYFFENCRAntziana IN qua SITAE PARTES EAE QUAE FUERUNT.

„ralibus admodum perspersæ : ceterum frugalitatis parcæ,
 „utpote non nescius, quam magnum vectigal parsimonia
 „esse soleat. Cum præstantissimis nostri temporis eruditis
 „commercium aluit litterarium (f); *Leibnitio* in primis;
 „quod

(f) Inter quos præter *Leibnitium* & *Imhofium* eminent *Gebhardus ab Alvensleben*, *Joh. du Bouchet*, *Dan. a Nessel*, *Conr. Berth. Behrens*, *Jo. Justus Winckelmann*, historiæ maxime genealogicæ studio illustres, ut ceteros taceam, omnis ordinis procures & eruditissimum quemque, quod jam ex commercii epistolici parte a perill. *Mosero* edita apparet. Denique eo post *Gabr. comitem Oxenstierna*, producem haud facile studiorum suorum patronum & auctorem habuit benevolentiorum *Georgius Christianus Joannis*, Professor tum Bipontinus, cujus favoris, vel etiam familiaritatis testes etiamnum habeo literas, quas *Greiffencranzius* ad avum meum an. 1707 & seq. dedit plures, ex parte dignas, quæ luce donentur. Atque idem primus avo meo auctor exstitit suasorque animadversionum in *Tolneri* historiam Palatinam conscribendarum occasione litis de successione Veldentina, monente maxime & agente Cancellario instauratæ. Ipse quidem Francofurtum an. 1707 abiit cum ablegatis archipalatinis ea de re coram arbitris transacturus. Verum neceiebantur isto non solum anno moræ, sed anno quoque insequenti impedimenta obiiciebantur, quo minus tractatus etiam inirentur; cf. avi mei præf. ad animadvers. specimina duo in miscellis hist. palat. & *Struvii* form. success. Sect. III § XVII. Nulla quoque res in opinione dubia aut incerta occurrit *Joanni*, in qua non *Greiffencranzium* consuleret, quemadmodum & hic illum audire solitus erat. Haud mediocrem quoque laudem *Greiffencranzio* nostro, quod illum maxime studii genealogici colendi auctorem se habuisse, fassus est ingenue summus in illo, *Jo. Dav. Koelerus*; quod & novissime in hujus vita refert vir clarissimus & Biographus egregius, in abbildungen und Lebensbeschreibungen Vol. II, coll. II, n. XXXIX, p. 243: Er folgte auch diesem Herrn (Baron von Strahlenheim), da er General Gouverneur des Herzogthums Zweybrücken geworden war, in dasselbe; wo er in der Hauptstadt gleiches Namens vor dem Canzler von Greiffencranz, und dem gelehrten Schriftsteller Johannis eine Anleitung zur Genealogischen Wissenschaft bekam.

„ quod ne a tineis & blattis eorum inter manus , qui ejus-
 „ modi *πειμήλια* haud curant , consumatur , optandum est (g).
 „ Epistolarum unam , quam ad *Leibnitium* dedit , reperi-
 „ in *Miscellaneis* Leibnitianis , n. v, p. 15-17, cui tamen edi-
 „ tor *Fellerus* perperam annum MDCXCV apposuit , cum
 „ scripta sit anno sequenti XCVI, quippe quo princeps Caro-
 „ lus Josephus de Ligne , regis Portugalliæ tum ad cæsa-
 „ rem legatus , comitem de Halleweil conducti cujusdam
 „ sicarii opera (de quo assassinio *Greiffencrantzius* in ea) in-
 „ teremit. „

Greiffencrantzio defuncto senior consiliariorum *Joannes Reinhardus Sturz* (a) senatus amplissimi consilia atque cancellariæ negotia direxit per tres annos, anno autem hujus seculi XVIIIe vivis ereptus locum reliquit *Gabrieli Davidi ab Hiemburg* (b), qui ad dignitatem Cancellarii adfectans iter Holmiam

(g) Eventus nondum satis respondit huic optato. Frustra enim in *G. G. Leibnitii* epistolarum ad diversos , a *Chr. Kortholto* an. 1735 Lipsiæ editarum vol. 1, quo epistolæ etiam historici argumenti continentur , literas tum ab *Leibnitio ad Greiffencrantzium*, tum ab hoc ad illum scriptas quæras. Nonnullas vero, easque numero novem inde ab an. 1695 per quadriennium scriptas multaque doctrinæ varietate refertas communicavit *Moserus* l. c.

(a) Is quidem patre *Jo. Adamo Sturtz*, consiliario fisci Bipontini & consistorii reformati præfide d. 1 Oct. st. v. 1660 natus, inde ab an. 1687 Charlottæ Fridericæ, principis viduæ a consiliis esse cœperat, ac dein ab an. 1693 a consiliis regiminis Bipontini esse jussus est, tandem d. 4 Febr. 1718 diem obiit supremum, relicto paterni nominis hærede *Carolo Sturzio*, qui muneribus publicis amplissimis ornatus vitam d. 17 Febr. 1767 finivit.

(b) Cujus nomen antea fuerat gentilitium *Burgkmann*, quam a rege Suecorum nobilitate donatus esset, Ceterum vir erat litterarum amantissimus.

miam suscepit, sed antequam eo venisset, de regis Caroli XII morte immatura certior factus animum ad nos redeundi abiecit. Quo pacto dein *Fridericus Philippus Schorrius* s. *de Schorr*, prærogativa post liberorum imperii Baronum & novo nomine *de & a Schorrenburg* auctus ad dignitatem præsidis adscenderit, sed anno ineunte XXIII muneribus omnibus destitutus fuerit, supra jam memoravimus (c).

XVI.

Qui *Schorrenburgii*, primarii reipublicæ administri exuviis ornatus fuit, haud quidem præsidis, sed Cancellarii titulo illustris, *DAVID HAUMUELLERUS* A *MUEHLENTHAL*, proxime quidem a nostra memoria abest, atque sermone hominum celebratur, sed secum nomen & familiam alio transtulit, ita ut parciori mihi in ejus vita enarranda condonandum sit. Lucem vero is primum adspicere cœperat *Dirmstennii*, veteri ditionis *Wormatiensis* vico, an. *CICIDCLXXXVI*. Patre quidem usus est, ex familia *Basiliensi* antiqua oriundo, *Joh. Matthia Haumiillero a Muehlenthal*, qui superiori seculo in *Palatinatu* consiliarii & commissarii provincialis muneribus conspicuus fuit, dein ineunte hoc seculo consiliarii sanctioris

-
- (c) In vita *Schorrii*, qui inter Cancellariis tertius fuit p. 23 not. (a). Quod reliquum est, addimus, ipsum auctorem fuisse scripti eristici, quo *Anvillanorum* prætenſa jura immunitatis a censu pensionibusque annuis confutata sunt an. 1723 excusi, cujus indicem vide in *curis poster. in Pareum, Miscell. hist. Palat. Bipont.* p. 206 § 10. Quibus modis idem de rebus reformatorum restituendis & stabiliendis bene mereri studuerit, ex scriptis publicis, quæ ab an. 1719 prodire, notissimum est.
- (a) Grato profiteor animo, liberalem viri ampl. *J. F. Miegii*, consiliarii eccles. & matrim. *Heidelbergensis* animum, quo sua sponte mihi copiam eorum fecit, quæ ad Cancellarii nostri memoriam illustrandam pertinentia existimavit.

ctioris ac vicarii præsidis & senatus ecclesiastici, & collegii, cui reddituum sacrorum administratio curæ est, honoribus magis illustratus est, denique ex conductione bonorum ecclesiasticorum famam divitiasque meruit (b): matre vero, *Martha, Wendelini de Schmal*, supremi copiarum Palatarum recensione ac stipendiis quondam præfecti, filia. Ingenio ad artes natus excellentiori, mature studia bene in initiis doctrinæ posita in academiis exterarum gentium amplificaturus petiit Basileam, Argentoratum, Jenam & Lugdunum Bata-
vorum. Redux inde multiplici ornamentorum genere auctus mox inclarescere, atque rebus familiæ suæ cavere cœpit una cum fratribus, quorum alterum natu majorem, alterum minorem habebat. Sacris tum commutatis, & commendatione potentissimi electoris Palatini, & suis artibus a duce nostro, ferenissimo quondam GUSTAVO SAMUELE LEOPOLDO facile impetravit, d. XX Maji an. CIOCCCXXIII, ut duplicem & cubicularii nobilis & consilarii regiminis honorem consequeretur (c); quo ex tempore apud nos præ ceteris florere cœpit ingenii, doctrinæ, & eloquentiæ cum dignitate conjunctæ laudibus. Itaque, quum, post *Schorrenburgii* exilium, senatus amplissimus præside egeret, ita *Haumüllerus* inter collegas eminere visus est, ut consilarii intimi & Cancellarii amplissimas dignitates præter archisatrapiam Bipontinam, quam paulo ante jam adeptus erat, d. III Maji anno CIOCCCXXIII adire juberetur (d). Qua quidem persona
V indu-

(b) Vide de eo *Struvii Bericht von der Pfälzischen Kirchenhistorie passim*.

(c) Eodem die cum *Haumüllero* in senatum introducebatur vir ampl. *Michael Philippus Weber*, qui foret a secretis consilii sanctioris & regiminis. Sed is anno sequenti 1724 d. 11 Aug. munus Secretarii regiminis commutavit honore consilarii, retento simul Secretarii intimi munere.

(d) Jam ante vir perillustis G. W. Baro de *Raesfeld*, consil. sanctior

indutus partes viri prudentia & gravitate præstantis magna cum alacritate explere, atque heri sui commoda quavis ratione tueri studuit. Hinc lites cum *Schorrenburgio* jam exule & assiduas querelas tum Ratisbonæ, tum Viennæ jaciente acrius gestæ (e); hinc variæ status ecclesiæ reformatæ opugnationes (f); hinc causa Juliensis, quæ quod ad jura Bipontina attinebat, intermortua fere erat, revixit (g). Atque

& supremus aulæ Mareschallus, primum locum in senatu amplissimo tenebat, etiam dum *Schorrenburgius* partes præfidis agebat. Præter illum in ordine nobilium consiliariorum antecedebat *Aem. Cas. Wernigk de S. Ingbrecht*, intimus & regiminis consiliarius, qui vero d. 23. Jun. 1724 munia hæc dimisit, rebus suis unice consulturus.

- (e) Plura id scripta testantur utramque in partem, quorum titulos describere nimis longum foret. Non possum tamen, quin adducam unum, cujus maxime *Haumüllerus* auctor fuisse fertur: *Kurtze und warhaffte, auch gründliche Deduction, worab erhellen 1) die Motiven, welche des Herren Hertzogen von Zweybrücken Hochf. Durchl. zur Cassation ihres gewesenen geheimbden Raths, Praesidenten und Ober-Amtmanns Freyherren von und zu Schorrenburg bewogen, 2) dieses letzteren begangene Defraudationes, und dann 3) die Ableinung seiner bey dem Kayserlichen Reichshoffrath angebrachten Beschwehrden* cum adjunctis sub Nro 1 bis Nro 25 incl. *Zweybrücken* ic. 1728. Sed majoris momenti est scriptum illud, quod an. 1737 prodit & supra in vita *Schorrii* passim a nobis laudatum est.
- (f) Quas testari possunt quam plurima scripta in *Fabri* collectione dicta *Staats-Canzley*. Assiduum vero fidumque in hac causa adiutorem habuit *Mich. Phil. Weber*, consil. regim. & Secretarium intimum.
- (g) Quo pertinet juris Bipontini adversus electorem palatinum deductio an. 1727 typis excusa: *Kurtze jedoch actenmäßige Anzeige, was des jetzmaligen regierenden Herrn Pfaltzgraven und Hertzogs zu Zweybrücken Gustav Samuel Leopolds Hochf. Durchl. vor Gerechtsame und prætension an die Succession der sämtlichen durch Absterben des letztern Herrn Hertzogs zu Jülich, Cleve und Berg &c. eröffneten Lande haben und suchen. Quum tractatus postea exeunte an. 1729 inter Consil. intimum*

que is etiam ceteras reipublicæ partes strenue obire non neglexit. Erat enim consilii plenus, in agendo follers fortisque, oris facundia mira, atque has dotes forma corporis ad dignitatem composita extulerat vir politissimus. Litterarum ad exemplum sui principis adeo amans videbatur, ut in ejus præsentia nunquam non gauderent Musæ nostræ sollemnia celebrantes. Quum vero ducis Gustavi d. XVII Sept. anno CIOCCCXXI absque heredibus defuncti obitus novam rerum commutationem efficeret, atque ducatus Bipontinus pendente lite, quæ jam antea inter electorem palatinum & CHRISTIANUM III, ducem *Birckenfeldensem* commoveri coeperat, in reverendissimi abbatis Fuldenfis & serenissimi Landgravii Hassiæ Darmstadini manu lege depositi servaretur, officium Cancellarii quidem retinuit, sed cum amplissimi regiminis sive potius suam auctoritatem adversus delegatos cæsareos fortius justo defendere visus esset, se ipsis ita displicere sensit, ut honores dimittere, quam potestati cedere mallet. Abiit igitur Cancellarius noster etiam ante compositionem illam, qua Manhemii d. XXIII Dec. anno hujus seculi XXXIII inter principes disceptantes electorem ducemque de hereditate Bipontina æque & Veldentina conuentum est; præsertim cum ipse ex novo imperio nihil jucundius sperasset. Vixit quidem ab eo tempore privatus Manhemii, sed nihilo minus non vixit otiose. Quæ enim in eo erat singularis in-

V 2

genii

archipalatinum & supremi tribunalis revisionum collegam de *Morass*, atque *Haumüllerum* Cancellarium initos haud subsecuta esset compositio amica, dux non solum deductionem istam d. 22 Dec. 1729 in comitiis imperii exhibendam curavit, sed & d. 16 Jan. 1730 ad Augustissimum cæsarem litteras dedit, quibus viam juris ingredi tentavit: *Copia Schreibens, welches an Ihro Römisch Kayserl. Majestät des Herrn Hertzogs zu Pfaltz Zweybrücken Hochf. Durchl. wegen Dero Gölchischen prætension erlassen haben, Zweybrücken den 16 Jan. 1730.* Sed hi fluctus sedati sunt omnes morte ducis nostri.

genii dexteritas rerumque publicarum prudentia, adeo probata erat principibus Augustis, Carolo Alberto, Bojorum electori, Carolo Philippo, Novemviro palatino & Christiano Solisbacensi duci, ut virum πολὺκόλον subinde evocarent inque negotiis publicis gravissimis adhiberent. Verum oppressus est in florentissima ætate virili, cum XXXX annum ageret, an. CIOIOCCXXXVI.

Ex conjugē nobilissima, quam an. CIOIOCCXXII duxerat, *Mariana Bernhardina de Broche*, domina *Dagmersheimii & Emskaimii* in ducatu Neoburgico, reliquit filiam unicam, *Gustavianam Lovisam Violantam*; quæ postea nupsit viro illustrissimo fortissimoque *Josepho L. B. de Hohenhausen & Stochhaus*, supremo excubiarum præfecto archipalatino atque legionis celsissimi comitis *ab Effern* duci vicario, quem vocant *Commandant*, eique filium peperit unicum. Tantum de HAUMVELLERO.

Epilogus.

Deponere jam liceat penicillum, quo etiam si clarissimorum quondam in republica Bipontina virorum imagines haud pinxerim elegantibus coloribus, illarum tamen, quod præfiscine dixerim, lineas quamvis tenues duxi. Quo illustriora vero recentissima videntur tempora, hoc magis cavendum nobis existimamus, ne veneratio virtutis præsentis aut dignitatis splendor præstringere videatur mentem in enarrandis virorum excellentissimorum, quos pie colimus reipublicæ administros, laudibus. Atque faxit DEUS, ut quam longissime nobis abesse liceat a laudanda post funera virtute.

FASCICULUS

EPISTOLARUM SITZINGERIANARUM

XXI

EX SCRINIIS

GEORGII CHRISTIANI JOANNIS

NUNC PRIMUM EDITARUM.

Facit auctoritas viri, cujus prudentiam in his rebus sequi constitutum est, *Clar. Kremeri*, ut commentario de Cancellariis Bipontinis absoluto adjungam fasciculum epistolarum, quas vel a *Sitzingero* Cancellario ad diversos, vel ab his ad illum datas b. avus meus *G.C. Joannis* quondam in tabulario Neoburgico reperit atque curate descripsit. Quas igitur ille satis dignas existimavit, quæ cum aliis ineditis ederentur, eas nunc seorsim exhibere consultum videtur, uti sic aliqua certe opellæ meæ accedat dignitas Edimus autem illas plerasque, prouti avi observationibus illustratæ fuerunt, præterquam quod I, III & XVI nostris notulis auximus, ceteras vero, quas ille non tetigerat, reliquimus & nos ob otii inopiam, quod quidem æqui bonique faciant lectores velim.

I.
ULRICI SITZINGERI

a d

PHILIPPUM MELANCHTONEM.

Melanchtoni, ejusque collegis culpam abrupti colloquii non posse imputari censet. Spe, Joannem Fridericum, ducem Saxoniae, mandata suis data mitigaturum, se lapsum esse, scribit. Melanchtoni de scripto adversus Anabaptistas gratias agit. Ut is, Brentius, aliique de rationibus, quibus Protestantium ecclesiae ad concordiam revocari possint, cogitent, optat, monetque.

Clarissime vir, Pater & Praeceptor observande.

L iteræ tuæ per filium D. Camerarii mihi redditæ sunt. Tibique : quod in tantis occupationibus de statu vestro ad me scribere dignatus es, reverenter gratias ago. Omnino autem in ea opinione sum, antagonistis vestris hanc occasionem abrumpendi colloquii optatissimam accidisse (a), nec eos
ulla

(a) Loquitur Cancellarius de colloquio an. 1557 mense Aug. Wormaliæ inter Theologos RCatholicos & protestantes præside *Julio Pflug*, episcopo Naumburgensi, inchoato, sed per hujus calliditatem atque imprudentem Theologorum Jenensium feruorem abrupto, dissipato; de quo *Camerarius Annot. rerum præcip.* an. 1557. Tomo III Script. de Reb. Germ. a *Frehero* editarum p. 573, maxime vero in vita *Melanchtonis*, § CVI, p. 365 sqq. & § CVIII, p. 375 sqq. pluribus agit; cf. quoque *Chytraeus* in Saxon. L. XIX, p. 496. *Schmidius* in *Diff. de colloquiis post reformationem*

ulla ratione eo deducetis, ut ulterius procedant, quanquam, si decreto imperii satisfacere volunt, nullam, mea quidem sententia, apud eos, qui candide & sine affectu judicaturi sunt, justam excusationem prætexere poterunt. Cum enim *Jenenses* aliud agere voluerint, quam decreta imperii a nobis omnibus requirebant, nulla potest nobis, quantum ad hanc actionem peragendam attinet, culpa merito imputari, taceo, quod iis, qui discesserunt, facile aliqui ex vicinis ecclesiis surrogari possent.

Princeps *Joannes Fridericus* (b) tantum unum diem nuper apud nos commoratus est. Maturabat enim discessum suum propter adventum amitæ suæ (c), ut ajebant, quæ duci Pomeraniæ nupta est, & Wimariam venisse nunciabatur. Aderant cum ipso D. *Basilus* (d), & concionator aulæ *Aurifaber* (e), ex quibus intelligebam, principem eo ipso die

habitis, Tomo II introduct. Sagittarianæ p. 1533 sqq. Acta colloquii exhibet *Goldastus* in *Politischen Reichshandeln* P. XVIII, p. 740. Nobis vero maxime placent, quæ de illo brevibus, sed libere & vere dixit *P. Sarpi* in *Historia Concil. Trident.* L. V, p. 457 sq. edit. Francof. 1621.

- (b) Magnanimi illius herois, *Joannis Friderici*, principis electoris Saxoniae, filius natus maximus.
- (c) Joannis scilicet, principis electoris Saxoniae, filiae Mariæ, quæ conjux erat Philippi Pomeraniæ ducis, qui Wolgasti aulæ habebat sedem.
- (d) *Monnerus*, nomine gentilitio, J. U. D. qui olim laudati modo principis, *Joannis Friderici Septemviri* filiorum moderator fuerat, ejusque consiliarius, tum vero Jenæ jurium Professor erat primarius; vid. *Zeumerus* in *vitis Profess. Jenensium* Classe II, n. III, p. II sq.
- (e) *Joannes Aurifaber*, vir pius, probus, multæque diligentiae, *Joannis Friderici Septemviri* ante hac a sacris & per aliquot menses ejus in custodia comes. Inter Lutheri amicos non ultimo fuit loco, & tum morienti adfuit, tum ejus scripta certos in tomos collegit.

die scripsisse ad te literas plenas clementiæ & favoris. In bonam igitur spem veneram, fore, ut mandata, quæ legatis data erant, aliqua ex parte mitigarentur. Sed pater ille mendaciorum, & assiduus insidiator ecclesiæ non voluit sibi e faucibus eripi hanc egregiam turbandi ecclesiam occasionem. quamvis ego contra multorum opinionem sperem, has turbas, cum multorum oculis expositæ sunt, non fore durabiles, & paulo post eo totum negotium deductum iri, ut auctores earum confundantur. Prævalebit enim veritas, & Deus est, qui resistit superbis, ac humilibus dat gratiam. Alia sunt, quæ me magis movent, & toto pectore oro Deum, ne hæc dissidia sint seminaria novi belli in vestris regionibus.

Quod nostrarum ecclesiarum ad Rhenum hostes, Anabaptistas videlicet & similes suis coloribus depinxisti, ac res necessarias hoc necessario tempore explicasti, tibi principis mei (f), ad cujus subditos hæc utilitas simul perventura est, & meo quoque nomine privatim gratias ago.

Negotia non patiuntur, ut jam ad vos volem. Sed ad diem II Novembris, Deo volente, WORMATIÆ ero. Spero autem vos & aliis rebus occupatos, & fortasse Regis Romanorum (ad quem vestram disceptationem de colloquio continuando vel abrumpendo perlatam esse opinor) mandata expectantes, usque ad eum diem WORMATIÆ hæsiuros esse. Quod si ante discesseritis, reverenter oro, ut me per hospitem tuum de consilio tuo certiores reddas, an te in vicino aliquo loco, antequam ex his regionibus discedas, convenire possim.

Valde autem optarim, te & *D. Brentium* & alios, de præparatione aliqua futuri conventus, & concordiae nostrarum

X

rum

(f) *Wolfgangus*, Dux Bipontinus piissimus, hoc & id genus aliis scriptis incitatus, Anabaptistas, quos tum male audiisse notum est, suis e terris ejecit, filiisque principibus, ne iis in posterum alicubi locorum receptum darent, in ultimæ suæ voluntatis tabulis districte injunxit.

rum ecclesiarum cogitare. Nam etsi non defuturi sunt, qui novos tumultus jam propter hanc vestram dissensionem excitabunt, tamen Principibus nostris nostrarum & vicinarum ecclesiarum tranquillitati consulere, pium, utile, & necessarium esse, non dubito. Explicentur res necessariæ, & consulatur posteritati, etiamsi fractus illabatur orbis, nec ponamus rumores ante salutem. Ac nisi jam per vos fiant initia hujus concordiae, vereor ut posthac talem occasionem habituri simus. Rursus igitur oro, sicut antea coram & prolixè feci, ut autoritate tua id ecclesiis nostris consulas, quod, Deo aspirante, ad posteritatem utilissimum fore speras. Etsi enim hoc, quod ille de republica dixit, maxime in ecclesia locum habere debet, ut ii, qui præsunt, totum corpus ecclesiae curent, ne, cum partem aliquam tuentur, reliquas deferant, & hac ratione moti fortasse aliqui contendere poterint, non esse hoc perturbatissimo tempore, & in hac perverissima licentia ingeniorum possibilem aliquam concordiam, & quosdam (ut sunt prava judicia) nostros conatus pro conjunctione potius ab aliis ecclesiis interpretaturos esse, tamen ego non tam considerandum esse opinor, quomodo alii hoc factum interpretentur, quam quo consilio & animo id fiat: Veritas enim & bonitas rerum, & ipsa pietas tandem exuperabunt.

Hæc non propterea scribo, quod ea sim arrogantia, ut te & alios prudentiores, usu rerum, ipso tempore, & durissimis ærumnis edoctos, hæc & similia non melius cogitare existimem, sed ut voluntatem meam tibi declarem. Tua enim institutione & tuis eruditissimis sermonibus edoctus, hæc pro tenuitate mea dudum considerare incepti, nec aliud præstare possum, quam ut preces meas cum aliorum bonorum virorum precibus jungam, ac quosdam ex nostris ad hujus maximæ rei considerationem adhorter. Si enim bono viro non minori curæ esse debet (ut ethnicus ille dixit) qualis res publica patriæ post mortem futura sit, quam qualis hodie

hodie sit ; quanto magis de ecclesia hæc in mentem nobis venire debent , quam alteram & veriore patriam esse , puer adhuc a te didici. Quod reliquum est , oro Deum , fontem concordiae , ut ipse gubernet actiones & consilia vestra , sicut & hætenus uberrimo cum fructu fecit , & absque ulla dubitatione posthac , testibus posteris nostris , & tota æternitate facturum est. Te quoque , & omnes tuos dextræ filii Dei commendo. Bene & feliciter vale , *Pater & Praeceptor reverende.* Salutem reverenter adscribo *D. Brentio & D. Ebero.* Datæ Biponti die XXI Octobr. an. MDLVII.

Tui studiosissimus

Ulricus Sitzinger.

II.
E J U S D E M

A D
E U N D E M.

Litterarum tarditatem excusat. Controversias quasdam in comitiis sopitas refert. De motibus in Scotia & Romæ obortis nova quaedam mittit. De generi ejus valetudine certior fieri cupit.

Clarissime vir , Pater & Praeceptor observande.

Quod *D. Cracovium* ex comitiis sine meis ad te litteris dimisi , non factum est oblivione ; sed quod ipsum transeuntem Neuburgum eo subsequi , tibi que scribere constitueram , nisi me quædam negotia præter opinionem meam Augustæ retinissent. Dabis igitur veniam silentio meo : quod quidem in posterum crebrioribus literis , Deo volente , compensabo , præsertim cum nunc ad hanc ripam Danubii major sit occasio transmittendi ad vos litteras , quam antehac fuit , dum in montanis agerem.

Historiam conventus a) procul dubio retulerunt legati vestri, præcipue autem Cracovius b). Consumpsimus tempus & pecuniam, hæc summa est. Quanquam fortassis aliquid, quantum ad quorundam privata negotia attinet, utiliter confectum est: Sunt enim, Dei beneficio, omnes controversiæ, quæ prætendebantur inter Bavarum & meum principem, Ducatus Neuburgensis causa c) bona cum gratia & sine detrimento alterius partis compositæ. Inter Electorem Palatinum & eundem Bavarum res eo deducta est, ut amanter invicem congressi sint; controversias quasdam sopi-

(a) Augustæ Vindelicorum tum habiti.

(b) *Georgius* nomine. Erat is Consiliarius Electoris Principis Saxonie *Augusti*. Magni tum vir nominis: qui tamen in extremo tristi admodum fortuna vitam finiit. Quum enim anno MDLXXIV in gravem heri offensam incurrisset, ac d. XVI Julii Lipsiæ in arce *Pleissenburg* custodiæ commissus fuisset, in ea anno sequenti MDLXXV d. XVII Martii mortuus repertus est. Sua sponte indemnatum spiritum effudisse videbatur. Per quatuor namque & decem dies omni cibo abstinuerat potuque, vid. *Zach. Schneiderus* in *annalibus Lipsiensibus* ad h. a. apud *Thomasi* parte II Libri, qui *Historie der Weisheit und Thorheit* inscriptus est, p. 65 & seq.

De cetero, eum an. MDLXV Mordeisii in locum, Cancellarii titulo successisse, error est, quem *Melch. Adami*, alique commiserunt, *Hornius* vero perstrinxit parte VI der *Sammlung zu einer Sächsischen Hand-Bibliothek* n. 1. p. 617 & seq.

(c) Quem *Wolfgangus*, dux Bipontinus, *Ottone Henrico* C. P. Rheni, septemviro (ad quem illè pervenerat) vita h. a. defuncto, adierat.

Controversiæ autem, quas inter se habebant, erant, ut id addam, de *προεδρία*, de finibus præfecturarum Reichardshoven, Craispach & Hombaur, de iudicio provinciali Hirspergensis & Craispacensi, de vectigalibus, de censu ab emigrantibus in fiscum inferendo cet.

Quæ quidem ad concordiam tum deductæ sunt opera studioque *Christophori* Ducis Wirtenbergensis: cui Cæsar, ut eas componeret, in mandatis dederat.

fopiverint d); quod reliquum est , secundum præscriptam formulam jure decidetur.

De tumultu Scotico & induciis ibi factis inter Regnam & populum usque ad conventum Parlamenti , & motibus urbis Romæ , qui secuti sunt extinctum Pontificem , existimo te audivisse , & quidem in dies certiora ad vos perferri puto. mitto tamen paginas quasdam.

Audio generum tuum aliquantisper adversa valetudine laborasse: cui opto restitutionem virium, ac de ejus incolumitate certior fieri valde cupio. Tuam salutem & incolumitatem ardentibus votis Deo commendo. Bene & feliciter vale. Salutem adscribo generis, filiæ, filio , & neptibus , ac toti familiæ. Datæ Norimbergæ XII Septembr. an. MDLIX.

Tui studiosissimus

Ulricus Sitzinger, D.

III.

E J U S D E M

A D

CUNMANNUM FLINSBACHIUM. a)

Quod princeps delegatum audiverit , sibi que acta jussit recitari ; quam item in sententiam hoc tempore itum sit , significat. Principes , ad quos herus scripserit , causam hanc non deserturos , sperat. Ceterum monet , ut forti sit animo ; fidei suae , ubi opus sit , simpliciter & sine ulla disceptatione rationem reddat ; populum vero ab omni violentia ac seditione dehortetur.

Salutem in Christo.

Accepi litteras tuas , vir reverende , & simul legi acta urbis Trevirorum. Etsi autem valde importuno tempore, cum

X 3

iis

(d) E.g. de finibus, vectigalibus, parœciis, jure venandi, cet. *Adlzeiter* parte II *annalium Boicorum* lib. XI & XIV col. 268 Factum autem id, intercedente Palatino *Wolfgango* & dicto Duce Würtembergensi. *Camerarius* annotat. rerum præcipuarum anni MDLIX, Tomo II *Scriptorum de rebus Germanicis* a *Frehero* editorum p. 584.

(a) Hinc corrigas , qui viri hujus nomen corrupte efferunt, *Browerum*

iis legatus advenisset (nam auspicabamur eo ipso die conventum provincialem hujus ducatus) tamen, remotis aliis etiam negotiis Princeps & audivit legatum, & omnia ac singula acta postea in senatu, se præsente, recitari jussit.

Etsi autem inter cetera quoque meum consilium erat, ut princeps ad totum senatum Trevirenssem scriberet, ac Christianæ doctrinæ deditos ad constantiam; ceteros autem, ne sanam doctrinam persequerentur; utrosque vero ad pacem, & ut a seditionibus abstinere, adhortaretur: tamen hoc tempore visum est, sufficere eas adhortationes, quæ ad te & *D. Casparem* b) mitterentur.

Scripsit autem princeps ad *Electorem Palatinum, & Ducem*

scilicet & *Camerarium* quorum quidem ille lib. XXI *annalium Trevirensium* § CXIV p. 390 scribit: *Conmannus is erat Flinsbachius*. hic vero annotat præcipuar. anni MDLIX p. 586: *ut accerferetur conciliante Principe Wolfgango - - Chulmanni*.

Contulit autem se Trevirim hic noster *Flinsbachius* mandato heri sui, serenissimi principis Wolfgangi, Ducis Bipontini, cum civium Trevirensium haud pauci ad religionem ex præscripto A. C. emendatam animum adjecissent, atque ab eo reverenter postulassent, ut sibi virum hunc pium, multoque usu in id genus negotiis exercitatum ad tempus concederet.

Quam difficilem autem, scopulosumque in locum ille ibidem devenerit; quam periculosam idem adierit aleam, apud *Melch. Adami* in vita ejus p. m. 219 summatim legere est. *Browerus* enim id silentio præterit; quamvis de cetero multus sit in motibus istis, ad civium dictorum invidiam, l. d. §. CV & seqq. p. 387 & seqq. enarrandis.

(b) *Caspar* hic est *Caspar* ille *Olevianus*, qui tum Treviri civibus suis evangelii doctrinam prædicare coeperat, & non paucos eorum a scitis pontificiis, ad eam amplectendam, revocarat.

Fuit autem is Trevirensis, ut dictum, spectatis ortus parentibus, vir doctus, ac litteris melioribus, cum maxime vero sacris probe excultus, ut apud dictum modo *Melch. Adami* in vita ejus p. m. 283 & seqq. pluribus videre est.

cem Würtembergensem, eosque hortatur, ut intercederent apud electorem Trevirenses, ac simul defert operam suam spero autem, illos hanc causam non deserturos esse c)

Te igitur hortor, ut sis animo firmo & constanti ac plus fidas precibus ecclesiae & Dei auxiliis, quam ullis praesidiis humanis. Nam & sacra scriptura, & ipsa experientia edoctus nosti, omnia humana esse fugacia & fallacia.

Cum adversariis non multum vel temere contendas scriptis vel sermonibus; sed tantum reddas, quocunque tempore opus fuerit, rationem tuae fidei, ne tibi struantur infidiae, praetextu civilium controversiarum vel disputationum. Scis enim, hanc aetatem plenam esse machinationibus & sophismatis. Nec multum disputes de publico vel politico jure civitatis vel Episcopi. Ea res enim magis accendit adversariorum animos.

Ceterum de incolumitate tua non velim te esse sollicitum. Omnes enim capilli capitis tui numerati sunt. Nec arbitror, episcopum aliquid publica violentia facturum esse d). Tantum horteris populum in utraque parte, ut summo studio & diligentia vitet seditiones & intestinam violentiam. Nam in seditione, sicut scis, omnis species mali versatur.

III.

(c) Quod & factum. *Fridericus* enim septemvir Palatinus, *Georgius* Dux Simmerensis, *Wolfgangus* Dux Bipontinus, *Christophorus* Dux *Würtembergensis*, *Philippus*, *Landgravius Hassiae*, *Carolus Marcgravius Badensis*, legatos Trevirim misere, rogatum, ne Archiepiscopus in homines, qui recens exortae veritati cessissent, gravius animadvertere, sed potius huc descendere velit, ut eos conscientiae libertate frui, & templi copia facta, sacris ex praescripto A. C. sine molestia uti fineret.

(d) Quid autem ille? *Browerus* id nobis l. d. p. 392 prodit: § CXXII quidem his verbis: *Bipontinum ministrum, ceu ditionis alienae clientem, hospitio publico asservari placuit*; § CXXIII vero sequentibus: *Primum itaque Bipontinum agyrtam, cautionibus obstrictum, ad suos amandat.*

Deus autor pacis & concordiae adsit vobis spiritu suo & confirmet & stabiliat afflictam ecclesiam, quam Christus sanguine suo redemit. Bene & feliciter vale. datæ *Neuburgi* d. XVII Octobr. an. MDLIX.

III.

E J U S D E M.

A D

JOANNEM SEBASTIANUM PFAUSERUM a)

Quibus significat, senatum Lauingensem optatis potitum esse, simul vero dolet, Pfauserum visitationi ecclesiasticae nuper institutae non interfuisse.

S. D. Reverende VIR.

Cum nuper Neoburgi essem, allatae sunt litterae Tuæ, in quibus intercedis pro senatu vestro. Itaque dedi operam, ut e vestigio Principi de ea re scriberetur, & ædificium promoveretur: cumque existimarem, negotium probe confectum esse, huc rediens, reperi tabellarium vestrum adhuc expectantem. Itaque hodie Principem de hoc negotio admonui. Is mandata dedit consentanea petitioni vestræ.

Te universo negotio visitationis (b), præsertim postremo actui

(a) Quis qualisve vir fuerit *Pfauserus*, satis jam docuere alii, sigillatim *Adami* in *vitis Theologorum* p. 198 edit. noviss. *Freherus* in *Theatro virorum eruditorum* p. 216, Auctor der *Theologischen Bibliothek* n. II des dritten Beytrags aufs Jahr 1723, & summatim *Majus* ad *Boecleri* libellum memorialem *de rebus seculi post Christum natum* XVI p. 587.

(b) Ad quam peragendam Wolfgangus Dux Lauingam evocaverat, Theologum id temporis celebratissimum, sed in dissentientibus impugnandis plus justo strenuum, *Jacobum Andreae*, quod in vita Cancellarii jam observavimus.

actui non interfuisse, doleo. Non enim dubito, quin præsencia tua (c) aliquid his rebus attulisset. Et inprimis optarem, te ei hortationi, quam cum *Mario* (d) habuerunt, adfuisse, ut hominis insidiosam improbitatem, quam erga me longe aliud de ipso meritum, petulanter exercet (e), in re præsenti perspexisses. Sed non dubito, me & Tibi & aliis bonis viris satis excusatum esse. Valetudinem tuam toties affligi, ex animo doleo, ac precor Deum, ut illam confirmet. Bene

Y

&

(c) *Phauserus* enim erat Theologus moderatissimus. Sed hoc ipso nomine parum laudatus fuit a Theologis rixarum auctoribus; qui euudem virum pium & prudentem sibi habebant adversantem. *Koeteritius* certe, primarius illorum in aula Bipontino Neoburgica patronus, in litteris ad *Jo. Marbachium* Neoburgi d. 28 April. 1568 datis de eo scribit: *Unsere Schuel zu Laubingen conficitur altercatione. also unrubig ist Pfauferus fast gegen alle Professores; sed haec in aurem vestram scripta volo*; in epp. Theol. a *Fechtio* editis P. III, n. CXLII, p. 268. Rectius vero & praeclare de isto sentiebat *Sitzingerus*, vir prudentissimus, æque & *Petrus Agricola*, principum tum juventutis præceptor, & *Pfauferi* amicus.

(d) *Conradus* is est *Marius*, cujus *Adami* mentionem fecit in vita *Wenceslai Zulegeri*, p. 149, & *Zach. Ursini* p. 254. Fuerat is post Imm. *Tremellium* ab an. 1558 præceptor filiorum *Wolfgangi* Ducis principum, sed hoc ipso anno mense Aprili, quod in doctrina de S. cœna *Calvini* interpretationem sequebatur, iram Ducis in se concitatam expertus, abdicatus, custodiæ mandatus, tandem post aliquot menses liberatus, ac d. 20 Aug. præstito juramento, quod dicunt *urphedam*, dimissus est. Discessit dein *Heidelbergam*, ibique non solum inter senatus ecclesiastici collegas locum invenit, sed etiam *Friderici III* Septemviri a consiliis usque fuit sanctioribus.

(e) Videtur *Marius*, ut eo facilius excusationem inveniret, Cancellarii animum, five sententiam ad exemplum *Melanchtonis* ab interpretatione *Calvini* haud abhorrentem, imprudenter prodidisse, ita ut is in suspicionem animi ab A. C. alieni veniret.

& feliciter vale. Datæ in arce Lengenfeld d. VII Augusti
an. MDLXI.

*Reverendo viro, pietate, eruditione & virtute clarissimo,
Domino Johanni Sebastiano Phaufero, incliti Bohe-
morum regis Theologo, Superattendenti & Pastori Lau-
ingae & superioris Sueviae in Ducatu Neoburgico (f).
Domino & amico suo honorando.*

(f) *Maximilianum II, Ferdinandi I Imperatoris filium, Boiemorum regem, in aula sua longo tempore ecclesiasten aluisse A. C. ad- dictum, passim seculo XVI percrebuit. Romam certe id perla- tum, Sarpius libro IV historiæ concilii Tridentini p. 479 scribit, & Romam, inquit, etiam de eo postea perlatum, quod & Praedi- cantem aleret, & saepius concionantem audiret, qui in pleraque regni loca, licet non in civitatem Pragensem, communionem ca- licis introduxisset: neque id Rex ipse interdum dissimulabat, se coenam nisi plenam accipere posse. Quam constans autem rumor ille tunc temporis erat, tam minus erat ex vano. Ne dubites, præter titulum, quo litteræ Sitzingeri inscriptæ fuere, faciunt ipsius Maximiliani litteræ ad Wolfgangum Ducem Bipontinum Neoburgicum datæ, quibus Pfauferum, ecclesiasten suum auli- cum, ægre dimissum, hujus tutelæ commendat. Sed malumus ipsas in gratiam Lectorum subjungere.*

Wir Maximilian von Gottes Gnaden, Khönig zu Behaim, Ertzhertzog zu Oesterreich, Hertzog zu Burgundi, in Ober- und Nider-Schlesien, Marggrave zu Mörherrn &c. Grave zu Tyrol &c. Entbieten dem Hochgebornen Fürsten, Herrn Wolf- gangen Pfaltzgraven bey Rhein, Hertzogen in Bayern, vnd Graven zu Veldentz, vnserm freundlichen lieben Oheim, vnser Freundschaft vnd was wir liebs vnd guets vermogen.

Hochgeborner Fürst, freundlicher lieber Oheim.

*Wölcher massen vnd aus was Ursachen wir den Ersamen, vn- fern lieben andechtigen, Johann Sebastian Phaufer, vnsern Hof-
pre-*

*predigcanten, diser Zeit von vnserm Hof ablassen müssen, dessen tragen Ewer Lieb hiervor gnüge erinnerung *. Vud dieweil er dann lust vnd naigung hat, sich in Ewer Lieb Fürstenthumb vnd Oberkhait an der Thunaw zu begeben, vnd ein Zeitlang daselbst zu endthalten: So ist vnser gantz freundliches gesinnen an Ewer Lieb, die wolle jne also von vnsern wegen in gnedigen gueten bevelh haben, vnd in dem, darinnen er Ewer Lieb hilf vnd befurderung bedurftig, diser vnserer Fürschrift genießsen lassen. Das sein wir hinwider gegen Ewer Lieb in freundschaft zu beschulden wolgenaigt. Geben zu Wienn den letzten tag Junii 1560, vnser Beheimischen Reichs im Zwölften.*

* Qua necessitate coactus Rex optimus, neque unquam fine laude dicendus, dimiserit *Pfauferum*, tetigit aliqua ex parte *Languetus*, dum anno 1559, mense Septembri, *Ulrico Mordeisen* lib. II epistolarum p. 27 perscribit, *Ferdinandum* cæsarem *Maximiliano* valde vehementer, omnique modo instare, ut religionis in negotio, quicquid alienorum sit dogmatum, ejuret: quin multo durius eocum agere, quam antea: planius vero *Gratianus* libro III de vita *Commendoni* cap. II, & ex eo *Levinus* von *Ambeer*, sive, qui sub hac nominis larva latet, *Immanuel Weber*, periodo III *Isagoges in historiam Germanico-Europæam* sub *Maximiliano II* cap. I p. 593, patrem scilicet minatum, ni *Pfauferum* dimitteret, se eo præterito, dignitatem cæsaream fratri natu minori adstruendum. Huc etiam faciunt, quæ *Petrus Paulus Vergerius*, in summa rerum, quas Vienna circa annum 1558 redux, Christophoro duci Wirtembergensi renuntiavit, apud *Fischlinum* in supplemento ad memoriam Theologorum Wirtembergensium p. 123 & seq. Tandem absque dubio plenissime de eo disputatum coniicimus in *Bernh. Raupach* libro, inscripto *Evangelisches Oesterreich*, P. I, p. 31 sqq. quo nos quidem caremus. Ceterum non frustra fuit hac sua Rex commendatione. Laudatissimus enim princeps *Wolfgangus* virum Lauingæ, eodem hoc anno ecclesiæ æque constituit pastorem, ac ceterarum eidem contributorum Antistitem, eumque multa semper profecutus est gratia. Obiit tandem *Pfauferus* d. 6 Jun. 1569, Aet. 49.

E J U S D E M

A D

AMICUM QUENDAM NORIMBERGENSEM. *

Sui loco, alios mitti, qui Principum postulata Norimbergensibus explicent, significat. nil aliud quaeri, quam consensus Augustani renovationem testatur, cur praefationi ista quarundam vocum declaratio, nec non altera doctrinae de coena Domini explicatio insertae sint, exponit, ut spes ista, Principum animos quae subierat, in irritum ceciderit, narrat. objectioni cui-dam occurrit. ut Norimbergenses repetitioni huic subscribant, optat.

S. D. Amplissime & Ornatissime vir.

Omnino existimavi futurum, ut princeps meus me in causa actionum, quæ Naumburgi religionis ergo habitæ sunt, ad vos mitteret. Multa enim tecum conferre potuissem copiosius, quam nuper factum est, cum isthac transirem. Et quidem tunc fui in exponendo hoc negotio brevior, quia sperabam, me propediem ad vos rediturum. Nunc quia me Princeps hoc tempore a se dimittere non vult, mittuntur ad vos *Christophorus Meixner* 1) civis vester, & *Ludovici Grempii*

* Quis ille fuerit; dicere non habeo. In harum enim litterarum scripto prototypo, manu auctoris hic illic correcto, e quo eas olim descripsi, nomen ejus, ad quem datae sunt, non erat adscriptum. Ita Joannis. Ego vero suspicor, fuisse Hieron. Paumgaertnerum, patrem.

1) Vir rei militaris sciens manuque strenuus, dignitate centurio & serenissimi Principis *Wolfgangi*, ducis Neoburgico-Bipontini Domus Praefectus (*Haushofmeister*) vid. *Hertzog* lib. II *Chronici Alsatiae* cap. XC. p. 213.

*p*ii Jurisconsulti frater 2). Hi postulata principum explicabunt. Etsi autem quædam, meo quidem iudicio, planius & explicatius proponi potuissent, tamen Princeps non voluit discedere ab ea formula, quam alii 3) suis præscripserunt, ne esset in tractatu dissimilitudo. Sed vos pro vestra prudentia publicam causam eo, quo necesse est, animo audituros, & pie deliberaturos esse, non dubito 4).

Neque ego is sum, qui in hoc negotio multa monere possit. Causa ipsa per se nihil habet difficultatis vel perplexitatis. Quæritur reiterata testificatio, ut ita dicam, consensus Augustani: ut hæc quasi renovata & repetita confessio opponatur pontificiis machinationibus de concilio, & aliquo modo refutentur calumniæ adversariorum, qui nobis defectionem a veritate vel a priori confessione multipliciter obii-ciunt. Etsi vero negandum non est, ortas esse quasdam controversias in nostris ecclesiis; tamen Dei beneficio multæ sunt ecclesiæ, de quarum consensu, præsertim in fundamento & præcipuis articulis aperte constat. Quantum igitur ad hoc attinet, res erit plana.

Sed addita est præfatio, in utraque lingua: in qua fortasse quidam desiderabunt aliquid. Quanquam autem, ut verum fatear, mea tum erat sententia, ut in illa præfatione prorsus nil ageretur, quam ut Confessio ipsa Cæsari ea, qua decet, reverentia offerretur; tamen, uno requirente, ac-

Y 3

cessit

2) *Dionysius Grempius a Freudenstein*, laudati Principis Consiliarius. Advenerunt autem Norimbergam d. XVIII Martii. *Zeltnerus* dissertatione de *Mauritii Helingi vita & fatis* § XXVI p. 47.

3) Speciatim *Christophori* Ducis Wirtembergensis, qui formulam actionis sive instructionem, ut vocant, Neoburgum miserat.

4) Cum eos senatus audivisset, & hac de re deliberasset, censuit tum ac respondit, se tutius a nova subscriptione abstinere posse, quam ea ceteris accedere. *Zeltnerus* l. d.

cessit declaratio quorundam vocabulorum, quæ dicebantur ab adversariis perperam intelligi, & in sinistram partem detorqueri 5). Hæc additio causam dedit alterius explicationis, de cœna Domini 6). Quidam enim existimabant, nisi hoc fieret, nos propter præcedentem admonitionem suspectos fore de Zuinglianismo. Et multi ex Principibus putabant, se hoc modo satisfacturos *Johanni Friderico* Duci Saxoniae.

Sed incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim. Illud ipsum, in quo Saxoni gratificari ceteri volebant, offendit animum ipsius. Clamat enim, veritati non esse satisfactum hac explicatione 7), & nunc dissoluto conventu præscribit aliam formam. Nostri vero dicunt, se hoc tempore non convenisse, ut novi articuli cuderentur, sed ut *Augustana confessio* renovaretur, & quia hæc res altiore indaginem postulet, se nihil novi addere voluisse, sed sumsisse verba ex recessu *Francofordiensi* & examine *Mechalburgensi*, ac fieri relationem ad ipsam *Augustanam confessionem* & *Apologiam*, & ad verum intellectum illius. Offerunt etiam se, cum res postulabit, ad copiosorem explicationem. Et si quibus hæc non satisfacient, eos existimant alioqui quærere causam disensus 8).

Sed dicet aliquis: periculosum esse una cum illis subscribere, quos scimus in illo articulo non esse absque errore, vel saltem suspitione erroris, quod & actiones illorum & scripta nuper edita aliqua ex parte testentur. Fatentur nostri, esse in eo aliquid, quod diligenter sit animadvertendum. Sed
cum

5) Vid. *praefatio*, apud *Hönnium*, eleganti libello, quo *historiam Numburgensis* hujus conventus complexus est, p. 106 & seq.

6) Vid. dicta modo *praefatio* l. d. p. 108.

7) Vid. *Hönn* l. d. cap. V. p. 33 & seq.

8) Vid. *idem* l. d. cap. V p. 33, cap. VI p. 46 & seq.

cum ille 9) nunc approbet verum intellectum *Confessionis & Apologiae*, in qua verba aliquanto clariora sunt, & etiam in privato & publico sermone ostenderit, quod ore & pectore hæc sentiat, & nominatim & expresse se retulerit ad *Apologiam*, & eam explicationem, quæ in colloquio Ratisbonensi cæsareis Præsidentibus oblata est, nos aliter, quam ore præ se fert, de ipso, hoc quidem tempore, sentire non posse. Solus enim Deus est καρδιογνωστης. Et satius est illum intra istas metas confessionis retineri, quam a nobis reiici, ut majores distractiones oriantur.

Sed quo dilabor? Dabis autem veniam huic meæ prolixitati, vir charissime, cujus nullam aliam causam habeo, quam ut consilia & momenta actionum Naumburgensium tibi planius constent, & ne facile vestra respublica propter multorum clamores se a communi Principum consensu disjungat. Nec vobis, viris sapientissimis, aliquid præscribo, sed quicquid id est, relinquo vestræ pietati & prudentiæ judicandum. 10) Ipse etiam recessus docebit, Principes non detrectare in quibusdam rebus plenior explicationem, modo

9) *Fridericus* scilicet, Princeps Elector Palatinus, vid. *idem* l. d. cap. VI p. 48.

10) Quamvis senatus ab initio, ut dictum, dubitarit repetitioni huic subscribere: post tamen, cum iidem legati, adscito *Sizingero* nostro, d. XXI Junii rediissent, & tum ingenuam Principum confessorum mentem exposuissent, tum acta universa se fidissime communicaturos polliciti fuissent: idem perillustri senatus consuli primario, *Paulo Beheim*, negotium dedit, nomen Reipublicæ & Senatus exhibito exemplari A. C. genuino apponendi. Ceterum, ne quid ullo modo habere videretur cum Calvinismo clandestino commercii, quum in præfatione dicta quædam ambiguitatis cujusdam speciem habentia animadvertisset, litteras ad serenissimum Principem *Wolfgangum*, Ducem Neuburgensem et Bipontinum, quasi προφελαινας dedit, quibus suam & ecclesiæ suæ sinceram de sacra coena mentem, omni furo & contrario errore rejecto, copiose & dilucide explicavit. *Zeltnerus* l. d. p. 47.

modo illa rite & ordine fiat, & ab iis, qui piæ concordiae studiosissimi sunt II).

Hæc bono & simplici studio ad tuam Humanitatem scribo: præcipua autem eam ob causam, ne majores distractiones inter nostros oriantur; quas secuturas esse omnino metuo, si subscriptio *Confessionis Augustanae* a quibusdam in dubium vocabitur. Jam enim adversarii nostri clamant, nos adeo in religione nostra dissentire, ut etiam multi sint, qui confessionem nostram subscribere recusent. Oro autem, ut hæc omnia in meliorem partem a me accipias, sicut te facturum esse, plane confido. Bene ac feliciter vale, *vir ornatis- sime*, ac me tibi commendatum habe. Datæ Neuburgi X Martii anno MDLXI.

VI.

E J U S D E M

A D

PETRUM PAULUM VERGERIUM *.

Cur nunc demum ei respondeat, causas adfert. Ejus scripta se Principi, Hero suo, tradidisse significat. Ea itidem laudat, sibi que placere dicit, quod ceperit, propositum. Ut præcaveat, ne res, quae ei cum Pfau sero sit, in alterationem excedat, suadet. Nepotis ejus se rationem habuisse refert.

S. D. Reverendissime Domine,

L iteras tuas jamdudum accepi, & quod hactenus non respondi, nulla alia causa est, quam quod non solum ta-
bel-

II) Vid. illa, apud laudatum *Hönnium* l. d. p. 95.

* Quis *Vergerius* hic fuerit, satis notum. Vitam enim ejus vitis *Theologorum exterorum* inseruit *Adami* p. m. 59 & seq. *Fischlinus* vero *Supplementis ad memorias Theologorum Wirtembergensium* p. 113 & seqq. quin, his eam fusius multo exposuit *Baelius* Tomo IV *Lexici*, voce *Vergerius*, p. 431-437.

bellarii defuerunt, sed ipse quoque aliquantisper domo abfui, & quod D. T. nunc scire arbitror, secessi ab aula, quod etiam facit, ut minus idoneos nuncios habere possim.

Quantum nunc ad ea attinet, quæ inter D. T. & Legatum Romanæ curiæ a) agitata sunt, misi illustrissimo principi nostro exempla utriusque scripti, additis etiam iis, quæ impressa erant. Legi quoque eadem diligenter, & probo hanc egregiam voluntatem tuam, quod adeo strenue & intrepide pro Christi gloria contra antichristum pugnas. Placuit autem in primis hoc, quod promittis, te calamum cohibiturum, si illi intermittant grassari in corpora piorum. Et similitudo, quam in eo scripto, quod typis impressum est, adducis, insignis est, cum ais, pontificem similem esse laboranti febre continua, quæ inducit phthisin. ut enim illi non sunt adhibenda multa pharmaca propter prostratas vires naturæ; sed tantum expectandum Dei auxilium: ita quoque se rem habere cum statu pontificio. hunc enim esse humanis remediis incurabilem.

De negotio, quod tibi cum *D. Phausero* est, multa nuper Laugingæ cum illo locutus sum. Ait, se nihil unquam librorum a te accepisse: ideo etiam non obligari, ut pro illis satisfaciat. Cum res non adeo magni sit momenti, & alienum ab honore vestro, ut inter vos de talibus rebus altercationes oriantur, profecto consularem, ut existimationem utriusque vestrum majoris faceres, quam tantillum pecuniæ; præsertim cum ratio iniri possit, ut libri absque magno detrimento tuo rursus distrahantur. Ignoscat mihi D. T. quod adeo libere sententiam meam expono. Nolim enim, vos, vi-

Z

ros

(a) Is erat *Zacharias Delfinus*, Episcopus Lesinenfis. quocum quidem anno hoc LXI contulit Tabernis Alsaticis, Argentorati, nec non in locis proximis; interdum solus, & tunc liberius, interdum cum *Sturmio Pallavicinus* lib. XV *historiæ concilii Tridentini* cap. X § XIII p. m. 235.

ros clarissimos, toti Germaniæ notos, & exules propter confessionem veritatis, in ore vulgi ita versari, ut vestra auctoritas rumoribus hominum, quibus voluptati est, omnia in sinistram partem interpretari, labefactetur.

Quantum ad nepotem tuum b) attinet, dudum de eo negotio scripsi ad illustrissimum principem, & spero, rem confectam esse. Sin minus, poteris de ea re, cum visum fuerit, ipsius celsitudinem admonere.

Bene & feliciter valeat D. T. Datæ *Sultzbach* Kalend. Novembr. anno CIOCLXI.

Reverendissimo viro, pietate, virtute, eruditione & sapientia præstanti, D. Petro Paulo Vergerio, consiliario illustrissimi principis Wirtembergici. Domino suo honorando &c.

VII. E J U S D E M

A D

JOANNEM BAPTISTAM HEINTZELIUM.

Ducem Bavariæ, una cum conjuge, Neuburgi bis concionem publice habitam attente audivisse, significat.

S. D.

Nescio, *Vir Amplissime*, an coram tibi commemoraverim, illustrissimum principem Bavariæ * hic adfuisse in templo,

(b) *Ludovicum*, ni fallor, *Vergerium* intelligit, qui ceteroquin ex Italico in sermonem Germanicum, patrui hujus sui libellum, de transitu suo ad ecclesiam protestantium, transtulit, & hoc titulo in lucem emisit: *Widerruff Petri Pauli Vergerii, welcher in zeit er zu Capo d'Istria Bischof gewesen, zweymal in Teutschland von dem Papst gesandt worden, außer dem Italiaenischen verteutschet von Ludovico Vergerio. Gedruckt zu Tübingen an 1558. 4.*

* Erat is *Albertus V, Wilhelmi*, a quo linea *Wilhelmina* nomen tra-

plo, dominica præterita, cum baptizaretur infans principis nostri †, & summa attentione, una cum uxore *, filia Cæsaris, audivisse concionem, quæ tum habebatur de baptismo Christi. Aderat etiam totum gynæceum, cum præcipua parte nobilitatis. Neque id rogatus præstitit, sed sponte sua. Cum enim ceteri principes, viri & feminæ, una cum infante baptizando, essent in inferiori parte templi, ipse apertis foribus gynæcei, quæ ad templum spectant, superiorem partem occupavit. Hæc facta sunt me spectante. Sed me absente, heri rursus cum uxore & suis interfuit concioni *D. Pfauseri*, quam habuit de dicto Christi; *Date Deo, quæ Dei sunt, & Cæsari, quæ sunt Cæsaris*. Etsi autem de perpetua voluntate principis ex his quasi spectaculis, ut ita dicam, iudicium ferri non potest: tamen hæc tibi significanda esse duxi. Cetera gubernet Deus, cujus verbum non solet redire vacuum. Bene & feliciter vale, vir ornatissime. Datæ *Neuburgi* ad Danubium die XIV Novembris, anno CIOCLXI.

Z 2

VIII

xit, pater. Princeps pontifici & sodalibus Ignatianis ceteroquin addictissimus.

† *Maria* scilicet *Elisabetha*, nata anno hoc LXI, die IV Octobris, & d. IX Novembr. ecclesiæ initiata; Christiani ritus testibus *Anna Maria*, duce Wirtembergensi, *Christophori* ducis conjuge, *Anna Elisabetha*. Comite Palatina rheni, quæ postea *Philippo* Landgravio Hassiæ nupsit, ac *Wilhelmo* Landgravio Hassiæ, lineæ Casselenfis.

* *Anna*, quæ *Ferdinandi I* filia erat &c.

VIII.
E J U S D E M

A D

HIERONYMUM RAUSCHERUM.

Utrum de Ferdinando doctore Italo ad scholam Lauinganam vocando aliquid decretum sit, quaerit. Ejus rationem habendam censet. Dotes ejus persequitur. Ut sibi hac de re rescribatur, petit.

Venerande vir,

Omnino volui jam Neuburgi tecum conferre de deliberatione scholastica, quam tu & alii illustrissimo principi exhibuistis. * Inter cetera autem hoc quoque fuit, quod nescio, an de illo Italo doctore *Ferdinando* †, qui Ingolstadii est, & juridicam conditionem ambit, aliquid decretum sit. Quantum enim meminisse possum, *D. Phauseri* & tua sententia erat,

* Hoc scilicet anno in eo erat laudatissimus princeps *Wolfgangus*, ut Neuburgensis ducatus bono Lauingæ bonarum mentium quoddam seminarium, scholam scilicet provincialem, sicut tribus ante annis in Bipontino Hornbaci, institueret. Quam etiam eo ipso cum aliorum, tum præcipue *Joannis Sturmii*, viri excellentis doctrinæ & rei scholasticæ peritissimi, consiliis usus, ibidem auspicato aperuit; constitutis, qui eam moderarentur, viris virtute, eruditione atque docendi dexteritate præstantissimis, *Simone Ostermanno*, Icto, Rectore, *Joan. Friderico Caelestino*, litterarum doctore sacrationum, *Cypriano Leovitio*, Mathematico, & *Martino Rulando*, doctore physico. vid. quem laudavi, *Sturmii* in dedicatoria *Scholæ Lauinganae* præmissa, p. 321 & 324 opusculorum *de institutione scholastica* ab eo editorum, ac non ita pridem a *F. A. Hallbauero* junctim in lucem & usum reductorum.

† Qui nomine gentilitio vocabatur a *Petra alba*, ut infra ex inscriptione litterarum, quas *Sitzingerus* itidem ad eum dedit, patet.

erat, si princeps omnino vellet jurisperitum in schola Lau-
ingenfi esse, ut is potius eligeretur, quam alius, qui for-
tasse amplissimo stipendio conducendus esset, & se non liben-
ter dmitteret ad prima elementa jurisprudentiæ. Cum igi-
tur, quantum ex sermonibus principis dudum intellexi, fa-
cile fieri possit, ut alius intrudatur (etsi hos sumtus ad reli-
qua, quæ in his auspiciis magis sunt necessaria, conferri vel-
lem) tamen judicarem, hunc *Ferdinandum* in hac functione
multis aliis præferendum esse. Est enim non tantum in jure,
sed etiam in linguis, & tota philosophia præclare doctus, &
in lingua græca ita instructus, ut etiam vernaculam linguam,
quæ hodie in Græcia in usu est, mediocriter calleat. Quæso,
ut ad me, quomodo se res habeat, per hunc nuntium dili-
genter rescribas, & si fieri potest & necessarium esse judicas,
etiam ante abitum aliquid cum illustrissimo principe conferas.
Bene & feliciter vale. *Sultzbachii* d. XXVIII Aprilis anno
CICIDLXII.

*Venerando viro, pietate & eruditione præstanti, C.
Hieronimo Raufchero, incliti principis, ducis Wolf-
gangi, comitis palatini ad Rhenum &c. a sacris con-
sionibus. Domino & compatri suo honorando.*

VIII. E J U S D E M.

A D

CASPAREM PEUCERUM.

*Nil sibi esse, quod ad novam scriptorum Melanchtho-
nis editionem conferre possit, præter epistolas ad se
ab eo scriptas. Quid scripti sit Distinctio locorum
communium sibi præscriptorum. Ab aulicis nego-
tiis se haud immunem esse, quamvis ab aula discesserit.
Vestenberghii filio ope præsto sit & consilio.*

Clarissime vir, affinis & frater charissime.

Z 3

Lit.

Litteras tuas, in quibus mihi editionem scriptorum foceritui, viri optimi & sanctissimi, significas, ipso die paschatis Norimbergæ accepi, cum antea vidissem primam partem a vobis editam. Quantum ad mea collectanea attinet, velim me aliquid operæ vestris laboribus adungere posse. Sed non puto, me aliquid ex scriptis illius vel epistolis habere, cujus non sit exemplar apud *D. Eberum*, vel *D. Crucigerum*, vel etiam apud *D. Joachimum Mollerum*, exceptis iis epistolis, quas ad me emisit. Eas si voles, curabo, ut descriptæ ad te mittantur. Quodsi diligentiolem operam a me requiris, consultum esse arbitrarer, ut capita seu catalogum eorum scriptorum, quæ apud vos extant, mihi communicares, ut ea cum meis silvulis conferre possim. Nam si quæ vobis deerunt, quorum mihi copia est, libenter dabo operam, ut ea transmittantur.

Distinctionem locorum communium, quam mihi enarranti librum *Ethicorum* præscripsisse affirmas, nullam aliam memini, nisi quod singulis præceptis decalogi adjunxerit nomenclaturas & definitiones virtutum & vitiorum, quam methodum postea secutus *Chytraeus*, peculiarem libellum edit, quem inscribit *regulas vitae & virtutum descriptiones*. Quodsi nihilominus hanc annotationem a me requiris, mittam primo quoque tempore. Necesse est autem, ut prius evoluam chartulas meas, quæ sane propter crebras migrationes dispersæ sunt. Valde autem oro, ne graveris mihi significare, quod sit consilium vestrum in distinctione omnium librorum seu scriptorum.

De præfectura mea quod mihi gratularis, amanter gratiam habeo. Cum diu quæsissem occasionem discedendi ab aula, tandem illustrissimus princeps voluit me huic muneri præesse, quod nullo modo ambivi. Etsi autem ejus administratio non parum tædii & laboris habet: tamen si ad priorem conferatur, tranquilliori conditione uterer, si ab aulicis negotiis plane immunis essem: nunc utroque loco laborare

borare cogor, & sæpe hinc cum magna molestia mea ad aulica negotia avocor.

Is, qui has ad te litteras perfert, præceptor est adolescentis nobilissimo loco nati. Nam pater ejus *Joannes Crato a Vestenberg* ante multos annos, vivente duce *Ottone Henrico*, piæ memoriæ, ducatum Neuburgensem loco principis gubernavit, & nunc quoque præcipuæ præfecturæ præsidet, sicut ex iis litteris intelliges, quas princeps ad te & *D. Eberum* scripsit. Etsi autem non necesse est, litteris ducalibus meas commendatiunculas adjungere, tamen, quia pater adolescentis, vir bonus, prudens, integer & amans pietatis est, & de ipsius adolescentis indole bene speratur, non potui omittere, quin & illum & præceptorem illius, quem audio esse juvenem modestum & pium, tibi diligenter commendarem. Ac inprimis oro, ut illis adjutor sis, ut habeant commodam habitationem & mensam. In qua re & patri & mihi officium gratissimum præstabis.

Bene & feliciter vale, ac uxori, liberis, & ceteris amicis ex me salutem dicito. Salutat etiam vos uxor mea. Datæ *Sultzbachii* d. XIV Maji an. MDLXII.

Clarissimo viro, pietate, eruditione, & virtute præstanti D. Caspari Peucero, Artium & Medicinæ Doctori ac Professori in inclita academia Wittenbergensi &c.

X. E J U S D E M.

A D

JOANNEM SEBASTIANUM PFAUSERUM.

D. Paulum Unicornium ei commendat. ut is Linguae theologiae & Hebraeae linguae Professor constitutur, in optatis habet. Ut ejus patrocinium suscipiat, petit.

Reverende vir. Domine & amice colende,

Is,

Is, qui has litteras exhibet, *Paulus Unicornius*, est sacræ theologiæ, & antequam eum suscepisset, etiam medicinæ Doctor, vir pius, bonus, integer, & non solum in theologia & tota philosophia, verum etiam in linguis præclare eruditus. 1) Cum optimus princeps, Dux *Otto Henricus*, laudabilis memoriæ, in vivis esset, Professor theologiæ in academia Heidelbergensi factus est 2); postea vero, exortis in eo loco disputationum confusionibus, ibi dimissus est 3); sicut multis aliis bonis & doctis viris accidit. Fuit hic mecum per multos dies, ejusque conversatio mihi jucundissima accidit. Nunc certorum negotiorum causa Norimbergam & Augustam proficiscitur, & simul in eo itinere te Lauingæ convenire cupit. Natus est in familia veteri, quæ ex Nordlinga originem ducit. Ideo videtur, tanquam patriæ amans & studiosus, si locus daretur, non procul inde consistere velle. Optarem eum theologiæ & Hebraeæ linguæ apud vos Professore constitui, & prima etiam occasione conabor eum illustrissimo principi diligenter commendare, quanquam jam ejus rei fundamenta quædam jacta sunt. Te quoque oro, ut illum commendatum habeas, & si eruditio

1) Similiter *Rabus* epistola ad *Marbachium*, quæ n. L est partis III *epistolarum theologicar. a Fechtio* editarum p. 164. *Peramanter rogo, ut hunc Unicornium tibi commendatum habere, & pro auctoritate tua, quantum potes, promovere velis. Scripta ipsius certe testantur, hominem & inventione & dispositione, nec non tractatione rerum alias abstrusarum valere plurimum. Eum ego vobis opto, & gaudeo, in locum Eceboli Zanchii substitutum esse. Sed aliter de eo existimavit J. Jac. Grynaeus in epistola ad Lingelsheimium scripta (apud Miegium parte II Monumentorum p. 161) dicens, os Unicornio huic fuisse plumbeum.*

2) Tum equidem factus est: ad obitu vero ejus Heidelbergam demum venit *menſe Aprili an. MDLIX*, ut *Altingius* habet *Hiſtor. eccleſiaſticae palatinae* Sect. II Artic. II cap. III p. 164.

3) *Initio anni MDLXI*, *Altingius* l. d. Artic. III cap. X p. 185.

ditio & modestia illius, ut non dubito, tibi probabitur, eum per litteras principi nostro studiose insinues, ac auctor sis, ne e manibus dimittatur. Prolixius scriberem, nisi scirem, te ea humanitate esse, ut hominem, etiam non rogatus, summo studio complexurus sis. Commendabis etiam illum *D. Cypriano* 4). Bene & feliciter vale, & communibus amicis nostris meo nomine salutem dicito. Datæ *Sultzbachii* ipso die pentecostes, anno MDLXII.

Reverendo viro, pietate, eruditione, virtute, ac dignitate praestanti, Domino Joanni Sebastiano Phaufero, Serenissimi regis Bohemiae ecclesiastae, Superattendenti ecclesiarum in Ducatu Neuburgensi, & Pastori Lauingensi. Domino & amico suo honorando.

XI E J U S D E M

A D

JOANNEM BAPTISTAM HEINTZELIUM.

Paulum Unicornium ei commendat. ut eocum de scripto adversus Boquinum amanter conferat, petit.

Amplissime vir,

Et si ante biduum ad te scripsi, tamen cum *D. Paulus Unicornius*, sacrae theologiae, & antequam hunc ordinem fusciperet, etiam medicinae Doctor, diceret, se ad te profecturum esse, omittere non potui, quin eum tibi commendarem.

A a

4) *Cyprianum* intelligit *Leovitium*, qui tum Lauingæ in schola recens instituta Matheseos Professor constitutus erat. Vir studiis mathematicis admodum celebris. vid. *Baelius* Tomo III *Lexici*, voce *Leovitius*, p. m. 93 & seq.

darem. Existimo autem, illum tibi antea notum esse. Et vir dignus est omnium bonorum benevolentia, non solum propter multiplicem eruditionem, sed etiam propter insignem modestiam & moderationem, cum constantia conjunctam, quam præstitit in illa mutatione religionis, quæ ad Neccarum exorta est.

Habet scriptum præ manibus, in quo *Boquini* deliria refutat, & simul defendit auctoritatem & dignitatem Augustanæ confessionis. Hortator illi fui, ut tuum judicium expeteret. Rogo igitur, ne graveris cum illo de his rebus amanter conferre. Expedit enim ecclesiæ & reipublicæ, ut bonorum judicia jungantur. Bene & feliciter vale, *vir præstantissime*. Datæ *Sultzbachii* ipso die pentecostes, an. MDLXII.

Amplissimo viro, nobilitate generis, sapientia, pietate & virtute præstanti, D. Joanni Baptistæ Heintzelio, patritio & consuli Augustano. Domino & amico suo honorando.

XII.

E J U S D E M

A D

FERDINANDUM A PETRA ALBA.

Se etiamnum in eam venire cogitationem, fore, ut ei Lauingæ professoris conferantur munia, velle igitur, ut significet, quo res suæ sint statu.

Clarissime D. Doctor,

Cum diu nihil literarum abs te acceperim, non potui intermittere, quin ex Neoburgo etiam absens curarem hunc tabellarium ad te mitti, ut explorarem, quo in statu essent res tuæ. Nam ego eam cogitationem nondum deposui, fore ali-

aliquando, ut jura Lauingæ profitearis, quamvis adhuc nihil certi de ea professione constitutum est, & ego etiam de aliena voluntate certi aliquid promittere non possum. alioquin sine ulla intermissione hoc tibi significassem. Valde igitur oro, ut me, ubi sis, quid speres, vel de rebus tuis constitutis, certiozem reddas. Nam etsi nunc peregre proficiscar, tamen velim me intra spatium trium hebdomadarum responsionem tuam impetrare posse, quia existimo, me circa id tempus ad aulam cæsaris profecturum esse, ut ibi cum viro ornatissimo *D. Hallero* de hoc negotio conferre possim. Quod si aliquid illi scribere constituisti, & huc ad me miseris, curabo, ut vel per me vel per alios diligenter ad ipsum perferatur. Bene & feliciter vale. Datæ 11 Junii an. MDLXII.

Clarissimo viro, pietate, nobilitate & virtute præstanti, D. Ferdinando a Petra alba, J. U. D. Domino & amico suo honorando.

XIII. E J U S D E M

A D

E U N D E M.

Molestum sibi esse, quod ei fortuna in loco condigno consequendo haud adspiret. Se quidem causam ejus huc usque diligenter egisse, eamque denuo Ministris aulae Neuburgensis commendaturum esse: certi tamen aliquid promittere haud posse. ceterum optare, ut sedem in Germania inveniat, nec ex ea demigret.

Clarissime vir,

Cum his diebus domum rediissem, legi literas tuas, in quibus mihi statum conditionis tuæ explicas. Ac sane doleo, ingenium natum ad optima studia ornandum, cui ac-

cessit insignis industria & rerum experientia, jam quasi in ipsa herba deferi, nec reperire locum doctrinæ & virtuti convenientem. Permolestum etiam mihi est, quod te non ita prouehere possum, sicut ex animo cupiebam ac optabam. Vere enim affirmare possum, me summo studio egisse causam tuam, ac etiam aliquoties in spem venisse, fore, ut apud nos commodum locum invenias. Sed varia inciderunt impedimenta, quæ hactenus hanc meam de te, & simul etiam de præclarissimis studiis, in quibus magna cum laude versaris, bene merendi voluntatem retardarunt. Ex quibus facile conicere potes, me certi aliquid de conditione Lauingensi vel aulica, præsertim in tam brevi temporis spatio, quo te ex Germania migraturum esse scribis, nunc polliceri non posse. Nollem enim te vana spe lactari, præstabo tamen id, quod potero, & rursus monebo eos, qui his rebus administrandis præsumunt, ut cogitent de hac conditione, quæ ipsis oblata est. Nam ego, sicut te scire existimo, non amplius muneri Cancellariatus præsum, nec domicilium habeo in aula, sed versor hic in administratione præfecturæ Sultzbacensis: quæ res facit, ut hæc & similia negotia minus regantur ex consilio vel opinione mea. Omnino autem optarem, te in Germania sedem habere multas ob causas, tum vero præcipue propter religionis confessionem: cujus rationem in primis habendam esse homini Christiano, non puto te dubitare. Hæc me scribere cogit amor, & studium meum, quo te propter excellentem eruditionem & virtutem complector. Bene & feliciter vale. Datæ *Sultzbaci* d. XXVII Junii an. MDLXII.

XIII.
E J U S D E M

A D

PAULUM UNICORNIUM.

Se probare, quod operam suam scholae Lauinganae offerat. Hac de re se principi scripturum. Ut prius, quam scriptum contra Boquinum edat, multorum audiat judicia, se consulere. Diligenter id se perlecturum, si ejus copia sibi concedatur.

Clarissime vir,

Heri accepi literas tuas, III Junii scriptas: ad quas prolixius responderem, nisi me alia negotia impedirent. Placet mihi consilium tuum, in quo offers operam tuam scholae Lauingensi. Et quanquam antea illustrissimo principi te commendaverim, tamen rursus de his rebus ad ipsum literas mittam: in quibus simul explicabo consilium tuum de extorquenda aliqua parte legatorum ad pias causas ex testamento agnati tui. Quid de ipsa causa illustrissimo principi responderit senatus Norimbergensis, ex affine meo *Sebaldo* * intelliges.

Quod ad scriptum tuum attinet, non velim te editionem maturare, sed prius multorum bonorum judicia audire. Scis enim, collationem cum aliis etiam eruditissimos multa monere posse. Si Norinbergæ aliquandiu consistes, velim te *D. Besoldi* † judicium quoque explorare. Si mihi copia

A a 3

illius

* Scilicet *Munster*, qui *Sebaldi Munsteri*, patria Norimbergensis, juris in academia Witenbergenfi Professoris bene meriti, filius erat, ac *Annae Munsterin*, quam *Sizinger* in matrimonio habebat, frater.

† *Hieronymum* intelligit *Besoldum*, ibidem primum ad *Sp. S. &*

illius scripti ad tempus idoneum concederetur, non graverer illud diligenter perlegere: non quod mihi hoc tribuam, ut te multa monere possim, sed præcipue eam ob causam, ut in hac controversia, in qua me malevolentia quorundam non leviter exercuit, cogitationes meas cum tuis conferrem. Bene & feliciter vale, vir doctissime. Datæ XXVII Junii an. MDLXII.

XV.

E J U S D E M

A D

JOANNEM BAPTISTAM HEINZELIUM.

Probe se meminisse, qui superiori anno ipsum inter & se fuerint sermones. Cur suam operam civitati Augstanae tum non plane condicere potuerit. Quo animum suum illo tempore inclinarit. Quam inanem in spem devolutus sit. A duce Mecklenburgensi honestissimam functionem sibi nunc enixe deferri. Cum spatium deliberandi sumserit, se rogare, ut amice & benevole, quid consilii hic capiendum sit, expromat.

S. D.

Qui fuerint præterito anno inter nos sermones, cum de migratione ex aula nostra cogitationem jam multo ante suscepis-

paucis ante obitum mensibus ad D. Laurentii ecclesiasten. vid. Zeltnerus dissertatione de vita, fatisque Mauritii Helingi § XVI p. 26, & de vita, meritisque Joannis Kaufmanni § VII p. 13. quippe vir erat doctus, & Lutheri, cujus aliquot annos συσσίλος fuerat, sectator, strenuus purioris religionis hyperaspistes. Partem ultimam commentarii Lutheri in Genesin, quem Vitus Dietericus, eoque mortuo Michael Rottingus edere cœperant, luci publicæ dedit. vid. Seckendorf lib. III Historiae Lutheranismi §. CXXXIX n. 4. p. 670.

cepissem, & favore tuo & magnifici viri, præfecti urbis *D. Rechlinger*, mihi spes honestissimæ functionis in Republica vestra ostenderetur, procul dubio adhuc meministi. Ego sane hujus rei memoriam nulla ratione deponere a me possum, cum ex ista familiari conversatione & liberalitate amplissimi Senatus, quæ post secuta, non obscure intellexerim, te & rebus meis optime consultum esse cupere, & non diffidere, quin mei aliquis usus in vestra republica esse possit.

Quæ autem fuerint causæ, seu potius impedimenta, quod tum operam meam urbi vestræ plane addicere non potuerim, credo te in recenti adhuc memoria tenere. Non poteram enim ita subito me ex ministerio Principis mei avellere, & discrepantia religionis in eadem gubernatione, & alia quædam, quæ jam commemorare non est necesse, me ab hoc proposito absterrebant. Accedebat etiam majoris otii & tranquillitatis cupiditas, qua me frui posse sperabam, si a quotidianis & continuis turbis gubernationis quasi semotus, uni alicui & certæ functioni incumberem.

Sed me mea opinio multum fefellit. Nam hoc sesquianno, quo ab aula abfui, ita distractus sum variis peregrinationibus & negotiis, ut neque illi functioni, cui adhibitus sum, legitimo modo præesse, neque privatis rationibus meis vel minima ex parte consulere potuerim, & quod molestissimum est, mutata conditione secuta est etiam animorum mutatio seu abalienatio in quibusdam locis; quæ omnia animum meum, quamvis reluctantem, eo impellunt, ut me ab hac provincia, quam gero, vel potius ab hoc pistrino, in quo jam per duodecim fere annos ingens & periculosum saxum volvo, si Deus vitam dederit, & meis consiliis aspiraverit, liberare cogar.

Et quanquam animus meus eo inclinatur, ut malim in hoc oppido, tanquam privatus, addicta tamen opera aliquibus magistratibus, certis quibusdam conditionibus, aliquantisper vivere; tamen haud scio, annon sint futuri aliqui, qui
quod

quod ipsis operam meam, qualem ipsi expetunt, denego, propositum meum fortasse impediunt. Muniendus igitur est animus meus ad omnes fortunæ vices æquo animo perferendas, & simul circumspiciendum de aliquo nidulo, si forte aliqua tempestas me hic, ubi maxime cupio, sedes figere prohibeat.

In his cogitationibus dum exerceor, inter cetera media, quæ se ostenderunt, illustrissimus Princeps *Joannes Albertus* dux Mechelburgensis, qui jam in coronatione Regis Romanorum Francofordiæ fuit, insigni significatione clementiæ mihi obtulit non solum liberale & honestissimum stipendium, sed & amplissimum honorarium, & præterea sumptus itineris valde liberaliter, ea conditione, ut illi operam meam ad aliquot annos promitterem. Etsi autem tunc, cum princeps coram hæc mecum ageret, me propter longitudinem itineris & alias quasdam incommoditates, in primis autem, quod ab aulicis functionibus in posterum abhorream, me prolixè excufavi: tamen cum hanc diligentem excufationem meam non recipere, sed refutare conaretur, ac adeo benigne urgeret, ipso etiam Principe hortante sumsi spatium ad deliberandum.

Cum igitur, quantum ad me & domesticas res meas attinet, satis difficilem deliberationem suscepim, nolui aliquid certi sine amicorum consilio statuere, & in primis tuum consilium quærendum esse duxi, quem scio non solum prudentia & rerum usu valere, sed etiam mihi amicissimum esse, nec dubito, quin princeps Mechelburgensis tibi multis de causis notus sit. nam & proximo conventui Augustano aliquantisper adfuit, & ante decennium in illorum principum castris & fœdere versatus est, quorum armis captivi principes Germaniæ liberati sunt. Mihi nunquam ulla cum eo intercessit notitia, nisi quod eum aliquoties vidi. Sed semper audiui, in eo esse egregiam pietatem & eruditionem.

* Si

* Si in hac superiori Germania sedes suas haberet, non facile hanc gratiam, quam offert, si ita Deo visum esset, e manibus excuterem. Sed perspectæ mihi sunt molestiæ & difficultates eorum, qui cum uxore & liberis suis peregrinantur; nec etiam ingenia, mores, & consuetudines ejus gentis, quibus dominatur, mihi notæ sunt. Sed cum præter omnem meam spem & expectationem hic princeps tanta benignitate me sibi devincire velit, variæ cogitationes exercent animum meum. Nam ut maxime privatum emolumentum (cujus rationem, quam rei publicæ, minorem habendam duco) me propter liberos meos non moveret; tamen multa mihi in

B b

men-

* Et erat certe princeps cum pius, ac purioris religionis, si quis alius, amans, tum maxime eruditus.

Inter difficiles sane rei publicæ curas, haud parum sacris tribuit meditationibus, ac quicquid in scriptis patrum & *B. Lutheri* observatu dignum, sibi que proficuum judicabat, excerpfit, collegit, inque librum justæ molis congeffit. *Hedericus* elegia in obitum ejus scripta § 81 & seq. *Thomasius* periodo III rerum *Gustroviens.* § XIV p. 159. Speciatim in memoriam supremi regressus diei, metæque mortalibus omnibus positæ, librum confecit, non parum ad sanctioris vitæ usum atque *ἐν θανάσιον* facientem, qui *Meditatio* mortis inscriptus est, atque post obitum ejus publicam in lucem prodiiit. *Thomas* l. d. adnotat. lit a) p. 161 & seqq.

Tum vero non solum in studio, quod *Politicen* Græci dicunt, ac facultate oratoriæ egregie versatus erat, verum etiam in mathematicis disciplinis, præsertim in siderali scientia, tantos fecerat progressus, ut omnes stellarum positus, planetarum motus, atque adeo universam corporum cælestium rationem calleret. *Thomas* l. d. § XXVI adnotat. n. 6 p. 215 & seq.

Quum latinum sermonem plurimum amaret, & genuinam ejus puritatem singulari diligentia sectaretur, lectionis *epistolarum Ciceronis* tam cupidus fuit, ut has non aliter, atque *Alexander Homeri* carmen, *Scipio Xenophontis Cyripædiam*, circumtulerit, manibusque triverit. *Hedericus* l. d. § 131 & seq. *Burckhard* cap. V de linguae latinae in Germania fati p. 415 & seq.

mentem veniunt, quæ interdum eo me deducunt, ut dubitem, an fortasse singulari fato alio evocatus sim.

Te igitur officiose & amanter oro, ut tuum mihi consilium per hunc tabellarium, si fieri poterit, vel si tantum otii nunc non est, primo quoque tempore per Norinbergam significes. Differam enim responsum dandum principi, donec sententiam tuam cognovero. In qua re novo beneficio me tibi devincies, nec vicissim deerunt tibi studia & officia mea, si qua ex hac tenuitate rerum mearum proficisci poterunt.

Christus, filius Dei, qui nos sanguine suo redemit, cujus mirandi beneficii memoriam his diebus celebramus, concedat tibi & toti honestissimæ familiæ tuæ hunc venientem annum felicem, faustum, & salutarem, teque ecclesiæ ac rei publicæ superstitem & incolumem quam diutissime conservet. Bene & feliciter vale, *vir ornatissime*. Datæ Sultzbachii in die Innocentum, in fine anni MDLXII.

XVI E J U S D E M

A D

PETRUM AGRICOLAM (a)

*De molestiis ejus. de Joan Sachs laboribus poeticis. de praesenti Pantaleon. Candidi (cujus rationem in tempore habendam esse, suadet) sorte, statuque. de Sturmii scripto quantocius edendo. de Aventini annalibus Boicis. de odiis muliebribus cavendis. de valetudinis suæ statu. de Heshufii eruditione & ingenio. de occasio-
bus*

(a) Petrus Agricola, inter præceptores principum juventutis Wolfgangi Ducis filiorum, Philippi Ludovici & Joannis, tertius isque egregius, atque cum munere hoc summa cum laude defunctus es-

bus crescendi, quas Bavari neglexerint, Austriaci contra studiose amplexi sint. de Drechfelii morbo. de Nobili, quem principi natu majori adjungendum quidam consulant. de fluxa Hungarorum erga reges suos fide. de difficultatibus, quas Caesari a Turcis, aliisque metuat. de Waiwodæ genesi.

S. D.

Ago tibi amanter gratias, *vir doctissime*, quod tam sæpe & copiose ad me scribis, nec propterea, quod rarius respondeo, hoc officii genus intermittis. Credo, me ad quinque epistolas tuas nondum respondisse. Primum autem ad eam partem litterarum tuarum aliquid respondendum est, in quibus te tam diligenter excusas, quod tuas molestias & sollicitudines interdum mecum communices. Ego vero pro ea amicitia, quæ inter nos est, omnino optarem, ut meo la-

B b 2

bore

set, ad vitæ usque finem fuit a confiliis. His vero eum extulit verbis G. Cleminius, Gymm. Lauingani Rector, in orat. de curriculo vitæ, præcipuis virtutibus & obitu Philippi Ludovici, C. P. R. cet. p. 10: *In illius (Marii) locum successit est, vir omni virtutum, doctrinarumque genere præstantissimus, Petrus Agricola, piæ memoriæ, qui veterum Philosophorum more, tam vitæ & exemplo bono, quam doctrina & eruditione (quæ omnium est optima & fructuosissima informandæ juventutis ratio) docens, & has quasi faces præferens, illum vera de Deo religione ac pietate, nec non aliis virtutibus ac disciplinis, præsertim vero iis, quibus instructi esse debent, qui aliquando ad gubernacula sedebunt, accurate & religiose instituit; cf. quoque, quæ de viro isto sollertissimo acque & honestissimo testatus est Jo. Sturmius in Scholarum Lauinganarum dedicatione ad dictos principes tum juventutis scripta. Neque igitur mirum est, quod ipsi summa familiaritas cum Sitzingero, viro doctrina & virtute primario intercessit. Reliquit vero Petrus filium Magnum Agricolam, pastorem & Superattendentem ad B. Mariæ virginis Neoburgi.*

bore & molestia tibi tuas difficultates lenire possem, nec ego tua causa aliquid laboris detrectarem, si ulla spes nobis ostenderetur, aliquid conficiendi. Sed vides, quales sint nostri & nostrorum conatus & actiones: necessaria negligimus, non necessaria facimus, præsentia & mediocria fastidimus, de aliis rebus consultamus, & ea, quæ nostri muneris sunt, non curamus; ut vere de nobis dici possit illud Euripideum, *ἔι τις ἂν μεγάλα διωκῶν τὰ παρόντα οὐχὶ φέρει, μαινομένων οἱ δὲ τροπῶι.* Sed Deus dabit vel hic quoque finem, vel quædam, pro ingenti misericordia sua, mitigabit, vel emendabit. interea mutuis colloquiis nos invicem confirmemus: *ἦδὺ γὰρ φίλος λόγος ἐστὶ τοῖς λυπομένοις.*

Ineptus nuper fui, quod, cum Norimbergensem poetam nominares. non intellexerim. Sed paulo post, cum nondum a te monitus essem, succurrebat *Saxo* noster; quem ego non rythmographum, sed celebrem & facundum nostræ linguæ poetam dicere non dubito, & propter ingenii elegantiam & propter rerum varietatem, quas descripsit. Et profecto ipsius libri, quorum jam extant tria justa volumina, plus doctrinæ & sapientiæ in se continent, quam multa hujus temporis scripta, etiam eorum, qui se inter sapientes numerari existimant. Fratri uxoris meæ familiariter notus est. Per eum, si quid contra Esauitas cudendum est, facile præstabimus, modo tu argumentum suppedites.

Panthaleon græcæ linguæ non ignarus est; sed an in ea excellat, nescio. Credo, hoc anno ipsi stipendium negatum iri. nam consiliarii Bipontini jam dudum cogitant illum revocare. Consultius igitur esset, ut Lauingæ, quam alibi doceret. Significabis igitur, an ibi certo locum habere possit, & ne alius minus idoneus antevertat. Dominus *Ostermannus* procul dubio cavere potest (b). Scriptum *D. Sturmii* (c) op-

(b) *Pantaleon* iste dicebatur nomine gentilitio *Weiss*, quod latino *Candidi* commutavit ipse Melanchthonis discipulus, cujus vitam

(c) optarim primo quoque tempore in lucem prodire, si fortasse nos postea pueret, ea re ipsa non præstare, quæ verbis pollicemur.

Ea, quæ ex *Aventino* annotasti, me hortantur, ut autorem illum evolvere cupiam, si modo facultas legendi restitueretur, etsi antea quoque præclare de illo sensi; quia sciebam, illum ex publicis monumentis Bavaricæ multa desumisse. Sed in eo peccavit, quod multarum familiarum Germanicarum appellationes latine proferre conatus est: quæ res fecit, ut pleraque nomina interciderent. Audivi aliquando a *D. Eckio*, *Eckii* Bavarici filio, se habere exemplar manu scriptum, in quo multa sint, quæ principes Bavarici edi non voluerint. etsi quoque is liber, qui extat, ne publice vendatur, in Bavaria interdictus est.

De gynæceo quæ scribis, valde miror; nec tibi tam labor ipse fingendus est, quam alia pericula vitanda. Tibi enim notissimæ sunt historiæ, in quibus etiam optimi propter muliebria odia in periculum venerint, & me partem ejus molestiæ tulisse, nescio, an affirmare audeam.

Sermonem *D. Lutheri* de genere morbi, cum quo conflictabatur, cum voluptate legi, quanquam me illius naturæ & viribus comparare non possim, & in viris heroicis multa conspiciuntur, quæ ad me & mei similes, qui infra medio-

B b 3

cres

fatis ample descripsit *M. Adami* in vitis Theol.

Neque vero is tum ad Musas Lauinganas accessit, sed Bipontum evocatus hoc ipso anno præesse cœpit scholæ Latinæ Bipontinæ, eodemque post ad ecclesiam Hinsuillanam translatus est, unde tum ad diaconatum Meisenhemensem, tum Bipontinum vocatus est. Atque is an. 1571 mortuo *Cunmanno Flinsbach* unus omnium dignissimus videbatur, qui & Pastoris & Episcopi ecclesiarum per universum Ducatum munera consequeretur. Sed erit, qui illius laudes peculiari scripto persequatur.

(c) Indigitat Scholas Lauinganas, quæ hoc ipso anno primum typis excusæ sunt.

cres fumus, transferri non possunt. De uxore, cum ad ther-
mas proficiscendum est, domi relinquenda, miror, te, qui
cælibem vitam agis, rei uxoriæ tantam cognitionem habere.
Sed jam transierunt pene dies mei. Nam etsi non sit ætas
grandior, tamen ejus temporis vix recordari possum, quo
uxorem duxi, ingrediebar enim tunc annum vicesimum ter-
tium. Ipse princeps nuper in similem sermonem ingredieba-
tur: cui respondebam, nulla re mihi magis opus esse, quam
sano capite. quæ verba tamen non unam tantum interpreta-
tionem recipiunt. Quod ita copiose cum *D. Andernaco* de
valetudine mea contulisti, eo nomine tibi non tantum gra-
tias ago, sed etiam de tua voluntate erga me certissimam
conjecturam facio; de qua & antea nunquam dubitavi, & ut
dubitarem, nullam causam habui. Existimo, me obtempe-
raturum ipsius consilio, si Deo ita visum fuerit. Sed muta-
tio tempestatis, in ipso paschatis die orta, videtur tam diu
duratura, ut ejusmodi consilia aliquantisper remorari possit.
etsi omnino, Deo vitam prorogante, constituerim, valetu-
dini operam dare, & divina naturæ remedia non negligere.
Verissimum enim est, quod ille ait: *ἐκ ἐστ' ὑγείας κρείττον' ἔδειν ἐν
βίῳ.*

D. Heshusium virum doctum & ingeniosum esse, non du-
bito, & mihi aliqua cum ipso inita fuit notitia, eo tempore,
cum Heydelbergam venissem. Et in ipso homine corporis dig-
nitas conspicua est. Sed nimis acerbus fuit in præceptorem
nostrum *Philippum*, quem edito scripto male tractavit, ei-
que inter cetera veteratorias artes objecit, a quibus ille, ut
scis, alienissimus fuit. Sed cum post ea tempora varie agi-
tatus sit, & ætas accesserit, credo ipsum modestiorem fac-
tum, *νεος γὰρ ὢν ἔδοκον μὲν, ἐφρονον δ' ἔδειν.* & plerumque ita com-
paratum est, ut iis, qui vel in ecclesia, vel in republica ver-
santur, sint *ἡ παθηματὰ μαθηματὰ.* An nostri, qui illum ac-
cersiverunt, cum ad tractationem de stipendio ventum fuerit,
satisfacturi sint, ut tu scribis, ubi videbimus, videbimus. *D. Mar-
bachii*

bachii scriptum ex nundinis Francofordiensibus avide expecto.

De origine nostrorum Principum quæ scribis, miror, cum multi antehac plane affirmarint, *Wittelsbachios* ortos esse ab *Arnolpho*, quem naturalem, non legitimum fuisse, certum est. Scio ipsum *Aventinum*, quem tamen jam non aspexi, accusare ignaviam hujus familiæ, quod multas crescendi occasiones non tantum neglexerint, sed etiam ea, quæ jam divinitus ostensa fuerint, excusserint. Scis enim, eos non exiguum partem inferioris Germaniæ tenuisse: imo & Marchionatum Brandenburgensem. Et quoties regni Bohemici occasio oblata est? Ungariam tenuit *Otto*. Daniam, Sueciam, & Norwegiam *Christophorus*. Quo tempore, si aliqua nostrorum insignis virtus & diligentia fuisset, etiam deficientibus ex linea descendente heredibus, via ad retinenda regna iniri poterat, cum tot essent in ea familia illustres. De comitatu Tyrolensi, Styria, Carynthia, & aliis provinciis quid dicam? cum post bellum Bavaricum nostri tandem, ut illi juri renunciarent, a *Maximiliano* coacti sint. Austriaci vero quam brevi tempore & illi familiæ & aliis anteverterunt? Sed fatalia hæc esse, non dubito. Et scis, *Mardonium* apud *Herodotum* dicere, ὅτ' δεῖ γενεσθαι ἐκ Θεοῦ ἀμνηχανον ἀποσρεψαι, καὶ εἰς τοῖς δε λεγασὶ πῖσα πειθεσθαι ἐθέλει. Memorabile est, quod majores nostri dixerunt, & ego a quodam illustri viro aliquando accepi, qui se id ipsum ab avo suo accepisse dicebat. Causam, quare Bavarica familia decreverit, hanc esse: *Wann ein Hertzog von Bayern in die Dürnitz im kalten wetter gangen sey, und ihm ein treuer Diener nachgefolgt, hab er die Thür zugeschlagen, und den Diener draufs uffwarten lassen. Wann aber ein Hertzog von Oesterreich dergestalt in die Durnitz gangen, hab er sein Hand im hieneingehen wieder hinter sich gestreckt, und den Diener selbst mit der Hand hinein gezogen, dass er sich auch wärme und nit erfriere.*

D. Wal-

D. Waltherum (d) adeo periculose ægrotasse, ipsius causa doleo. Sed ut hoc genus morbi subito accedit, ita spero, eum jamdudum Dei beneficio convaluisse. Erat hic morbus usitatus inclyto Principi, Duci *Othoni Henrico*, qui sæpe conquerebatur accedente hoc malo, se talia συμφορα pati, qualia in initio pestiferæ luis accidere solent.

De Nobili illo, quem ii, quos nominas, principi natu majori adjungendum esse existimant, prorsus nihil mihi constat (e). Scis, quam facile hoc genus hominum simili loco natos commendet. Familiæ nomen puto me antea audivisse. Sed nota tibi est natura ejus gentis. Scribam ad amicum quendam Assessorem judicii imperialis, nam existimo, eum aliquantisper ibi hæsisse. Et *D. Waltherus* idem ad fratrem (f) præstare posset.

De defectione vngarorum equitum antea nihil audivi, & heri ex Norimberga literas accepi, in quibus extant ea, quæ ex adjuncta scheda intelliges. Sed magna semper, ut tu scribis, perfidia hujus gentis erga reges suos, præsertim in
cæsa-

(d) *Waltherus Drechselius*, J. U. D. Confiliarii primum partes Biponti, dein Neoburgi sustinuit, tandem post Sitzingerum in amplissima Cancellarii Neoburgici dignitate, æque ac civili prudentia & virtutibus illustris fuit. Habuit is, ni fallor, successorem in hac dignitate *Georgium Ludovicum Frölich*, post cujus fatum eandem adeptus est clarissimus *Joannes Zeschlinus*.

(e) *Cleminius* l. c. p. 12 refert, Philippum Ludovicum Principem ann. 1565 in aulam Maximiliani II Cæsaris omnium fere optimi splendidissimam ablegatum comites habuisse & morum præfectum *Adamum a Galen* & studiorum magistrum *P. Agricola*. Anno 1579 quidem ad nos advenit *Adamus de Gahlen* in *Muchhausen*, junior, atque ad honores & confiliarii & Archisatrapæ Tabernæmontani viam invenit: sed nescimus, an is idem sit cum illo, de quo in litteris hisce agitur.

(f) Fuit is *Melchior Drechsel*, J. U. D. & Cameræ Imp. Spirensis Assessor.

cæsares, fuit. Quantis cum calamitatibus conflictatus est ipsorum causa *Sigismundus*, cujus focrus Regina a quodam præfecto aquis submersa; uxor vero & ipse etiam postea, uxore mortua, in misera captivitate fuerunt. Meministi, credo, nostros sermones de initiis hujus belli. & valde metendum est, ne hic adolescens Imperatori optimo, etiamsi jam compositio facta fuerit, aliquando negotium faceffat. Nam Turca, si non senex iste, tamen successor aliquis utetur illo tanquam præcursore. Et Poloni fortasse se adjungent, præsertim cum ipsius avunculus, Rex Poloniæ, cogitet de repudianda sorore cæsaris propter sterilitatem. Ex Roma enim scribitur, ejus rei habitas esse in Cardinalium consistoriis aliquot consultationes. Veneti etiam non volent Cæsarem in Transylvania crescere, propter vicinam Dalmatiæ oram: quam ipsi tempore Sigismundi & postea suis artibus occuparunt. Ipse etiam Vaivoda miro ingenio esse dicitur. Et existimo, me aliquando ipsius genesin vidisse, in qua magnus est congressus superiorum & aliorum planetarum circa domum, ni fallor, duodecimam pene ad cuspidem primæ. Credo, *D. Cypriano* (g) eam notam esse, & velim, te cum *D. Phausero* & ipso conferre. Quanquam quod ad astrologicas prædictiones attinet, *D. Luthero* multum assentior. Extant, ut a quodam Transylvano audiui ante sexennium, aurei Ungarici cum hac inscriptione: *Stephanus D. G. Rex Ungariæ, si fata voluerint*. Sed Deus est, qui hæc suo consilio mirifice gubernabit, & Cæsarem nostrum in tanta perfidia suorum protegere potest. quod ut faciat, ex animo opto.

Hæc in sinum tuum effundere volui, non tam propter rerum, de quibus scribo, necessitatem, quam ut ostenderem,

C c

affidui-

(g) *Cyprianus Leoviti*us, Prof. Mathem. Lauinganus; cujus viduam Dianam Cloeliam postea nupsisse *Petro Agricola*e, cognovimus ex epithalamio *Nic. Reusneri* in operum poet. P. I, p. 217 sq.

assiduitatem tuam in scribendo mihi longe jucundissimam esse. Bene & feliciter vale, *D. Phausero*, si quando scribis, quæso, meo nomine officiosam salutem nuncies. Rursus vale. Datæ *Sultzbachii* XXVIII die mensis Aprilis, anno MDLXV.

Doctissimo viro, pietate & virtute præstanti. D. Petro Agricolæ, præceptoris Ducali in aula Neuburgensi ad Danubium, amico tanquam fratri charissimo suo &c.

XVII.

P E T R I A G R I C O L A E

A D

U L R I C U M S I T Z I N G E R U M .

De novis quibusdam: turbis itidem ab Hombergero Lauingæ, proposita contra phrasin Majoris, de necessitate B. O. disputatione, nuper excitatis.

S. P. Etsi non ignoro, te lectione assidua & molesta occupari, tamen certo tabellario has dare volui, licet incerta sint hæc ipsa, quæ scribo. Qui rumores in Berlariana λεχη collectos huc perferri curat, scribit, Vespertione nuper per tumultum a multitudine partim captos, partim cæsos esse, quibus rei summa ibi commendata fuit, idque propterea, quod Evangelicos, ut vocant, tollere decrevissent. Regem Galliarum, de cujus vulnere dudum rumores sparsi sunt, furore agitari. Hugenororum copias ita augeri, ut illorum opprimendorum nulla spes sit. Licentiatus *Wolffius* (a) Cancell-

(a) Loquitur de *Jo. Wolffio* J. U. Lic. Consiliario primum Palatino Neoburgico, dein Bada Durlacensi, cujus vitam describit *Melch. Adami* in vitis Ictorum.

cellarii Phorcensis filiam duxit. *Hombergerus* Theologus (b) Lauingæ novas turbas dedit. Inscio & invito Rectore, propositiones proposuit ad disputandum, in quibus odiosissima notatione nominis, *Majoris* certamina renovat: & clare affirmat, alteram contrariam propositionem, *opera bona perniciofa sunt ad salutem*, recte defendi, & bene defendi posse. Hæc importunitas quia Rectori & Præfectis improbata fuit, clare illos in lectionibus Majoristas esse declamitavit: excitata rixa minime necessaria & scandali plena. Sed hæc trægœdia brevibus & paucis explicari non potest. Obtulit enim librum magnum, quo factum defendit, ac fautorem in aula invenit, quem minime putes. Nunc demum de schola illa dubitare incipio, cujus mediocria initia hoc anno facta fuerunt. Bene vale. Neuburgi Kalend. Febr. MDLXXIII.

Dignitatis tuæ studiosissimus

Petrus Agricola.

XVIII.

NICOLAI REUSNERI

A D

E U N D E M.

Cratonis Archiatri caesarei pronam erga se voluntatem ei praedicat. Quos Jurisconsultos pro testimonio impetrando compellendos censeat, quaerit. Theses quasdam juridicas ei mittit. Joannem Heupelium commendat.

S. P. *Petrus Agricola*, communis amicus noster, Ambergæ ad me literas suas misit: & his conjunxit exemplum epistolæ

C c 2

folæ

(b) *Jeremias Homberger*, ante Francofurtanæ scholæ Rector, ob vehementiam odii in Calvinianos inde pulsus, Lauingam appulit, vide *Fechtium* in Apparatu ad epist. Theol. Marbach. p. 127

stolæ illius, quam *D. Crato* Archiatros Cæsareus ad te misit. Ex qua intelligo, *vir amplissime*, *Cæsares meos*, opera ipsius & favore, Cæs. Majestati & Exarchis filiis oblatos esse, etsi a me erratum fuerit in nomine Archiducis *Maximiliani*: de quo me quoque per literas admonuit: & sibi facile hoc, quod postulem, impetratum iri videri: si modo duorum Doctorum in jure testimonia & auctoritates obtineam: quæ me hoc dignum honore perhibere possint. Gaudeo autem vehementer, & ex animo lætor, auctoritate vestra negotium meum ita feliciter succedere: & mea consilia, measque operas a vobis probari. Præsertim *Cratonis* fidem & studium in hac causa plane admiror & veneror: qui sponte sua meam causam ita liberaliter agere, & totum hoc negotium in se suscipere non dedignatus sit. Atque utinam illum diem optatissimum videre mihi aliquando liceat; cum utrique vestrum dignas gratias agere, & pro vestris beneficiis, vobis operam meam, studiumque navare possim. Equidem mihi ad remunerandum nihil suppetit, præter voluntatem & memoriam: spero autem Deum recte factorum omnium remuneratorem liberalissimum, vobis hæc beneficia vestra, quæ in me collata sunt, cumulatissime facturum jucundiora.

Ceterum, quoniam res mea eo deducta esse videtur: ut testimonia duorum jurisconsultorum mihi exquirenda sint: nihil equidem magis exopto, quam judicium tuum, & consilium, quod sine molestia facere possis, per literas cognoscere: quos potissimum hac de causa mihi compellandos esse arbitrere. Permagni enim æstimo judicium tuum grave & prudens: cui, quantum in me est, summa animi cupiditate obsequi studebo.

Mitto jam theses quasdam disputationis juridicæ, de quibus, adjuvante Deo, publice respondere conabor ad diem Lunæ proximum: de quibus etiam judicium tuum expecto. Sunt etiam ante hoc tempus a me propositæ similes disputationes, ut *de justitia & Jure*, item, *de jure personarum*: sed

ex typis excusæ non sunt. Quod ad cetera attinet, res scholæ nostræ mediocriter se habent, & in pristino sunt statu, quem ex *D. Agricola* te cognovisse arbitror.

Literas has dedi *Joanni Heupelio*, Sultzbachio, pio & industrio adolescenti, qui diligentiam, probitatem, & modestiam suam per aliquot annos in hac schola nobis insigniter declaravit: quem ego humanitati & bonitati tuæ etiam atque etiam commendo. Et te pro singulari liberalitate & sapientia tua vehementer rogo, ut literarum hanc interpellationem meam tam insulsam & præproperam, æqui bonique facias: & me in benignitate tua & amore perpetuo acquiescere patiaris. Valeat Magnif. T. Lauingæ celerrimo calamo Idibus Julii LXXIII.

Magnif. T.

deditissimus

Nicolaus Reufnerus

Rektor Scholæ.

Magnifico viro, & pietate, doctrina, sapientia, dignitateque ornatissimo, Domino Huldricio Sitzingero, J. U. Doctori, & consiliario Caesaris ac Palatino, Domino & Patrono suo reverenter colendo.

Sultzbach.

XVIII.

ULRICI SITZINGERI

AD

CSPAREM CRUCIGERUM.

Gratum sibi esse, quod Joanni N. tam luculentum dederit testimonium. Veteris amicitiae & jucundam se hucusque retinuisse memoriam, & in posterum quoque

C c 3

reten-

retenturum. Novo Poloniae regi commeatum per Germaniam datum esse. Biblia Eberi se desiderare, petereque, ut ea, si fieri possit, pro se haud gravatim comparet.

Clarissime vir, Domine & amice veteri & fraternae amicitiae jure honorande. Exhibuit mihi literas tuas Johannes noster circa initium Junii, cum ex aula caesaris domum & ad meos Dei beneficio feliciter rediissem. Et ex animo gavisus sum, te non solum ipsi Johanni tam luculentum testimonium vitae & studiorum tribuere, sed etiam veteris & fraternae conjunctionis nostrae memoriam tanta cum benevolentia retinere. Et sane, quod ad eum, quem ita prolixè commendas, attinet, dabo operam, ut intelligat, tuam praesertim tam honorificam commendationem, ut merito esse debet, maximi apud me ponderis fuisse; quod fortasse jam pridem re ipsa demonstrassem, nisi post iter Viennense aliae quaedam excursions me impediissent. & ipse nunc ultra mensem abest, ut audio, apud propinquum quendam in Bavaria.

Ceterum, quod ad veterem necessitudinem nostram attinet, omnino tibi persuadeas velim, mihi illam & tunc, cum una esse potuimus, longe suavissimam fuisse, meque nunc etiam, ingravescente aetate, illius summa cum voluptate saepissime recordari, ac nihil antiquius ducere, quam ut illa sit perpetua, firma, & aeterna, sicut etiam in illa meliore & beatiore vita futuram esse non dubito. Nec ulla temporum iniquitas, vel locorum intervalla hunc animum erga te & alios bonos viros, ut spero, mutabunt.

De publicis rebus seu potius calamitatibus scribere non libet. & eram hoc tempore occupatissimus. Quod senatus Electorum, vel potius illorum Delegatorum Francofordiae, Novo Poloniae regi designato (intercedentibus etiam quibusdam Electoribus) commeatum per Germaniam dederit cum 800 equitibus, certis tamen conditionibus praescriptis, &
certo

certo itinere designato, a vestris hominibus jam ad vos perlatum esse, non dubito. Qualis erit, quæso harmonia gentium Scythicarum & Gallicarum? Sed hæc Deus ordinabit, cui ista, sicut cetera, quæ mutare non possumus, commendemus.

Me singularis cupiditas incescit habere ea Biblia, quæ impensis inclyti Electoris Saxoniae & opera doctissimi viri, *D. Eberi* ante aliquot annos in quarto, ut vocant, impressa sunt, ubi latinus textus respondet germanico. Eaque præcipua causa est, quod germanicam versionem *Lutheri* vice commentarii esse duco. Sed bibliopolæ, quos compellavi, respondent, talia exemplaria non vendi publice. Tu, si me in hac re juvare posses, præstares officium longe gratissimum. Nec parcerem ulli pretio. Quæso igitur, ut per hunc tabellarium significes, an alicujus exemplaris spes esse possit, & quanti vendatur. Curabo enim, ut pecunia ad vos mittatur, & libri compacti, tincta & correctæ etiam charta, ne perfluat, redimantur. Spero, te non ægre laturum, quod tibi, viro theologo & aliis necessariis rebus occupato, hoc oneris imponere audeo. facio enim hoc confisus veteri nostra familiaritate, & vicissim in ejusmodi vel alio officii genere respondere paratus sum. Bene & feliciter vale, vir doctissime. Salutem reverenter adscribo Clariss. viris *D. D. Majori* & *D. Peucero*, & honestissimis uxoribus & familiis vestris. Ex prædio nostro *Holenstein* die XV Septembr. anno MDLXXIII.

Clarissimo viro, pietate, eruditione, & virtute præstanti Domino Casparo Crucigero, S. Theologiae Doctori & Professori in inclyta academia Vitebergensi, Domino & Amico veteri, ut fratri honorando suo.

XX

P E T R I A G R I C O L A E

A D

ULRICUM SITZINGERO.

Conr. Heresbachii *lib.* de institutione liberorum illustrium, Hieron. *item* Oforii de institutione Sebastiani regis Lusitaniae erudite scriptos esse. Polonos quosdam & Gallos e comitatu novi Poloniarum regis Ducatum Bipontinum jam pertransisse. In Gallias item profectos delegatos, eum per Germaniam deducturos. Galliarum regem publice significasse, eum a successione in regnum Franciae exclusum esse.

S. Mitto ad te, tardius tamen, quam volui, *Conradi Heresbachii* libros, de institutione liberorum, qui in illustribus familiis nati fuerunt, luculente atque erudite scriptos. Nusquam in hac vicinia comparare potui: ideo ex mercatu Francofortensi adferri curavi. Scripsit etiam *Hieronymus Oforius*, Episcopus Sylvensis, VIII libros de institutione Sebastiani regis Lusitaniae: quorum priores IV in monasterio Cæsariensi (forte enim in Bibliotheca monachi inveni) avide percurri. Scripti sunt ad imitationem librorum *Ciceronis* de *Oratore*, ad *Q. fratrem*: videturque *Oforius* copia, splendore, atque magnificentia orationis quasi certare cum *Cicerone*. Gravissima & honestissima praecepta tradit. *Machiavelli* & reliquorum Italorum & Gallorum sceleratam refutat levitatem, qua affirmant, veritatem atque fidem commodis atque utilitate privata aestimandam esse.

Bipontini scribunt, regem Poloniarum ad XV Novembr. Nanceium venturum, atque inde, jam antea sibi significato itinere per Germaniam profecturum. Nonnulli Poloni & Galli, praeipuae autoritatis, per Ducatum Bipontinum iter
fece-

fecerunt, qui a Vicario interrogati responderunt, regem cum M. equitibus se Lutetia commovisse. Obviam ei profectus est in Gallias *Ludovicus Comes a Levenstein*, cui a cæsare adjuncti sunt *Johannes comes ab Eisenburg* & *Ludovicus comes a Widtgenstein*: qui per Germaniam illum deducunt. Ubi apud Parisios Rex novus Polonis juramentum delatum solenni pompa præstitit, Rex Gallicus multitudini significavit, regem Poloniæ fratrem a successione in regno Gallico exclusum esse: quare se mortuo, sine prole mascula, fratri natu minimo regni Gallici administrationem deberi. Biponti pestis sævitia supra L homines extincti sunt.

Bene & feliciter vale. Neuburgi XXI Octobr. MDLXXIII.

Dignitatis T.

Studiosissimus

Petrus Agricola.

XXI.

E J U S D E M A D E U N D E M.

De laudabili ejus proposito. de rationibus, quæ sibi in negotiis suis utramque in partem obversentur. de Leonharto Baldauf. de Balthasare Imbricio. de Abrahamo Manne.

S. Binas eodem tempore a te accepi, quarum unæ responsionem ad meas habent, alteræ *M. Leonhartum Baldauff* mihi commendant. ad utrasque respondebo paucioribus, ne molestias occupationum tuarum augeam.

Ad nostrorum judicium quod attinet, de confectione scripti ecclesiastici, recte facis, quod illorum censuram non metuis, qui tantum aliorum recta consilia reprehendere, & labores salutare impedire consueverunt, cum ipsi nihil magnifica suæ sapientiæ persuasionem dignum præstare, neque

D d

velint,

velint, neque possint: quibus conscientia recte factorum, & fiducia opis divinæ opponi debent.

In meo vero negotio illud unum mihi certissimum est, utrum fecero, ejus me poenitebit. In eo itaque sunt omnia, ut magnis ex duobus incommodis, quod minus est, eligam. Contra conjugium, sanctissimum Dei institutum, non disputo. id enim sine impietate a me fieri non posset. Quod vero in alteram propendeo partem, in causa sunt, ætas jam prope effluxa, & plurimorum exempla, quibus conjugia ætate ingravescente contracta calamitosa admodum & infelicia fuerunt. ad quæ *Salomonis* accedit admonitio: *Exhilaret te uxor, quam adolescens duxeris.* De ceteris difficultatibus, quæ in re domestica constituenda, ingentium instar fluctuum me excepturæ essent, nihil unquam scripsi, neque jam ullum de iis faciam verbum. Quæ enim vitæ meæ sit conditio, quo loco sint, quibuscum vivam, plane tibi cognitum & exploratum est. ἀλλὰ γὰρ καὶ γὰρ.

Optimo juveni, *M. Leonharto* non defuissem, si quid illum mea opera potuisset juvare. Honestè enim illi & bene cupio, cum propter tuam commendationem, tum propter ea, quæ optimus vir *D. Archigrammateus* vester mihi ex *Misnia* redeunti commemoravit. Ipse etiam coram vidi, & moribus illum bonis præditum, & ingenio atque doctrina liberaliter instructum esse. Aliquoties nostris principibus, licet mihi nondum visum, commendavi diligenter: sed cum alii alios nobis, uti fieri assolet, obtrudere conarentur, subinde res hæc in aliud atque aliud tempus rejecta fuit. Ego etiam hac de causa *Leonharto* indicavi, fore in aula Saxonica gratiorem, quod *Wittebergæ* ingenium literis excoluisset.

Tandem vero, sub mensis Septembris initium, ab Augustanis, *D.D.D. Wolfio*, *Heintzelio*, *Tradelio*, nobis meliori de nota fuit commendatus *Balthasar Imbricius*, natus in Franciæ oppido *Königshofen*, qui annis amplius tribus *Henricum Orteburgensem comitem*, *Joachimi* agnatum & clientem,

tem, cum *Polhemio* Barone, domi primum, & deinde apud Argentoratenſes, magna cum laude probitatis, induſtriæ, & doctri-næ inſtituit. Comites enim bona cum gratia illum fecerunt miſſum, & teſtimonio ornaverunt honeſtiſſimo. Græce & latine haud vulgariter doctus eſt. Utraque enim lingua & verſus ſcribit non malos, & orationem ſolutam facit puram, elegantem & facilem: quod libelli græco-latini anno ætatis XIX ab eo editi ſatis oſtendunt. Argentinæ annum unum atque alterum Jurisconſultos audivit. Scis Lipſiæ in epitaphio *Mofellani* hunc verſum ſcriptum eſſe: *Ανθρωπῶν ῥωμὴν σμικρὸς; γυνωμὴν δὲ μεγίστος.* idem de hoc non incommode dici poſſet. Eſt enim breviori corporis ſtatura: ſed eleganti membrorum commenſuratione ornata. Vultu modeſto & liberali, ſermone expedito & ſuavi, ingenio acri & excitato, moribus bonis et ſedatis. Rationem inſtituendæ primæ ætatis ita mihi quidem videtur tenere, ut nihil deſiderari debeat. Eruditi et intelligentes ingenium, mores, et doctri-nam omnes probant: ſolus Herbarius, nullus malus magnus piſcis, ne quid non turbaret, Dominæ noſtræ perſuaſit, juniorem illum eſſe, quam qui principi adjungi debeat. Receptus tamen eſt, et ubi ex Norico principes redierint, in Miſniam ablegabitur. *Imbricium* poſtea Joannes I Dux Bipontinus a ſecretis epiſtolis eſſe juſſit; cf. Orat. de Biponto p. 34. Sed de iſto aliquando pluribus dicemus.

D. Ludovicus alium Theologum ad nos miſit, *Abrahamum Manne*, Paſtorem & Superintendentem Bietigheimenſem, virum doctri-na, gravitate, & eloquentia præſtantem. Quem concionantem *Saurzapfius* veſter quoque audivit. Deus faxit, ut illius præclara dona eccleſiæ Lauinganæ ſint ſalutaria.

Reliqua ex *Saurzapfio* cognoſces. Bene & feliciter vale.
XI Novembr. an. MDLXXIII.

Dignitatis tuæ ſtudioſiſſimus

Petrus Agricola.

De inscriptione sepulchrali diu fuit deliberatum, & multi multas formas obtulerunt. tandem inter Principes de hac convenit, quæ ad loci spatium fuit accommodanda. Inter alia etiam hoc ὑποσολοικον est, quod Domina nostra sententias sacras congruentes cum Trinitatis S. & resurrectionis Christi sculpturis germanice insculpi voluit.

Series

*supremorum aulae & curiae Bipontinae magistrorum,
quorum in hoc commentario mentio fit,
curis secundis auctior.*

DUCE STEPHANO

Gerhardus de Gawersheim, occ. 1430 sq.

Bernhardus Kranich de Kirchheim, occ. 1440-1448. fratres
habuit, majorem Joannem, & minorem Dietherum. p. 20

DUCE LUDOVICO I, NIGRO

Wernherus de Esch, occ. 1470 sq. — p. 21

Joannes de Schwarzenberg occ. 1471 sq. Redit inter con-
filiarios 1478. ibid.

Henricus de Beymelburg, Mareschallus 1471.

Fridericus Blick de Lichtenberg occ. 1478-1481

Hans Blick, creatur d. 19 Nov. 1484.

Burcardus Beyer, honorem magistri suscipit d. 30 Apr. 1486,
sed nunquam adiit.

Dietherus de Frauenburg ante an. 1489. occ. post heri mor-
tem 1491. — p. 21

DUCE CASPARO

Joannes de Rosenberg, Caspari ducis ejusque conjugis Ama-
liæ aulæ a Ludovico nigro, duce parente, d. 6 Jun. 1480
præficitur, idemque simul satrapa duorum oppidorum,
Tabernarum, & Anvillæ, duorumque castrorum, Novi-
castelli & Trifelsæ constituitur.

Blickerus Landschad, occ. an. 1481. p. 21. not. (i)

DUCE ALEXANDRO

Adamus de Soetern, occ. 1494-1514. Post heri obitum consiliarii honore ornatus præfecturam S. Wandalini Trevirensis adit, † 29 Oct. 1520. — p. 21 not. (k)

DUCE LUDOVICO II JUNIORE

Guilielmus Hommel de Staufenberg, 1515 d. 7 Maji, 1528 omisus *Hertzogio Chronographo Alsatiae* L. VI, p. 281 in notitia nobilium de Staufenberg. — p. 22.

Petrus de Wachenheim, ab an. 1527. Satrapa Meisenhemensis, in locum Hommelii sufficitur d. 20 Jan. 1528, atque aulæ curiæque præest ad anni 1532 exitum; d. 17 Jan. 1533 Consiliarii extraordinarii (von Hauß aus) munere honestatur. ibid.

DUCE WOLFGANGO, IMPUBERE

EJUSQUE TUTELAM AGENTIBUS ELISABETHA MATRE
ET RUPERTO, PATRUO: DEIN IPSO REGNANTE.

Ludovicus ab Eschenau 1532-1538, quem sæpius laudavimus, & aliquando diligentius ornabimus. — p. 44. not. (a)

Christophorus Landschad a Steinach, (nescio an senior in Gundelsheim, idemque, qui arcem Scharpfenberg, bello rusticorum fervili exustum, una cum monte & districtu, feudum ante Bipontinum, an. 1528 Ludovico II Duci cessit; aut junior, illius patruelis, ac Joannis filius) an. 1538 d. 25 Dec. magisterium curiæ adit, idemque an. 1547 dimittit. ibid. & p. 56.

Wernherus a Zeiskheim. Succedit in locum Christophori Landschadii, curiæ magistri, ac simul fit satrapa Bipontinus d. 7 Febr. 1547, vicegerens d. 24 Aug. 1551; quam provinciam commutavit satrapæ Meisenhemensis & Consiliarii honoribus, obiit circa an. 1559 filiumque reliquit cognominem, satrapam Novicastellanum & consiliarium. — p. 61. sq.

JOANNE I DUCE

Christophorus Landschad a Steinach, junior, Joannis, supremi curiæ archipalatinæ filius, succedit Wernhero de *Zeiskheim* in magisterio an. 1555; abijt vero circa an. 1576 consiliarii honore retento. — p. 64 & 96.

Joannes Landschad a Steinach, junior, Vicegerens Bipontinus 1570-1575, sufficitur in locum parentis, discedit Neoburgum. Nati sunt ipsi Biponti an. 1571 d. 22 Jul. *Georgius* & 1575 d. 25 Sept. *Bleickhardus*. — p. 96.

Wolfgangus Wambold ab Umstatt. Filius patris cognominis, creatur magister curiæ & aulæ post Joannem *Landschadium*, sed exeunte an. 1583 de munere decedit. NB. Pater ipsius *Wolfgangus* d. 10 Aug. an. 1546 Meisenhemensis satrapiae, & an. 1551 vicegerentis, atque tum consiliarii honores administravit. — p. 96. III.

Luterus Quad. Magisterium gerit inde ab an. 1584 ineunte per triennium. — p. 111, not. (u)

Christophorus a Bernstein, supremus rei venatoriæ præfectus. Augetur magistri curiæ & aulæ dignitate an. 1588, qua dimissa præfecturam suscipit Birckenfeldensem. p. 112. not. (x)

JOANNE II DUCE

Hugo Fridericus Zorn a Bulach. Magisterium abeunte *Bernsteinio* suscepit gessitque ad an. usque 1625. — p. 112, 125.

Otto Fridericus Quad de Landshron, Joannis filius, curiæ & aulæ magister, cujus vices obiit anno 1634 p. 112, 128.

Joannes Adolfus de Molsperg, stabuli principalis præfectus. ibid.

FRIDERICO DUCE

Georgius Fridericus Pawel de Rammingen, curiæ & aulæ magister ad an. usque 1554, dein archisatrapiam adit *Tabernæmontinam*. — p. 132. not. (f)

Caspar Fridericus a Dallwig, in prioris locum sufficitur d. 4 Jan. 1655, ante an. 1660 in aulam Simmerensem discedit.
p. 132, 134.

FRIDERICO LUDOVICO DUCE

Et seqq. temporibus.

Balthasar Schmid de Schmidfeld. Magister ante aulæ Landsbergensis, idem officium ab hero ducatus imperium ad-eunte in curia Bipontina suscipere jussus cum satrapia Bipontina d. 2 Apr. 1662 de statione & muneris & vitæ decedit d. 11 Dec. 1669, sep. 16 Dec. anno ætatis LXVIII.
p. 135. not. (f)

Philippus Melchior de & a Steinkallensfels, curiæ et aulæ magister intimusque consiliarius anno 1570-1581.
p. 137 sq. not. (k)

Quem titulum commutare jussus est illo præsidis, obiit d. 23 Aug. 1691. — p. 11.

GUSTAVO SAMUELE LEOPOLDO DUCE

Philippus Fridericus L. B. de & a Schorrenburg, curiæ supremæ præses ab ineunte anno 1720, sed an. 1724 munere excidit; quo facto curiæ præficitur Cancellarius. — p. 12, 23 152

CHRISTIANO III ET IIII DUCIBUS

Guilielmus Ernestus L. B. de Wreden, præses curiæ vocatur ineunte anno 1734; discedit an. 1748. — p. 12.

EMENDANDA ET ADDENDA.

pag. 2 lin. 10 XIII lege XV p. 5. l. 2 post *praeiret* pon. comma p. 7 not. m) lin. 2 *Canzlei-Secretarius* p. 8 not. (p) *Atque is semper ex nobilitate legebatur*, adde: *primis certe temporibus. Seculo autem sequenti XVI legi coeperunt etiam ex civici generis hominibus magistri domus, Haushofmeister, quos quidem a Mareschallis distinguendos esse, nemo non videt.* p. 10, not. (t) lin. 23 *reipublicae an.* corrige *reipublicae. An.* p. 11, not. lin. 5 post *restitutus est*, ponatur colon p. 15 l. 18 voci *servitiis* subjunge *colligimus*, l. 21 *inte-* lege *inter*, l. 22 *dimisit* l. *divisit*, p. 16 n. * l. 6 *utrumque* l. *utramque* p. 21, n. (i) l. 5 sq. *Bickerum* l. *Blickerum* s. *Bleickhardum*, n. (k) l. 1 sq. *Alexandri* l. *Alexandri* p. 33, n. (d) *scholio* l. *scholis*, p. 34 l. 22 *dignitatis* l. *dignitas*, p. 45 l. 1 *consiliarios* p. 53 l. 17 *democraticum*; p. 55 post l. 4 subiice *Hassium circa an. 1562 diem obiisse supremum, didici ex eo, quod d. 8 Maji dicti anni filiorum ipsius nomine Georgius de Wangen in Geroltzeck am Wasichin feuda recepit. Anno autem 1565 d. 28 Sept. Ludovicus suo & fratrum nomine iisdem investitus est.* p. 57 lin. 5 post *ornatur* adde *Albertus de Kirckel vixit tandem privatus & obiit d. 11 Febr. 1564 p. 59 not. l. 9 d. 17 corrige d. 27 p. 68 l. pen. iudicavit p. 69 l. 3 pulcerrimo p. 71 not. (l) l. 2 praesentes lege absentes p. 82 l. 1 in lege ut in 12 Φιλοσοφία p. 84 l. penult. moriens l. moriens p. 85 l. 1 lege salvifico l. 8 saeva p. 95 l. 16 MORI l. MORTI p. 108 l. 12 *meritus erat* p. 109 l. 32 *impensius* p. 110 l. 23 *deceptam* lege *acceptas* p. 113 n (z) l. 7 *Fechenheim* corrige *Fechenbach* p. 114 not. l. 10 sq. *Eschiorum semis-* *sis cessit tum Fechenbachiiis, atque circa an. 1576 a Georgio supradicto venditus est Henrico Schwebelio.* Ad horum illustrationem subiicere hic liceat tabulam pleniorē, ex qua possessores feudi Weiskirchensis ejusque alienationes curatius cognoscantur:*

Wernherus ab *Esch*Jacobus ab *Esch*Caspar de *Kerpen*

Vx. Sibylla Bren-

Vx. Anna de *Esch*Albertus ab *Esch*

nerin de Hom-

(Margaretha dicitur

1534

berg 1533.

Humbrachto) heres

Samson de *Kerpen*

1533

post *Eschios* apparet
Fridericus de *Nippenburg*
possessor feudi Vx. Bene-
dicta Weiskirchenfis.

Joannes Jacobus

Beatrix

† 1558 sine liberis

heres feudi Weiskirchen

relinquit sororem feudi

† 1574

Weiskirchenfis heredem. Mar. 1) Frid. *Kesler* de Sarm-

sum

2) Joannes *Bernhold* in Frei-
mersheim

† 1586 sine heredibus.

Clara Agatha heres feudi Weiskirchenfis.

Mar. Georgius de *Fechenbach* in Maur, in Craichgovia, qui, cum
locrus an. 1560 d. 28 Maji vendidisset feudi Weiskirchen-
fis semissem Jacobo *Bobhart*, dicto Schütz, J. U. D. & consi-
liario archipalatino, circa an. 1570 defuncto, alienationem
impugnans feudum tandem adversus Bobharti filios Jaco-
bum ceterosque vindicavit, atque Henrico Schwebelio ven-
didit.

p. 116 lin. 10 CIOIOLXI p. 123 lin. ult. *ducati* l. ducali p. 124
not. lin. 2 *Thimitiarum* instar lege *Primitiarum* instar oblata
est p. 141 l. 2 *duce* l. *duci* p. 145 l. 20 *consecrandas* p. 148 l. 10
eique bonarum l. *eique, qui bonarum*; lin. 19 verbis *delegati ex-*
tra ordinem adde *titulo*; p. 152 not. (c) lin. 1 *Cancellarios*.

Cetera ignoscat æquus lector.

Index

*Index personarum, quae in hoc commentario
commemorantur.*

<i>I Impp. & Reges Germ.</i>		<i>Sueciae</i>	
Maximilianus I,	p. 199	Carolus XI,	p. 11, 144
Carolus V	p. 37, 50, 63, 73, sq.	Carolus XII,	p. 144, 147, 152
Ferdinandus I,	p. 56, 73, 135, 170 sq.	<i>III Electores Principes</i>	
Maximilianus II,	p. 70, 73. 170.	<i>A) Palatini</i>	
Rudolfus II,	p. 135.	Rupertus III,	p. 4
<i>II Reges exteri</i>		Fridericus I vict.	p. 9, 15, 19
<i>Daniae</i>		Philippus ingenuus,	p. 20
Christophorus Palatinus,	p. 199	Ludovicus V,	p. 53
<i>Galliae</i>		Fridericus II,	p. 9, 53
Henricus II,	p. 63, 73.	Wolfgangus sapiens,	p. 9.
<i>Hungariae</i>		Otto Henricus,	p. 74, 77, 119 164
Stephanus I († 1038)	p. 201	Fridericus III pius,	p. 70, 111 139, 166 sq. 175
Otto Boicus	p. 199	Ludovicus VI,	p. 139
Sigismundus	p. 201	Joannes Casimirus,	p. 113, tutor } 139
<i>Poloniae</i>		Friderici III	p. 126
Sigismundus II Aug. I (1565)	p. 201	Joannes II Bipont.	p. 125 tutor } sq. 138
Henricus Valesius (1573)	p. 208 sq.	Friderici V	ibid.
Stanislaus I Leszinsky,	p. 11	Carolus Ludovicus,	p. 141, 143
Stanislaus II Poniatowsky,	ibid.	Carolus	p. 143
		Philippus Guilielmus.	ibid.
		Jo-	

Joannes Guilielmus	ibid.	Joannes I,	p. 5 sq. 10, 93, 98,
Carolus Philippus	p. 156		100 sq. 108, 116,
B) <i>Electores ceteri</i>			120 sq. 125, sq.
a) <i>ecclesiastici</i>			130
Trevirensis Joannes	1565	Joannes II,	p. 52, 98, 121, 124,
	p. 167		127 sq. 130. 140
Philippus Christophorus		Fridericus,	p. 130 sq. 133 sq.
	p. 127	Fridericus Ludovicus,	10 sq.
b) <i>Seculares</i>			134 sq. 140, 142
<i>Saxoniae</i>		Wilhelmus Ludovicus,	fil.
Joannes Fridericus	p. 62		p. 11
Mauritius,	p. 63	Charlotta Friderica,	Admi-
III <i>Duces & Principes</i>		nistratrix,	p. 11, 138
A) <i>Palatini</i>		Carolus XI & XII,	vid. <i>Reges</i> .
<i>Bipontini</i>		Gustavus Samuel Leopoldus	
Stephanus	p. 4, 13, 15 sq. 18		p. 11 sq. 23, 52, 137, 153,
Ludovicus I Veld.	p. 9, 15,		155.
	19, 24, 26 sq.	<i>Birckenfeldenses</i>	
Joanna, uxor,	p. 20	Carolus	p. 117
Caspar	p. 20	Christianus II,	Administra-
Alexander,	p. 20, 22, 24, 26,	tor Duc. Bip.	p. 11, 138
	30, 46	Christianus III,	Dux Bip.
Margaretha tutrix,	p. 22		p. 12, 155
Ludovicus II junior,	p. 22, 24.	Christianus IIII,	vid. episto-
	30 sq. 37		lam præmissam.
Elisabetha tutrix,	p. 37 sq. 42,	<i>Neoburgici</i>	
	44 sq. 49 sq. 56 sq. 94	Philippus Ludovicus,	p. 65,
Rupertus tutor, vid. <i>Veldent</i> .			80
Wolfgangus,	p. 6, 9, sq. 24,	Otto Henricus, frater	p. 200
	37 sq. 45, 54, 56 sq. 62	Philippus Guilielmus	p. 141
	sq. 65, 71 sq. 90, 92 sq.	Christianus Solisb.	p. 156
	98 sq. 116, 161, 164, 170	<i>Veldentini</i>	
Maria Elisabetha, filia,	p. 179	Rupertus,	p. 37 sq. 42, 44 sq.
			49, sq. 56 sq. 94
			Geor-

<i>Georgius Joannes I</i> , p. 58 sq.	<i>Ortenburg Henricus</i> , 210
<i>Successio Veldentina</i> p. 142	<i>Oxenstierna Gabriel</i> (1699-1707) p. 11, 145
<i>Sponhemici Fridericus I</i> p. 15	<i>Reussii Henricus</i> , p. 71
B <i>Principes extranei</i>	<i>Rhingravii Philippus Franciscus</i> (1551), p. 63, 71
<i>Badenses Carolus</i> p. 59, 167	<i>Veldentiae Fridericus ultimus</i> , p. 13 sq.
<i>Bavariae Albertus V</i> p. 178	<i>Winnenberg Philippus</i> , judex curiae Bip. p. 71 sq.
cum uxore Anna. sq.	<i>Witgenstein Ludovicus</i> (1573) p. 209
<i>Borussi Albertus</i> p. 89	<i>Zweybrucken Walramus</i> (1360) p. 114
<i>Francorum Werinherus</i> (828)	VI <i>Nobiles familiae</i>
<i>Wiligarta</i> ibid. p. 2	<i>Bawyr f. Baur</i> p. 132
<i>Hassiae Philippus Magnan.</i> p. 45, 57, 62, 73	<i>Bayer de Boppard</i> ; vide feriem mag. curiae, p. 213
<i>Holsat. Christianus Albertus</i> p. 148	<i>Bedburg</i> p. 113
<i>Lotharing. Carolus II</i> , p. 113	<i>Berckule</i> , p. 21
<i>Meclenburg. Joannes Albertus</i> (1562) p. 192 sq.	<i>Bernstein</i> , p. 101
<i>Saxoniae Joannes Fridericus</i> , II p. 160, 174	<i>Beymelburg</i> , p. 21
<i>Württemberg. Christophorus</i> p. 59, 70, 173	<i>Blick de Lichtenberg</i> , p. 21, 22
V <i>Comites & Dynastae</i>	& feriem magistrorum curiae p. 213
<i>Castel Georgius</i> p. 71	<i>Boos de Waldeck</i> , p. 45
<i>Falckenstein</i> , Philippus & Joannes, fratres (1566) p. 46	<i>Botzheim</i> , p. 132
<i>Hohengeroldseck</i>	<i>Broche</i> , p. 156
<i>Quirinus Gangolfus</i> † 1569 p. 10, 71	<i>Camerer</i> p. 145
<i>Isenburg Joannes</i> (1573) p. 209	<i>Cathcart a Carbiston</i> , p. 135
<i>Loewenstein Ludovic.</i> (1573) p. 290	sq. 142
	F f Clem-

<i>Clemmery</i>	114	<i>Jacob in Hollach,</i>	p. 13
<i>Colb de Wartenberg,</i>	p. 10	<i>Jungkheim,</i>	p. 114
<i>Cranz de Geispolzheim,</i>	p. 10	<i>Kaeteritz,</i>	p. 89 vid. tab. genearch.
<i>Dalwig,</i>	p. 132, 134	<i>Koppenstein,</i>	p. 137
<i>Durckheim,</i>	p. 114	<i>Krait,</i>	p. 72
<i>Esch,</i>	p. 19, 114, & emendanda	<i>Kranich de Kirchheim,</i>	p. 20
<i>Eschenau,</i>	p. 44	<i>Landshad a Steinach,</i>	p. 21 44 sq. 56, 64, 96, 214 sq.
<i>Esebeck, v. epist. præmissam</i>		<i>Langwert de Simmern,</i>	p. 13-21 & tab. genearch.
<i>Fechenbach,</i>	p. 113 conf. emend.	<i>Lewenstein,</i>	p. 15
<i>Frauenburg</i>	p. 21	<i>Lippe,</i>	p. 148
<i>Frieseln</i>	p. 134	<i>Lüls,</i>	p. 146
<i>Gahlen in Muchhausen,</i>	p. 200	<i>Mey de Lambsheim,</i>	p. 21
<i>Gawersheim,</i>	p. 15, 213	<i>Molsperg,</i>	p. 128
<i>Gemmingen,</i>	p. 72	<i>Monsheim,</i>	p. 16
<i>Göntheim,</i>	p. 22	<i>Morass,</i>	p. 155
<i>Grempe de Freudenstein,</i>	p. 72, 173	<i>Mulnstein de Grumbach,</i>	p. 15
<i>Greiffencranz,</i>	p. 147-151	<i>Nicolai vide Greiffencranz</i>	
<i>Harnasch de Weiskirchen,</i>	p. 114	<i>Nippenberg; vid. emend. & addenda</i>	
<i>Harracort,</i>	p. 72	<i>Oberkirch,</i>	p. 45
<i>Hasel,</i>	p. 27	<i>Pawel de Rammingen,</i>	p. 132
<i>Hasse de Laufen,</i>	p. 49-55 cf. emend.	<i>Pestalutzi,</i>	p. 149
<i>Haumüller de Mühlenthal,</i>	p. 152 sq.	<i>Polheim,</i>	p. 211
<i>Hielmburg,</i>	p. 151	<i>Quad de Landskron,</i>	p. 111 sq. 128
<i>Hofmann,</i>	p. 12	<i>Raesfeld,</i>	p. 153 sq.
<i>Hohenhausen,</i>	p. 156	<i>Rammingen,</i>	p. 15
<i>Hommel de Staufenberg,</i>	p. 22	<i>Randecke</i>	ibid.
<i>Hornbach de Erlencckheim,</i>	p. 24	<i>Roeder de Rodeck,</i>	p. 21
		<i>Rosenberg,</i>	p. 213

Rüdes-

<i>Rüdesheim,</i>	p. 132	<i>Sponheim, genant Bacharach,</i>	
<i>S. Ingbrecht,</i>	p. 72		p. 92
<i>Schmal,</i>	p. 153	<i>Stahl de Holstein,</i>	p. 135.
<i>Schmidburg genant von Mil-</i>		<i>Steinkallenfels,</i>	p. 137
<i>denburg,</i>	p. 35	<i>Strahlenheim,</i>	p. 11
<i>Schmidt de Schmidfeld,</i>	p. 135,	<i>Straßsburg,</i>	p. 145
	216	<i>Sturm,</i>	p. 42
<i>Schoenberg,</i>	p. 44	<i>Sultzbach,</i>	p. 29
<i>Schorrenburg,</i>	p. 12, 23, 152	<i>Venningen,</i>	p. 52
	cf. tab. geneal.	<i>Vtermarck,</i>	p. 149
<i>Schütz ab Holtzhausen,</i>	p. 137	<i>Wachenheim,</i>	p. 22
<i>Schwartzenberg,</i>	p. 10, 21,	<i>Wambold ab Umstatt,</i>	p. 10,
	22, 45		63, 96
<i>Schwebel,</i>	p. 113, 126	<i>Wernigk de S. Ingbrecht,</i>	
<i>Sitzinger ab Hohenstein,</i>	p. 74		p. 142
<i>Soetern,</i>	p. 20, 21, 127	<i>Wreden,</i>	p. 12
<i>Spiegel a Pich,</i>	p. 89	<i>Zeiskheim,</i>	p. 16, 61 sq.
		<i>Zorn a Bulach,</i>	p. 125

VII Virorum, ordinis maximam partem civici, muneribus illustrium.

<i>Agricola, Christianus, auctor.</i>		<i>Andrae, Jacobus, theol. &</i>	
<i>Diff. de immunitate ducatus</i>		<i>cancell. Tubing.</i>	p. 74, 88,
<i>Bipont. a clausula art. III P.</i>			91
<i>R.</i>	144	<i>Aventinus, Joannes,</i>	p. 199
<i>Petrus, præceptor principum</i>		<i>Aurifaber, Joannes, concion.</i>	
<i>Phil. Lud. & Joannis I, dein</i>		<i>aul. Jo. Frid. el. Sax.</i>	p. 160
<i>consil. Neoburg.</i>	p. 80, 194	<i>Baldauf, Leonhard. A. mag.</i>	
	sq. 201 sq. 218		p. 209
<i>- - Magnus, fil. superint. & pa-</i>		<i>Beheim, Paulus, consul No-</i>	
<i>stor Neoburg,</i>	p. 195	<i>rimb.</i>	175
<i>Andernacus . . . Medicus,</i>	p.	<i>de Bergzabern, Petrus, Secr</i>	
	198	<i>Bip.</i>	p. 21

<i>Besoldus</i> , Hieron. theol. No- rimb. 78, 189 sq.	a Castellaun, quæstor Cruce- nac. 117
<i>Beuther</i> , Mich. Phil. superint. Bip. 40, 98, 100	<i>Chuno</i> , Dav. prof. jur. Hei- delb. 140
<i>Boch</i> , Nic. consil. Bip. 132. 134	<i>Chytræus</i> Dav. theol. Ro- stoch. 65 sq. 182
<i>Boquinus</i> , Petrus, prof. Hei- delb. p. 186	<i>Codonius</i> , Georgius, concion. aulæ Bip. 90
<i>Borngeffer</i> , Phil. Christoph. Cancell. Bip. v.ep. præm. & p. 23	<i>Corvinus</i> , Jo. Val. pastor & an- tistes Birckenfeld. p. 61
<i>Brentius</i> , Joannes, theol. p. 66 67. 161	<i>Cracovius</i> , Georg. consil. int. Sax. 161 sq.
<i>Brand</i> , Sebast. synd. Argent. p. 3	<i>Cramer</i> , Isaac, rector Hornb. 118, 126
<i>Bucerus</i> , Mart. theol. p. 35 sq. 99	<i>Cranz</i> , Henr. Ern. consil. reg. int. Bipont. v epist. præm. fol. 1
<i>Burgkmann</i> , Gabr. Dav. dein nobilis ab Hiemburg, consil. reg. Bip. 151	<i>Crato</i> , Jo. Archiater Cæs. 204
<i>Butz</i> , Gerh. scabinus Hornb. p. 25	<i>Cruciger</i> , Caspar.
<i>Caelestinus</i> , Jo. Frid. Prof. Theol. Lauinganus p. 180	<i>Delfinus</i> , Zach. episc. Lefi- nensis & legatus pontif. 177
<i>Camerarius</i> , filius Joachimi I, p. 159	<i>Diethmar</i> Jo. Val. consil. Bip. & scholarcha Hornb. 121
- - - Ludovicus, consil. int. Archipal. & Suecorum ab- legatus p. 145	<i>Diller</i> , Michael, conc. aulæ Pal. 78
<i>Candidus</i> , Pantaleon, supe- rint. Bip. p. 93, 97, 101, 108, 116, 196 sq.	<i>Drechfel</i> , Walther consil. Bip. & Neob. dein cancell. Neob. 72, 200
<i>Capito</i> , Wolfg. Fabr. præpos. Argent. 39 sq.	- - Melchior, assessor ca- meræ imp.
	<i>Dürr</i> , Wendelinus, consil. Bip. 22, 32
	<i>Ebe-</i>

<i>Eberus</i> , Paulus, theol. Wi- temb. 91, 182, 207	<i>Haumüller</i> , Jo. Matth. consil. Archipal. 152 sq.
<i>Eck</i> , Augustinus, consil. Bip. & Neoburg. 72	<i>Hedio</i> Caspar, theol. Arg. 42 - - Caspar & Eusebius fra- tres, lcti 72
<i>Eckii</i> Bavarici filius 197	<i>Heilbrunner</i> , Jac. conciona- tor Aulæ Bip. 33, 102, 107, 110
<i>Ehrentaut</i> Car. Lud. consil. Bip. & præf. Meisenh. 138	<i>Heintz</i> , Jo. Mich. consil. 133
<i>Felsheller</i> , Joannes, scabinus Hornb. 25	<i>Heintzel</i> , Jo, Bapt. patritius Aug. 178, 185, 190
<i>Flacius</i> , Illyricus, theol. 91	<i>Helfant</i> , Valent. Junior, ad- voc. civ. Weissenburg. 49
<i>Flinsbach</i> Cunmann, supe- rint. Bipont. 72, 90, 100, 165, 197	<i>Hertzog</i> , Bernh. fecr. Bip. 72
<i>Frey</i> , Joannes, archiater Bi- pont. 114	<i>Hesshusius</i> , Tilem. conc. aulæ Neob. 33, 102, 107, 110, 198
<i>Frölich</i> , Georg. Lud. cancell. Neob. 200	<i>Hien</i> , N. N. consil. Bip. 138.
<i>Gerbélius</i> , Nicol. lctus Argent. 41	<i>Hilspach</i> , Christoph. rector Hornb. 49
<i>Geysel</i> , Joannes, consil. Ha- nov. 131	- - Michael, pastor Bip. 41, 101
<i>Glafer</i> , Caspar, præc. Wolf- gangi Ducis Bip. dein Su- perint. Bip. 40	<i>Himmel</i> , Joan. prætor Cussell. 119
<i>Grempe</i> . Dion.] consil. Bip. Ludov.] Neob. 72, 173	<i>Hofmann</i> , Balth. cancell. Bip. 118-124
<i>Güldenkopf</i> , Joannes, cancell. Archipal. Frid. I vict. 15	- - Jo. Balthasar, filius, con- sil. Bip. 127
<i>Haller</i> , NN. 187	- - Jo. Daniel, cellarius Ta- bernæm. 129
<i>Han</i> , Michael, synd. Argent. dein Cancell. Bip. 61-64	- - Henricus, pastor Sobern- hem. 118
<i>Hartmannis</i> ab Eppingen, Hartmannus, cancell. Pal. Frid. II. 53	<i>Homberger</i> , Jerem. theol. 203
	F f 3 Im-

<i>Imbricius</i> , Balth. secr. Bip.	mer. & consil. cæs.	50
210 sq.	<i>Meisenheimer</i> , Joannes secr.	
<i>Joannis</i> , Georg. Christ. prof.	& consil. Bipont.	22, 34
Bip.	- - Joannes, rector eccl.	} 22
<i>Kesler</i> , Phil. Mart. antistes	Bip.	
eccl. Bip.	- - Theobaldus, Land-	
<i>Ketzmann</i> , Joannes, rector	scriba Novicast.	
Norimb.	<i>Meixner</i> , Christoph. centu-	
de Kirckel, Albertus secr.	rio & præfectus aulæ Ne-	
canc. Bip. &c.	ob. Wolfgangi Ducis	172
<i>Koch</i> , Jo. Henr. Ictus & conf.	<i>Melanchton</i> , Philippus, Ger-	
Bip.	manixæ præceptor	29 sq.
<i>Koenig</i> , David, conf. cam.	48, 66, 74, 77, 94,	
Bip.	101, 159, 163, 198	
<i>Kremer</i> , Christoph. Jac. hi-	<i>Milagius</i> , Mart. cancell.	
storiogr. Pal.	Anhalt. & ablegatus Bip.	
<i>Kürffer</i> , Petrus, Ictus consil.	ad tractatus P.W.	131
Bip.	<i>Moelenthiel</i> , Wilbrandus, rec-	
<i>Leoviti</i> us, Cyprian. prof. math.	tor gymn. Bip. dein anti-	
Lauing. 180, 185,	stes eccl. Bipont.	145
<i>Lutherus</i> , Martinus, theol.	<i>Moller</i> , Joach.	182
31 sq. 66, 201	<i>Monner</i> us, Basilius, Ictus	160
<i>Major</i> , Georg. theol. Wi-	<i>Muller</i> , Joannes, commiss.	
temb.	Lichtenb.	114
<i>Majus</i> , Henricus, theol.	<i>Munster</i> , Sebaldus, pater &	
Gieff.	filius	189
<i>Manne</i> , Abrah. theol. Lau-	<i>Neuphard</i> , Erhard, med. Cru-	
ing.	cenac. & archiater Bip.	130
<i>Marbach</i> , Joannes, theol.	- - Joannes Ulricus, consil.	
75, 90, 100	& procancellarius Bip.	
<i>Marius</i> , Conradus, præc. Jo-	130-134	
annis I Bip. & dein conf.	- - Wolfgangus Nic. land-	
eccl. Pal.	scriba Crucen.	134
<i>Marquard</i> , Joannes, canc. Si-	Ni-	

- - *Nicolai*, inde *Greyffen-*
crantz inter fam. nobiles.
Nuber, nobiles vitus, concion.
 aul. Wolfgangi ducis, 78
Obernheimer, Daniel, consil.
 cam. Bip. 130
Olevianus, Caspar, theol.
 Heidelb. 166
Oforius, Hieron. episc. Syl-
 venfis 208
Ostermann, Simon, rector
 Gymn. ill. Lauingani pri-
 mus, Ictus 180, 196
Pastoir a *Birrbaum*, Frideri-
 cus, procancell. & Pal. &
 Bipont. 138-146
 - - *Georgius* *Fridericus*,
 consil. & Archipal. & Bip.
 139 sq.
 - - *Gerhardus*, Cancell. Ar-
 chipalat. p. 138 sq.
 - - *Phil. Ludov.* consil. eccl.
 & prof. Heidelb. p. 145 sq.
 vid. tat. geneal.
Paumgaertner, Hier. Norimb.
 fen. 172
Pellicanus, Conradus theol.
 41
Peucerus, Caspar, prof. Wi-
 temb. 181 sq.
Pfauserus, Jo. Sebast. conc.
 aul. Maximil. II Cæs. &
 theologus Lauing. 75, 168
 sq. 183 sq. 202

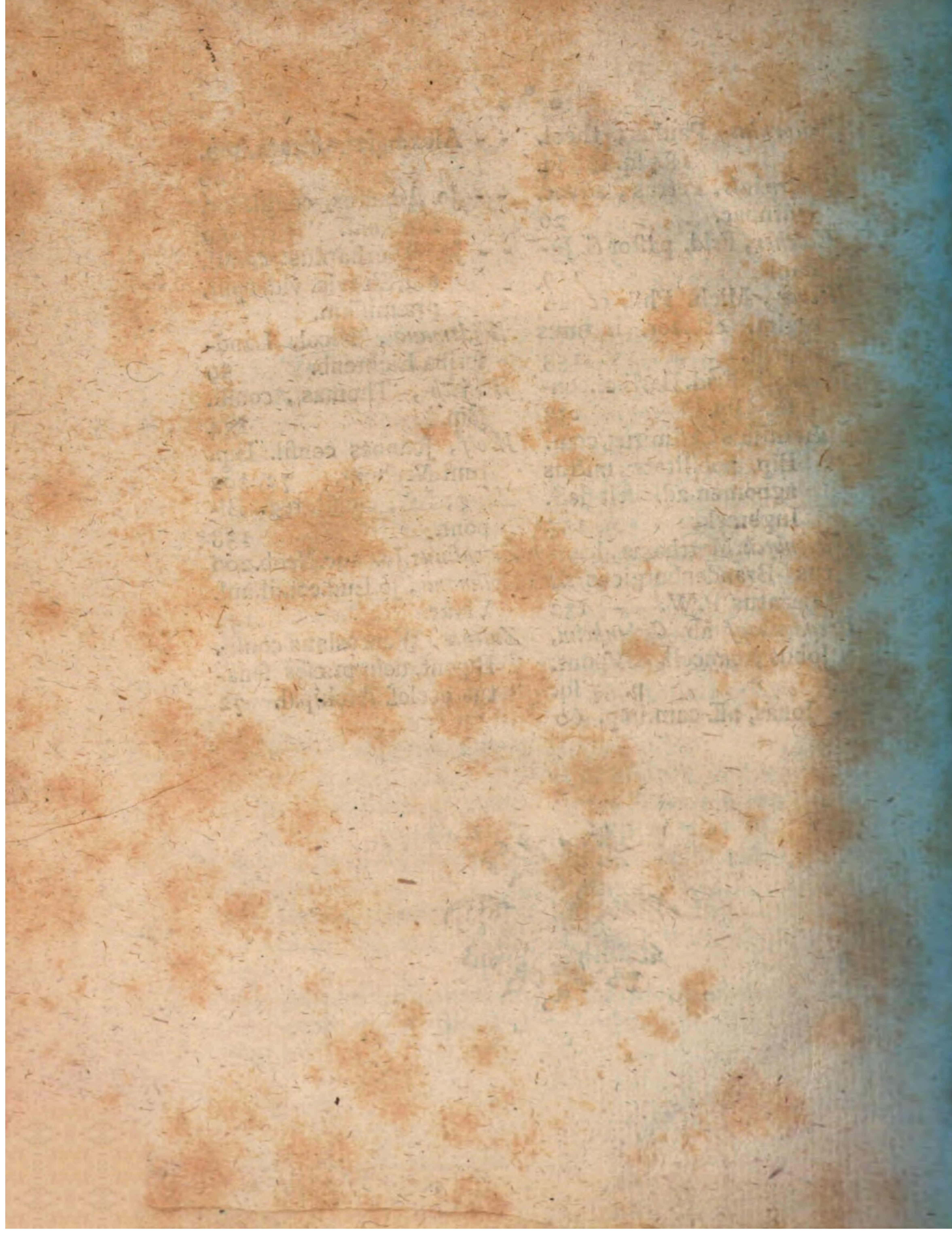
Pistor, Georg. pastor Ernesti-
 vill. et diac. Bip. favens
 anabaptistis 36
Probus, Christoph. cancel-
 larius Archipal. 128
 a *Petra Alba*, Ferdinandus,
 Italus, 180, 186 sq.
Rauscher, Hieron. concion.
 aul. Wolfgangi ducis 180
Rechlinger, præfectus Aug.
 Vind. 191
Reusner, Nicol. Ictus et rec-
 tor gymn. Lauing. 203 sq.
Richter, Christoph. pastor
 eccl. Luth Bip. 149
Rottenburger, Jacobus, canc.
 Bip. 56
Ruland, Mart. prof. phys.
 Lauing. 180
Sachs, Hans, poeta Germ. 196
de Savigny, Ludovicus, canc.
 Bipont. director 12
 - - *Christoph. Car. Ludov.*
 consil. intimus Isenburg.
 nunc Nassovio-Idsteinen-
 sis 13
Saurzapf, NN. 211
Schard, Simon, Ictus et con-
 sil. Bip. Neob. 72
Schorrii, p. 23 sq. vid. tabb.
 Geneal.
Schütz, Otto Frid. theol. 108

Schwe-

- * * *
- Schwebelii*, p.97 sq. 125 sq. et
tab. Geneal.
- Seidel*, Erasmus, conf. Bran-
denb. 141
- Sesler*, Wilh. Ictus et conf.
Bipont. 22
- Sitzinger*, *Ulricus*, canc. 65 sq.
- - *Samuel*, frater, 86
- Soder* de *Tattenryet*, Joan-
nes, Secr. Bip. 57
- Sprenger*, Jo. Theod. Ictus et
confil. Bip. 136
- Stahel*, Jo. Georg. archiater
Bipont. 121
- Stiber*, Joannes, cancell. Bip.
93 sq.
- - *Ludovicus* }
- - *Ulricus*, Aff. } filii 96
cam. Imp. }
- - *Henricus*, conf. }
Neob. }
- - Joannes *Fridericus*, Ictus
Meclenb. vid. epist. præm.
- Sturm*, Joannes, rector col-
legii Argentor. et confil.
Bipont. 72, 180, 196 sq.
- Sturz*, Joannes, confil. Bip.
125
- - Joannes *Adamus*, conf.
cam. Bip. et præses confil.
138
- - Joannes *Reinhardus*,
confil. regim. Bip. 151
- - *Carolus*, confil. leg. inti-
mus Bip. ibid.
- Plures vide in Geneal.
Schwebel. A.
- Sygibaldus*, Werinheri
comitis Francorum can-
cellarius (828) 2
- Tattenryet* vide *Soder*.
- Theodorus*, Vitus, theol. No-
rimb. 66
- Thiffon*, Jo. Jac. conf. Bip. 132
- Thomae*, Joannes, prof. Hornb.
et Biblioth. Bip. 46
- Tremellius*, Immanuel, rec-
tor Hornbac. 72, 80
- Tuschelin*, Gallus, confil. Bip.
115 sq.
- Joannes, Ictus, confil. cæs. et
Argentor. 115 sq.
- Fridericus Conradus*, confil.
reip. Norimb. et Neob. 117
- Joannes, *Robertus*, confil.
Badensis 115, 117
- Varenbühler*, Jo. Conr. lega-
tus Würtemb. et Veldent.
ad tractatus P.W. 132
- Venator*, Balthasar, confil.
Bip. 132 sq.
- Vergerius*, Petrus Paulus,
confil. Wirtemb. 170, 176
sq.
- - *Ludovicus*, nepos P. P.
178

<i>Unicornius</i> , Paulus, theol.	- - Alexander, aff.cam.imp.
184 sq. 189 sq.	60
<i>Wagenhals</i> , Petrus, advoc.	- - Jo. Adamus, consil. int.
Hornbac. 26	Birckenf. 60
<i>Walther</i> , Frid. pastor S. Ju-	- - Jo. Eberhardus, consil.
liani 119	aul, Slesvic. vid. epist.
<i>Weber</i> , Mich. Phil. consil.	præmissam.
regim. et secr. intimus	<i>Widtmann</i> , Nicol. Land-
Bipont. 153	scriba Lichtenb. 59
<i>Wernigk</i> , Frid. Barthol.con-	<i>Wittich</i> , Thomas, consil.
fil. Bip. 138	Bip. 134
<i>Aemilius Casimirus</i> , conf.	<i>Wolf</i> , Joannes consil. Bip.
Bip. nobilitate auctus	tum Neoburg. 72, 202
agnomen adsciscit deS.	<i>Zang</i> , NN. consil. reg. Bi-
Ingbrecht 154	pont. 138
<i>Wesenbeck</i> , Matthæus, lega-	<i>Zeschlinus</i> , Jo.canc.Neob.200
tus Brandenburgicus ad	<i>Zollmann</i> , Jo.Lud.consil.aul.
tractatus P.W. 132	Vinar. 144
<i>Weydenkopf</i> ab <i>Ogkenheim</i> ,	<i>Zuleger</i> , Wenceslaus consil.
Jobus, cancell. Bipont.	Bipont. dein præses sena-
p. 57 sq.	tus eccles. Archipal. 72
- - Jonas, aff. cam.imp. 60	

Crollius, Georg Christian,

Commentarius de Cancellariis et Procancellariis Bipontinis

Francofurtum 1768

4 H.lit.p. 52#Beibd.4

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10679153-2

VD18 14431874-001